

Tėvynės sąjunga –
Lietuvos krikščionys
demokratai

TURINYS

ĮVADAS.....	3
EKONOMINIO PROVERŽIO PLANAS.....	8
ŠVIETIMO SISTEMOS PERTVARKA	77
VALSTYBĖS VALDYMO PERTVARKA	108
MOKESČIŲ IR FINANSŲ POLITIKA	126
ENERGETIKOS SEKTORIUS	134
TRANSPORTO SEKTORIUS	144
SOCIALINĖ POLITIKA	159
ŽEMĖS ŪKIO SEKTORIUS.....	178
KORUPCIJOS PROBLEMOS SPRENDIMAS	190
SAVIVALDA IR BENDRUOMENĖS	199
SVEIKATOS APSAUGA.....	204
KRAŠTO APSAUGA.....	215
APLINKOS APSAUGA	231
UŽSIENIO POLITIKA.....	241
TAUTINIŲ BENDRIJŲ POLITIKA.....	251
VIDAUS SAUGUMAS	269
TEISINGUMO POLITIKA	273
KULTŪROS POLITIKA.....	279

IVADAS

Lietuva, tapdama stipriausių ir garbingiausių Vakarų bendrijų – Europos Sąjungos ir NATO nare, užbaigė kovos už nepriklausomybę laikotarpiu suformuotą integracijos į Vakarų politinės, ekonominės ir kultūrinės erdvės etapą. Visgi sugrįžimas į vakarietišką geopolitinę erdvę neturi būti suvokiamas kaip mūsų laisvės kovos pabaiga – veikia kaip naujojo etapo pradžia.

Formaliai tapus Vakarų dalimi Lietuvoje tarytum dingo strateginės krypties suvokimas bei akstinas naujiems ambicingiems tikslams, tokiems kaip europietiškos gerovės visiems kūrimas. Pastaruoju metu buvo lengvabūdiškai panirta į intelektualiai tingią stagnaciją, pasąmonėje tikintis, kad visas Lietuvos problemas išspręš vien drausmingas ES direktyvų įgyvendinimas.

Per paskutinius keturis metus Lietuvą ištiko visuotinė politinė ir ekonominė stagnacija, vis labiau išryškėjo skaudžios ekonominės ir socialinės visuomenės problemos, besiklostanti situacija reikalauja aiškaus šių problemų priežasčių suvokimo ir politinio pasiryžimo šias problemas spręsti.

Akivaizdu, kad per dvylika nuo įstojimo į ES prabėgusių metų, mums Lietuvoje pritrūko nuoseklumo ir principingumo kuriant naujos kokybės valstybės institucijas ir viešąsias paslaugas. Nepakankamai dėmesio buvo skiriama besikaupiančioms demografinėms ir socialinėms problemoms: masinei emigracijai, sparčiai senstančiai visuomenei, nemažėjančiam skurdui, iššūkiams švietimo sistemai, palankios aplinkos stygiui šeimai kurti ir vaikams auginti. Pritrūko kūrybiškumo ir atsakingos lyderystės iš esmės pertvarkant valstybės valdymą, išmintingiau investuojant ES teikiamą paramą.

Iš kitos pusės, turime suprasti, kad kai kalbame apie vakarietiškos gerovės kūrimą Lietuvoje, Vakarų valstybės, kaip sektinas pavyzdys, mums yra daugiau nei tik ekonominis gerbūvis ar spartus šalies ūkio augimas. Vakarai yra civilizacija, kurios pagrindas yra demokratija, krikščioniškos tradicijos, teisės viršenybė ir teisingumo principai. Ši civilizacija taip pat pasižymi sąžininga atskaitinga politine kultūra. Turime suprasti, Vakarietiškos gerovė negali būti sukurta neatkuriant vakarietiškos civilizacijos pamatinių vertybių Lietuvoje.

Valstybės krypties pasirinkimas: kuo Vakarai skiriasi nuo Rytų?

Bene svarbiausia pamatinė Vakarų pasaulio vertybė – teisės viršenybės principas. Šis principas nurodo, kad siekiame teisinės valstybės, kurioje vadovaujamosi Konstitucija ir įstatymais, o ne asmens savivale. Tai reiškia, kad visi asmenys yra lygūs prieš įstatymą, valstybės institucijas ir pareigūnus. Jų sprendimai skaidrūs, nešališki ir objektyvūs, o paprastas pilietis – gerbiamas. Tuo tarpu valstybės institucijose dirbantys žmonės savo darbą supranta ne kaip paslaugą, bet kaip tarnystę Lietuvos žmonėms.

Nuosekliai laikantis šio principo užkertamas kelias neteisingam elgesiui visuomenėje, piliečiai mato, kad valdžia dirba jų labui, todėl atsiranda tarpusavio pasitikėjimas. Kai partijos siekia valdžios kaip priemonės pasipelnymui, ieško būdų apeiti įstatymus ir kurti nesistemiškus, tam tikros grupės interesus įtvirtinančius teisės aktus, tauta praranda pasitikėjimą valdžia, o ši bando jį „susigražinti“ populistiniais pažadais. Atsidūrusios tokiaame užburtame rate valstybės neišbrenda iš skurdo, suiručių, visuomenės susiskaldymo ir stebuklingus receptus siūlančių gelbėtojų liūno.

Todėl pagrindinės Vakarų ir Rytų takoskyros nėra modernumas ir ekonominė gerovė prieš atsilikimą ir skurdą, bet pamatiniai civilizaciniai skirtumai: demokratija prieš autoritarizmą, teisės viršenybės principas ir pilietinė visuomenė prieš valdomus teismus ir nepotizmą, bendruomeniškas solidarumas prieš atskirtį ir išnaudojimą, laisvo asmens orumas prieš gniuždančią priespaudą. Būtent šie skirtumai ir lemia, kad Vakarai yra žymiai turtingesni nei kiti pasaulio kraštai.

Vakaruose politikams tenka trauktis iš pareigų vien dėl įtarimų nuplagijavus mokslinį darbą, netyčia panaudojus reprezentacines išlaidas asmeniniams poreikiams ar piktnaudžiavus tarnybine padėtimi. Vakarų politinės bendruomenės išmoko istorines pamokas iš revoliucijų, pilietinių karų, laikinų diktatūrų ar totalitarinio valdymo patirties. Civilizuotame vyrauja bendras pamatinis bruožas – teisingumo užtikrinimas, o piliečių lygybė prieš įstatymą yra neatskiriama demokratijos dalis.

Vakaruose šie principai yra priimami kaip nekvestionuojami ir būtini valstybės ir politikos veikimui, todėl partijos skiria didesnę dėmesį idėjoms – konkuruoja moralinės tvarkos ir ekonominės gerovės vizijomis, skirtingomis asmens, bendruomenės ir valstybės laisvės, teisių bei pareigų sampratomis. Tokios idėjinės konkurencijos vis dar trūksta Lietuvos politiniame gyvenime.

Ko šiandien pasigenda Lietuvos žmonės?

Tikrasis atsakas į teisingumo trūkumą, kurį didelė dalis visuomenės įvardina kaip vieną svarbiausių mūsų valstybės problemų, šalyje pirmiausia yra skaidrių ir nepriklausomų valstybės institucijų, tarnaujančių visiems piliečiams lygiai ir teisingai, stiprinimas. Visiems lygiai teisingos institucijos, neteikiančios viešųjų paslaugų pagal piliečių priklausymą vienai iš „dvejų Lietuvų“ ir neveikiančios „skirtingais greičiais“, sudaro lygias sąlygas piliečiams bei kuria ekonominę ir socialinę gerovę.

Vienas didžiausių šiandienos Lietuvos skaudulių yra komplikauta socialinė padėtis. Esame sparčiausiai nykstanti, emigruojanti ir senstanti visuomenė. Socialinė atskirtis tarp turtingųjų ir nepasiturinčiųjų yra pasiekusi aukščiausią lygį nuo 2006 metų, pagal savižudybių mastą patenkame tarp penkių blogiausių statistiką turinčių valstybių, alkoholio suvartojame mažiau vos už dvi pasaulio valstybes, o svaigalai tampa maždaug pusės nusikaltimų ir tragiškų nelaimių keliuose priežastimi. Nepamirškime nuolatinių korupcijos skandalų, kurie sukelia pasitikėjimo demokratinėmis valstybės

institucijomis trūkumą. Pasitikėjimo indeksai rodo, kad Lietuva dar labai didelei daliai bendrapiliečių netapo valstybe, kurioje gera gimti, augti, kurti šeimas ir auginti vaikus ir, galų gale, oriai pasenti.

Nomenklatūrinei kairei kartu su populistinėms partijoms valdant šalį paskutiniuosius ketverius metus, o per visą nepriklausomybės laikotarpį praleidus už valstybės vairo daugiau nei 17 metų, nuolat yra deklaruojamas nenuilstamas dėmesys ir pagalba paprastam žmogui, socialinės lygybės didinimas, skurdo mažinimas. Tačiau realybėje tebeturime labai mažą ir silpną viduriniąją klasę, įsisenėjusias socialines įtampą šalyje, nykstančius regionus, sparčiai senstančią visuomenę, pagarbos žmogaus orumui trūkumą ir aktyvių bei darbingų žmonių emigraciją.

Neskirdama pakankamai dėmesio visai Lietuvai, valdžia tarsi atskiria dalį piliečių nuo klestėjimo bei gerovės kūrimo. Taip atsiranda prielaidos „skurdo spąstams“ – sunkiai besiverčiančių šeimų vaikai neišsivaduoja iš tų pačių problemų, kaip ir jų tėvai, nes neturi galimybių kilti socialiniais laiptais. Ne visoje Lietuvoje mažėja nedarbas, auga atlyginimai, ar atsiveria naujos galimybės kurti verslus. Visos šios problemos tampa paskata ieškoti gyvenimo svetur, nes vienintele realia gyvenimo pokyčio galimybe tampa emigracija, dėl kurios statistiškai kasdien netenkame tiek piliečių, kiek talpina pilnas keleivinis lėktuvas.

Tuo tarpu likusieji Lietuvoje praranda viltį, kad jų vaikas galės išsiveržti iš tų „skurdo spąstų“, kuriuose gyveno ištisos kartos. Tokie žmonės darosi vis labiau ir labiau nusivylę gyvenimu, todėl lengvai pasiduoda neracionaliam pykčiui ir populistinių politikų lozungams. Tai kuria užburta „demokratijos skurdo“ ratą – stagnuojanti valdžia nesugeba išspręsti nelygių galimybių klausimo, dėl to formuojasi „skurdo spąstų“ neišvengianti ir nusivylusi visuomenės dalis, kuri balsuoja pasirinkdama politinį populizmą. Šis populizmas, patekęs į valdžią, nesugeba spręsti jokių problemų, taip sukuriant pamatus dar didesniai „skurdo spąstų“ bendruomenės nusivylimui ir pykčiui – demokratija pradeda pati save griauti.

Šiandien mes labai aiškiai sakome, jog atėjo laikas permainoms. Nebegalime leisti, kad ir toliau viskas būtų taip pat, kaip buvo iki šiol. Reikia esminių permainų sutvirtinant vakarietiškos civilizacijos pamatus Lietuvoje – reikia užtikrinti, kad vakarietiška gerovė pagaliau pasiektų kiekvienus, o ne tik išrinktųjų namus.

Teisinga, galimybių kupina ir pasididžiavimo verta Lietuva

Turime atsigręžti į tyliąją ir darbščiąją Lietuvos žmonių daugumą. Į sąžiningai dirbančius ir dirbusius piliečius. Kasdien į darželius ir mokyklas vaikus vedančias jaunas šeimas, pilnutėliu visuomeniniu transportu į darbą, polikliniką ar studijas skubančius žmones. Tuos, kurie ilgai ir nuoširdžiai dirbo ir nori oriai gyventi senatvėje, bei tuos, kurie nori sunkiai dirbti ir užsidirbti.

Tuos, kurie nori prisiimti atsakomybę už kitus kurdami ir plėtodami verslą; tuos, kurie nori remtis ne išskirtinai valstybės užsakymais, o vartotojų vertinamomis idėjomis ir naujovėmis; tuos,

kurie pasirenę tinkamai įvertinti kiekvieną prie to prisidėjusį darbuotoją. Tai žmonės, kurie nuoširdžiai stengiasi ir iš valstybes prašo ne paramos, bet teisingumo bei galimybių veikti: lygybės prieš įstatymą užtikrinimo ir kokybiškų bei, visiems vienodai prieinamų viešųjų paslaugų, mainais į jų sąžiningai mokamus ar mokėtus mokesčius. Šie žmonės yra reiklūs valdžiai, nes nori didžiutis savo valstybe.

Tai darbštūs žmonės, pasigendantys valstybės užtikrinamo teisingumo, kai mato kaip dirbti tinginti ir pašalpomis piktnaudžiaujanti visuomenės dalis išnaudoja socialinės apsaugos sistemą.

Tai mokesčius mokantys piliečiai, pasigendantys valstybės užtikrinamo teisingumo ir lygybės prieš įstatymus, kai mato neteisėtai sukauptą prabangą viešai besipuikuojančius žmones.

Tai paprasti darbuotojai, pasigendantys valstybės užtikrinamo teisingumo ir lygių galimybių, kai, patys krizės metu netekę darbo arba trečdaliao pajamų, stebėjo aukšto rango pareigūnus ir politikus susigražinant savo atlyginimus į prieš krizinę lygį ir atsiimant kompensacijas dėl ankstesnio sumažinimo negautas pajamas.

Tai kuo greičiau pasveikti norintys pacientai, pasigendantys valstybės užtikrinamo teisingumo ir lygių galimybių, kai mėnesių mėnesiais laukia sau paskirtos operacijos ligoninėje ar stovi ilgose eilėse poliklinikoje stebėdami, kaip pro juos eina per galinį įėjimą patekę „nusipelnusieji gyventi geriau“.

Tai sąžiningi verslininkai, pasigendantys valstybės užtikrinamo teisingumo ir lygių galimybių, kai kurdami verslą, ypač regionuose, yra verčiami nelygiomis sąlygomis konkuruoti su nuolat neskaidriai viešuosius pirkimus laiminčiais, proteguojamais ar mokesčius mokėti vengiančiais sukčiais.

Tai jauni iniciatyvūs universitetų absolventai, pasigendantys valstybės užtikrinamo teisingumo ir lygių galimybių, kai turėdami ir kompetencijos, ir noro sąžiningai dirbti valstybės tarnyboje bei viešojo sektoriaus institucijose, atsimuša į fiktyvių konkursų ir savųjų protegavimo sieną.

Tai savo atžaloms gero norintys tėvai, pasigendantys valstybės užtikrinamo teisingumo ir lygių galimybių, kai stengiasi, kad jų vaikai tinkamai pasiruoštų egzaminams, todėl greta mokamų mokesčių ir rinkliavų mokyklai bet dėl prastos mokymo kokybės jie dar turi papildomai samdyti privačius korepetitorius savo vaikams.

Pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį mūsų partija reikšmingai prisidėjo padedant valstybės suverenumo ir nepriklausomybės bei vakarietiškos krypties pamatus. Vėliau pasiekėme energetinę nepriklausomybę ir padarėme šuolį modernizuojant ekonomiką.

Dabar ateina metas tapti visaverte Vakarų pasaulio dalimi. Per valstybės užtikrinamą teisingumą, per kokybiškas viešąsias paslaugas, per lygias galimybes visiems norintiems sąžiningai

dirbti ir užsidirbti. Kartu sukursime tokią valstybę, kuri yra verta savo žmonių, kuria galėtume pasitikėti ir didžiuotis. Mūsų vizija – **teisinga ir pasididžiavimo verta Lietuva**.

Savo plane Lietuvai pateikiame konkrečius pasiūlymus, kaip šios vizijos ketiname pasiekti. Mūsų svarbiausi siekiai iki 2021 metų yra:

- Lietuvos ūkį paversti gerai apmokamas darbo vietas kuriančia ir tarptautiniu lygiu konkurencinga ir eksportu paremta ekonomika, taip realiai sprendžiant Lietuvai opiausias masinės emigracijos ir senstančios visuomenės problemas;
- įgyvendinti būtinas pertvarkas, kad švietimo sistema mūsų šalyje kiekvienam to siekiančiam suteiktų geriausią išsilavinimą;
- iš pagrindų modernizuoti valstybės valdymo sritį, nuosekliai mažinant biurokratinę naštą, užtikrinant aukščiausios kokybės viešąsias paslaugas ir sukuriant permainingą lyderyste pasižyminčią valstybės tarnybą.

Be išvardintų siekių savo programoje kalbame ir apie kitose srityse mūsų laukiančius darbus. Tačiau manome, kad būtent stipri ekonomika, kokybiškas švietimas ir modernizuotas valstybės valdymas yra tai, nuo ko ateinančius metus labiausiai priklausys Lietuvos žmonių gerovė ir ryžtas savo ateitį kurti čia, savo Tėvynėje.

EKONOMINIO PROVERŽIO PLANAS

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai ekonominės (ūkio) politikos srityje (iki 2021 metų):

- 1) Lietuvoje bus sukurta per 147 000 naujų darbo vietų;
- 2) Vidutinis mėnesio (bruto) darbo užmokestis pasieks 1250 Eur;
- 3) Vidutinė senatvės pensija (turint būtinąjį darbo stažą) pasieks 400 Eur;
- 4) Lietuviškos kilmės prekių ir paslaugų eksportas išaugs 90% – Lietuva taps greičiausiai eksporto apimtimis augančia valstybe Vidurio ir Rytų Europoje;
- 5) Lietuva Vidurio ir Rytų Europoje pirmaus pagal inovatyvių ekonomikos šakų – IT, biotechnologijų, šviesos technologijų ir kitų – plėtrą bei taps patraukliausia šalimi regione steigti IT paslaugų centrą;
- 6) Lietuvos laisvosios ekonominės zonos (LEZ) verslui teikiamų paslaugų, infrastruktūros kokybės, teisinio reguliavimo ir kvalifikuotų darbuotojų pasiūlos kriterijais taps investicijoms palankiausiomis LEZ Vidurio ir Rytų Europoje; regionuose įsikurs iki 140 smulkių ir vidutinių įmonių, vidutiniškai įdarbinsiančių po 200 darbuotojų;
- 7) Į Lietuvą sugrįš ir bus pritraukta per 80 000 darbingo amžiaus žmonių – Lietuva taps patraukliausiu nauju talentų traukos centru Vidurio ir Rytų Europoje;
- 8) Ne mažiau nei 70 proc. profesinio mokymo įstaigų absolventų, baigusį mokslą 2020-2021 m., įsidarbins pagal specialybę;
- 9) Į Lietuvos ekonomiką bus papildomai investuota 6,88 mlrd. Eur.

Įvadas

Skaičiuojame jau daugiau nei ketvirtį amžiaus nepriklausomybės, tačiau Lietuva pragyvenimo lygiu vis dar pastebimai atsilieka nuo Vakarų valstybių. Pastaruoju metu gerovės srityje mus ėmė lenkti ir Baltijos šalių kaimynai. Nors valstybingumą pradėjome kurti vienu metu – kartu nusikratėme sovietinės priespaudos, įstojome į ES ir patyrėme sudėtingų ekonominių išbandymų, – įvairiais gerovės aspektais šiandien mus lenkia ne tik estai, bet ir latviai.

Jeigu esame panašūs dydžiu ir likimu, o mūsų saugumą ir ekonominį klestėjimą užtikrina tos pačios Vakarų pasaulio organizacijos, kodėl Lietuvos kelias atgal į ekonomiškai klestinčius Vakarus yra labiau vingiuotas nei artimiausių kaimynų? Taip įvyko, nes labiau nei pinigų mums nuolat trūko atsakingos lyderystės ir sutelktos intelektualios politinės valios. Daugelio jaučiamas ir matomas sąžinės, idėjų bei veikslių trūkumas valdžioje Lietuvos gyventojus labiau nei kas kitas tolina nuo gero ir oraus gyvenimo galimybių.

Besitęsiantis politinis ir idėjinis letargas valdžioje iš Lietuvos žmonių atima viltį pragyvenimo lygiu prisivyti tokias aukščiausiais europietiško gyvenimo standartais pasižyminčias šalis, kaip

Airija, Švedija ar Vokietija. Šiuo metu prieš savo valią esame pasukę ne Europos ar pasaulio sėkmingiausių, o vidutinių – Graikijos ar Portugalijos – keliu. Lietuvai kaip valstybei tai reiškia niūrias perspektyvas – tolesnę jaunų darbingų žmonių emigraciją, vis labiau senstančią ir skurstančią visuomenę.

Susiklosčiusi padėtis nesusitvarkys savaime – ji tęsis tol, kol šalį valdys nesąžiningi ir strateginio mąstymo stokoiantys politikai. Todėl teigiame, jog atėjo metas Lietuvos politiniam ir ekonominiam atgimimui. Pirmuosius šio atgimimo darbus ryžtamės pradėti mes, atsinaujinę Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai.

1. Ko siekiame?

Dėl mažo gimstamumo, greitai senstančios visuomenės ir masinės emigracijos per ateinančius 15 metų Lietuva rizikuoja netekti kas trečio darbingo amžiaus žmogaus – daugiausiai iš visų ES valstybių.¹ Esame įsitikinę, kad Lietuva, o ne Vakarų valstybės turi tapti vieta, kurioje mūsų šalies gyventojai kurs savo ir savo vaikų ateitį. Tai neįvyks, kol Lietuvos žmonėms trūks aiškios augančios gerovės perspektyvos. Todėl per ateinančią dešimtmetį Lietuva turi išsiveržti iš ekonominių vidutinių tarpo ir iš esmės priartėti prie turtingiausių Europos valstybių gretų. 1990-aisiais tai pavyko Airijai, tą pakartoti galime ir mes.

Daugiau gerų darbo vietų, didesnius atlyginimus ir pensijas per ateinančius metus mūsų valstybės gyventojams užtikrinti įmanoma tik tuo atveju, jei Lietuva taps eksportu varomo ekonominio augimo šalimi. Prieš du dešimtmečius užsienio investicijas į perspektyviausias ūkio šakas pritraukusi Airija mums yra pavyzdys, kaip sąžiningai dirbantiems ir dirbusiems žmonėms visoje Lietuvoje sukurti pastebimą gerovės augimą. Būtent tokią perspektyvą siūlome mūsų parengtame Investicijų pritraukimo ir išteklių sutelkimo ekonominiam proveržiui 2016-2020 m. plane.

Šis planas yra bandymas brėžti ambicingą artimiausių ketverių metų Lietuvos socialinės ir ekonominės raidos perspektyvą. Jame aiškiai įvardijame pagrindinių Lietuvos ekonominių problemų priežastis ir pateikiame konkrečius siūlymus, kaip ketiname jas spręsti. Pastarieji siūlymai kyla iš paprasto fakto – tam, kad Lietuvos žmonės gyventų geriau, valstybei reikia ne daugiau pinigų, o daugiau atsakingos lyderystės ir intelektualios valios turimus pinigus sąžiningai ir tikslingai investuoti.

Per ketverius ateinančius metus ryžtamės sukurti ne tik spartų eksportu grįstą ūkio augimą, bet ir atsigriebti už pastarųjų metų ekonominio letargo laikotarpį. Tą padarysime sutelkę ir kryptingai panaudoję valstybės turimus išteklius:

---

¹ Europos Komisija, Šalies ataskaita. Lietuva 2016, Komisijos tarnybų darbinis dokumentas, 2016, p. 5

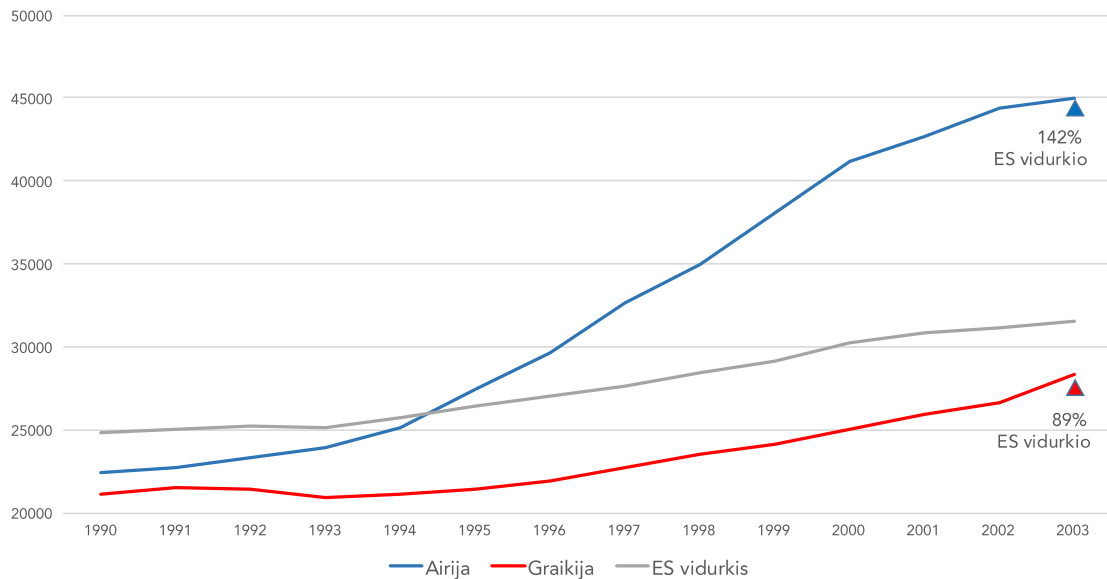
- pagrindinį investicijų srautą nukreipiant į kelias perspektyviausias aukštą pridėtinę vertę kuriančias ekonomikos sritis;
- išlaikant turimus, susigrąžinant prarastus ir pritraukiant naujus talentus veiklai aukštą pridėtinę vertę kuriančiose srityse;
- regionų centruose vystant LEZ bei specializuotus pramonės parkus, skatinant paslaugų centrų plėtrą didmiesčiuose ir dirbantiesiems gerinant susiekimo su darbo vieta galimybes;
- užtikrinant darbo rinkos poreikius ir tendencijas atliepiančią profesinį mokymą;
- sukuriant unikalų rekordinio dydžio ilgalaikį finansinį instrumentą valstybės strateginėms investicijoms vykdyti ir užsienio kapitalui pritraukti;
- koncentruojant už ekonominę plėtrą atsakingas valstybės įstaigas.

2. Sparčiai augti siekiančiai Lietuvai – Airijos pramintas kelias

Tolesnė mūsų šalies ekonomikos raida bendroje ES prekių, paslaugų ir darbo rinkoje vyks sparčiai augant Lietuvos žmonių atlyginimams. Šis procesas vyks dėl tolesnių bendros ES darbo rinkos integracijos procesų. Tol, kol atlyginimai Didžiojoje Britanijoje, Airijoje ar Švedijoje bus aukštesni nei Lietuvoje, mūsų žmonės ir toliau rinksis emigracijos kryptį į didesnio darbo užmokesčio šalis. Todėl mažesnis nei kaimyninėse ar kitose ES valstybėse darbo užmokestis ir su tuo susijusi mažesnė prekių ir paslaugų savikaina nebegali būti pagrindiniu Lietuvoje veikiančio verslo konkurenciniu pranašumu. Paprastai tariant, mūsų šalyje baigiasi mažų atlyginimų laikai. Dėl šios priežasties, jau šiandien pastebimai menksta Lietuvos verslo galimybės savo produkcija konkuruoti su užsienio gamintojais ir todėl pradeda lėtėti eksporto augimas.

Nebegalėdami pasaulinėje rinkoje konkuruoti žema savikaina, tačiau kartu ir nesugebėdami pasiūlyti aukštos pridėtinės vertės prekių ar paslaugų, viena koja esame patekę į vadinamuosius vidutinių pajamų spąstus (angl. *middle income trap*). Vidutinių pajamų spąstai reiškia, kad anksčiau sparčiai augęs bendras visuomenės gerovės lygis yra sustojęs ir ilgiems metams įstrigęs toje pačioje vidutinių pajamų pozicijoje. Iš šios situacijos Lietuva gali išsivaduoti tik tuo atveju, jei valstybei užteks intelektualios politinės valios priimti ilgalaikių pasekmių ūkio raidai turinčius strateginius sprendimus.

Pav. nr. 1. Airijos ir Graikijos BVP vienam žmogui 1990-2003 metais (JAV doleriai, pagal perkamosios galios paritetą). Šaltinis: Pasaulio bankas

Kaip rodo kitų Europos Sąjungos šalių patirtis, kurios į ES įstojo būdamos ekonomiškai silpnesnės už didžiąsias Europos ekonomines galias, pradiniu narystės ES laikotarpiu vyko sparti pastarųjų šalių ekonomikų plėtra. Taip įvyko į ES įstojus tiek Graikijai, Portugalijai, Ispanijai, tiek ir Airijai. Graikijos patirtis rodo, kokie pavojai gresia valstybei, neturinčiai politinės valios laiku apsispręsti dėl savo ilgalaikės socioekonominės raidos. Graikijos BVP vienam gyventojui svyruojant ties 80-90 proc. ES vidurkiu, šios šalies ūkio augimas sustojo ilgiems dešimtmečiams. Taip įvyko, nes graikų atlyginimai sparčiai prisivijo ES vidurkį, o naujų konkurencinių Graikijos ekonomikos pranašumų sukurta nebuvo. Padėtį itin pablogino Graikijos valdančiojo elito praktikuotas klientelizmas – ateities kartų gerovės sąskaita įvairioms grupėms pernelyg dosniai dalintos socialinės ir finansinės garantijos, neatitikusios valstybės ekonominio pajėgumo.

Esminis skirtumas tarp Graikijos ir Airijos pasirinktų kelių išryškėjo 2007-2008 m. prasidėjusios pasaulinės finansų krizės metu ir po jos. Nors abi šalys susidūrė su didžiuliais ekonominiais iššūkiais ir todėl buvo neformaliai priskirtos PIIGS valstybių grupei, šių valstybių požiūris į jas užklupusias problemas pasirodė esąs kardinaliai priešingas. Kol įvairūs Graikijos politikai šantažavo ES ir tarptautines finansų institucijas dėl finansinės pagalbos sąlygų, Airija stoiskai priėmė jai siūlomas paramos sąlygas. Šiandien Graikija vis dar nėra atsigavusi po patirto ekonominio nuosmukio, o Airija sėkmingai grįžo į spartaus ūkio plėtros kelią ir yra greičiausiai ekonomiškai auganti valstybė Europoje.²

Mūsų planas yra pirmasis žingsnis kelionėje į ilgalaikį tikslą – Lietuvą kaip visapusiškai išsivysčiusią Vakarų valstybę. Tokios valstybės pavyzdžiu laikome Airiją – dar ne taip seniai

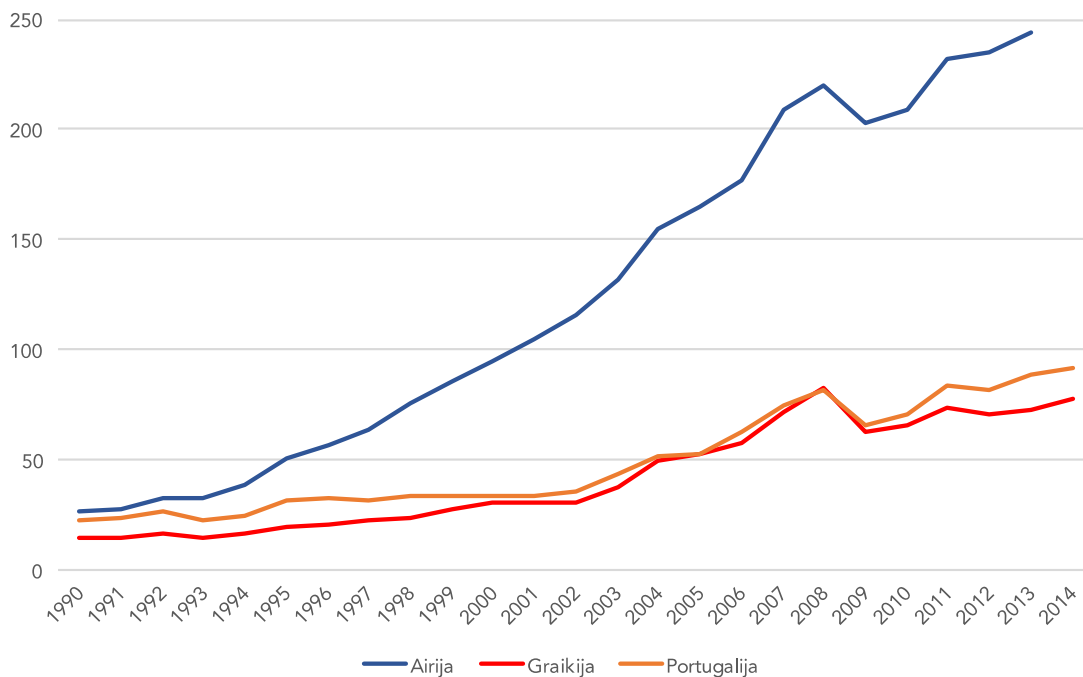
² World Economic Forum, Europe's 10 fastest growing economies, 2016, <https://www.weforum.org/agenda/2016/02/europe-s-10-fastest-growing-economies>

ekonominė nykštuke vadintą šalį, dėl laiku ir ryžtingai priimtų politinių sprendimų tapusią viena turtingiausių Europos Sąjungos narių. Airijos ekonominė sėkmė šiai valstybei per sąlyginai trumpą laiką leido iš esmės pakelti savo gyventojų pragyvenimo lygį – į šalį priviliotiems užsienio investuotojams sukūrus daug gerai apmokamų darbo vietų, pastebimai didėjo atlyginimai ir pensijos bei mažėjo nedarbas. Dėl to nykstančia emigrantų valstybe kažkada laikytoje Airijoje per pastaruosius 25 metus gyventojų padaugėjo daugiau nei 1 milijonu – nuo 3,5 mln. 1990 m. iki 4,6 mln. 2015 m.³ 83 proc. iš šiuo metu Airijoje gyvenančių žmonių yra airių kilmės piliečiai.⁴

Pastarųjų dešimtmečių Airijos ekonominio bumo priežastis slypi išpūdingu greičiu augusiame eksporte. Eksperto augimą airiai pasiekė pritraukę tiesioginių užsienio investicijų į nedidelį skaičių sėkmingai augančių ūkio sričių. Tarptautinėse rinkose auganti paklausa pagaminamoms prekėms ir sparčiai augantis darbo našumas buvo du svarbiausi daugiausiai užsienio investicijų pritraukusių ekonomikos sričių bruožai.

Pav. nr. 2. Airijos, Graikijos ir Portugalijos eksporto augimas (mlrd. JAV dolerių).

Šaltinis: Pasaulio bankas

Nors padėtis Airijos viešajame sektoriuje niekad nebuvo tokia sudėtinga kaip Graikijoje, airiai taip pat patyrė ilgą ekonominės stagnacijos laikotarpį. Jis baigėsi tik po to, kai 1980-ųjų pabaigoje buvo pasiektas istorinis susitarimas tarp vyriausybės, darbdavių bei profsąjungų atstovų. Pirmasis iš kelių trišalių susitarimų, pavadintas „Nacionalinio atsigavimo programa“, buvo

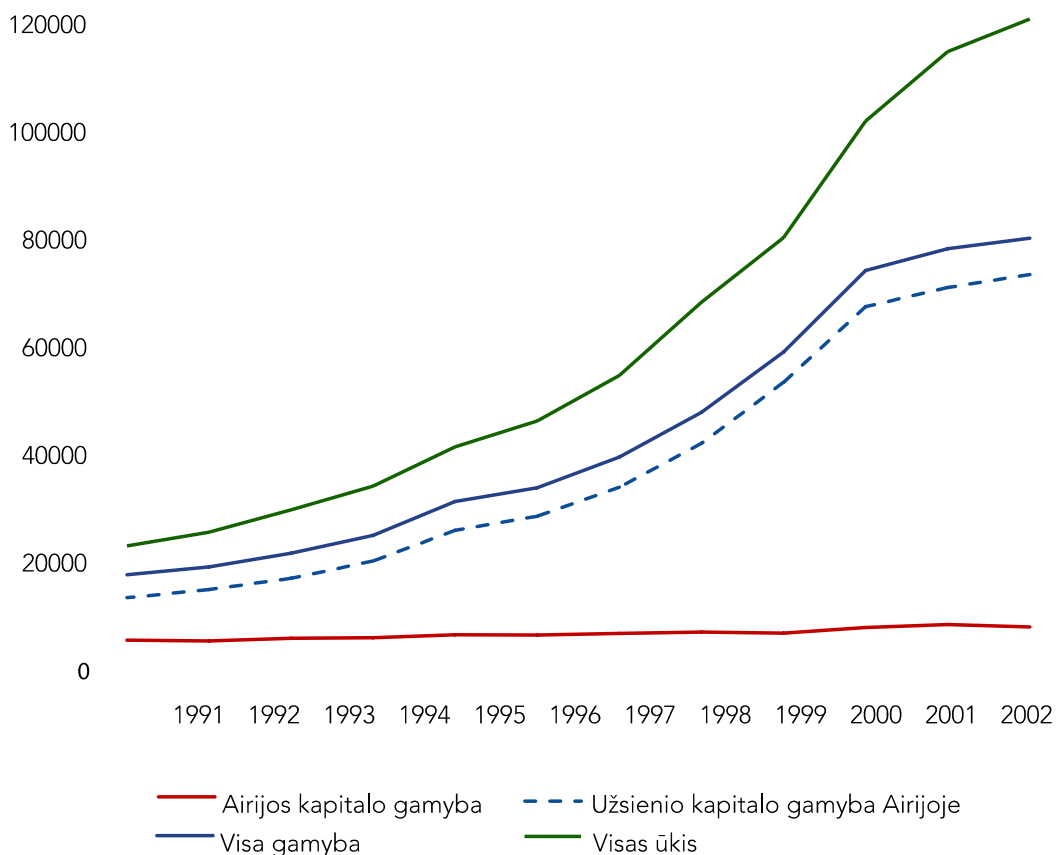
³ Central Statistics Office (Ireland), Annual Population Change by Component and Year, <http://www.cso.ie>

⁴ Central Statistics Office (Ireland), Population Usually Resident and Present in the State by Ethnic or Cultural Background, Sex, Age Group and Census Year (2011), CD701, <http://www.cso.ie>

pasirašytas Airijos ekonomikai išgyvenant itin sunkų laikotarpį – nedarbui siekiant 15 proc., laikantis aukštam infliacijos ir valstybės skolos lygiui. Susitarimo šalys įsipareigojo tris metus nuosekliai didinti dirbančiųjų atlyginimus, mažinti mokesčius ir užtikrinti aukštesnės kokybės viešąsias paslaugas. Pirmojo nacionalinio susitarimu sėkmė Airijoje sukūrė precedentą dėl šalies ekonominio vystymosi gairių tartis kas tris metus.

Su verslu ir darbuotojų atstovais užmegzta partnerystė Airijos valdančiajam elitui sudarė palankias sąlygas pradėti ir įgyvendinti radikalią ekonomikos pertvarką, nukreiptą į investicijų telkimą aukštą pridėtinę vertę kuriančiuose ūkio sektoriuose. Tai lėmė „keltų stebuklu“ pavadintą ūkio augimą, kuris Airiją iš gyvenimo standartais nuo kitų ES šalių atsilikusios valstybės per 20 metų pavertė viena iš ekonominių Europos pirmūnių.

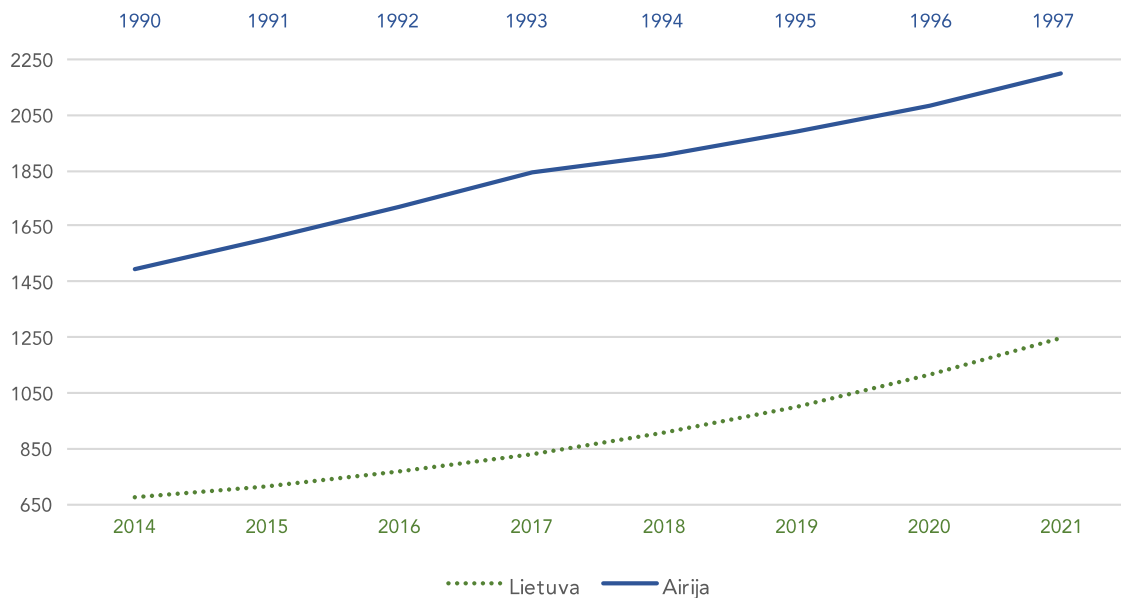
Pav. nr. 3. *Airijos eksporto apimtys pagal kapitalo kilmę (mln. eur). Šaltinis: Airijos centrinis bankas*

Prie praėjusio amžiaus 10 dešimtmetyje Airijos pasiekto eksporto augimo piko labiausiai prisidėjo užsienio investuotojai. Užsienio kapitalas tuo metu buvo atsakingas už 95 proc. viso Airijoje pagamintos produkcijos eksporto augimo ir už 63 proc. viso eksporto iš Airijos augimo. Eksporto apimtis augino ne tik gamybą vykdžiusios, bet ir paslaugas iš Airijos teikusios užsienio

kapitalo įmonės. Tai lėmė, kad nuo 1986 m. iki 2003 m. vidutinis metinis Airijos eksporto apimčių augimas vidutiniškai siekė 11,5 proc.⁵

Pav. nr. 4. Vidutinis Airijos mėnesio atlyginimas 1990-1997 m. (dabartinėmis kainomis) ir bruto vidutinio darbo užmokesčio augimo tikslas Lietuvoje (Eur). Šaltiniai: Airijos centrinis statistikos biuras, plano rengėjų duomenys

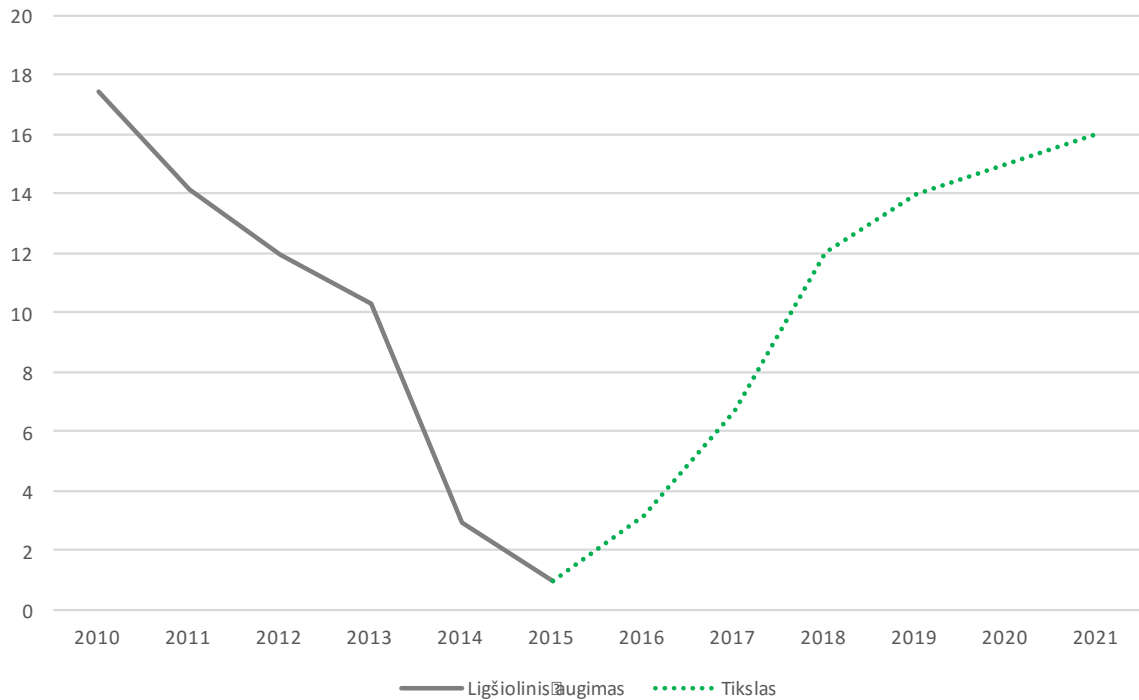

Airijos pavyzdys rodo, kad mūsų šalies gyventojų gerovė iš esmės pradės didėti, kai valdantieji politikai apsispręs, kokių ilgalaikių ekonomikos augimo kryptių valstybė turi laikytis. Manome, kad, panašiai kaip ir Airijos atveju (pav. nr. 1), sparti Lietuvos ūkio plėtra įvyks tada, kai dėl keliose valstybės strategiškai išskirtose srityse sutelktų užsienio investicijų ims augti Lietuvos eksportas.

⁵ Cassidy, M. & O'Brien, D., Export Performance and Competitiveness of the Irish Economy, Central Bank of Ireland Quarterly Bulletin, No. 3, 2005, p. 75-76

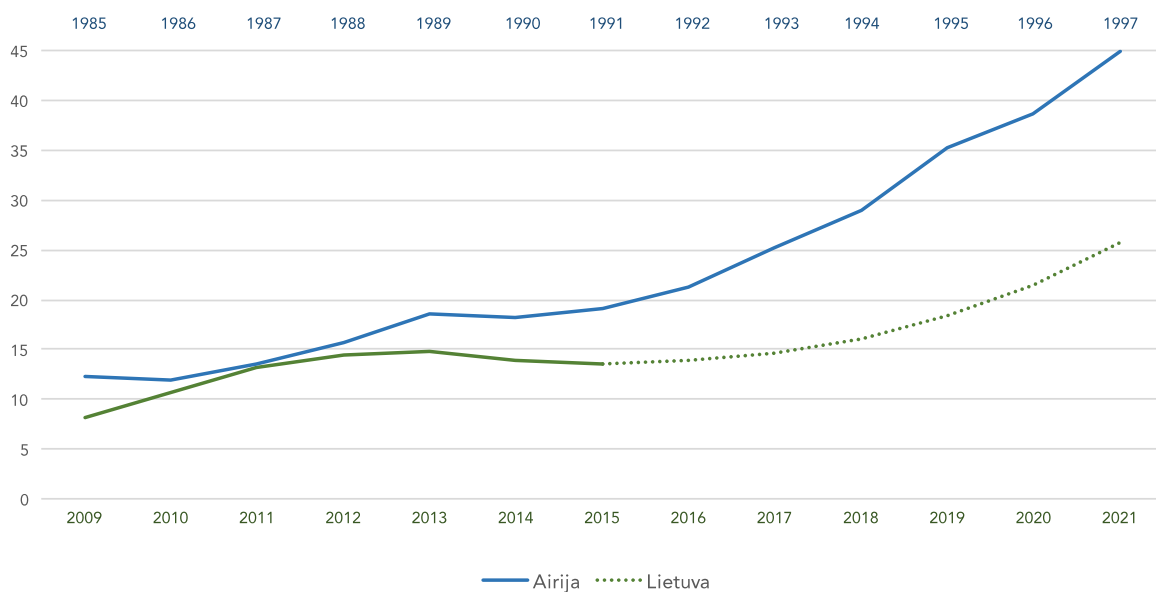
Pav. nr. 5. Lietuviškos kilmės prekių ir paslaugų eksporto augimo tikslas (proc.).

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, plano rengėjų duomenys

Siekiame, kad įgyvendinus mūsų plane numatytas priemones, lietuviškos kilmės eksporto apimtys per ketverius metus išaugs 90 proc.

Pav. nr. 6. Airijos eksporto apimčių augimas 1985-1997 m. ir lietuviškos kilmės eksporto apimčių augimo tikslas (mlrd. Eur). Šaltiniai: Airijos centrinis statistikos biuras, Lietuvos statistikos departamentas, plano rengėjų duomenys

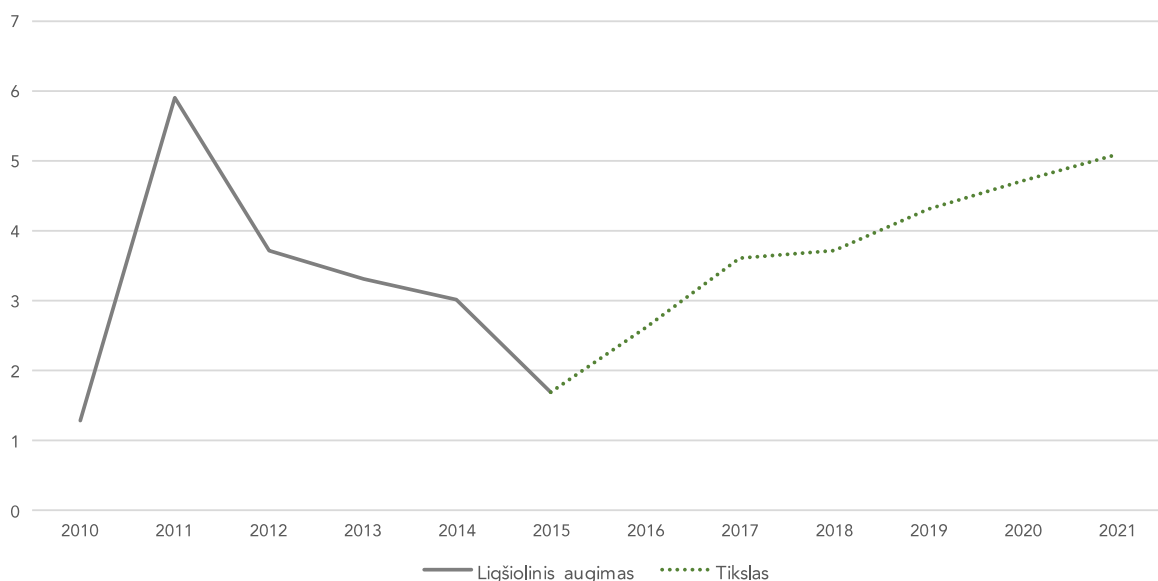
Eksporto augimą Lietuvoje ketiname paskatinti tiek gamybos, tiek ir paslaugų sektoriuje. Mūsų tikslas – per ateinančius ketverius metus į Lietuvos didmiesčius ir regionus pritraukti iki 140 smulkaus ir vidutinio dydžio gamybą vykdančių užsienio (visų pirma Šiaurės šalių ir Vokietijos) kapitalo įmonių, iš kurių kiekviena vidutiniškai įdarbintų po 200 regiono darbuotojų iki 50 km spinduliu aplink regiono centrą. Paslaugų eksportą skatinsime į didžiuosius miestus atvedę daugiau įvairaus dydžio paslaugų centrų.

Tikimės, kad iki 2020 metų pabaigos prioritetinėse aukštą ir aukštesnę pridėtinę vertę kuriančiose ūkio srityse (IT, biotechnologijose, šviesos technologijose, energetikoje (SGD), inžinerinėje pramonėje, logistikoje ir kitur) bus sukurta per 54 tūkst. naujų gerai apmokamų darbo vietų. Tokie pokyčiai savo ruožtu lems didėjančią darbdavių konkurenciją dėl dirbančiųjų, daugiau naujų gerai apmokamų darbo vietų, augantį darbo našumą, didesnes įplaukas į biudžetą ir dėl šių priežasčių nuosekliai augančius vidutinius atlyginimus bei pensijas.

3. Kad augančią gerovę pajustų visi – nuo senjoro iki verslininko

Didėjantis investicijų srautas, valstybės skatinami inovatyvūs ūkio sektoriai, augantis darbo našumas ir eksporto apimtys bei daugiau sukurtų naujų gerai apmokamų darbo vietų per artimiausius metus sukurs proveržį Lietuvos ekonomikoje. Siekiame, kad įgyvendinus mūsų plane pateiktas priemones, bendras šalies vidaus produktas iki 2020 m. ūgteltų daugiau nei ketvirtadaliu. Tai reikš, kad Lietuvos ekonomikos plėtra įgis stiprų pagreitį, leisiantį iki 2030 m. pagal BVP vienam gyventojui pagal perkamosios galios paritetą priartėti prie tokių šalių, kaip Vokietija, Švedija ar Airija.

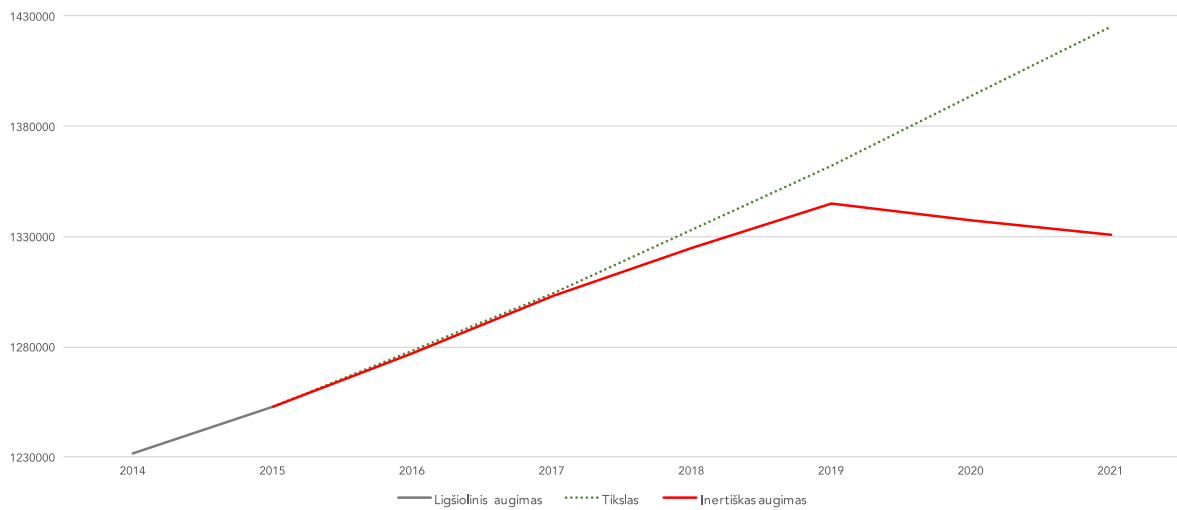
Pav. nr. 7. Bendrojo vidaus produkto augimo tikslas (proc.). Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, plano rengėjų duomenys

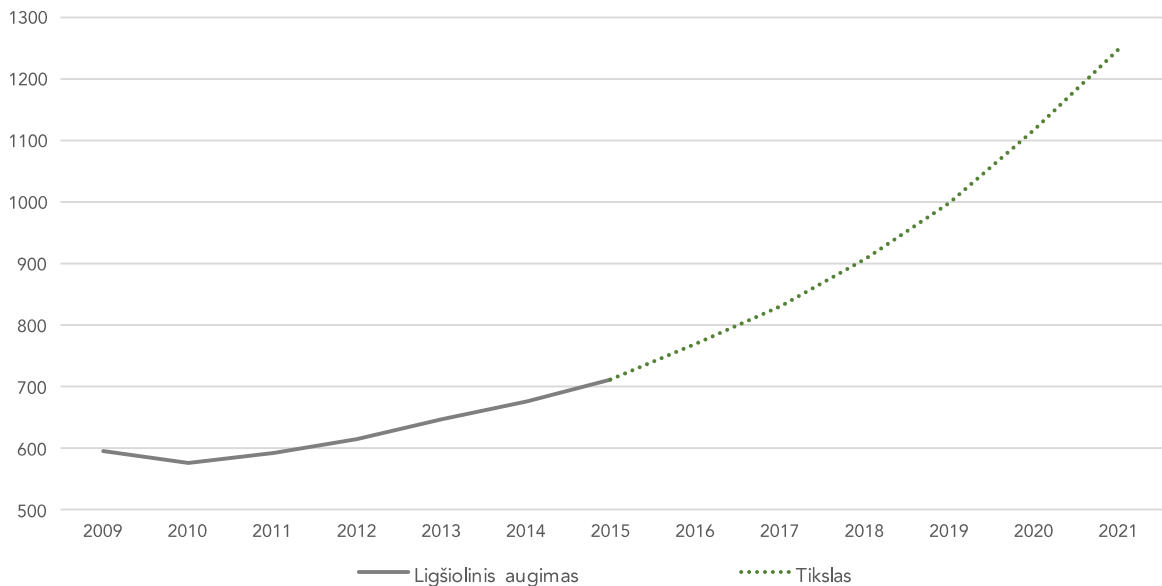
Tačiau ekonomikos augimas nėra tikslas savaime. Jis prasmingas tik tada, kai į gerą keičia sąžiningai dirbančių ir dirbusių žmonių gyvenimus. Todėl ateinantys ketveri metai Lietuvos gyventojams turi tapti spartaus ekonominės ir socialinės gerovės augimo laikotarpiu. Kad visi sąžiningai dirbantys ir dirbę žmonės realiai pajustų kylančią gyvenimo kokybę, Lietuvoje turi būti sukurta daugiau gerų darbo vietų.

Pav. nr. 8. Darbo vietų augimo tikslas. Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, plano rengėjų duomenys

Geras darbo vietas suprantame ne tik kaip gerai apmokamas, bet ir kaip panaudojančias ilgalaikį Lietuvos ūkio augimo potencialą – čia gyvenančių žmonių kūrybiškumą ir intelektą. Esame įsitikinę, kad geros darbo vietos turi būti kuriamos visoje Lietuvoje, o ne tik Vilniuje ar kituose didžiuosiuose miestuose gyvenantiems žmonėms. Tam būtinas aiškus ilgalaikis Lietuvos ekonominės raidos planas ir sutelkta politinė valia.

Pav. nr. 9. Vidutinio bruto Lietuvos mėnesio darbo užmokesčio augimo tikslas (Eur, atskaičius mokesčius). Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, plano rengėjų duomenys

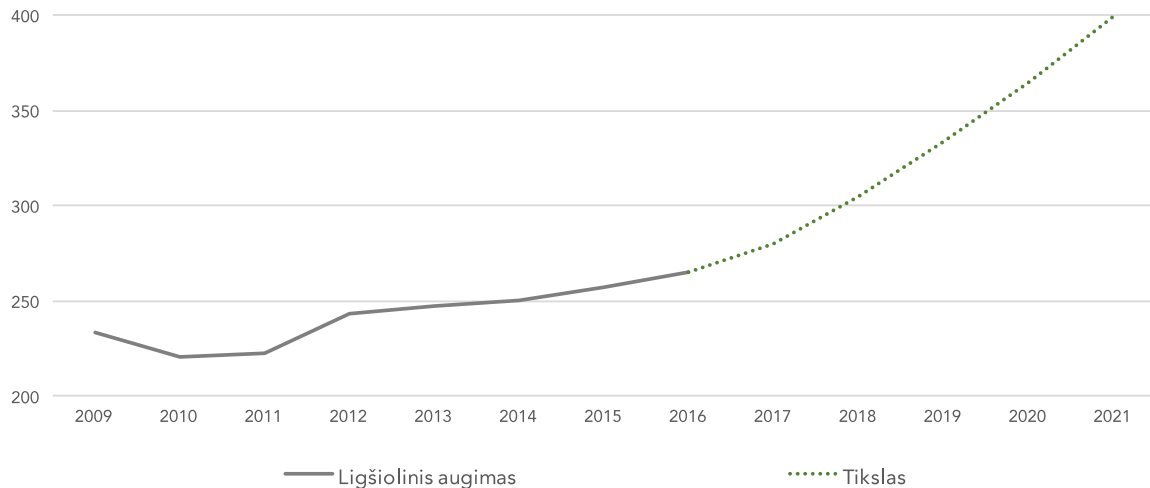
Lietuvoje privačiame sektoriuje šiuo metu dirba 2 iš 3 dirbančiųjų. Iš viso įmonėse dirbujasi per 980 tūkst. darbuotojų. Natūralus užimtumo didėjimas ir plėtrą vykdomas vietos verslas kelerius ateinančius metus lems, kad darbo vietų skaičius mūsų šalyje inertiškai augs, kol pasieks savo piką – 1,33-1,35 mln. darbo vietų. Vėliau, dėl neigiamų demografinių tendencijų (sparčiai mažėjant darbingo amžiaus žmonių skaičiui) lėtėjant ekonomikos plėtrai, sukurtų darbo vietų skaičius pradės mažėti.

Įgyvendinę Investicijų pritraukimo ir išteklių sutelkimo ekonominiam proveržiui 2016-2020 m. planą, esame pasiryžę užkirsti kelią tokiam ilgalaikį socialinį ir ekonominį valstybės stabilumą griaušančiam scenarijui. Todėl kryptingai sutelkę valstybės, privataus užsienio ir vietos kapitalo investicijas, įgyvendinę talentų susigrąžinimo ir pritraukimo programą bei pertvarkę profesinio rengimo sistemą, sieksime, kad darbingo amžiaus žmonių skaičius iki 2021 m. Lietuvoje papildomai išaugtų bent 80 tūkst., o bendras darbo vietų skaičius priartėtų prie 1,43 mln. ribos. Tam privatus sektorius per ketverius ateinančius metus bus skatinamas papildomai sukurti per 147 tūkst. naujų darbo vietų (pav. nr. 8):

- 26 tūkst. aukštą eksporto potencialą turinčiuose sektoriuose (IT, biotechnologijose, šviesos technologijose, energetikos sektoriuje, inžinerinėje pramonėje, logistikoje ir kitose srityse),
- 27,5 tūkst. paslaugų centruose,
- 27 tūkst. naujai regionuose įsteigtose smulkaus ir vidutinio dydžio įmonėse.

Dar iki 67 tūkst. naujų darbo vietų bus sukurta vietos paslaugų ir prekybos sektoriuose (1 darbo vieta gamybos sektoriuje papildomai sukuria dar 0,7 darbo vietas, o 1 darbo vieta paslaugų centre – 0,8 darbo vietas). Tai paskatins vietos darbdavių konkurenciją dėl dirbančiųjų ir mūsų šalies verslui suteiks daugiau paskatų investuoti į technologinį atsinaujinimą.

Pav. nr. 10. Vidutinės senatvės pensijos augimo prognozės (Eur, turint būtinaį darbo stažą). Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, plano rengėjų duomenys

Įgyvendinus mūsų parengtą planą, vidutinis mėnesio darbo užmokestis 2020 metų pabaigoje pasieks 1250 eurų⁶ ribą. Kartu susieję (indeksavę) senatvės pensijos augimą su vidutiniu darbo užmokesčiu, pagerinę mokesčių surinkimą, sieksime, kad per ateinančius ketverius metus vidutinė senatvės pensija išaugtų iki 400 eurų.

⁶ Bruto (950 eur/mėn. neto)

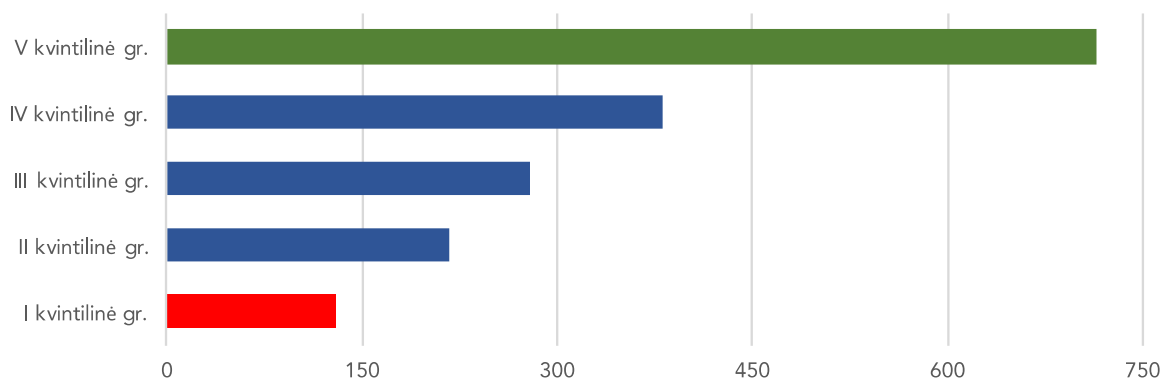
I. Prarasti metai ir neišnaudotos galimybės

Dabartinei Vyriausybei džiaugiantis tariamai visiems mūsų valstybės gyventojams gerėjančia ekonomine situacija, Lietuvoje ir toliau auga pajamų nelygybė ir emigracija. Vien per pastaruosius trejus metus emigraciją, kaip ekonominių ir socialinių problemų sprendimo būdą, pasirinko daugiau nei 120 tūkstančių Lietuvos gyventojų. Jeigu nieko nekeisime, jau artimiausioje ateityje Lietuvos laukia didžiulio masto problemos.

1. Gerovės lygiu atsiliecame nuo artimiausių kaimynų

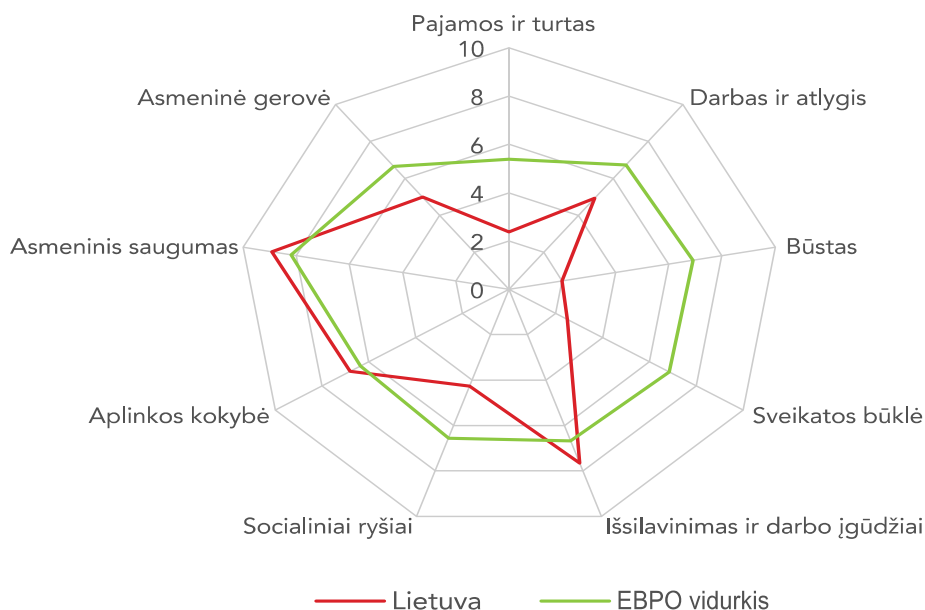
Šiuo metu Lietuvoje penktadalio didžiausias ir penktadalio mažiausias pajamas gaunančių asmenų atlyginimų vidurkiai skiriasi 5,5 karto.

Pav. nr. 11. Vidutinės disponuojamosios pajamos per mėnesį vienam namų ūkio nariui (2014 m., Eur). Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

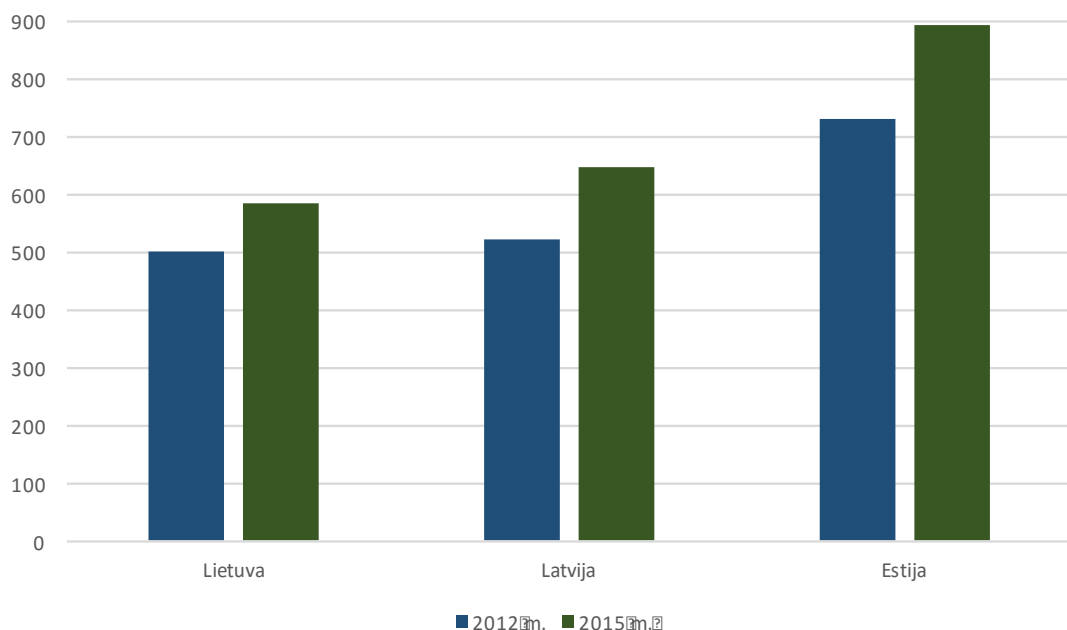
Pasaulio banko atlikto tyrimo duomenimis, pagal pajamų nelygybę esame 4-oji šalis visoje Europos Sąjungoje. Ispėjimai apie socioekonominės problemas Lietuvą pasiekia ir iš Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos bei Europos Komisijos – abi institucijos atkreipia dėmesį į aukštą pajamų nelygybės lygį mūsų šalyje.

Pav. nr. 12. Gerovės rodikliai Lietuvoje ir EBPO šalyse. Šaltinis: OECD Economic Surveys: Lithuania 2016

Vangiai vyriausybės sprendžiamos ilgalaikio nedarbo ir darbdavių poreikių neatitinkančių darbo įgūdžių problemos toliau išlaiko aukštą skurdo lygį, stabdo ekonomikos augimą ir užkerta kelią Lietuvai gerovės lygiu prisivyti Vakarų valstybes.

Pav. nr. 13. Vidutinis mėnesio atlyginimas po mokesčių Baltijos šalyse (eur, 2012, 2015 m. IV ketvirčiai). Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, Latvijos centrinis statistikos biuras, Estijos statistika

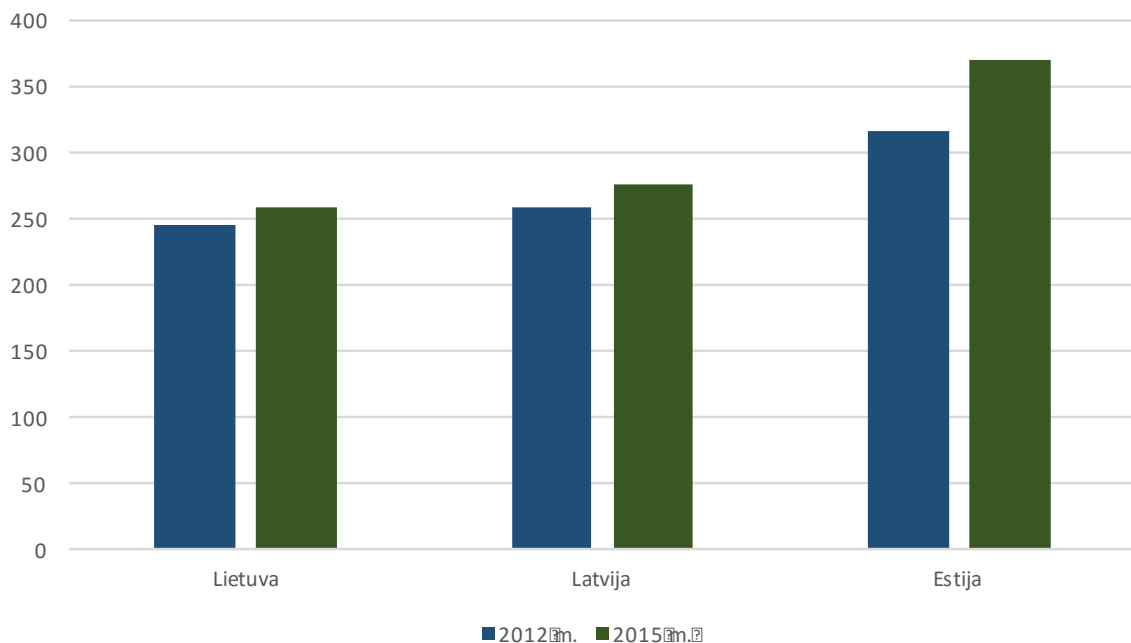

Nors Lietuvos BVP (PGP), tenkantis vienam gyventojui šiuo metu tik 25 proc. mažesnis už ES šalių vidurkį,⁷ realiu pragyvenimo lygiu mus lenkia ne tik estai, bet ir latviai. Nuo 2012 m. vidutinis mėnesio atlyginimas iš trijų Baltijos valstybių Lietuvoje augo lėčiausiai ir per trejus metus tepadidėjo 16,7 proc. (tuo metu Latvijoje – 24,2 proc., Estijoje – 22 proc.).

Nors galimybių augti atlyginimams yra (2015 metų III ketvirtį nepaskirstytasis įmonių pelnas viršijo 12 mlrd. eurų),⁸ verslui trūksta motyvacijos sukauptą pelną investuoti į plėtrą – technologinį atsinaujinimą ir naujų darbo vietų kūrimą. Be to, kitaip nei Estijoje ir net Latvijoje, kuriose veikia daugiau užsienio kapitalo įmonių, Lietuvos privatus sektorius yra mažiau susietas su tarptautiniais verslo tinklais ir dėl šios priežasties nėra pajėgus adekvačiai didinti veiklos modernizacijai reikalingas investicijas.

Pav. nr. 14. Vidutinė senatvės pensija Baltijos šalyse (eur, 2012, 2015 m. IV ketvirčiai).

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, Latvijos centrinis statistikos biuras, Estijos statistika

Nuo artimiausių kaimynų atsiliekame ir pensijų dydžiu – 2015 IV ketvirtį Lietuvoje vidutinė senatvės pensija turint būtinaį darbo stažą tesiekė 258 eur. Tuo metu Latvijoje senjorai per mėnesį gaudavo – 276 eur, Estijoje – 370 eur. Šiuo metu vidutinė pensija mūsų šalyje sudaro apie 44 proc. gaunamo vidutinio darbo užmokesčio, nors net krizės laikotarpiu sudarė 48-49 proc. 2012-2016 m. Seimo kadencijos metu pensijų augimas buvo triskart mažesnis už vidutinio darbo užmokesčio ar net socialinių išmokų augimo tempus ir nuo 2012 m. per metus vidutiniškai tesiekė 2,1 proc. Net ir

⁷ Eurostat, GDP per capita in PPS,

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00114&plugin=1>

⁸ Sagatauskas, A., Pinigų turime, bet ar turime idėjų?, 2016, <https://www.swedbank.lt/lt/articles/view/2414>

įgyvendinusi šiuo metu siūlomą pensijų indeksavimo modelį bei perkėlusį bazinę pensijos dalį į biudžetą politinės valios stokojanti dabartinė Vyriausybė realaus pensijų augimo užtikrinti negalės – spartus pensijų augimas įmanomas tik tuo atveju, jei bus iš esmės pagerintas mokesčių surinkimas, o ilguoju laikotarpiu pereita prie kaupimo ir individualizavimo principais pagrįstos pensijų sistemos.

2. Lietuvai būtinas sparčiau augantis darbo našumas

Ilgalaikis Lietuvos ūkio konkurencingumas kyla iš mūsų šalyje įsikūrusių įmonių gebėjimo gaminti ir teikti aukštesnės pridėtinės vertės prekes ir paslaugas bei konkuruoti pasaulio rinkose, taip užtikrinant sparčiai augantį gerovės lygį Lietuvoje. Žemais atlyginimais pagrįsta gamyba ir paslaugos tokio konkurencingumo nekuria, nes neužtikrina nuoseklaus pragyvenimo lygio kilimo. Tikrasis kelias į ilgalaikį ekonomikos konkurencingumą veda per nuolat augantį darbo našumą (produktyvumą).

Aukštas darbo našumas yra vienas svarbiausių sėkmingo valstybės ekonominio augimo rodiklių. Jis leidžia įvertinti, kiek bendrojo vidaus produkto buvo sukurta per vieną darbo valandą. Priešingai plačiai paplitusiai nuomonei, produktyvumas labiau sietinas ne su tuo, kiek pastangų darbuotojai paaukvoja savo atliekamam darbui, o su įmonių technologine pažanga, modernių vadybos procesų pritaikymu, išlavintais darbuotojų profesiniais įgūdžiais, pagaminamos produkcijos inovatyvumu ir investicijomis į prekės ženklus.

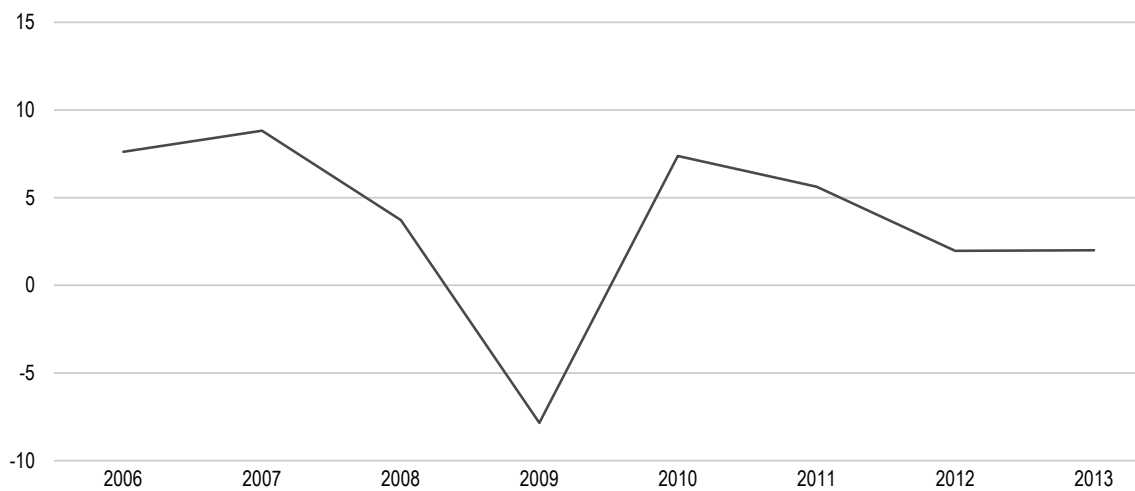
Šiuo metu viso to pastebimai trūksta Lietuvoje veiklą vystančiam verslui, kurio didžioji dalis iki šiol užsienio rinkose galėjo konkuruoti žemų darbo kaštų ir dėl to pigiai gaminamų prekių pagrindu. Nuosekliai kylant Lietuvos dirbančiųjų atlyginimams, pastarasis pranašumas baigia išnykti.

Lietuvos gamintojai savo pagamintos produkcijos kokybe dažnai neatsilieka, o kartais ir lenkia užsienio konkurentus. Tačiau dėl to, kad Vakarų gamintojai ilgesnį laiką ir daugiau investuoja į vartotojų tyrimus ir savo produktų prekės ženklus, pastarųjų produktų santykinė vertė lietuviškos produkcijos atžvilgiu gerokai išauga. Taip nutinka todėl, kad vartotojui gerai atpažįstamas ir patrauklus prekės ženklas sukuria unikalų produkto ryšį su pirkėju. Pirkėjas už prekę su jam žinomu ženklu ryžtasi sumokėti daugiau (ir dažniau), nei sumokėtų už nežinomą, bet kokybe nesiskiriančią ar net pranašesnę prekę. Tokiu būdu stiprus prekės ženklas žymiai išaugina pridėtinę vertę – konkurencinėje kovoje laimi geriausiai vartotojų grupes išanalizavę ir į prekės ženklą investavę gamintojai.

Dar vienas Lietuvos produktyvumo „butelio kaklelis“ – vangus lietuviškos kilmės įmonių technologinis atsinaujinimas. Deja, net ir matydamas nesustabdomus pokyčius darbo rinkoje, verslas mūsų šalyje toliau beveik neinvestuoja į technologinį atsinaujinimą, nepasiūlo naujų inovatyvių produktų ir nekuria užsienyje konkuruoti galinčių prekės ženklų. Investicijos į įmonių technologinį atsinaujinimą, kaip našumo varomoji jėga, nuo 2007 m. Lietuvoje ženkliai sumažėjo ir pradėjo

atsigauti tik 2009 m. viduryje. Šiandien jos vis dar gerokai mažesnės nei prieš krizę, o našumas taip pat augo vangiai ir paskutiniaisiais metais net mažėjo⁹ – 2015 m. Lietuvoje per vieną valandą buvo sukuriama 1,3 proc. mažiau pridėtinės vertės nei 2014 m.¹⁰ Dėl augančių atlyginimų didėjant gamybos kaštams, tokie pokyčiai Lietuvą stumia į vidutinių pajamų spąstus, kai vidutines pajamas pasiekusių valstybių BVP augimas dramatiškai sulėtėja.

Pav. nr. 15. Darbo našumo augimas Lietuvoje (proc.). Šaltinis: OECD Economic Surveys: Lithuania 2016

Lyginant mūsų šalį su išsivysčiusiomis Vakarų valstybėmis, nuo jų darbo našumu vis dar ženkliai atsiliekame. Per vieną darbo valandą sukuriame 32 proc. mažiau vertės nei Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijai (EBPO) priklausančios šalyse ir 34 proc. mažiau vertės nei vidutiniškai per valandą sukuriama ES šalyse.¹¹ Nepaisant to, per metus vidutiniškai dirbame net 85 valandomis ilgiau už EBPO valstybių vidurkį ir net 204 valandomis ilgiau už ES šalių vidurkį.¹²

⁹ Europos Komisija, Šalies ataskaita. Lietuva 2016, Komisijos tarnybų darbinis dokumentas, 2016, p. 8

¹⁰ Eurostat, Labour productivity per hour worked,

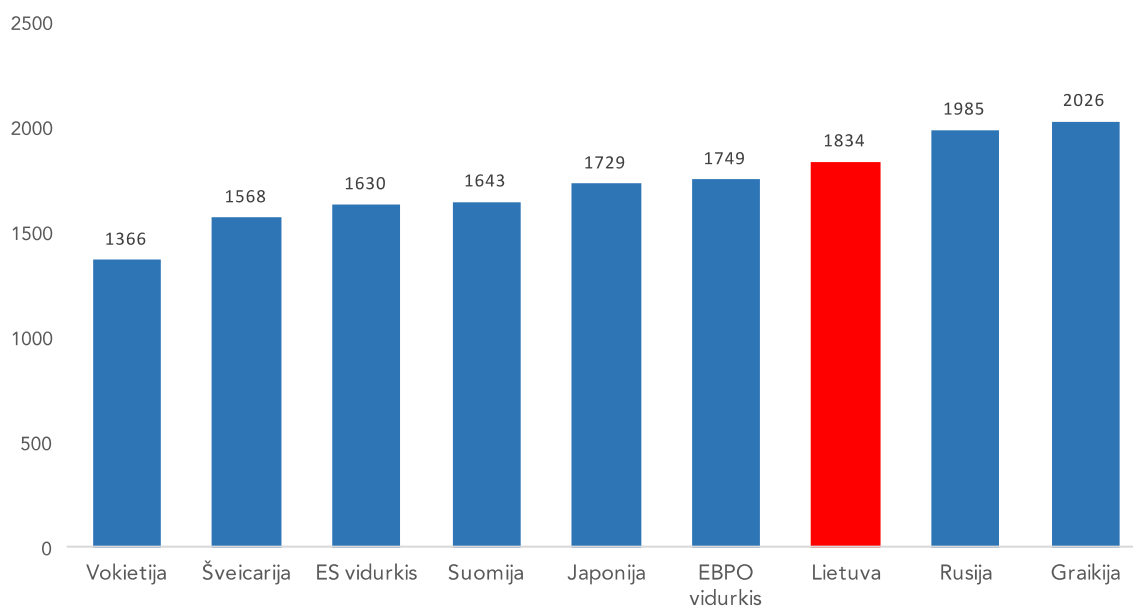
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec310&language=en>

¹¹ OECD, GDP per hour worked, OECD.Stat, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PDB_LV

¹² OECD, Average hours worked by person employd, OECD.Stat, <https://data.oecd.org/emp/hours-worked.htm>

Pav. nr. 16. Vidutinis vieno darbuotojo dirbtų valandų skaičius per metus Lietuvoje ir kitose šalyse. Šaltinis: OECD.Stat

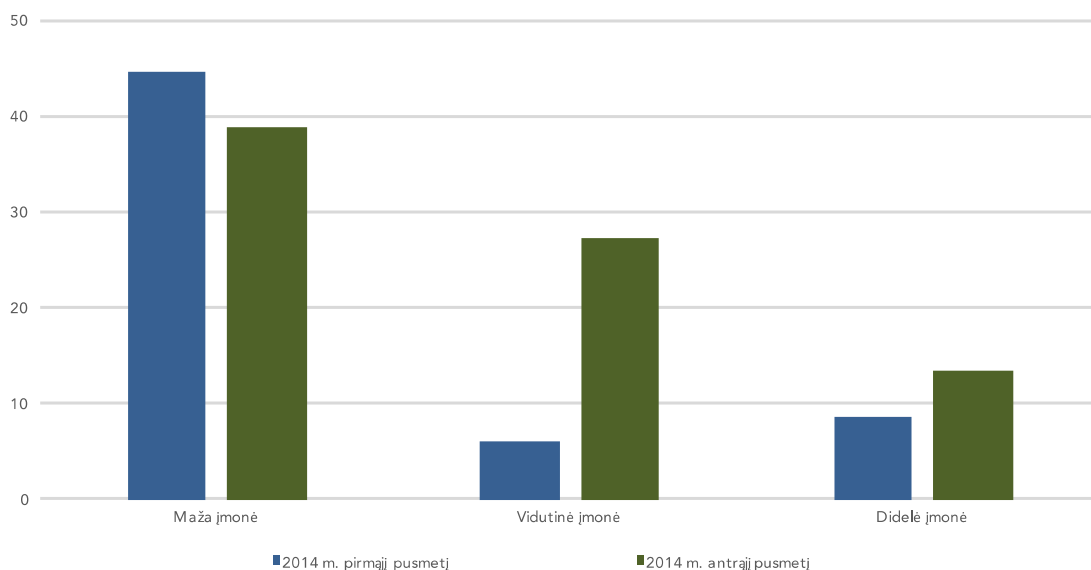
Vadinasi, esame darbštūs, tačiau dirbame ne taip sumaniai, kaip tai daroma turtingiausiose pasaulio šalyse. Kaip šią situaciją pakeisti? Nėra jokio stebuklingo būdo ar vienos priemonės, kuri padėtų iškart išspręsti darbo našumo problemą. Keliant darbo našumo lygį Lietuvoje, permainas būtina įgyvendinti keliose tarpusavyje glaudžiai susijusiose srityse:

- pritraukiant daugiau į eksportą orientuotų tiesioginių užsienio investicijų;
- skatinant šalyje veikiančių įmonių technologinį atsinaujinimą;
- vystant aukštą pridėtinę vertę kuriančias ūkio šakas;
- užtikrinant kokybišką verslo poreikius atitinkantį profesinį rengimą;
- padedant mūsų šalyje veikiantiems eksportuotojams įsitinkinti tarptautinėse rinkose;
- investuojant į prekių ženklų tyrimus ir kūrimą.

3. Smulkiam ir vidutiniam verslui reikia palankesnių sąlygų finansuoti savo plėtrą

Po ekonominės krizės, kuomet kredito įstaigos Lietuvoje patyrė reikšmingų nuostolių, šalyje veikiantys bankai iki šiol vengia rizikos ir atsargiai teikia paskolas Lietuvos verslui. Didesnės paskolos dažniausiai išduodamos tik mažiausiai rizikingiems klientams – valstybės garantijas užsitikrinusiam stambiajam verslui ar valstybės institucijoms. Sąlyginai nedidelė dalis bankų paskolų suteikiama smulkiajam ir vidutiniam verslui. Dėl to naujos inovatyvios ir aukštą pridėtinę vertę galinčios kurti įmonės susiduria su kliūtimis augti.

Pav. nr. 17. Bankų atmetų prašymų pasiskolinti ir (ar) pakeisti esamų įsipareigojimų sutarties sąlygas dalis (proc.). Šaltinis: Lietuvos bankas

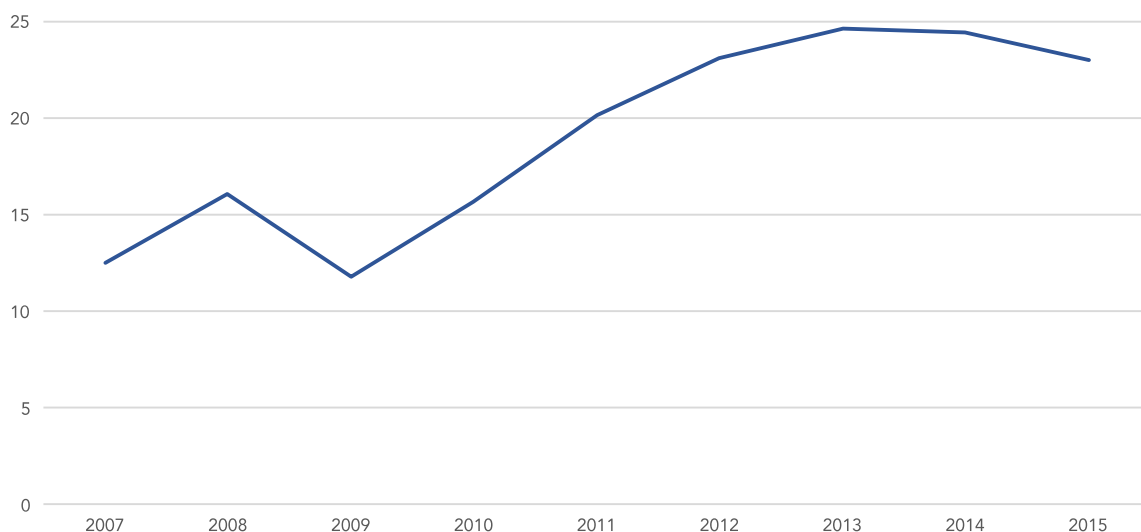
Tokiam verslui nerandant galimybių pasiskolinti palankiomis sąlygomis,¹³ dalis įmonių patiria „investicijų badą“ – į plėtrą investuojama tik iš uždirbamo pelno, o dažnai ir visai neinvestuojama. Todėl smulkaus ir vidutinio verslo segmentas mūsų šalyje lieka sąlyginai silpnas ir mažiau nei galėtų prisideda prie šalies ekonominio augimo.

4. Stoja pagrindinis Lietuvos ūkio garvežys – eksportas

Vangiai didėja ir valstybės ekonomikai reikšmingas eksporto apimtis pasiekti galinčių stambių Lietuvos įmonių skaičius. Lietuvos eksportas nuo 2012 metų pabaigos faktiškai yra nustojęs augti. To priežastis nėra vien tik susilpnėję prekybiniai santykiai su Rusija ar atpigusios naftos poveikis tarptautinei ekonomikai. Menkstančios eksporto apimtys pradeda rodyti ir tai, kad išaugę darbo kaštai technologiškai atsiliekančius Lietuvos gamintojus jau šiandien daro vis mažiau konkurencingus. Tai yra pavojinga tendencija, nes, kaip rodo užsienio šalių ir pačios Lietuvos patirtis, pastebimą ekonominės gerovės kilimą per trumpą laiką nedidelėse atviros rinkos valstybėse greičiausiai galima sukurti sparčiai augant eksportui.

¹³ Lietuvos bankas, LR ūkio ministerija ir LR finansų ministerija, Pasiūlymai dėl priemonių, skirtų alternatyviam smulkiojo ir vidutinio verslo finansavimui Lietuvoje skatinti, 2015, p. 4

Pav. nr. 18. Prekių ir paslaugų eksportas (įskaitant reeksportą) pašalinus sezono įtaką (mlrd. Eur). Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Mažesni nei kaimyninėse valstybėse darbuotojų atlyginimai nebegali būti tvarus ir tinkamas kelias Lietuvos verslui užsitikrinti konkurencinį pranašumą. Todėl šiandien konkurencingumo šaltinio reikia ieškoti ten, kur jį rado Vakarų valstybės – aukštą pridėtinę vertę kuriančiose ūkio srityse. Modernią, europietišką ekonominę ir socialinę gerovę garantuojančią Lietuvą sukurti pavyks, jei mūsų valstybė taps spartaus eksporto augimo šalimi. Tai galima pasiekti tik tuo atveju, jei mūsų šaliai užteks intelektualios politinės valios nubrėžti aiškią ekonomikos plėtros kryptį, sutelkti tam reikalingus išteklius ir nedelsiant pradėti įgyvendinti būtinus darbus.

5. Lietuvos regionai nyksta neregėtu greičiu

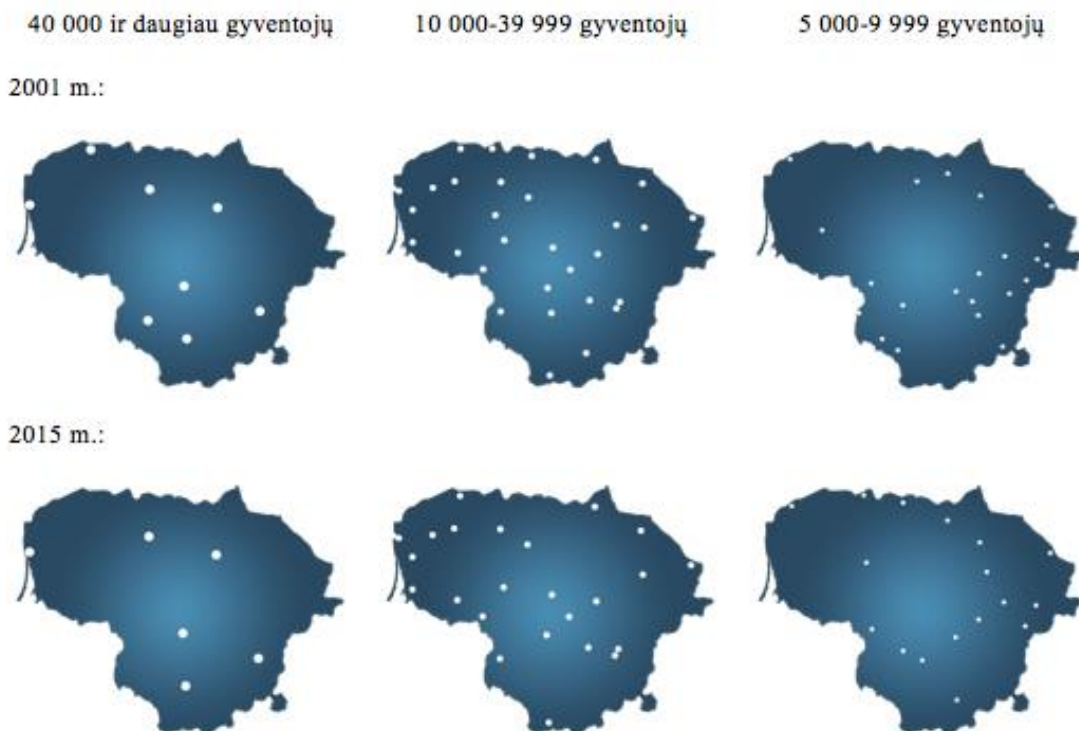
Stagnuojanti Lietuvos ekonomika yra betarpiškai susijusi su stagnacija dabartinės vyriausybės koridoriuose ir kabinetuose. Politinės lyderystės trūkumas, naujų idėjų ir iniciatyvų stoka bei delsimas imtis būtinausių darbų vakarietiško lygio gerovę nuo Lietuvos žmonių atitolino ne mažiau nei per kelerius metus šalies ekonomikoje susikaupusios problemos. Per ketverius valdymo metus dabartinė Vyriausybė taip ir nesugebėjo visuomenei pasiūlyti jokių Lietuvos ekonominio vystymosi gairių, jau nekalbant apie daugiau viešojo gyvenimo sričių, apimančią ilgalaikę valstybės vystymosi viziją.

Dažnai kartojama, kad Lietuva nėra turtinga valstybė ir savo piliečiams negali užtikrinti Vakarų ar Šiaurės Europos šalims įprastų gyvenimo standartų. Toks argumentas tapo pernelyg patogiu būdu pateisinti pastebimų rezultatų neduodančią kairiosios vyriausybės veiklą. Tačiau būtent politinės valios ir sumanumo ekonomikoje, o ne finansinių ar kitų išteklių stoka šiandien apsunkina Lietuvos kelią į pasiturinčių, ekonomiškai stabilų ir klestinčių valstybių gretas. Lietuvai trūksta ne pinigų, o ryžto ir sugebėjimų tuos pinigus panaudoti skaidriai ir tikslingai.

Didžiausi Europoje emigracijos mastai ir sparčiai nykstantys regionai piešia niūrų Lietuvos ateities paveikslą. Per 26 nepriklausomybės metus būta ne vieno bandymo kurti įvairias regioninio vystymosi koncepcijas, planus ir strategijas, tačiau dėl idėjų, politinės valios ir reikalingų išteklių trūkumo, šie bandymai buvo iš anksto pasmerkti nesėkmei. Padėtį ypač apsunkino ir tai, kad per pustrėčio dešimtmečio atskiras savivaldybes užvaldė politikai, valdžioje išsilaikantys dėl sąmoningai sukurtų ir palaikomų klientelistinių ryšių.¹⁴ Kaip tik todėl nereikia stebėtis, kad Lietuva ilgainiui tapo ryškių kontrastų šalimi, kurioje gyvenimo kokybe nuo kitų Europos miestų ne ką teatsiliekanti moderni sostinė ribojasi su gilų sovietmetį vis dar įkūnijančiu Vilniaus rajonu.

Ne tik statistikoje ar žiniasklaidoje, tačiau ir kiekvieno Lietuvos žmogaus kasdieniame gyvenime vis labiau jaučiamas ir matomas atotrūkis tarp didmiesčių, ypač Vilniaus, bei likusios Lietuvos dalies. Didmiesčių ir regionų skirtumai reiškiasi daugybėje gyvenimo sričių: skiriasi įsidarbinimo galimybės, mokamas atlygis, vykdomos ekonominės veiklos pobūdis, gyventojų amžius, kultūrinės veiklos pasirinkimo galimybės, laisvalaikio infrastruktūra ir daugelis kitų žmonių gyvenimo aspektų. Lietuvoje daugelis aiškiai mato ir supranta, jog gyventi už didmiesčio ribų yra objektyviai sunkiau ir mažiau patrauklu.

Pav. nr. 19. Lietuvos miestai pagal gyventojų skaičių 2001 ir 2015 metais. Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

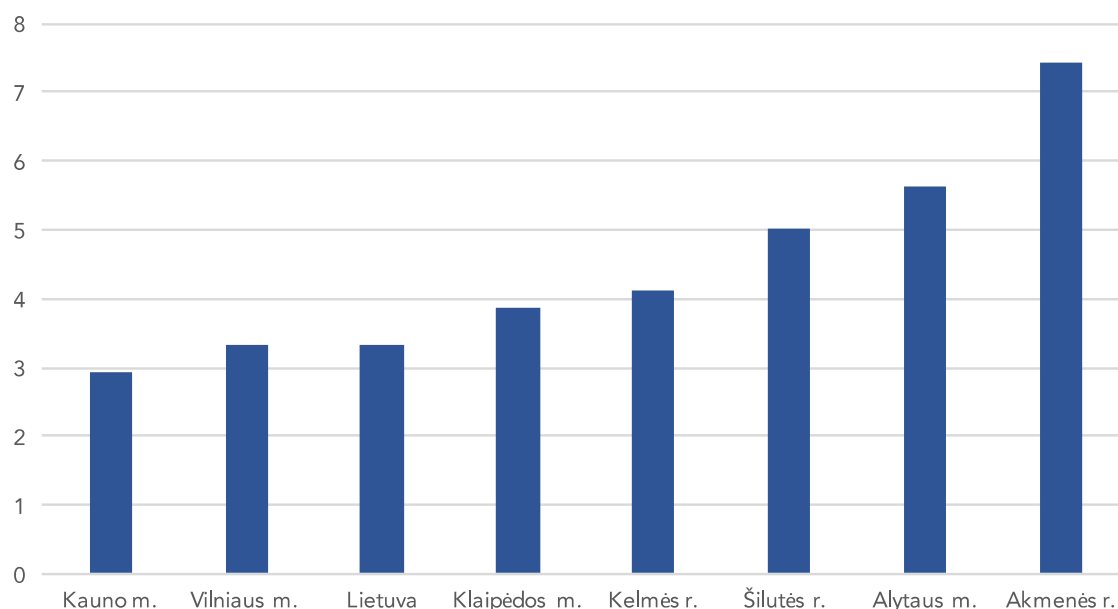
¹⁴ Greičiūtė, M., Norkūnaitė, M., Stukas, M., Ar valstybė mažesnė už savo teritoriją? Lietuvos valstybės (ne)galios žemėlapis, Projekto „Mokslo pieva“ ataskaita, 2015, p. 10

Dėl šios priežasties masiškai vyksta žmonių kėlimasis iš atokesnių vietovių į didmiesčius ar juos supančius rajonus, o emigracija labiausiai retina būtent mažesnius miestus, miestelius ir kaimus. Matant šias tendencijas, tenka konstatuoti, jog Lietuvoje susidarė ekonominė, socialinė, kultūrinė bei demografinė atskirtis tarp šalies didžiųjų miestų ir likusios Lietuvos. Viešojoje erdvėje pastaraisiais metais tai skambiai vadinama „dviejų Lietuvų“ formavimosi procesu.

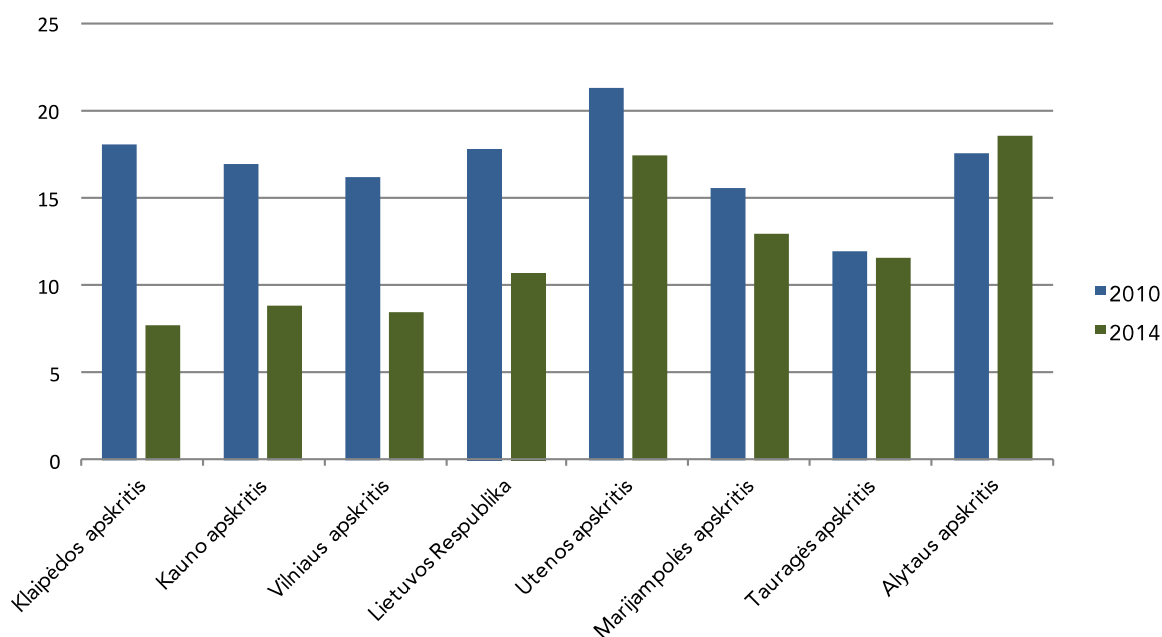
Geriausiai regionų atskirtis nuo didžiųjų miestų matyti nedarbo statistikoje. Šiuo metu visos Lietuvos mastu nedarbas mažėja pirmiausia todėl, kad nemažai darbo vietų sukuriama didmiesčiuose. Likusioje Lietuvos dalyje darbo neturinčių žmonių vis dar labai daug, o nedarbo nykimas yra per lėtas. Didmiesčiuose nedarbas sparčiai nyksta dėl savo jėgomis atsigaunančio verslo ir ateinančių naujų užsienio investicijų.

Pav. nr. 20. *Emigracija iš kai kurių Lietuvos savivaldybių (proc. nuo dirbančiųjų).*

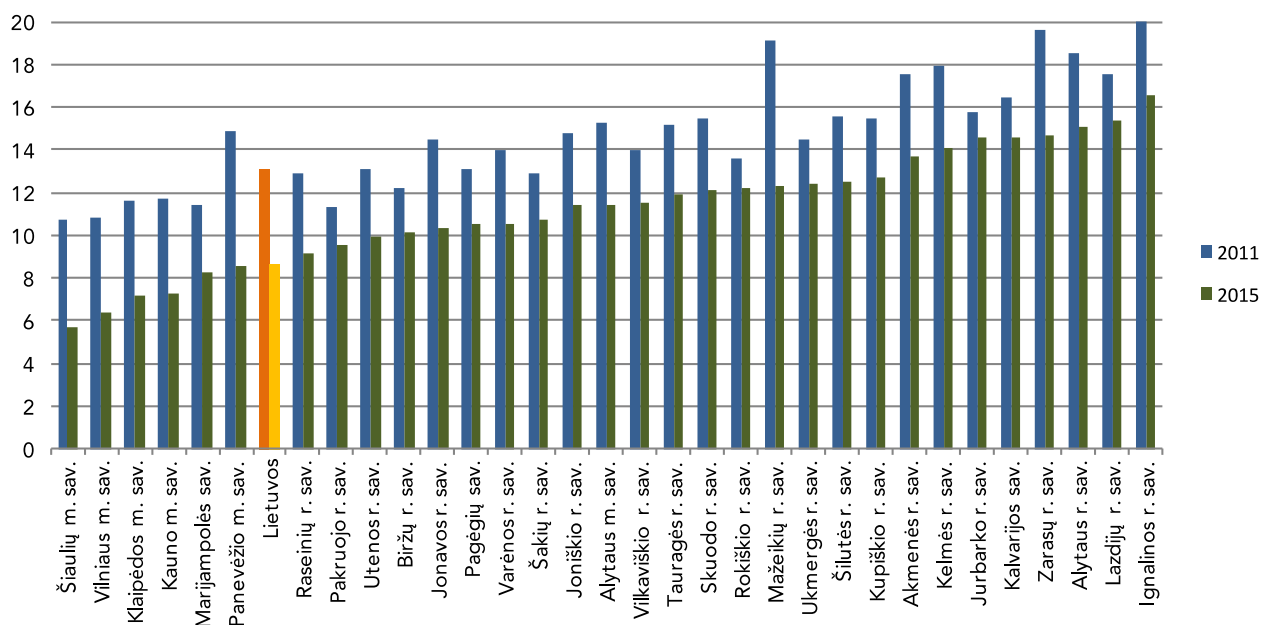
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas. Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Deja, regionuose situacija visai kitokia – už didmiesčio ribų gyvenantis žmogus yra paliktas likimo valiai. Čia nedarbo lygis mažėja dėl didžiulių emigracijos į užsienį ir vidinės migracijos mastų, o ne dėl naujai kuriamų darbo vietų. Todėl tenka konstatuoti, kad šiuo požiūriu valdžia laikosi principo, jog regionuose neturinčių darbo „skęstančiųjų“ gelbėjimas yra jų pačių reikalas.

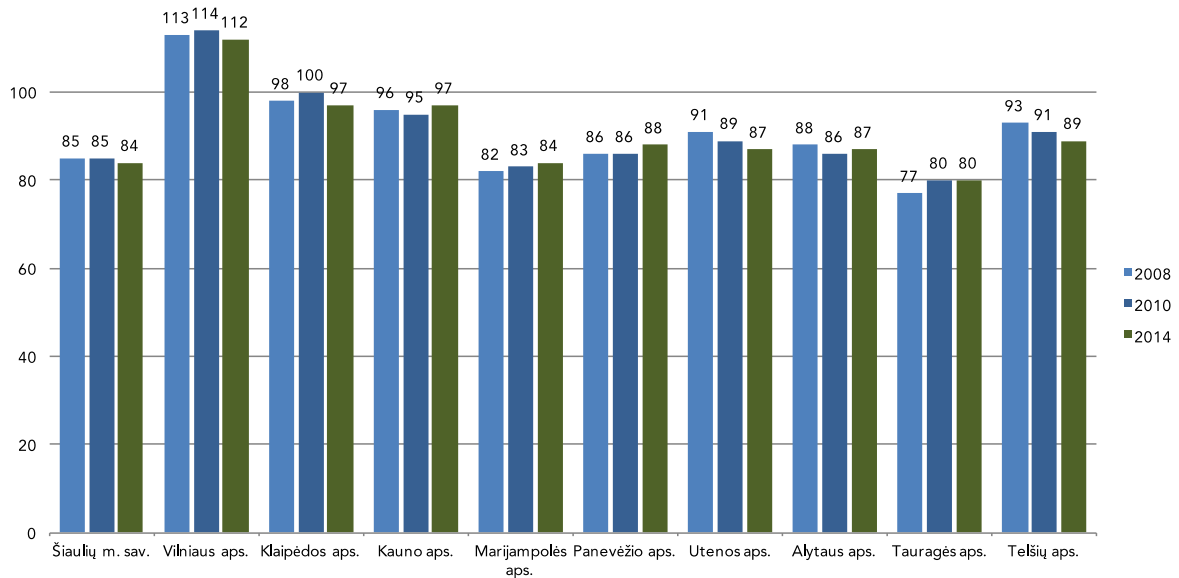
Pav. nr. 21. Nedarbas Lietuvos apskrityse (proc.). Šaltinis: Lietuvos darbo birža

Akivaizdu, jog nepaisant nuo 2000-ųjų metų vykdomos regionų politikos, kurios pagrindinis tikslas buvo sumažinti nedarbo ir pajamų skirtumus tarp regionų, atotrūkis tarp pirmaujančių ir atsiliekančių Lietuvos vietovių, pagal socialinius rodiklius, dažniau ne mažėjo, o didėjo. Kaip matyti iš grafiko (pav. nr. 21), Klaipėdos, Kauno ir Vilniaus (kurio bendrus rodiklius itin prastina situacija Šalčininkų rajone) apskritys, išsiskyrė mažesniu nei kitur nedarbo lygiu. Nuo pat 1990-ųjų iki dabar stebimi skirtingi vystymosi tempai nesuteikia pagrindo tikėtis gerovės augimo labiausiai atsiliekančiuose regionuose, todėl valstybė privalo imtis konkrečių priemonių situacijai suvaldyti ir pataisyti.

Pav. nr. 22. Nedarbas savivaldybėse ir vidutinis Lietuvos nedarbas (proc.). Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Regioninės politikos, turinčios sumažinti regionų atskirtį, formavimas iki šiol vyko atmestinais, neteikiant tam reikiamo dėmesio ir pastangų. Pati regionų politika buvo suformuluota ir vykdoma teikiant pirmenybę ekonomiškai silpniausių vietovių atsilikimo kompensavimui, tačiau nesistengiant sukurti ilgalaikę grąžą teikiančių ir ekonominių augimą skatinančių projektų.

Pav. nr. 23. Vidutinis darbo užmokestis regionuose lyginant su šalies vidurkiu (šalies vidurkis – 100 proc.). Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Nemažėjant ekonominiams ir socialiniams skirtumams tarp regionų, tai valstybės institucijoms sukelia didelių socialinių ir finansinių problemų, nes didėja lėšų poreikis socialinėms programoms bei visai socialinės apsaugos sistemai išlaikyti. Kartu tai sukelia ir didelių politinių problemų, nes didėja socialiai pažeidžiamų Lietuvos gyventojų sluoksnis, jis koncentruojasi teritoriniu principu ir todėl atsiranda galimybė efektyviai manipuliuoti pažeidžiamiausių piliečių politinėmis nuotaikomis.

Per ketvirtį amžiaus neįgyvendintos regioninės politikos trūkumas svariai prisideda prie socioekonominių valstybės problemų gilėjimo – darbingo amžiaus žmonių emigracijos, socialinės suirutės, gėdingai didelės bedarbystės už didžiųjų miestų ribų, alkoholizmo epidemijos ir nemažo skaičiaus kitų negandų. Tokia padėtis regionus stumia į nepavydėtiną padėtį – verslas čia nesiryžta investuoti dėl kvalifikuotų ar apskritai dirbančiųjų trūkumo ir neišvystytos viešosios infrastruktūros, o dirbti norintys žmonės savo ruožtu neranda darbo dėl neateinančių investicijų. Tokį užprogramuotos nesėkmės ratą galiausiai užbaigia investicijų atėjimu nesuinteresuoti ir motyvacijos skatinti darbo vietų kūrimą privačiame sektoriuje stokojantys savivaldybių politikai.

Suprantama, jog tik išskirtinis dėmesys vietinei ekonominei plėtrai ir tolygiam visos šalies ekonominiam vystymuisi gali suteikti realų postūmį augti Lietuvos žmonių gerovei. Todėl tolygesnis

šalies vystymasis turi būti laikomas gyvybiškai svarbiu Lietuvos nacionaliniu interesu. Regionų ekonominė ir socialinė atskirtis šiuo metu yra vienas iš svarbiausių strateginių iššūkių Lietuvai. Valstybė turi sukcentruoti savo intelektinius, patirties ir finansų išteklius tam, kad būtų sustabdytas atotrūkio tarp didžiųjų miestų ir nykstančių regionų augimas. Tikime, kad regionų ekonominis ir socialinis atotrūkis nuo didžiųjų miestų gali būti įveiktas taip pat sėkmingai, kaip ir anksčiau valstybės išsikelti ir sėkmingai įgyvendinti strateginiai uždaviniai – integracija į ES ir NATO ar energetinė nepriklausomybė.

II. Aktyvios priemonės Lietuvos žmonių gerovei kelti

Lietuvos gyventojų gerovė pastebimai išaugs valstybei strategiškai veikiant šiomis kryptimis:

- 1) investuojant į aukštą pridėtinę vertę kuriančias ūkio sritis;
- 2) didinant regionų centrų ekonominį konkurencingumą;
- 3) koncentruojant ir tikslingai investuojant valstybės turimus išteklius;
- 4) ugdant tokius darbo įgūdžius, kokių labiausiai reikia darbo rinkai;
- 5) išlaikant turimus, susigrąžinant prarastus ir pritraukiant naujus talentus;
- 6) kuriant efektyvesnę valstybę – optimizuojant verslą reguliuojančią teisinę bazę.

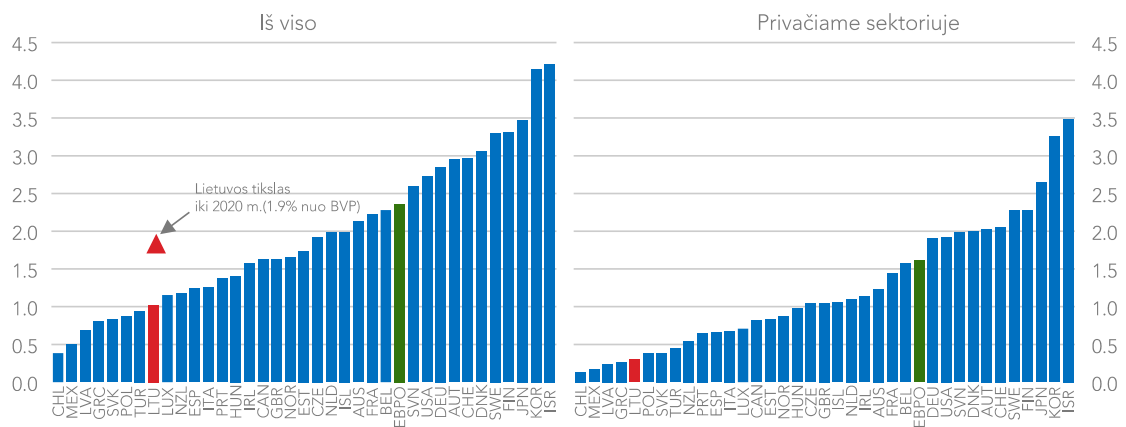
1. Aukšos pridėtinės vertės ekonomika – kad Lietuva žengtų Airijos, o ne Graikijos keliu

Turime tinkamai įvertinti pastarąsias užsienio šalių patirtis ir imtis neatidėliotinų darbų, paklojant pamatus tvariam ir ilgalaikiam Lietuvos ūkio augimui. Siekiant Lietuvą sugrąžinti į spartaus eksporto augimo trajektoriją ir kartu užtikrinti spartų darbo užmokesčio kilimą, labai svarbus vaidmuo tenka inovatyvios Lietuvos ekonomikos plėtrai. Dėl šios priežasties, mūsų valstybės ūki būtina perkelti ant naujų ekonominio augimo vėžių – aukštą pridėtinę vertę kuriančio ir inovacijomis besiremiančio verslo. Tai padaryti galima vykdant efektyvią inovacijų vystymo politiką bei pritraukiant šios srities tiesioginių užsienio investicijų.

Turime rūpintis inovatyvios, žiniomis paremtos ekonomikos plėtra, nes kitų išteklių gerovei didinti paprasčiausiai neturime. Tačiau tokia rūpestyje taip pat nebegalime likti tik naiviais susidariusios situacijos stebėtojais. Nors valstybės vykdomų investicijų į mokslą ir technologijas apimtimi Lietuva neatsilieka nuo ES šalių vidurkio, šiandien pinigai paprasčiausiai iššvaistomi – pagal inovacijų diegimą ES esame 4 nuo galo. Situacija ne ką geresnė ir privačiame sektoriuje – Lietuvos verslas išskirtinai vangiai investuoja (pav. nr. 24) į mokslinius tyrimus, eksperimentinę plėtrą ir inovacijas (MTEPI, angl. *research and development*). Lietuvos verslo išlaidos MTEPI šiandien sudaro tik 0,3 proc. šalies BVP ir daugiau nei 4 kartus atsilieka nuo ES vidurkio, o pagal bendrą įmonių skaičių, vykdančių MTEPI esame paskutiniai Europoje.¹⁵ Todėl tenka liūdnei konstatuoti, kad šiuo metu Lietuva yra pasirinkusi Graikijos, o ne Airijos pramintą kelią.

¹⁵ Investuok Lietuvoje, Investicinė aplinka: prioritetai ir būtini pokyčiai, 2016, p. 11

Pav. nr. 24. Investicijos į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą Lietuvoje (proc. BVP, 2013 m. arba vėliausi prieinami duomenys). Šaltinis: OECD Economic Surveys: Lithuania 2016

Pasaulinio lygio inovatyvios įmonės sukuria tūkstančius gerai apmokamų darbo vietų ir suteikia rimtą postūmį visos šalies ekonomikai. Nieko keisto, kad pastangos privilioti multinacionalines korporacijas yra pačios sunkiausios, bet ir duoda didžiausią grąžą. Todėl norint pasiekti tikslą – į Lietuvą atvesti ne vieną, o kelis stambius tarptautinio lygmens žaidėjus, reikia vadovautis nestandartine investicijų medžioklės logika ir priemonėmis.

Ekonomine prasme valstybei apsimoka iš anksto kompensuoti investicinius kaštus Lietuvoje įsikurti svarstančiai pasaulinio lygio korporacijai. Taip būtų parodomas pasiryžimas priimti stambų investuotoją ir jam sudaryti itin palankias sąlygas įsikurti mūsų šalyje. Todėl esame pasirengę, priklausomai nuo galimų investicijų apimties, padengti dalį investicinių kaštų Lietuvą kaip galimą plėtros kryptį svarstančioms pasirinkti didžiosioms pasaulio korporacijoms – Google, IBM, Tesla Motors ar kitoms. Tokio lygio įmonėms Lietuva galėtų kompensuoti investicinių kaštų dalį, lygią ateinančios kompanijos valstybei per 5 artimiausius metus planuojamai sumokėti mokesčių sumai. Panašias nestandartines priemones stambiųjų investuotojų pritraukimui sėkmingai taikė ir minėtos užsienio šalys – Airija, Izraelis bei Singapūras.

Lietuvoje plėtrą vykdančios pasaulinio lygio žaidėjai ne tik sukurtų gerai apmokamų darbo vietų, bet ir kilstėtų aukštojo mokslo standartus, išlaikytų čia gyvenančius gabius žmones bei pritrauktų užsienio talentų. Didžiojo investuotojo ar investuotojų atėjimas kitoms užsienio kapitalo įmonėms siųstų teigiamą signalą apie Lietuvą kaip dėmesio vertą verslo plėtros kryptį. Todėl paskui stambiuosius investuotojus, panašiai kaip Vilniuje įvyko Barclays ar WU atvejais, ateitų ir kitos užsienio bendrovės.

1.2. Lietuvos didmiesčiai turi tapti inovatyvios ekonomikos augimo centrais

Pasaulio vystymosi tendencijos rodo, kad migracija į didžiuosius miestus yra natūralus ir visame pasaulyje vykstantis reiškinys. Net demografiniu požiūriu gana dekoncentruotoms Šiaurės šalims sudėtinga pakeisti šią tendenciją, todėl net ir jose žmonių koncentracija toliau vyksta pagrindiniuose 2-3 miestuose. Tai lemia jaunimo migracija į didmiesčius, galinčius jauniems žmonėms pasiūlyti bent jau minimalius šiuolaikinio urbanizuoto gyvenimo standartus. Lietuvoje šiandien tokiais didmiesčiais vis dar galima laikyti Vilnių, Kauną ir Klaipėdą.

Šiuo metu Vilnius yra stabiliai augantis miestas, nuolat stiprėjantis ne tik nacionaliniame, bet ir regioniniame kontekste. Deja, Kauno ir Klaipėdos situacija yra kitokia – šie miestai ir toliau praranda gyventojus, todėl ateityje jiems kils realus pavojus prarasti didmiesčių statusą. Tai yra grėsminga situacija, kenkianti Lietuvos tarptautiniam konkurencingumui ir investiciniam patrauklumui. Dėl šios priežasties būtina toliau stiprinti visus tris miestus, visų pirma išnaudojant jų didžiausią potencialią – galimybes sutelkti investicijas itin aukštos pridėtinės vertės ūkio sektoriuose.

Trims didiesiems Lietuvos miestams būtina kelti ambicingą tikslą – jie turi tapti tarptautiniame kontekste konkurencingais didmiesčiais. Šis tikslas tikrove gali tapti tik tada, jei visų trijų miestų tarpusavio socialinis, ekonominis ir mokslinis bendradarbiavimas bus kur kas intensyvesnis nei yra dabar. Todėl būtina spręsti šių miestų pasiekiamumo problemą. Susisiekimą greitojo traukinio linija tarp Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos pagreitinus bent du kartus, būtų sukurtas stiprus stimulus laisvam darbuotojų judėjimui bei žinių ir finansinių srautų cirkuliacijai. Tokia trijų miestų sinergija iš esmės sustiprintų visos Lietuvos ekonominį potencialą.

Galimybė oro transportu patogiai pasiekti didmiesčius daro pastebimą įtaką paslaugų ekonomikos plėtrai. Todėl valstybės iš dalies finansuojami verslui reikalingiausi skrydžiai yra būtina sąlyga norint išspręsti prasto Lietuvos pasiekiamumo problemą. Efektyvus oro uostų valdymas ateityje darys reikšmingą įtaką aukštųjų technologijų sektorių plėtrai, nes itin aukštos pridėtinės vertės produkcijos transportavimas dažniausiai vykdomas būtent oro transportu.

Pažangiuose pasaulio miestuose – Barselonoje, Berlyne, Londone, Medeljine, Monrealyje, Seule, Stokholme, Toronte – jau kurį laiką vystoma nauja urbanistinė koncepcija – inovacijų rajonai (angl. *innovation districts*). Kuriami kaip šiuolaikiška LEZ atmaina miestų centruose, inovacijų rajonai vienoje geografinėje vietovėje leidžia suburti glaudų aukštą pridėtinę vertę kuriančio verslo klasterį. Inovacijų rajonas sukuriama sutelkiant stambias įmones, startuolius, rizikos kapitalą, verslo akseleratorius, universitetus, perkvalifikavimo verslus, mokslinių tyrimų ir viešąsias (angl. *open lab*) laboratorijas.¹⁶

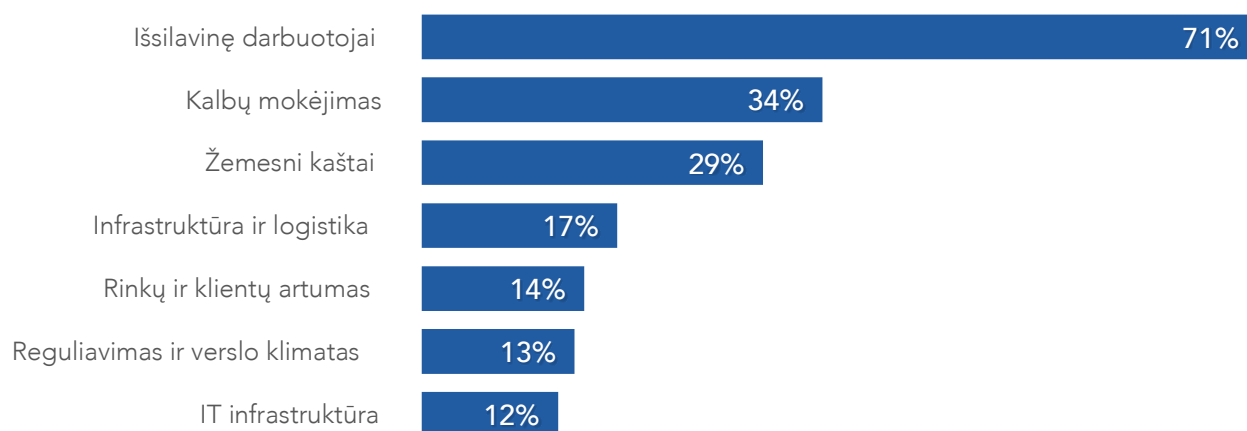
Dalis miestų tokiems rajonams, panašiai kaip ir LEZ atveju, siūlo įvairias mokestines ir reguliacines lengvatas. Šie miestų verslo klasteriai itin svarbūs inovatyvioms investicijoms pritraukti. Todėl manome, kad tokie inovacijų rajonai turi būti kuriami visuose inovacijų potencialą turinčiuose Lietuvos didmiesčiuose – Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje. Priešingu atveju Lietuva rizikuoja nesutelkti savo turimo inovacijų potencialo ir toliau gyventi su „mirties slėniais“ šalia universitetų, atskirai miestuose išsibarsčiusiais biurais ir gamyklomis.

Vilnius vaidina ypatingą vaidmenį Lietuvos ekonomikos plėtroje. Lietuvos sostinėje šiuo metu sukuriama net 40 proc. šalies bendrojo vidaus produkto. Todėl, planuojant regionų plėtrą, būtina tinkamai panaudoti ir toliau plėtoti Vilniaus indėlį į valstybės ūkio augimą vystant tas sritis, kuriose sostinė yra stipriausia – IT ir finansines paslaugas, mokslinius tyrimus, naujo inovatyvaus verslo plėtrą. Atskiras dėmesys būtinas ir antrajam bei trečiajam pagal dydį Lietuvos miestams – Kaunui bei Klaipėdai. Šiuose miestuose šiandien sukuriama 31,5 proc. Lietuvos bendrojo vidaus produkto.

---

¹⁶ Katz, B. & Wegner, J., *The Rise of Innovation Districts: A New Geography of Innovation in America*, The Brookings Institution, 2014 <http://www.brookings.edu/about/programs/metro/innovation-districts>

Pav. nr. 25. Pagrindiniai motyvai renkantis, kur steigti paslaugų centrą Vidurio ir Rytų Europoje (įmonių, įvardijusių atitinkamą motyvą kaip svarbų, proc.). Šaltinis: Investuok Lietuvoje

Lietuvoje šiuo metu veikia 60 paslaugų centrų, kuriuose dirba apie 13 tūkst. darbuotojų. Nemaža dalis šių centrų planuoja plėtrą, o tai reiškia, kad jau veikiančiuose centruose per artimiausius metus bus įdarbinti dar keli tūkstančiai žmonių. Turime unikalią galimybę Lietuvos didmiesčiuose sukurti sąlygas keleriopai spartesnei paslaugų centrų plėtrai nei planuojama dabar. Tačiau tam būtina tinkamai pasiruošti: paslaugų centrus mūsų regione svarstantis steigti verslas visų pirma akcentuoja ne mažesnių mokesčių ar atlyginimų, o adekvačiai išsilavinusių ir užsienio kalbas mokančių darbuotojų (pav. 25) svarbą.

Daugiau nei pusė paslaugų centrų šiuo metu veikia Vilniuje. Būtent dėl sostinėje naujai įsikūrusių ir besikuriančių paslaugų centrų šiandien Vilniaus gerovė auga kaip niekad sparčiai. Tokių užsienio investuotojų, kaip Barclays, Western Union, Danske ar NASDAQ, AIG sukurtos gerai apmokamos darbo vietos savo ruožtu netiesiogiai kuria naujas darbo vietas – sostinėje nuolat atsidaro nauji restoranai, kavinės, parduotuvės, plečiasi kitas geriau uždirbantiems miestiečiams paslaugas teikiantis verslas. Šiuo metu paslaugų centrai yra dinamiškai besiplečianti, bet iki galo dar neišnaudota (taip pat ir Vilniuje) didmiesčių ekonomikos dalis.

2009-2010 metais į sostinę atvedę pirmuosius Barclays bei WU paslaugų centrus ir taip padėję pamatus Lietuvos kaip Šiaurės Baltijos šalių paslaugų centro vizijos įgyvendinimui, žinome, kaip tokias pat sėkmės istorijas sukurti kituose Lietuvos miestuose. Esame tikri, kad tai, kas krizės metais buvo padaryta Vilniuje, ekonominio augimo laiku neabejotinai gali būti pakartota Kaune bei Klaipėdoje, o iš dalies ir Šiauliuose bei Panevėžyje.

Lygiai kaip ir Lietuvos sostinė, Kaunas ir Klaipėda pasižymi gyvybingu akademinio gyvenimu – čia veikia paslaugų centrams reikalingus darbuotojus galintys parengti universitetai ir kolegijos, kasmet į darbo rinką išleidžiantys tūkstančius jaunų žmonių. Nors nemažos dalies jų

įgautos žinios ir profesiniai gebėjimai šiandien prasilenkia su darbuotojų ieškančio verslo ar potencialių investuotojų poreikiais, ši padėtis gali būti ištaisyta.

Lietuva turi geras galimybes iš esmės sustiprinti savo pozicijas aukštos pridėtinės vertės paslaugų eksporto srityje. Todėl sieksime, kad per ketverius ateinančius metus paslaugų centrų sukuriamų darbo vietų padaugėtų trigubai. Tam, kartu su aukštojo mokslo įstaigomis ir potencialiais investuotojais, ketiname tartis dėl specialių naujai besikuriantiems paslaugų centrams pritaikytų mokslo programų. Investuoti svarstantiems užsienio paslaugų centrams taip pat ketiname pasiūlyti investicijų į kapitalą programas bei pagalbą užsitikrinant paslaugų centrų veiklos specifiką atitinkančią infrastruktūrą. Toliau vystydami Lietuvos kaip Šiaurės Baltijos paslaugų centro viziją, iki 2020-ųjų mūsų valstybę ketiname paversti daugiausiai užsienio paslaugų centrų įsteigusia šalimi Vidurio ir Rytų Europoje.

1.3. Pagrindinės investicijų į aukštą pridėtinę vertę kuriančias ūkio sritis kryptys

Per 2007-2014 metų laikotarpį už ES lėšas Lietuvoje buvo sukurta mokslinių tyrimų (mokslo slėnių) infrastruktūra. Ji turi būti efektyviai panaudota tam, kad moksliniai tyrimai mūsų valstybėje taptų inovatyvios ekonominės plėtros pagrindu. Valstybė iki 2020 metų iš ES paramos skirs 0,66 mlrd. eurų, kad ši infrastruktūra būtų panaudota vykdant mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą. Savo ruožtu į mokslo ir inovacijų plėtrą (paramą startuoliams ir IT paslaugas teikiančiam verslui bei aukštųjų technologijų srityje dirbančiam verslui) esame pasiryžę papildomai investuoti iki 1,2 mlrd. eurų. Lietuva turi unikalią galimybę tapti inovacijų lydere Vidurio ir Rytų Europos regione.

Tačiau inovacijomis pagrįstos ekonomikos kūrimas panaudojant turimą mokslinių tyrimų potencialą iš valstybės vadovų reikalauja specifinių gebėjimų ir tinkamai suformuluotos intelektualios politinės valios. Europoje ir visame pasaulyje yra nemažai pavyzdžių, kai geri ir garsiai deklaruoti valstybės norai kurti inovatyvią ekonomiką baigėsi rezultatų neduodančiu milžiniškų lėšų išsekimo ir ilgalaikiu visuomenės nusivylimu. Todėl užtikrinsime, kad lėšos moksliniams tyrimams vykdyti būtų investuojamos tik tuo atveju, jei tiksliai žinoma, kokių rezultatų norima pasiekti ir turint aiškia strategiją, kaip tie rezultatai bus pasiekti.

Užuot investavus į visas iš eilės sritis, valstybės turimas lėšas būtina kryptingai koncentruoti į kelis iš anksto išskirtus inovatyvaus augimo sektorius ir jose nuosekliai siekti esminio proveržio, o kitoms sritims skirti tik būtiniausią finansavimą. Taip po Antrojo pasaulinio karo elgėsi Japonija, tą 80-ųjų pabaigoje darė „keltų stebuklą“ sukūrusi Airija, taip turimus finansinius išteklius šiandien sėkmingai investuoja Izraelis. Kad nedidelėse valstybėse proveržis inovacijų srityje įmanomas tik politinės valios ir specialiai tam įsteigtų institucijų dėka, pabrėžia ir prestižinės ekspertų

organizacijos. Izraelyje tokia institucija yra „Office of the Chief Scientist“, Suomijoje – „Tekes“, Singapūre – „A*STAR“, Estijoje – „ArenguFond“.¹⁷

Šiuo metu Lietuvoje tik trijose srityse yra sukurta visą inovatyvios ekonomikos sėkmės grandinė – tai biotechnologijos, lazeriai ir optoelektronika bei informacinės technologijos. Šios sritys pasižymi stipria mokslinių tyrimų mokykla, geru akademinio parengimu ir sėkmingai išaugintomis įmonėmis, pritraukiančiomis tarptautines kompanijas ir reikšmingo dydžio užsienio investicijas. Kitose srityse matyti geri pradmenys, tačiau niekur kitur iki šiol nebuvo sukurta tokių sėkmės grandinių.

1.4. Kad sparti inovacijų ekosistemos plėtra taptų tikrove

Mūsų Vyriausybės prieš 7 metus pradėtas proveržis sukuriant ir pradedant vystyti inovacijų ekosistemą davė pastebimų rezultatų. Tačiau tokio startuolių skaičiaus ir jų sukuriamos vertės augimo, kokį stebime šiandien, nepakanka. Jei norime, kad Lietuva taptų viena iš regiono inovacijų lyderių, šioje srityje turime dėti papildomų pastangų. Tam, kad pasiektume bent pusė to, ką iki šiol pasiekė startuolių plėtra pasaulyje garsėjantis Izraelis, Lietuvos startuolių bendruomenė per artimiausius kelerius metus turi išaugti mažiausiai 10 kartų.

Šių ambicingų tikslų pasiekti įmanoma, tačiau tam reikia valstybės strateginio veikimo. Todėl sieksime, kad kiekviename Lietuvos universitete veiktų po IT startuolių akseleratorių. Kelsime tikslą, kad šiose universitetų bazinėse inovatyvaus verslo vystymo platformose savo jėgas per metus išmėgintų ne mažiau nei 1 tūkst. komandų (šiuo metu jų tėra apie 50). Taip pat ketiname vystyti aukštesnio kokybinio lygio nacionalinius akseleratorius.

Nors šiuo metu Lietuvoje bandoma vystyti porą tokių nacionalinio lygmens iniciatyvų (Startup Highway ir Startup.lt), joms trūksta adekvataus valstybės dėmesio ir finansavimo. Todėl Lietuvoje ketiname sukurti tris stiprius ir gerai finansuojamus IT akseleratorius, kuriuose per metus savo projektus mėgintų įgyvendinti ne mažiau nei 100 kruopščiai atrinktų komandų. Esame pasiryžę investuoti valstybės lėšas, kad į Lietuvą būtų pritrauktas bent vienas pasaulinio lygio inovatyvaus verslo akseleratorius. Tokio lygmens akseleratoriaus atėjimas į mūsų šalį reikš, kad Lietuvos inovacijų ekosistema praturtės žiniomis ir kompetencijomis. Šalia mokslo slėnių ketiname vystyti ir atskirus specializuotų mokslinių (biotechnologijų, fotonikos, mechatronikos ir pan.) startuolių veiklai skatinti skirtus akseleratorius bei tam skirtus rizikos kapitalo fondus.

Dar viena valstybės dėmesio reikalaujanti sritis Lietuvos inovacijų sistemoje – pradinės stadijos (angl. *seed*) finansavimas. Šiuo metu Lietuvoje formaliai veikia tik du (o realiai tik vienas) pradinės stadijos finansavimo fondai. Siekiant realaus proveržio inovacijų skatinimo srityje, Lietuvoje turi veikti ne mažiau nei 5 gerai tarptautiškai įsitinklinę *seed* stadijos finansavimo fondai.

¹⁷ Investuok Lietuvoje, Investicinė aplinka: prioritetai ir būtini pokyčiai, 2016, p. 10

Suvokiame, jog rizikos kapitalas vaidina itin svarbų vaidmenį užtikrinant inovatyvių šalies ūkio sektorių plėtrą. Todėl per ateinančius ketverius metus sukursime palankesnę aplinką rizikos kapitalo plėtrai ir vystymuisi Lietuvoje – visų pirma keisime įstatyminių reguliavimą ir tobulinsime galiojančią mokestinę sistemą.

Priimsime sprendimus, leisiančius supaprastinti rizikos kapitalo fondų įsteigimą bei įtvirtinsime lankstesnį akcijų traktavimą, numatant skirtingas akcijų klases. Taip pat, remiantis Estijos pavyzdžiu, įvertinsime galimybę panaikinti šiuo metu galiojantį draudimą įsigyti daugiau nei 10% akcijų įmonėse, į kurias investuojama. Be to, sukursime šiam sektoriui palankesnę mokestinę aplinką, įskaitant vienodą mokestinį fondų traktavimą nepriklausomai nuo jų formos ir registracijos šalies bei mokestines lengvatas „verslo angelams“, investuojantiems į ankstyvoje stadijoje esančius startuolius.

1.5. Lietuvos įdirbis energetikoje turi tapti vienu iš eksporto varikliu

Egzistuoja dar viena perspektyvi aukštosiomis technologijomis paremta verslo niša, kurioje valstybės lyderystė duotų pradžia naujos aukštą pridėtinę vertę kuriančios ekonomikos srities išvystymui. Tai – suskystintų gamtinių dujų (SGD) sektorius. Mūsų vyriausybės 2009-aisiais pradėta sėkmės istorija įgyvendinant pamatinę gamtinių dujų sektoriaus pertvarką – į teisinę bazę įdiegiant ES trečiąjį energetikos paketą, vystant dujotiekių tinklą ir įgyvendinant aukštų techninių ir vadybos gebėjimų reikalavusį SGD terminalo projektą – Lietuvai užtikrina reikalingą starto poziciją, siekiant tapti Baltijos jūros regiono gamtinių dujų prekybos centru (angl. *LNG trading hub*).

Šiuo metu Klaipėdoje veikiantis SGD terminalas-saugykla yra tinkamas dujų prekybai (importui ir eksportui) neatidėliotinių sandorių (angl. *spot trading*) rinkose. Esame įsitikinę, kad sparčiai vystantis suskystintų gamtinių dujų rinkai, Lietuva turi unikalią galimybę tapti regiono SGD prekybos centru. Turimas įdirbis gamtinių dujų srityje aukštą pridėtinę vertę leis kurti ne tik iš energetinių išteklių prekybos, bet ir iš sukauptų žinių eksporto į kitas šalis.

1.6. Priemonės paskatinti aukštos pridėtinės vertės sričių augimą

Panaudodama 2014-2020 metų ES struktūrinę paramą ir jau numatytą nemažą pinigų sumą, skiriamą mokslinių tyrimų ir inovatyvios ekonomikos plėtrai, Lietuva turėtų užsibrėžti konkretų uždavinį – iki 2024 metų IT, biotechnologijose, šviesos technologijose, energetikoje (SGD) ir inžinerinėje pramonėje – pasiekti nuo 3 iki 5 kartų didesnę ekonominę potencialą. Tam būtina sukurti kompleksinę kiekvienos srities vystymo programą ir jos įgyvendinimui skirti reikalingas lėšas.

Kad milžiniškos lėšos, skiriamos „sumanioms specializacijoms“, t. y. mokslinių tyrimų ir jais pagrįstos inovatyvios ekonomikos plėtrai būtų investuotos efektyviai ir kryptingai, o ne paprasčiausiai „įsisavintos“ būtina:

1. suformuoti aiškų ir nekintantį ilgalaikį valstybės „užsakymą“ – iš visų sričių, kuriose siekiama sparčios ekonomikos pažangos, IT, biotechnologijoms, šviesos technologijoms, energetikai (SGD) ir inžinerinei pramonei skirti išskirtinį dėmesį, ir į jas nukreipti valstybės investicijas iš anksto sutariant dėl aiškiai pamatuojamų rezultatų (šių sričių ekonominių potencialą išauginant nuo 3 iki 5 kartų);
2. sutelkti valstybės politinę valią inovatyvios ekonomikos vystymui vienoje institucijoje – specialioje ministerijoje arba Ūkio ministerijoje, sukuriant mokslo ir inovacijų padalinį ir jam perduodant mokslo ir inovacijų sritį, šiuo metu išskaidytą skirtingose valstybės institucijose;
3. užtikrinti vientisą Lietuvos MTEPI sistemos reglamentavimą – teisiškai reglamentuoti skirtingų MTEPI sričių koordinavimą tarp už šios srities plėtrą atsakingų institucijų ir pastarąjį reglamentavimą suderinti su Biudžeto sandaros įstatymu;
4. verslui kompensuoti iki 80 proc. Sodros įmokų, mokamų nuo samdomų tyrėjų atlyginimų;
5. Izraelio pavyzdžiu įsteigti vyriausiojo mokslininko (angl. *chief scientist*) institucija – dirbdami Vyriausybės sudėtyje (Ministro Pirmininko komandoje, ministerijų vadovybėse) vyriausieji mokslininkai atsakytų už valstybės užsakymo mokslo ir inovacijų srityje realizavimą; kiekviena prioritėtinė sritis turėtų po vieną ją koordinuojantį vyriausiąjį mokslininką;
6. kiekvienai prioritėtinei sričiai sukurti individualią vystymo programą (kurios įgyvendinimui ir būtų skiriamos reikalingos lėšos, o jos įgyvendinimą prižiūrėtų vyriausias mokslininkas) ir joje numatyti tokius veiksmus:
  - stiprinti reikalingas bakalauro ir magistro studijų programas, steigiant specialias tikslines stipendijas, kad gambiausi studentai galėtų studijuoti geriausiuose ir reikalinguose Vakarų universitetuose bei turėtų galimybę sugrįžti į konkrečias jiems skirtas darbo vietas Lietuvoje;
  - Papildomai finansuojant Lietuvos mokslinių tyrimų laboratorijas, kviečiant autoritetingus užsienio dėstytojus;
  - perspektyviausiems jauniems mokslininkams suteikti tikslines stipendijas doktorantūros ir post-doktorantūros studijoms geriausiose pasaulio mokslo įstaigose;
  - finansuoti paralelinių geriausioms pasaulio laboratorijoms mokslinių tyrimų laboratorijų kūrimą Lietuvoje;
  - vykdyti geriausių iš Lietuvos kilusių mokslininkų susigrąžinimo į Lietuvą programą finansiškai remiant jų darbo vietų įkūrimą mūsų šalyje;
  - kurti rizikos kapitalo ir ankstyvo kapitalo instrumentus prioritėtinėms sritims, taip padedant atsirasti šių sričių startuoliams ir pumpurinėms įmonėms (angl. *spinoff*);

- mokslo slėnių valdymą perduoti privatiems operatoriams ir privačiam verslui suteikti prieigą prie slėnių infrastruktūros;
- mokslo slėniams išskelti aiškius ir pamatuojamus rezultatus (KPIs), susietus su verslo ir mokslo bendradarbiavimu, mokslinių tyrimų komercializacija ir įregistruojamų patentų skaičiumi;
- investuoti į rinkoje įsitvirtinančias kompanijas, finansuojant jų plėtrą, įrangos įsigijimą ar įsitvirtinimą eksporto rinkose;
- vykdyti tikslingą tiesioginių užsienio investicijų šiose srityse medžioklę, į ją įtraukiant ir valstybės vadovus bei numatant dalinį investicinių kaštų kompensavimą Lietuvoje investuoti apsisprendusiems investuotojams.

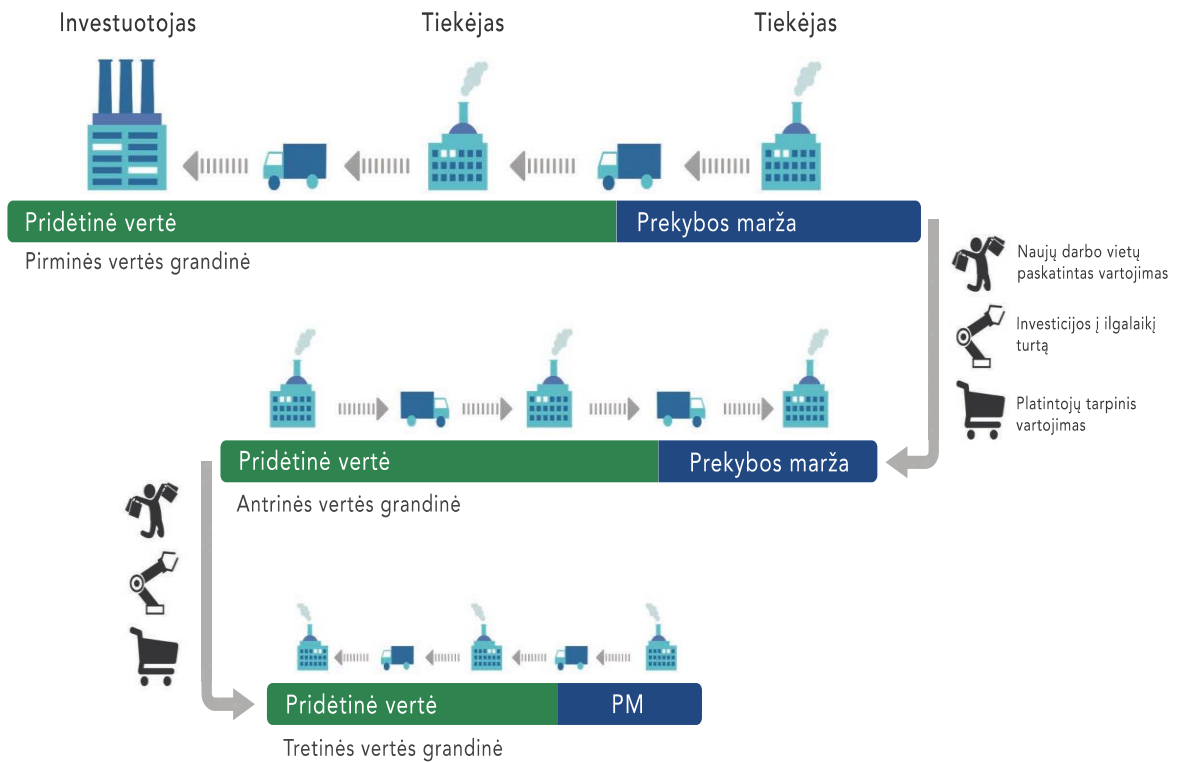
Šių priemonių įgyvendinimas turi tapti svarbiausia Vyriausybės atsakomybe Lietuvoje plėtojant mokslinius tyrimus ir aukštos pridėtinės vertės ekonomiką. Esame pasiryžę pasiekti, kad valstybės išskirtose prioritetinėse ūkio srityse po 7-8 metų produkcijos ir paslaugų būtų eksportuojama nuo 3 iki 5 kartų daugiau nei dabar.

2. Nauja regionų politika

Pagrindinis mūsų siūlomos naujos regionų politikos tikslas – sparčiai ir pastebimai pakelti visos Lietuvos gyventojų gerovę. Tai įmanoma padaryti sukūrus patrauklias sąlygas eksportuojančiam verslui investuoti Lietuvos regionuose. Naujai regionų centruose įsteigtos įmonės ne tik duos tiesioginės naudos dėl sukurtų darbo vietų ir sumokėtų mokesčių, bet vietos ūkiui darys toliau siekiantį teigiamą poveikį.

Naujos įmonės dalį reikalingų žaliavų ar paslaugų pirsks iš vietos tiekėjų ir didins jų pajamas. Pastarieji žaliavas importuos ir papildomai pirsks iš tarpinių tiekėjų – kitų Lietuvos įmonių, o šios savo ruožtu iš trečios grandies tiekėjų ir t. t. Taip bus kuriamos papildomos (pirminės, antrinės, tretinės ir t.t.) vertės grandinės. Kartu, dėl padidėjusios gyventojų perkamosios galios, plėtosis vietos paslaugų sektoriai, kuriuose taip pat bus kuriamos naujos darbo vietos. Šie pokyčiai regionuose sukurs realią konkurencinę aplinką ir šiuo metu veikiančių vietos verslą įgalins kelti darbo užmokestį bei investuoti į technologinį atsinaujinimą.

Pav. nr. 26. Vertės grandinės ir multiplikatoriaus efektas

Pavyzdys nr. 1. Multiplikatoriaus efektas atėjus naujam investuotojui

Naujas investuotojas: Akciebolag AB

Metinė apyvarta: 10 mln. eur

Išlaidos tarpiniams produktams: 6,7 mln. eur

Sukurta pridėtinė vertė: 3,3 mln. eur

Darbo sąnaudos: 1,2 mln. eur

Įdarbintų žmonių skaičius: 123

	Pirminė vertės grandinė			Antrinės vertės grandinės	Likusios vertės grandinės	Visas efektas	Multiplikatorius
	Investuotojas	Tiekėjai	Iš viso				
Pridėtinė vertė (mln. eur)	3,3	2,6	5,9	2,1	0,9	8,9	2,7
Darbo vietos	123	100	224	98	42	363	2,9
Vartojimas (mln. eur)	6,7	3,7	10,4	3,5	1,8	-	-

Šaltinis: Investuok Lietuvoje

Investuotojų atėjimas į regionus sukels ne tik ekonominių, bet ir politinių pasekmių. Dalį Lietuvos savivaldybių abejotino skaidrumo metodais užvaldę politikai ilgus metus postuose išsilaiko sėkmingai kurdami ir palaikydami klientelistinius ryšius su vietos gyventojais. Tai daroma viešajame sektoriuje kuriant vis daugiau nereikalingų darbo vietų gyventojams įdarbinti ir taip užsitikrinant šių žmonių politinį lojalumą.

Trūkstant gerų darbo vietų privačiame sektoriuje, darbingo amžiaus vietiniai žmonės tiesiog emigruoja arba bando įsidarbinti savivaldybės administracijoje, įstaigose ar įmonėse. Dėl riboto darbo vietų skaičiaus ar dėl netinkamų politinių pažiūrų valstybinių darbo vietų negavę žmonės tampa priklausomi nuo savivaldybės administracijos skirstomų socialinių išmokų. Taip vietos demokratijos problemos ilgainiui virsta socioekonominėmis – daugėja valstybės išlaikytinių, didėja regioninė atskirtis, krenta darbo etikos standartai, mažėja pasitikėjimas valstybe ir demokratija apskritai.¹⁸

Šią padėtį iš esmės gali pakeisti į regionų centrus nukreiptos investicijos. Į regionus atėjus naujas darbo vietas kuriančiam verslui, užvaldytose savivaldybėse atsiras daugiau nuo vietos politikų malonės nepriklausančių žmonių. Kritinė finansiškai ir politiškai nepriklausomų vietos gyventojų masė reikš, kad politinės permainos laisvų rinkimų būdu ilgainiui į gerą situaciją pakeis net ir tose savivaldybėse, kurios šiandien laikomos nedemokratiškai valdančių vietos politinių vadukų tvirtovėmis.

2.1. Valstybės dėmesys – ribotam skaičiui regionų centrų

Kad nauja regionų politika virstų tikrove, Lietuvoje būtina sukurti ribotą skaičių regioninio lygmens augimo centrų, tapsiančių aplinkinių savivaldybių ekonomikos varikliais. Šiems miestams skiriamas dėmesys turėtų būti ne formalus, o realus. Todėl tam, kad visoje Lietuvoje, o ne vien didmiesčiuose gyvenantys žmonės per ateinančius ketverius metus realiai pajustų ekonominės gerovės augimą, siūlome įgyvendinti 10 regionų centrų vystymo planą. Plane numatytos priemonės leis išvystyti:

- 1) iki 3 miestų su integruotais mokslo, studijų ir verslo slėniais – Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje;
- 2) iki 3 miestų su inovatyvaus verslo akseleratoriais – Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje
- 3) iki 5 miestų su paslaugų centrais (angl. *shared service centers*) – Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje;

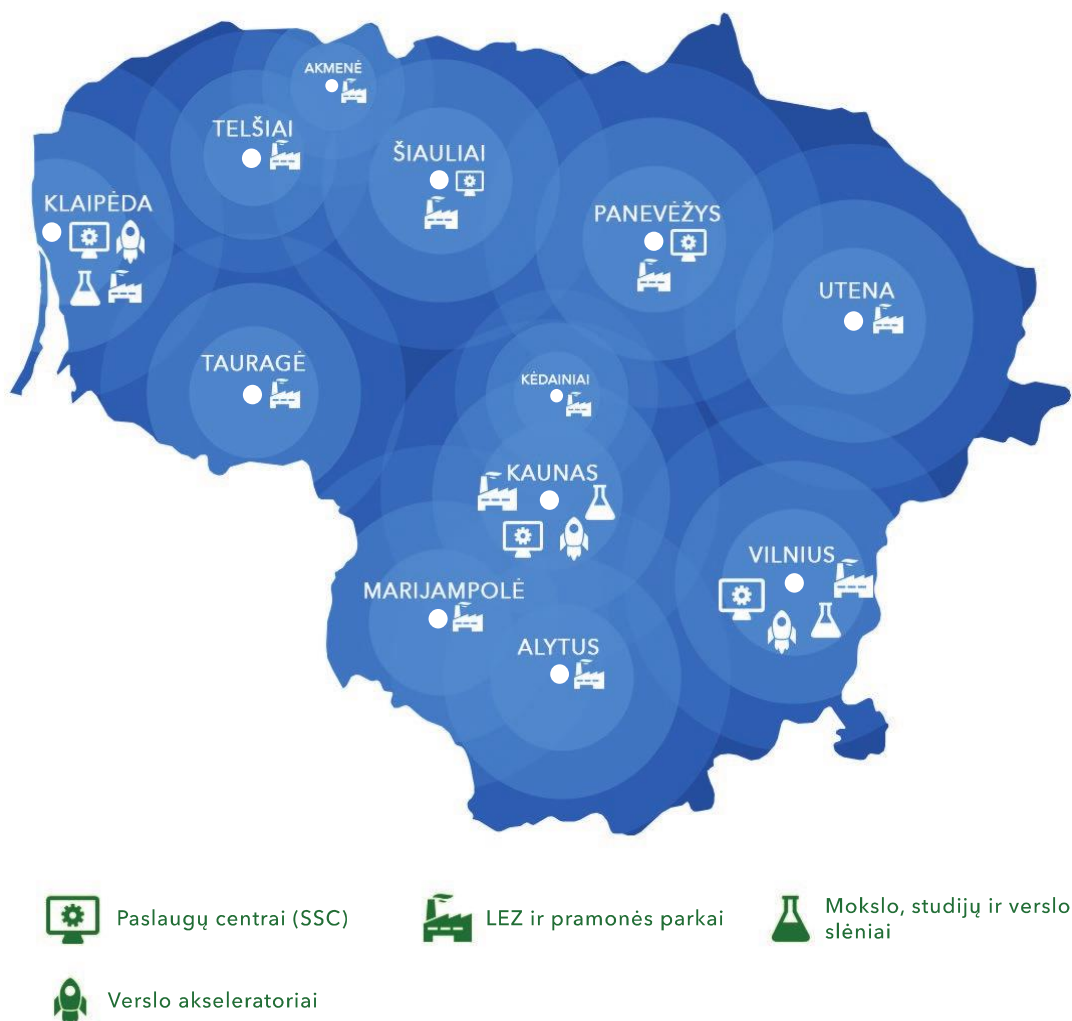
¹⁸ Langaitis T., Kaip sustabdyti savivaldybių skurdo mašinas?, 2015 02 12, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/tadas-langaitis-kaip-sustabdyti-savivaldybiu-skurdo-masinas-18-490403>

- 4) iki 10 miestų su išplėtotomis laisvosiomis ekonominėmis zonomis (LEZ) ir pramonės (industriniais) parkais – Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje, Marijampolėje, Telšiuose, Tauragėje, Utenoje.

Įvardintiems regionų centrams sudarysime palankias sąlygas pritraukti investicijų, užsitikrinti sparčiam ekonominiam augimui reikalingą infrastruktūrą, greitą susisiekimą tarp regiono centro bei greta esančių miestų ir tinkamą darbuotojų profesinį parengimą. Kompleksines priemones regionų ekonominei gerovei didinti atskiruose regionuose įgyvendinsime ne priverstinai, o tuo atveju, jei šiuose regionuose esančios savivaldybės bus suinteresuotos siekti Vyriausybės siūlomų permainų.

Savivaldybėms, kurios nėra regionų centrai, suteiksime galimybę pasirūpinti ten gyvenančių žmonių, ypač jaunų specialistų, gyvenimo sąlygų gerinimu. Skatinsime tam reikalingų viešųjų bei privačių paslaugų plėtrą – pirmojo būsto programą, ikimokyklinį ugdymą, naujas kultūrinės ir laisvalaikio paslaugas bei pagalbą užtikrinant orią senatvę. Šiose savivaldybėse, kaip ir kitur Lietuvoje, taip pat sieksime sudaryti palankias galimybes smulkiam ir vidutiniam prekybos ir paslaugų verslui.

Pav. nr. 27. Specializuoti regionų centrai

2.2. Efektyvesnei regionų politikai – institucinė pertvarka

Naują regionų politiką įgyvendinti bus sudėtinga, jei išliks dabartinė neefektyviai veikianti už regionų politiką atsakingų valdžios įstaigų sąranga. Sieksime, kad regionų politika būtų ne trečiarūšė vienos iš ministerijų kuruojama sritimi, bet taptų vienu pagrindinių valstybės prioritetų. Todėl stiprisime ir konkrečiam tikslui – regionų ekonominei plėtrai – telksime visas prie to prisidėti galinčias valstybės institucijas.

Sėkmingai veikusių valstybės agentūrų Investuok Lietuvoje ir Versli Lietuva pavyzdžiu ketiname sukurti Regionų ekonominės plėtros agentūrą. Ši agentūra vykdys savivaldybių socioekonominę analizę, sudarys ir nuolat atnaujins regionų indeksą. Viešai skelbiamas indeksas bus paremtas svarbiausiais regionų vystymosi rodikliais, kuriais valstybė grindžia visą savo vietos ekonomikos vystymo ir regionų sanglaudos politiką – nedarbo lygiu, vidutiniu mėnesio atlyginimu, gyventojų pasitenkinimu viešosiomis paslaugomis, viešosios infrastruktūros kokybe, kainų skirtumais ir t.t.

Remdamasi nacionaliniu savivaldybių indeksu, agentūra kiekvienam iš regionų centrų parengs regiono ekonominės plėtros strategiją. Visas valstybės regionų sanglaudai skiriamas finansavimas bus skiriamas atsižvelgiant į šias strategijas. Kiekvienam regiono centrui atskirai parengtoje vystymo strategijoje bus numatyta:

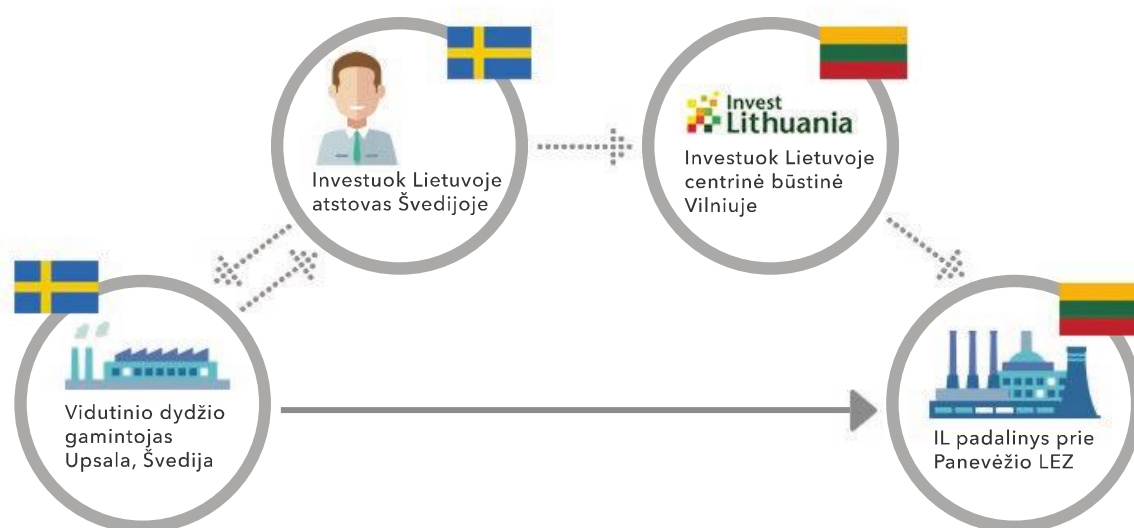
- 1) konkreti specializacija – kokios gamybos ir kokių paslaugų tiekimo vystymui šiame regione bus skirtas pagrindinis dėmesys;
- 2) keliami tikslai, uždaviniai ir priemonės jų pasiekti bei aiškiai pamatuojami veiklos efektyvumo rodikliai (KPIs), leidžiantys įvertinti pasiektą pažangą;
- 3) trumpalaikės, vidutinio laikotarpio ir ilgalaikės regiono demografinės projekcijos;
- 4) pramonės centrui plėtoti reikalingų kompetencijų žemėlapis;
- 5) detalus regiono infrastruktūros vystymo planas.

Planai išvystyti sparčiai ekonomiškai augančius regionų centrus liks tik planais, jei valstybė nesukurs veikiančio mechanizmo, kaip į regionus efektyviau pritraukti tiesioginių užsienio investicijų. Toks mechanizmas turėtų būti paremtas agentūros Investuok Lietuvoje (IL) užsienio valstybėse dirbančių atstovų ir Lietuvos regionų centruose veikiančių IL padalinių tarpusavio bendradarbiavimu.

Didžiosios užsienio kompanijos pačios ieško galimybių plėstis kitose šalyse ir todėl yra gerai išnagrinėjusios Vidurio ir Rytų Europos regiono valstybių investicinę aplinką. To paties negalima pasakyti apie smulkų ir vidutinį užsienio verslą. Augant atlyginimams, dalis tokių Vakarų valstybėse gamybą vykdančių įmonių susiduria konkurencingumo problemomis, kurias įmanoma išspręsti tik

perkėlus gamybą į pigesnes šalis. Tokiam verslui būtina pasiūlyti galimybę savo veiklą perkelti į jo specializaciją atitinkančius Lietuvos regionų centrus.

Pav. nr. 28. TUI pritraukimo į Lietuvą mechanizmas

Dėl geografinio artumo (trumpos logistinės grandinės) mūsų valstybei ir dėl didelės lietuvių bendruomenės, Šiaurės šalis ir Vokietiją laikome pirmosiomis kryptimis, kur būtina kurti IL astovų tinklą. Užuoat steigę valstybei brangiai atsieinančias nuolatinės IL užsienio atstovybes, ketiname sukurti laisvai samdomų IL atstovų – Šiaurės šalių kalbomis ar vokiškai puikiai kalbančių ir vietos universitetuose verslo studijas baigusių lietuvių – tinklą, kuris aktyviai siūlys kaštų mažinimu suinteresuotam smulkiam ir vidutiniam vietos verslui savo veiklą perkelti į Lietuvą. Vienoje užsienio šalyje galėtų dirbti nuo 3 iki 5 IL atstovų. Suradę į investicijas į Lietuvą perkelti norintį verslą, IL atstovai tiesiogiai bendradarbiaus su IL padaliniais prie gamybą vykdančių regionų centrų, ir, atsižvelgdami į persikeliančio verslo specializaciją, jį nukreips į konkretų regiono centrą.

2.3. Kad regionų centrai taptų patrauklesni investuoti norinčiam verslui

Šiuo metu tiek Lietuvos, tiek ir užsienio verslas nėra motyvuotas kurti gerai apmokamas darbo vietas už Lietuvos didmiesčių ribų. Motyvacijos stoką lemia dėl netinkamai vykdytos regioninės politikos sumažėjęs regionų patrauklumas platesnio masto ekonominei veiklai. Todėl esame pasiryžę finansinėmis ir kitomis priemonėmis skatinti verslą investuoti į gerai apmokamų darbo vietų kūrimą visuose išskirtuose regionų centruose, o ne tik didžiausiuose šalies miestuose. Dėl šios priežasties į kiekvieną regioninio augimo centru siekiantį tapti miestą nukreipsime valstybės sutelktas investicijas. Jos bus skirtos:

- 1) LEZ ir pramonės parkams kurti ir plėtoti;
- 2) nemokamam viešajam transportui tarp regiono centre įsikūrusio LEZ ir šalia esančių miestų finansuoti;
- 3) viešosios infrastruktūros (visų pirma transporto) vystymui iki 50 km atstumu aplink 10 didžiausių paslaugoms ir gamybai vykdyti tinkamų regiono centrų;
- 4) investavimui į regionų centrus naujai ateinančių įmonių kapitalą;
- 5) labai stambių investicinių projektų dalies investicinių kaštų (atitinkančių per 5 m. valstybei planuojamų sumokėti mokesčių sumą) kompensavimui;
- 6) į verslo poreikius orientuotam profesiniam rengimui, reikalingiems darbo įgūdžiams tobulinti bei efektyviam perkvalifikavimui vykdyti.

Kiekviename iš pramonės plėtrai tinkamų regiono centrų sukursime palankias sąlygas veikti valstybės įsteigtoms laisvosioms ekonominėms zonoms (LEZ) ar pramonės parkams. Numatysime, kad kiekviena LEZ specializuotųsi skirtingose pramonės srityse, o pačias LEZ valdytų nepriklausomi operatoriai. Investicijas į LEZ vykdysime pagal regionų plėtos strategijose iš anksto numatytus efektyvumo rodiklius – pagal juos geriausius rezultatus demonstruojančios LEZ bus papildomai skatinamos.

Šiuo metu didžiausi kliuviniai vystant gamybai būtina infrastruktūrą mūsų šalyje yra statybos leidimų išdavimas, poveikio aplinkai vertinimo (PAV) ir teritorijų planavimo tvarka. Dėl ilgai užtrunkančių procedūrų norint užsitikrinti elektros tiekimą ir gauti leidimus statybai, Lietuva patrauklumu investuotojams vis dar atsilieka ne tik nuo Vakarų Europos šalių, bet ir Estijos bei Lenkijos.^{19 20} Poveikio aplinkai vertinimas Lietuvoje trunka metais ilgiau nei Estijoje ir 10 mėnesių ilgiau nei Latvijoje, o norėdamas mūsų šalyje įsteigti gamyklą, dėl ilgų biurokratinių procedūrų, investuotojas užtrunka nuo 14 mėnesių iki 3 metų. Lietuvos konkurencingumą kaimyninių valstybių kontekste mažina ir aukštesnės nei kaimyninėse (Estijoje, Lenkijoje) ir regiono (Rumunijoje, Bulgarijoje, Čekijoje, Vengrijoje) valstybėse elektros kainos pramoniniams vartotojams.²¹

Todėl tam, kad LEZ taptų patrauklesnės investuotojams, pasiūlysiu papildomas finansines paskatas ir supaprastinsiu bei pagreitinsiu teritorijų planavimui ir statyboms reikalingas procedūras. Esame pasiryžę imtis konkrečių priemonių pritraukti investuotojus į regionų centrus:

1. sumažinti infrastruktūros įrengimo kaštus verslui:

- investuoti į regionuose darbo vietas kuriančių įmonių kapitalą;

¹⁹ The World Bank, Getting Electricity, Doing Business, 2016, <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/lithuania/#getting-electricity>

²⁰ The World Bank, Dealing with Construction Permits, Doing Business, 2016, <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/lithuania/#dealing-with-construction-permits>

²¹ Investuok Lietuvoje, Investicinė aplinka: prioritetai ir būtini pokyčiai, 2016, p. 25

- suteikti mokesťines lengvatas į LEZ ateinantiems investuotojams, kol nėra įsteigtas arba paskirtas LEZ valdytojas.
2. sutrumpinti gamyklų planavimui ir statybai reikalingą laiką:
- investuotojams pasiūlyti LEZ jau pastatytų (valstybės ir privačiomis lėšomis) gamybinių patalpų nuomą;
  - perpus sutrumpinti poveikio aplinkai vertinimo trukmę ir administracinę našą;
  - supaprastinti pramonės ir sandėliavimo objektų statyboms taikomą tvarką greičiau išduodant statybos leidimus, panaikinant specialiuosius architektūrinius reikalavimus ir sutrumpinant maksimalius nustatytus terminus;
  - visą savivaldybės lygmens infrastruktūros planavimą ir statybą aiškiai reglamentuoti vienu teisės aktu;
  - perpus sutrumpinti laiką, reikalingą pramonės vartotojams prisijungti prie elektros ir dujų tinklų.
3. patobulinti teisinį LEZ įmonių reguliavimą:
- LEZ veikiančioms įmonėms suteikti teisę įsigyti zonų teritorijoje esančius sklypus;
  - ne mažiau nei 3 mėnesiais pagreitinti teritorijų planavimo procesą LEZ;
  - užtikrinti tvarką, kad verslui LEZ įmonės statusas būtų suteikiamas kartu su LEZ valdytojo jam išduotu leidimu vykdyti veiklą zonoje;
  - LEZ statomiems objektams supaprastinti ir pagreitinti statybos leidimų išdavimo tvarką.
4. išplėtoti papildomą infrastruktūrą, didinančią Lietuvoje veikiančių LEZ tarptautinį konkurencingumą:
- išplėtoti automatizuotą logistikos infrastruktūrą, leidžiančią sparčiau pristatyti LEZ veikiančioms įmonėms reikalingas žaliavas ir prekes (angl. *pick up points*);
  - užtikrinti efektyvią ir lanksčią LEZ veikiančioms įmonėms darbuotojus rengiančių aukštųjų mokyklų, profesinio mokymo ir perkvalifikavimo centrų veiklą.

Gerai apmokamas darbo vietas kuriantys investuotojai į regionų centrus neateis, jei ten ir toliau trūks tinkamos kvalifikacijos darbuotojų. Šią padėtį pakeisti įmanoma įgyvendinus tris pokyčius:

- 1) mažesnių miestų ir miestelių gyventojams užtikrinus greitą ir patogų susisiekimą su regiono centru;

- 2) pertvarkius profesinio rengimo sistemą, kad regionų centruose būtų parengiami darbo rinkos poreikius atitinkantys tinkamos kvalifikacijos darbuotojai;
- 3) sustiprinus inžinerijos mokymą Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panvėžyje veikiančiuose universitetuose arba jų padaliniuose, kad šiuose regionų centruose investuojančiam verslui netrūktų aukščiausios kvalifikacijos moderniose gamyklose dirbti galinčių darbuotojų.

Atokesnių vietovių gyventojams turi būti užtikrintos geresnės galimybės kurti asmeninę gerovę. Geresni keliai ir labiau išvystytas viešasis transportas reiškia paprastesnę ir greitesnę mokyklų, darbo vietų ir gydymo įstaigų pasiekiamumą. Geriau išplėtotą ryšių ir inžinerinių tinklų infrastruktūra – patogesnę buitį ir palankesnes galimybes dirbti iš namų. Todėl valstybė Lietuvos žmonėms turi sudaryti sąlygas gyventi vienoje, o dirbti kitoje savivaldybėje, mažinti transporto sistemos kaštus bei toliau gerinti šalies transporto infrastruktūros kokybę.

Todėl įgyvendinsime greitojo susisiekimo programą, kurioje bus numatytos specialios priemonės, užtikrinančios patogų susisiekimą su regionų centrais. Sieksime, kad iki 2021 m. susisiekimas 50 km spinduliu tarp regiono centruose įsikūrusių LEZ ir šalia esančių miestų įvairiomis viešojo transporto priemonėmis būtų nemokamas ir netrūktų ilgiau nei 45 minučių.

Augančią Lietuvos regionuose gyvenančių žmonių gerovę paskatintų ir darbo vietos mobilumo didinimas – sudarytos geresnės galimybės dirbti iš namų ir internetu. Tai būtų ypač svarbu viešajame sektoriuje, kur didelė dalis darbo su dokumentais galėtų būti atliekama namuose. Taip būtų sukurtos naujos galimybės jaunoms šeimoms praleisti daugiau laiko su vaikais bei palengvintos sąlygos gyvenantiems regionuose įsidarbinti kituose miestuose.

Antrojo pokyčio – rinkos poreikius atitinkančių darbo įgūdžių rengimui regiono centruose – pasieksime pertvarkę (daugiau apie tai – žemiau išdėstytoje profesinio rengimo dalyje) profesinio mokymo įstaigų ir kolegijų finansavimo tvarką. Profesinį mokymą vykdančių įstaigų finansavimą susiesime su jų absolventų atliekamų praktikų įmonėse ir įsidarbinimo baigus studijas rodikliais. Didesnį finansavimą skirsime toms profesinėms mokykloms, kurių vadovybės kartu su vietos verslu spręs, kiek ir kokių specialistų būtina parengti. Didesnį dėmesį skirsime kolegijų programų peržiūrai bei finansavimui, ir taip užtikrinsime, kad Lietuvoje būtų paruošiama daugiau aukštos kvalifikacijos vidutinės grandies vadovų.

Pavyzdys nr. 2. Panevėžio miestas kaip regiono centras

Darbingo amžiaus gyventojai: 142 750 (2015 m.)

Nedarbo lygis: 12 proc. (vyrai – 13,6 proc., moterys – 10,4 proc.) (2015 m.)

Užimti (dirbantys) gyventojai: 97 900 (2015 m.)

Užimtumo pasiskirstymas pagal ekonominę veiklą:

Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė – 12 500

Pramonė – 19 900

Statyba – 8 400

Paslaugos – 57 000

Neto migracija: -1 980 (2014 m.)

Aukštojo mokslo įstaigos: KTU Panevėžio technologijų ir verslo fakultetas, Panevėžio kolegija
 Profesinio mokymo įstaigos: Panevėžio profesinio rengimo centras, Panevėžio prekybos ir paslaugų verslo mokykla, Margaritos Rimkevičaitės technologinė mokykla, Rokiškio technologijos, verslo ir žemės ūkio mokykla, Kupiškio technologijos ir verslo mokykla, Biržų technologijų ir verslo mokymo centras, Joniškėlio Igno Karpio žemės ūkio ir paslaugų mokykla

Daugiau nei 5 tūkst. gyventojų turintys miestai šalia Panevėžio: Rokiškis, Biržai, Kupiškis, Pasvalys

Panevėžio LEZ: plotas – 47 ha, įrengta visa reikalinga infrastruktūra, parengtas detalusis planas, sklypai padalyti į atskirus plotus. Teritorijoje paruošti apšviesti vidaus keliai, asfaltuoti privažiavimo keliai, įvesta 7000 kW galios elektros linija, dujotiekis, vandentiekis bei kanalizacija.

Panevėžiui tapus regiono pramonės centru, miestas taptų 6 savivaldybių – Biržų, Kupiškio, Panevėžio m., Panevėžio raj., Pasvalio ir Rokiškio – ekonomikos varikliu. Pagerinus susisiekimą tarp Panevėžio ir daugiau nei 5 tūkst. gyventojų turinčių aplinkinių miestų bei užtikrinus darbo rinkos poreikius atitinkantį profesinį rengimą, Panevėžio apskrityje galėtų būti sukurta apie 10 tūkst. naujų darbo vietų. Atsižvelgiant į Panevėžio regiono darbo rinkos specifiką, naujos darbo vietos galėtų būti sukurtos maisto perdirbimo, tekstilės, statybos, žemės ūkio, transporto, metalo perdirbimo, metalo ir metalo gaminių gamybos bei paslaugų srityse.

Šiuo metu Panevėžio apskritį kerta Varšuvą ir Taliną jungiantis magistralinis kelias „Via Baltica“ ir Karaliaučių bei Maskvą jungianti geležinkelio trasa. Papildomą investicinį patrauklumą Panevėžio pramonės centras įgytų šalia planuojamos įrengti europinio standarto geležinkelio „Rail Baltica“ vėžės įrengus krovinių terminalą ir jį geležinkeliu sujungus su Panevėžio LEZ.

2.4. Jaunų profesionalų motyvavimas kurtis regionų centruose ir šalia jų

Verslas nekurs naujų darbo vietų regionuose, jeigu ten neras reikalingos kvalifikacijos darbuotojų. Todėl jaunų profesionalų motyvacijos kurtis regionuose stiprinimas yra viena iš svarbių naujos regionų politikos įgyvendinimo krypčių.

Jauniems specialistams, grįžantiems į regioną, būtina pagalba apsirūpinant gyvenamuoju būstu. Nekilnojamojo turto įsigijimo klausimas ypač aktualus jaunoms šeimoms, nes būstas žmogų ne tik susieja su konkrečia gyvenamąja teritorija, bet ir skatina stengtis ieškoti geresnio darbo, suteikia nuosavybės ir materialinio saugumo jausmą. Galiausiai, svarbu, kad grįžantis profesionalas grįžimui reikalingus dokumentus galėtų susitvarkyti greitai ir be streso.

Būsto įsigijimas yra viena svarbiausių problemų jaunos šeimoms Lietuvoje apskritai, o dar opesne problema ji tampa tiems, kurie nori grįžti į savo gimtinę iš emigracijos ar didžiųjų miestų. Todėl reikalinga pirmojo būsto programa, kuri palengvintų jaunų šeimų, norinčių įsigyti ar statyti pirmąjį gyvenamąjį būstą, finansinę padėtį. Pirmojo būsto programoje turėtų būti numatyta diferencijuota valstybės pagalba:

- jaunai šeimai, turinčiai 1 vaiką – kompensuojant 10 proc. pradinio įnašo sumos;
- jaunai šeimai, turinčiai 2 vaikus – kompensuojant 15 proc. pradinio įnašo sumos;
- jaunai šeimai, turinčiai 3 ir daugiau vaikų – kompensuojant 20 proc. pradinio įnašo sumos.

Pirmojo būsto programa taip pat galėtų numatyti galimybę ir sąlygas jaunos šeimoms panaudos sutartimi įgyti laisvos valstybinės žemės sklypus, kurie yra tinkami gyvenamųjų namų statybai, kai jauna šeima nori statyti nuosavą būstą, bet neturi kitokio nekilnojamojo turto. Iš valstybės gavusi žemės sklypą jauna šeima privalėtų sutartimi įsipareigoti per Vyriausybės nustatytą laikotarpį gautoje žemėje pastatyti gyvenamąjį būstą. Po būsto statybos pabaigos jaunai šeimai žemė, kurioje yra pastatomas gyvenamasis būstas, galėtų būti suteikiama nuosavybės teise su įsipareigojimu 10 metų jos neparduoti.

Parama pirmojo būsto įsigijimui turėtų būti teikiama visų tipų gyvenamam nekilnojamajam turtui, išskyrus būstą daugiabučiuose namuose, kurie nedalyvauja kitose atnaujinimo (modernizavimo) programose ir yra pastatyti anksčiau nei 1991 metais.

3. Valstybė sutelks ir tikslingai investuos turimus finansinius išteklius

Per praėjusius ES finansavimo laikotarpius verslui skirta Europos Sąjungos parama Lietuvos ūkiui davė ne tik naudos, bet ir turėjo tam tikrų žalingų pasekmių. ES parama dažnai išstumdavo privačias lėšas, ją gaunančiam verslui mažėjo motyvacija savo veiklą vykdyti efektyviau, išsikreipė natūrali konkurencinė aplinka. Tai įvyko dėl ydingų ES lėšų skirstymo principų – lėšos skiriamos įmonių projektams, geriausiai atitinkantiems formalius kriterijus. Dėl to susikūrė ypač palankios sąlygos įvairioms konsultantų įmonėms, kurių pagrindinė veikla yra parengti projektus, orientuotus į šiuos kriterijus. Taip dalies verslo energija ir lėšos panaudojamos ne naujų produktų ar paslaugų kūrimui, naujų rinkų paieškai, ar verslo procesų efektyvinimui, o bandant geriau prisitaikyti prie ES pinigų skirstymo mechanizmų.

Todėl ketiname atsisakyti subsidijavimo principo, kai įmonės valstybė neatlygintinai remia didžiulėmis pinigų sumomis. Subsidijavimas bus pakeistas investicijomis į įmonių kapitalą – verslui reikės įrodyti ne formalių kriterijų atitikimą, o tai, kad valstybės investuojami pinigai jam padės sukurti daugiau pridėtinės vertės. Dėl to iš esmės keisis valstybės verslui teikiamos finansinės

pagalbos tvarka – pereisime nuo paraiškų vertinimo pagal formalius kriterijus prie vertinimo pagal projektų finansinę naudą analitiniu metodu.

Svarbu, kad ES lėšų pagrindu verslui teikiama valstybės pagalba būtų kryptinga ir aiškiai atlieptų valstybės išsikeltus tikslus. Lietuvoje investuoti svarstančiam verslui reikalingos palankesnės sąlygos tą daryti, naujoms įmonėms reikia daugiau galimybių finansuoti augimą; įmonėms būtina didinti investicijas į mokslinius tyrimus ir technologinę plėtrą, o tarptautinėse rinkose veikiančiam verslui praverstų intensyvesnė valstybės pagalba prekių ir paslaugų eksportui skatinti. Lietuvos nacionaliniai interesai ekonomikoje yra pritraukti daugiau užsienio investicijų, skatinti verslumą ir naujų ar patobulintų produktų bei paslaugų eksportui kūrimą. Dėl to manome, kad šiose srityse valstybė gali ir turi dalintis rizika su verslu. Kad mūsų šalies ekonominis potencialas jau artimiausiu metu būtų panaudotas kuriant pastebimą Lietuvos žmonių gerovės augimą, būtina imtis neatidėliotinų finansinių išteklių telkimo ir strateginio investavimo darbų.

3.1. Strateginių investicijų fondas naujoms galimybėms kurti

Iki 2020 metų Lietuva valdys rekordinio dydžio ES paramą. Pasimokę iš ankstesnių klaidų, su šiais pinigais šįkart turime elgtis išmintingai ir strategiškai. Dėl mūsų valstybei skirtos beveik 7 mlrd. Eur dydžio 2014-2020 m. ES paramos, per ateinančius ketverius metus Lietuva gali sukurti unikalų ilgalaikį finansinį instrumentą, kuriuo pasinaudojus bus paprasčiau pasiekti suplanuotų pokyčių šalies ekonomikoje. Dabartinis ES paramos laikotarpis yra paskutinė galimybė, kai panaudojant ES lėšas, valstybė gali sukurti tokį strateginio investavimo instrumentą.

Per nuolat valstybei atgal sugrįžtančias investicijas šis instrumentas turi tapti ne vienkartinė, o ilgalaikė priemone tikslingai vystyti šalies ūkiui. Tam ketiname įsteigti Lietuvos strateginių investicijų fondą (LSIF), kuris padės sutelkti viešus ir privačius finansinius išteklius investicijoms vykdyti ir leis investuoti į pridėtinę vertę auginančius projektus valstybės išskirtose srityse. Užtikrinsime, kad LSIF veikla remtųsi gerąją OECD šalių praktika – įgyvendinsime fondo depolitizaciją (skiriant nepriklausomus valdybos narius), įtvirtinsime maksimaliai skaidrų bei aiškiai pamatuojamais kriterijais grįstą veiklos modelį. Numatome tokius pagrindinius LSIF tikslus:

1. proveržis mokslo ir inovacijų srityje – pritraukti pasaulinio lygio aukštųjų technologijų bendroves, skatinti sėkmingų naujų inovatyvių įmonių atsiradimą ir plėtrą bei išplėtoti strateginius aukštą pridėtinę vertę kuriančius ekonomikos sektorius – IT, biotechnologijų, fotonikos/lazerinių technologijų ir energetikos (SGD) sritis;
2. regione sparčiausiai augančios eksporto apimtys – užtikrinti eksporto apimčių augimą pritraukus eksporto rinkoms gaminančio verslo investicijas ir, valstybei padedant, sumažinti eksporto sandorių riziką lietuviškos kilmės įmonėms;

3. tolygus regionų vystymas – sudaryti sąlygas planingam ir nuosekliam 10 Lietuvos regionų vystymuisi, užtikrinant aukštesnės kokybės gyvenimą žmonėms ir spartaus augimo galimybes regionuose investuojančiam verslui;
4. smulkaus ir vidutinio verslo vystymą – patenkinti verslo skolinimosi poreikius investicijoms į plėtrą ir technologinį atsinaujinimą.

LSIF bus sukurtas į šį fondą įtraukiant ES struktūrines lėšas administruojančias ir investuojančias agentūras:

1. INVEGA (Investicijų ir verslo garantijos) – užtikrinančią finansinę pagalbą naujai įkurtam ar plėtrą vykdančiam verslui – lengvatines paskolas, garantijas už paskolas kredito bendrovėms, dalinį palūkanų kompensavimą;
2. VIPA (Viešųjų investicijų plėtros agentūra) – teikiančią finansines paslaugas, įgyvendinančią ir administruojančią finansines priemones, skirtas viešojo sektoriaus investicijoms viešosios infrastruktūros bei viešųjų paslaugų modernizavimui;
3. MITA (Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūra) – vykdančią nacionalinių ir tarptautinių taikomųjų mokslinių tyrimų, eksperimentinės plėtros ir inovacijų programų administravimą bei konkursinį šių programų projektų finansavimą.

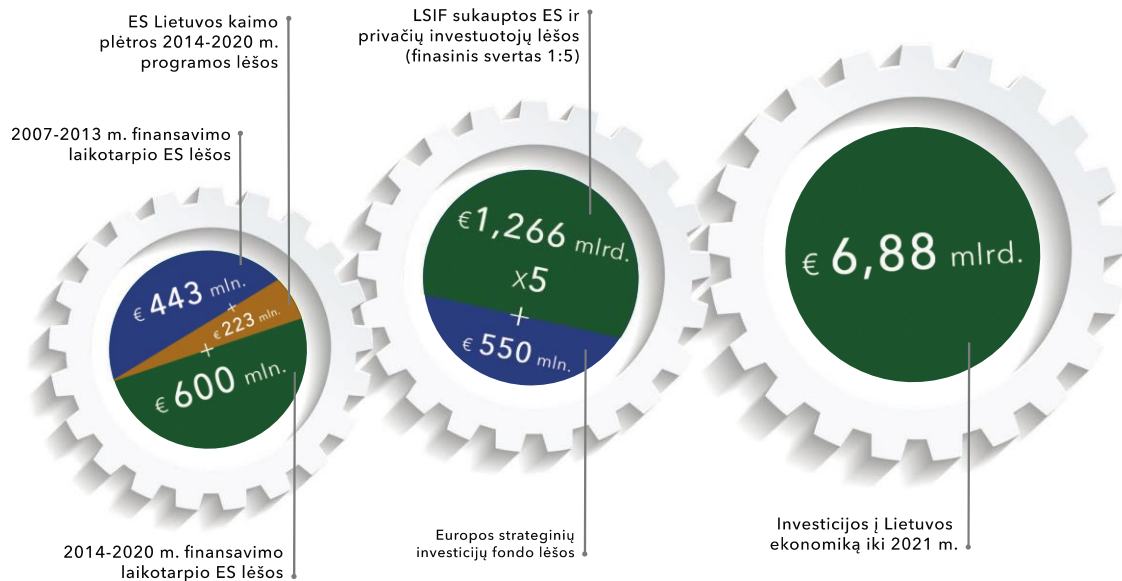
LSIF biudžetą ketiname sudaryti iš Lietuvai skirtų ES struktūrinės paramos lėšų. 1,266 mlrd. dydžio LSIF biudžetą sudarys:

- anksčiau investuotos ir šiuo metu į valstybės biudžetą grįžtančios 2007-2013 m. finansinio laikotarpio ES lėšos – 443 mln. Eur;
- 2014-2020 m. finansinio laikotarpio investavimui skirtos ES fondų lėšos – 600 mln. eur;
- ES Lietuvos kaimo plėtros 2014-2020 m. programos lėšos, skirtos ūkio ir verslo plėtrai – 223 mln. Eur.

3.2. LSIF biudžetas

Planuojama, kad LSIF pasieks 1:5 finansinio svorto (angl. *financial leverage*) santykį su pritrauktomis privačiomis investicijomis. LSIF investicinį biudžetą taip pat ketiname papildomai išplėsti 550 mln. eurų indėliu – naujai veikti pradėjusio Europos strateginių investicijų fondo (ESIF) lėšomis. Tokiu būdu per ketverius ateinančius metus į Lietuvos ekonominį augimą papildomai investuosime 6,88 mlrd. eurų – vidutiniškai po 1,72 mlrd. eurų kasmet arba 3,8 tūkst. eurų investicijų, tenkančių kiekvienam darbingo amžiaus Lietuvos gyventojui.

Pav. nr. 29. Investicijų pritraukimo ir išteklių sutelkimo ekonominiam proveržiui 2016-2020 m. investicinis biudžetas

LSIF sutelktos ir pritrauktos 6,88 mlrd. Eur investicijos per ketverius metus bus nukreiptos į:

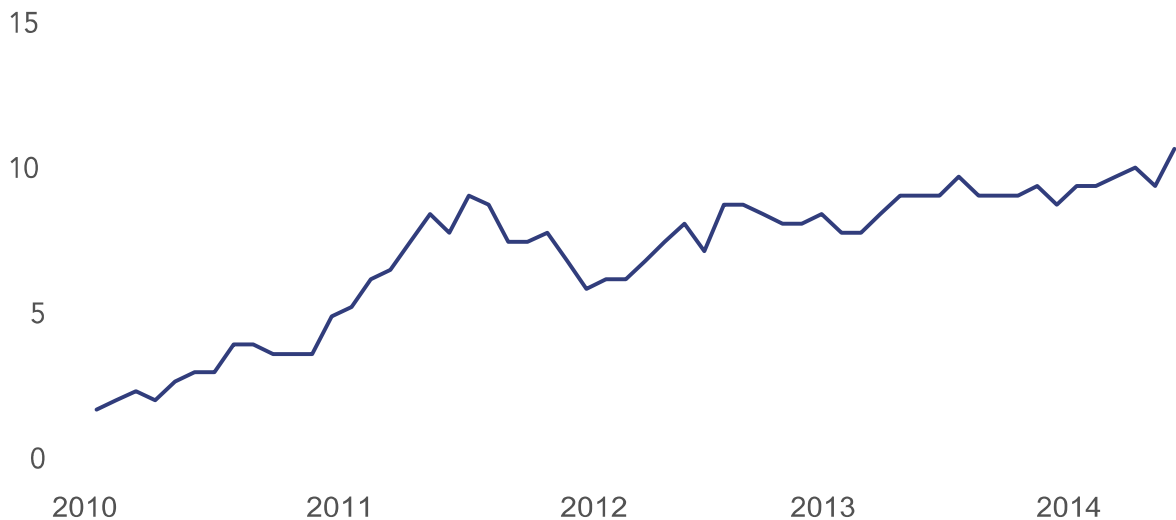
1. mokslo ir inovacijų plėtrą (parama aukštą pridėtinę vertę prioritetinėse srityse kuriančioms naujoms įmonėms per verslo akceleratorius ir startuoliams per rizikos kapitalo fondus ir parama į Lietuvą investuoti ketinančiam aukštųjų technologijų verslui);
2. darbo našumo didinimą (skatinant įmonių technologinį atsinaujinimą, investuojant į prekių ženklų tyrimus ir kūrimą, užtikrinant verslo poreikius atitinkantį profesinį lavinimą ir kt.);
3. pagalbą eksportuojančiam verslui: kredavimo instrumentai investiciniams projektams, dalinis palūkanų kompensavimas, mažų kreditų teikimas, mikrokreditai, mokestiniai kreditai, verslo krepšeliai, eksporto kredito draudimo garantijos, sandorių kreditavimas, prekės ženklų kūrimas, kita pagalba įsitinkinant tarptautinėse rinkose;
4. infrastruktūrą (transporto, energetikos, inžinerinę, socialinę) palaikymą ir tobulinimą.

4. Naujos kokybės rinkos poreikius atitinkantis darbuotojų profesinis rengimas

Ilgalaikis Lietuvos gyventojų gerovės augimas taps pasiekiamu tikslu tik tada, kai mūsų valstybėje investuojantis verslas čia ras reikalingos kvalifikacijos darbuotojų. Aukšti ir verslo poreikius atitinkantys profesiniai gebėjimai reikalingi ir dirbantiesiems – jie yra pagrindinis aukšto darbo užmokesčio garantas. Todėl esamiems ir būsimiems darbuotojams ketiname sudaryti palankias sąlygas ugdyti tokius darbo įgūdžius, kurie geriausiai atliepia darbo rinkos poreikius.

Ateityje balansas tarp teorinių žinių, praktinių įgūdžių ir kūrybiškumo įgis dar didesnę reikšmę ir lems, ar lietuviškos kilmės įmonės tarptautinei rinkai galės pasiūlyti paklausių aukštos pridėtinės vertės produktų bei paslaugų. Vis aktualesniu tampa darbuotojų gebėjimas nuolat tobulėti, plėsti ir gilinti savo žinias, taip reaguojant į XXI amžiaus technologinius iššūkius darbo aplinkai. Todėl labai svarbu, kad darbuotojams būtų suteiktos galimybės sėkmingai atnaujinti profesinius įgūdžius savišvietos, mokymų įmonėse ar mokymo programų profesinio švietimo įstaigose keliu. Dėl šios priežasties, Lietuvai būtina lanksti kompetencijų tobulinimo ir persikvalifikavimo galimybes užtikrinanti švietimo sistema. Todėl, norėdami pasaulyje konkuruoti aukštos pridėtinės vertės paklausiais produktais ir paslaugomis, visų pirma privalome investuoti į kokybišką, darbo rinkos poreikius atitinkantį profesinį lavinimą.

Pav. nr. 30. *Darbdaviai Lietuvoje, teigiantys, kad darbo jėgos trūkumas yra verslą ribojantis veiksnys (proc. respondentų). Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas*

Visuomenės senėjimas ir protų nutekėjimas lemia tai, kad Lietuvoje mažėja darbingo amžiaus žmonių, tarp kurių – nemažai ypač aukštos kvalifikacijos darbuotojų. Tai yra vienas iš užsienio investicijas, vietinio verslo plėtrą ir ekonomikos augimą ribojančių veiksnių (pav. nr. 30). Tenka pripažinti, kad profesinio rengimo srityje Lietuva šiuo metu švaisto savo ribotus finansinius išteklius ir neįgyvendina kitose valstybėse (pavyzdžiui, Vokietijoje ar Austrijoje) pasiteisinusių priemonių paklausiams ir kvalifikuotiems darbuotojams rengti.

Tikime, kad mūsų valstybė vis dar turi unikalią galimybę pataisyti susidariusią padėtį, tačiau kad taip įvyktų, reikalinga aiški politinė valia ir konkretūs veiksmai pertvarkant šalies švietimo sistemą. Geros specialybinių išsilavinimą teikiančios mokslo įstaigos turi veikti ne tik trijuose Lietuvos didmiesčiuose, bet ir likusiuose Lietuvos regionų centruose. Kartu šios mokyklos savo

programas turi derinti su vietos verslu ir veikti atsižvelgdamos į regionų plėtros strategijose numatytas regionų ekonominės plėtros gaires. Tokiu būdu į regionus ateinantis verslas bus užtikrintas, kad net ir mažesniuose miestuose jam netrūks tinkamai paruoštų reikiamos kvalifikacijos darbuotojų.

4.1. Pertvarkysime neefektyvią profesinio rengimo sistemą

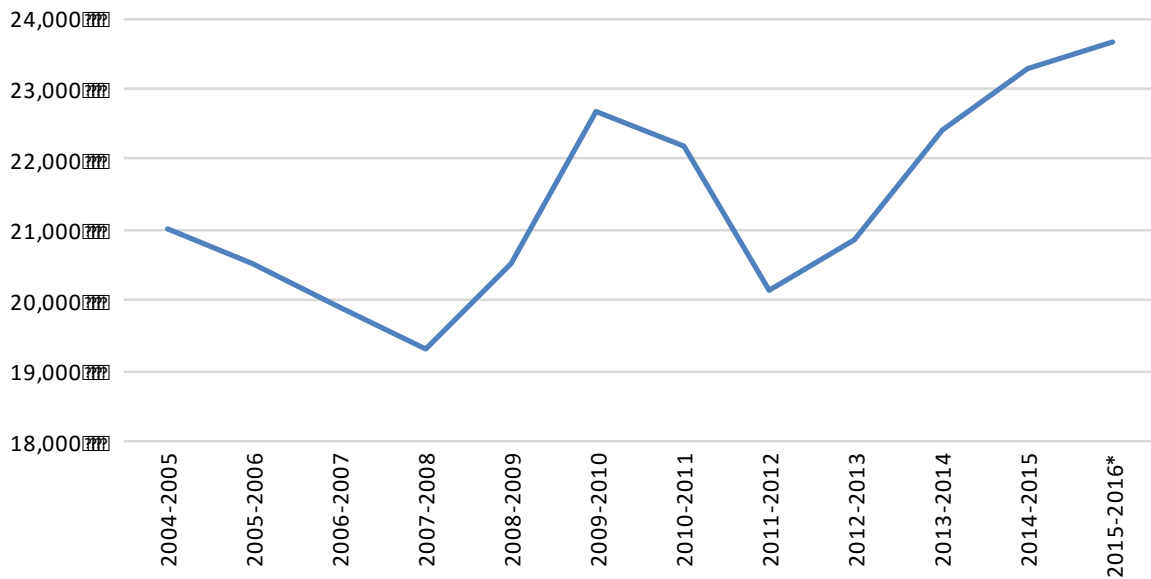
Profesinių ir aukštųjų mokyklų absolventų kompetencijų, praktinių įgūdžių ir įgytos kvalifikacijos prasilenkimas su darbo rinkos poreikiais lemia aukštą jaunimo nedarbą, riboja vietos įmonių veiklą ir užkerta kelią į Lietuvą pritraukti daugiau užsienio investuotojų. Europos Komisijos ataskaitose ir kituose autoritetingų tarptautinių organizacijų dokumentuose pažymima, kad bendras išsilavinimo lygis Lietuvoje yra aukštas, tačiau dažnai tikrieji absolventų gebėjimai ir žinios neatitinka darbdavių lūkesčių ir reikalavimų.²² Todėl investicijų atvedimo į Lietuvą klausimo neįmanoma atsieti nuo profesinio rengimo srityje reikalingos pertvarkos.

Dirbdami su verslininkais, Lietuvos ir užsienio profesinio rengimo ekspertais, parengėme konkrečius pasiūlymus, kaip greičiausiu būdu pasiekti reikalingų permainų profesinio ugdymo srityje. Pagrindinis šių permainų tikslas – patobulinti profesinio mokymo sistemą taip, kad ji taptų konkurencinga, kokybiška, lanksčia ir gebančia išugdyti darbuotojus, kurių žinios ir įgūdžiai atliepia darbo rinkos tendencijas ir poreikius. Vis daugiau motyvuotų ir profesiniu keliu pasiryžusių žengti jaunų žmonių rinksis profesinio ugdymo įstaigas, tik būdami tikri, kad įgis kokybišką, adekvačiu praktiniu mokymu grindžiamą išsilavinimą, kuris leis laisvai integruotis į darbo rinką arba toliau siekti akademinio išsilavinimo. Teigiami pokyčiai profesinio ugdymo sistemoje (visų pirma didesnis pagal įgytą profesiją įsidarbinusių absolventų skaičius) netruktų užauginti profesinį mokymą teikiančių įstaigų prestižą, o tai savo ruožtu ženkliai padidintų profesines mokyklas besirenkančių žmonių skaičių.

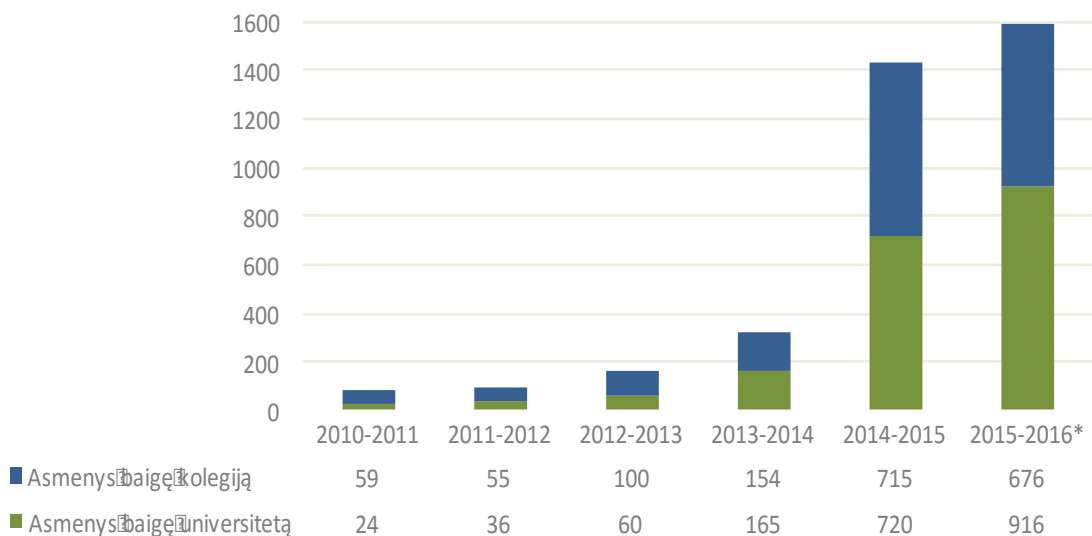
²² Europos Komisija, Šalies ataskaita, Lietuva 2016, Komisijos tarnybų darbinis dokumentas, p. 1, 29

Pav. nr. 31. Mokiniai, stojantys į profesinio lavinimo įstaigas Lietuvoje. Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, ITC, ŠVIS informacinė sistema (* preliminarūs duomenys)

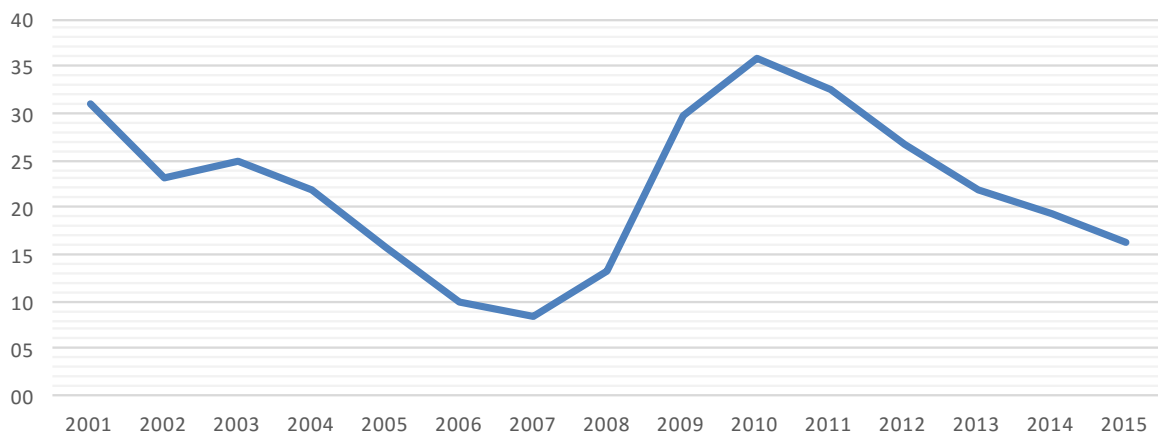
Nuo 2011 m. stojančiųjų į profesines mokslo įstaigas skaičius nuosekliai augo (pav. nr. 31), tačiau tai nebūtinai reiškia, kad auga specialybinio lavinimo kokybė ir prestižas. Dabartinę švietimo sistemos nesėkmę Lietuvoje iliustruoja faktas, kad aukštąjį išsilavinimą įgiję, bet po studijų darbo neradę studentai, renkasi profesinį mokymą, taip tikėdamiesi įgyti verslo poreikius atitinkančią specialybę ir įsidarbinti. Per keletą pastarųjų metų aukštąjį universitetinį išsilavinimą įgijusių ir į profesines mokyklas priimtų asmenų skaičius išaugo daugiau kaip 5 kartus, ar net 15 kartų, priklausomai nuo pasirinkto atskaitos taško (pav. nr. 32).

Pav. nr. 32. Aukštąjį išsilavinimą įgijusių ir į profesinių mokyklų pirmąjį kursą priimtų asmenų skaičius. Šaltinis: ITC, ŠVIS informacinė sistema. (* preliminarūs duomenys)

Kadangi dabartinė profesinio lavinimo sistema taip pat neužtikrina kokybiško specialistų parengimo, Lietuvoje fiksuojame aukštą jaunimo nedarbą ir verslo nepasitenkinimo lygį dėl kvalifikuotų darbuotojų trūkumo ar neadekvataus jų išsilavinimo. Jaunimo nedarbo lygis Lietuvoje nuosekliai mažėja, tačiau palyginus su kitomis ES šalimis vis dar išlieka aukštas (pav. nr. 33). 2014 metais mažiausias jaunimo nedarbas buvo fiksuojamas Vokietijoje (7,3 proc.) ir Austrijoje (9,6 proc.)²³ – šalyse, kuriose sėkmingai veikia dualinio profesinio mokymo sistema.

Pav. nr. 33. Jaunimo (15-24 m.) nedarbo lygis Lietuvoje (proc.). Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Net 89% investuotojų Lietuvoje buvo nusivylę potencialių aukštos kvalifikacijos darbuotojų gebėjimu mokslu įstaigose įgytas žinias taikyti praktikoje.²⁴ Jeigu besimokančiųjų skaičius profesinėse mokyklose augs, o profesinio ugdymo (kaip ir kitų švietimo grandžių) kokybė nesikeis, ir toliau fiksuosime didelį jaunimo nedarbą, atsirandantį dėl verslui reikalingą kvalifikaciją turinčių darbuotojų trūkumo.

Kad taip nenutiktų, sieksime užtikrinti pirminio ir tęstinio profesinio lavinimo kokybę ir prestižą. Tai pasieksime į mokymo procesą aktyviai įtraukę verslą ir kitus socialinius partnerius. Ypač daug dėmesio skirsime trečiajam profesinio ugdymo sistemos grandžiai – profesiniam orientavimui.

Aukštajam mokslui ir ypač studijoms universitete, Lietuvoje daugelį metų buvo teikiamas išskirtinis dėmesys. Taip ilgainiui atsirado ydingas disbalansas, kai pradėtas vertinti tik universitetinis išsilavinimas, kartu visiškai nepelnytai nuvertinant kitų (visų pirma profesinio ugdymo) švietimo grandžių svarbą valstybei. Esame įsitikinę, dar bendrojo lavinimo mokyklose besimokantiems jauniems žmonėms turi būti sudaromos sąlygos ir galimybės kuo geriau įsivertinti savo poreikius ir

²³ Eurostat, Youth unemployment rate

²⁴ Investuok Lietuvoje, Investicinė aplinka: prioritetai ir būtini pokyčiai, 2016, p. 6

norus, kad planuodami karjerą mokiniai galėtų priimti objektyvia informacija ir praktine patirtimi pagrįstus sprendimus dėl jų tolesnio profesinio tobulėjimo kelio.

4.2. Į profesinį rengimą įtrauksime verslą

Kad profesinio mokymo potencialas būtų tinkamai išnaudotas, o profesinio ugdymo sistema parengtų verslo lūkesčius ir poreikius atitinkančius profesionalus, labai svarbu užtikrinti nuolatinį ir sistemingą profesinių mokyklų ir verslo įmonių bendradarbiavimą. Tai yra tikroji efektyvaus profesinio ugdymo sėkmės sąlyga, nuo kurios priklausys, ar augs profesinio mokymo įstaigų veiklos kokybė bei prestižas. Būtent glaudus verslo ir profesinio ugdymo įstaigų bendradarbiavimas apspręs, kaip sėkmingai bus įgyvendinti pokyčiai, siekiant panaikinti neatitikimą tarp realių darbo rinkos poreikių ir profesinių mokyklų absolventų įgytų kompetencijų.

Lietuva turi perimti geriausią tokių šalių, kaip Vokietija ar Austrija patirtį plėtojant profesinio ugdymo sistemą. Dualinio profesinio mokymo sistema užtikrina stabilų įmonių, socialinių partnerių ir profesinio mokymo įstaigų bendradarbiavimą ruošiant darbo rinkos poreikius atitinkančios kvalifikacijos specialistus. Visų suinteresuotojų šalių įsitraukimas į darbuotojų ugdymo procesą užtikrina bendrą atsakomybės jausmą už paruoštų darbuotojų kokybę ir jų tinkamumą darbo rinkai. Todėl bendradarbiaudami su profesinėmis mokyklomis ir verslu, ir atsižvelgdami į jau vykstančius pokyčius profesinio lavinimo sistemoje, sieksime, kad Lietuvoje būtų pritaikomi dualinio profesinio mokymo sistemos elementai. Manome, kad tai kelias, kuriuo Lietuva turi žengti tobulindama profesinio lavinimo sistemą, kurdama mokymo pameistrystės forma tradicijas ir užtikrindama bendradarbiavimo kultūros plėtrą.

Nuo 2003 m. valstybinėms profesinio mokymo įstaigoms yra sudaromos sąlygos iš biudžetinių įstaigų tapti viešosiomis, kad profesinio mokymo įstaigų veikloje dalininko teisėmis dalyvautų ne tik Švietimo ir mokslo ministerija, bet ir savivaldybės, darbdavių organizacijų atstovai, kiti socialiniai partneriai.²⁵ 2013 m. Lietuvoje veikė 25 tokio tipo profesinio mokymo įstaigos.²⁶ Nepaisant to, kad joms nepavyko pritraukti tiek privačių lėšų, kiek buvo tikėtasi, viešosios profesinės mokyklos veikia efektyviau už valstybines, tokį patį specialistų skaičių paruošdamos už mažesnes lėšas.²⁷ Norėdami užtikrinti efektyvesnį profesinių mokymo įstaigų valdymą, ir toliau sieksime į jų valdymo struktūrą įtraukti naujų darbuotojų ieškanti ir rinkos pokyčius geriau už valstybės įstaigas jaučiantį verslą.

²⁵ LR švietimo ir mokslo ministerija, Profesinio mokymo įstaigų pertvarka: siekis, galimybės, nauda, Švietimo problemos analizė, 2012, p. 2

²⁶ LR švietimo ir mokslo ministerija, Profesinio mokymo įvaizdžio ir patrauklumo gerinimas, Švietimo problemos analizė, 2013, p. 4

²⁷ LR švietimo ir mokslo ministerija, Profesinio mokymo įstaigų pertvarka: siekis, galimybės, nauda, Švietimo problemos analizė, 2012, p. 7-8

Profesinio ugdymo įstaigos visų pirma turi būti lankstesnės siūlydamos naujas, į rinkos pokyčius ir darbdavių poreikius orientuotas profesinio mokymo programas (modulius). Viena iš galimybių padėti asmenims greičiau ir efektyviau įgyti, keisti ar tobulinti kvalifikaciją yra modulinio profesinio mokymo sistemos įgyvendinimas Lietuvoje. Tai lankstus mokymo būdas leidžiantis įgyti pirminę kvalifikaciją, tobulinti jau turimus įgūdžius ar sėkmingai persikvalifikuoti. Šiuo metu Lietuvoje jau kuriama modulinio profesinio mokymo sistema. 2015 m. pabaigoje buvo parengta 60 modulinė profesinio mokymo programų.²⁸ Šiais ir kitais mokslo metais modulinės profesinio mokymo programos bus įgyvendinamos praktikoje ir atliekama šio bandomojo laikotarpio stebėseną. Į šiuos procesus būtina įtraukti įmonių atstovus, kurie pateiktų savo siūlymus, kaip patobulinti modulinio profesinio mokymo programas ir užtikrinti sklandų visos profesinio rengimo sistemos įgyvendinimą.

Verslas turi būti tiesiogiai įtraukiamas ne tik į profesinio ugdymo programų kūrimą, bet ir į jų tobulinimą, atnaujinimą ir vertinimą. Taip bus užtikrintas tęstinis mokslo įstaigų ir verslo įmonių bendradarbiavimas gerinant profesinio lavinimo sistemos kokybę, optimizuojant mokymo programų skaičių ir užtikrinant, kad mokymo įstaigų siūlomų programų turinys atitinka rinkos poreikius. Užtikrinus verslo įmonių ir profesinio lavinimo įstaigų bendradarbiavimą, abi pusės prisiimtų atsakomybę už parengtų specialistų darbo įgūdžių kokybę ir atitikimą darbo rinkos poreikiams.

Šiuo metu Lietuvoje profesinis mokymas dažniausiai vykdomas mokykline mokymosi forma. Tuo metu pameistrystė, nors ir reglamentuojama kaip viena iš profesinio mokymo formų, paplitusi tik labai nedideliu mastu. 2014 metų duomenimis, šia mokymo forma buvo parengta tik apie 800 kvalifikuotų darbuotojų²⁹. 2013 metais profesinio lavinimo įstaigas iš viso baigė 14 748 mokiniai, įgiję pirminę kvalifikaciją, ir 19 572 asmenys, mokėsi pagal tęstinio profesinio rengimo programas.³⁰ Lietuvoje pameistrystės programos dažniausiai įgyvendinamos vykdant ES lėšomis finansuojamus projektus tęstinio profesinio mokymo ir neformaliojo švietimo srityse. Pirminiame profesiniame mokyme, kai siekiama įgyti pirmąją kvalifikaciją, mokymas pameistrystės forma nėra įgyvendinamas.

Todėl sieksime pakeisti šią situaciją - pameistrystę pradėdami diegti pirminiame profesiniame mokyme. Taip profesinio rengimo sistema paruoš rinkos poreikius maksimaliai atitinkančius specialistus. Manome, jog Lietuva galėtų sėkmingai sekti Vokietijos dualinio profesinio rengimo keliu, kuris užtikrina verslo poreikius atitinkančių specialistų pasiūlą darbo rinkoje ir sąlygoja mažą jaunimo nedarbą šalyje. Jau ketvirtus metus iš eilės Latvijoje pagal Vokietijos dualinio modelio principus sėkmingai įgyvendinama profesinio mokymo sistemos pertvarka, Lietuvoje galėtų būti įgyvendinta dar greičiau ir taip pat duotų teigiamų rezultatų.

²⁸ LR švietimo ir mokslo ministerija, Modulinio profesinio mokymo sistemos kūrimo ypatumai, Švietimo problemos analizė, 2015, p. 5

²⁹ LR švietimo ir mokslo ministerija, Pameistrystė Lietuvoje. Poreikis ir galimybės, Švietimo problemos analizė, 2014, p. 2

³⁰ Ibid.

Esame įsitikinę, kad Lietuvoje yra tinkamos sąlygos įgyvendinti pameistrystę.³¹ Todėl bendradarbiaudami su privataus sektoriaus ir profesinio mokymo atstovais, sieksime, kad iki 2020 metų pabaigos bent 40 proc. visų profesinio mokymo programų būtų organizuojamos pameistrystės būdu.

Visų pirma sieksime įgyvendinti mažos apimties pameistrystės projektą, orientuotą į tam tikras profesijas ir ūkio sektorius. Projektą planuotume įgyvendinti su profesinio mokymo įstaigomis, kuriose įrengti sektoriniai praktinio mokymo centrai ir kurios turi ilgametę sėkmingo bendradarbiavimo su verslu patirtį. Tikėtina, kad sėkmingai įgyvendinus pilotinį projektą, didėtų verslo įmonių susidomėjimas pameistrystės mokymo forma. Todėl taptų įmanomas nuoseklus perėjimas prie pameistrystės programų kituose ekonomikos sektoriuose ir profesinio mokymo įstaigose.

Užtikrindami finansines ir nefinansines paskatas, sukursime mechanizmą, kuris skatintų įmones priimti daugiau pameistrių ir aktyviai bendradarbiauti su profesinio mokymo įstaigomis. Viena iš tokių finansinių paskatų, galėtų būti pameistrių išlaidų kelionėms kompensacija, kurią kaip tinkamą nurodo ir patys darbdaviai³². Pagrindinėmis nefinansinėmis motyvavimo priemonėmis galėtų būti:

- įmonių įtraukimas į programų (modulių) rengimą ir tobulinimą,
- informavimo ir konsultavimo sistemos sukūrimas,
- viešas kokybiškas mokymo paslaugas pameistrystės būdu teikiančių įmonių pripažinimas.

Šiuo metu profesinio mokymo įstaigos neturi pakankamai motyvacijos (neretai ir finansinių išteklių bei personalo,³³ arba mano jų neturinčios) aktyviai bendradarbiauti su verslu, vykdyti profesinį mokymą pameistrystės forma. Nors dalis profesinių mokyklų pritraukia daug mokinių ir paruošia darbą lengvai susirandančius profesionalus, kur kas didesnė profesinių mokyklų dalis vis dar veikia neefektyviai. Šiandien Lietuvoje veikia ir tokių profesinio regimo mokyklų, kurias pabaigęs vienas iš keturių absolventų nesusiranda jokio darbo.³⁴ Todėl siūlysime valstybinių profesinių mokyklų finansavimą susieti su kiekvienos iš šių mokymo įstaigų veiklos rezultatais. Šiems rezultatams matuoti įvesime aiškius kokybinius ir kiekybinius rodiklius:

- profesinės mokyklos absolventų įsidarbinimo pagal įgytą profesiją ir suteiktą kvalifikaciją lygį (siektinas rezultatas – bent 70 proc. pagal profesiją įsidarbinusių absolventų);

³¹ Europos profesinio mokymo plėtros centras (Cedefop), Pameistrystės apžvalga. Lietuva. Aiškaus pameistrystės kelio ženklavimo link, Europos Sąjungos leidinių biuras, 2016, p. 71

³² Ibid. p. 50

³³ Ibid. p. 44

³⁴ Sarafinas, G., Kaip pasitikrinti, ar pasirinkote gerą profesinę mokyklą, Reitingai, 2015 m. gruodis-2016 m. gegužė, p. 144

- profesinės mokymo įstaigos absolventų verslumo lygį (kiek absolventų pradeda savo verslą);
- bendradarbiavimo su verslu mastą ir efektyvumą (verslo atstovų dalyvavimą rengiant mokymo programas, egzaminuojant studentus ir dalyvaujant profesinių mokyklų valdyme);
- mokinių skaičių, dalį mokymo programos laiko praleidusių užsienio mokymo įstaigose;
- kvalifikuotų profesijos mokytojų skaičių;
- dėstytojų su praktine patirtimi skaičių;
- pameistrystės forma vykdomų programų dalis.

Tokiu būdu profesinį mokymą vykdančioms mokslo įstaigoms bus sukurtas realus pagrindas konkuruoti tarpusavyje pasiūlant rinkos poreikiams geriausiai pritaikytas ir nuolat atsinaujinančias programas bei paruošiant aukštos kvalifikacijos specialistus. Intensyvesnė profesinio mokymo įstaigų tarpusavio konkurencija prisidės ir prie tolesnio profesinių mokyklų tinklo optimizavimo.

4.4. Kokybiškas ugdymas karjerai bendrojo lavinimo mokyklose

Siekdami kuo daugiau jaunų žmonių supažindinti su profesinio mokymo teikiamomis galimybėmis, plačiau skleisime informaciją apie tokio išsilavinimo teikiamą naudą besimokančiajam, verslui ir valstybei. Ypatinę dėmesį skirsime profesiniam informavimui ir karjeros planavimui. Pradėsime dar nuo pagrindinių mokyklų ir suteiksime mokiniams galimybę susipažinti su skirtingomis profesijomis, valstybės prioritetinėmis ūkio šakomis, profesinio ir aukštojo ugdymo įstaigų privalumais ir trūkumais, karjeros galimybėmis baigus vieno, ar kito tipo ugdymo įstaigą. Todėl investuosime į profesinio orientavimo ir karjeros planavimo įrankių tobulinimą ir kūrimą. Siūlysimė nuo 8-9 klasės įvesti kasmetinę ir visiems moksleiviams privalomą savaitės trukmės praktiką privačiajame arba valstybiniame sektoriuje.

Reali praktika padės mokiniams atsakingiau planuoti profesinę ateitį, išsiaiškinti savo poreikius ir lengviau pasirinkti profesiją. Taip bus sukurtos prielaidos į profesinio ar aukštojo mokymo įstaigą įstoti labiau motyvuotiems ir geriau pasiruošusiems mokiniams. Karjeros pamokos turi tapti integruota pagrindinio ugdymo programos dalimi, kuri būtų prieinama ne tik didmiesčiuose besimokantiems vaikams. Tokių pamokų metu atliekami savianalizės testai, vykdomos individualios konsultacijos, išvykos į įmones ir kitos priemonės leistų mokiniams geriau pažinti save ir išsiaiškinti profesinius polinkius. Manome, kad šios priemonės geriausiai padėtų vaikams (o kartu ir jų tėvams bei mokytojams) objektyviai įvertinti, kokia mokymo įstaiga ir profesija labiausiai atlieps mokinio gebėjimus ir lūkesčius, taip užtikrinant geriausią karjeros planavimo kelią.

4.5. Profesinis orientavimas aukštos pridėtinės vertės ūkio sektoriams

Tikslo išplėtoti aukštą pridėtinę vertę kuriančias ūkio šakas turi būti siekiama ne tik strategiškai investuojant į MTEPI plėtrą, bet ir kuo anksčiau pradėdant rengti STEM (gamtos mokslų, technologijų, inžinerijos ir matematikos) srities profesionalus. Lietuvoje veikiančiam ar čia investuoti ketinančiam verslui trūksta tinkamos kvalifikacijos STEM specialistų. Nors darbo rinkoje egzistuoja aiškus STEM profesionalų trūkumas, o vidutinis darbo užmokestis šioje srityje yra aukštesnis nei Lietuvos vidurkis, mūsų šalyje ir toliau mažėja STEM krypties studijas pasirinkusių studentų skaičius. Pastaruoju metu net daugiausiai STEM specialistų sutraukiančiame Vilniuje pradėjo trūkti kvalifikuotų IT specialistų – dėl to ėmė lėtėti aukštesnės pridėtinės vertės paslaugų sektoriaus plėtra. Todėl ne tik aukštojo mokslo, bet ir vidurinio ugdymo švietimo grandyje būtina iš esmės stiprinti STEM mokymo programą į ją integruojant ir logikos bei filosofijos disciplinas.

Lietuvai norint tapti užsienio investuotojams patrauklesne valstybe, mūsų šalies darbuotojams būtinas geresnis užsienio kalbų mokėjimas. Keliomis užsienio kalbomis kalbantys darbuotojai ypač reikalingi Lietuvoje investuoti planuojančioms užsienio kapitalo įmonėms ir čia veikiančioms kompetencijų centrums. Deja, Lietuvoje 3 ar daugiau kalbų kalba tik kas penktas šalies gyventojas,³⁵ mums itin trūksta Šiaurės šalių kalbas mokančių specialistų.

Dabartiniai mokiniai ir studentai sėkmingais ir darbo rinkoje konkuruoti gebančiais savo sričių profesionalais taps tik gavę į tarptautiškumą orientuotą išsilavinimą. Todėl švietimo sistemai iškelsime ambicingą tikslą – kad kiekvienas mokyklą baigęs vaikas gerai mokėtų ne mažiau nei dvi užsienio kalbas, o mokyklose ir universitetuose jau greitai metu būtų pradėtas diegti Šiaurės šalių kalbų mokymas.

Užtikrinę kokybišką profesinį orientavimą bendrojo lavinimo įstaigose, pritaikę ir įgyvendinę labiausiai pasiteisinančius profesinio mokymo įstaigų ir įmonių bendradarbiavimą skatinančius mechanizmus bei sustiprinę reikalingiausių disciplinų mokymą, pasieksime teigiamų pokyčių profesinio rengimo srityje. Tai reikš, kad laimi visi – ir investuoti planuojantys verslininkai, ir didesnę atlyginimą norintys uždirbti Lietuvos žmonės.

4.5. Sukursime efektyvią perkvalifikavimo sistemą

Šiuo metu nemažai specialistų susiduria su darbo rinkoje atsiradusiais pasiūlos ir paklausos iškreipimais, kai norint prisitaikyti prie besikeičiančios darbo aplinkos, tenka keisti profesiją. Vis greičiau vykstant darbo procesų automatizacijai, šios tendencijos artimiausioje ateityje tik spartės. Siekiant laiku reaguoti į XXI amžiaus keliamus iššūkius dirbantiesiems – vis ilgėjantį darbingą amžių, būtinybę keisti savo profesiją ir tradicines profesijas pakeičiančių technologijų įsivyravimą kasdienybėje – Lietuvos darbo rinkoje turime sukurti realų, o ne tariamą mobilumą.

³⁵ Investuok Lietuvoje, Investicinė aplinka: prioritetai ir būtini pokyčiai, 2016, p. 7

Deja, šiuo metu Darbo biržos siūlomas perkvalifikavimo modelis beviltiškai atsilieka nuo ketvirtosios pramonės revoliucijos iškeltų iššūkių ir dirbantiesiems nesuteikia galimybės sėkmingai pakeisti profesiją. Todėl būtina sukurti ir įgyvendinti naują skirtingų sričių ir institucijų ribas peržengiančią profesinio perkvalifikavimo programą. Tokia programa ilgainiui turėtų į vieną efektyviai veikiančią sistemą įtraukti geriausius rezultatus pagal absolventų įsidarbinimo statistiką ir lankstų reagavimą į darbo rinkos pokyčius rodančias mokslo įstaigas ir privačias įmones.

Todėl valstybė turi sudaryti sąlygas perkvalifikavimo srityje veikti verslams, per trumpą laiką (12 savaičių) galintiems efektyviai perkvalifikuoti darbuotojus ir suteikti jiems darbo rinkos poreikius atitinkančias kompetencijas. Tai pagyvintų talentų cirkuliaciją ekonomikoje ir leistų laiku reaguoti į naujai atsirandančią paklausą paslaugų ekonomikoje. Kartu su geresnėmis trumpalaikėmis socialinėmis garantijomis darbą keičiantiems ar jo neseniai netekusiems žmonėms, tokia tvarka ilgainiui leistų atsisakyti dabartinio neefektyvia Darbo biržos veikla paremto perkvalifikavimo modelio.

5. Talentai – ekonominės gerovės augimo variklis

Talentus matome kaip aukštos kvalifikacijos darbuotojus – aukštųjų technologijų ekspertus, inovacijų kūrėjus, aukštos kvalifikacijos specialistus, kūrybingus, verslius ir nuolat tobulėti siekiančius žmones. Didžioji dalis pasaulio valstybių dėl tokių žmonių konkuruoja, nes tik nedaugelis šalių sugeba parengti tiek talentų, kad patenkintų skirtingų ūkio sektorių poreikius.

Artimiausioje ateityje tik dar labiau stiprės pasaulinė konkurencija dėl aukštos kvalifikacijos darbuotojų, nes žinių ekonomikos amžiuje pagrindine gerovės augimo varomąja jėga taps būtent kūrybingi ir gabūs žmonės, kuriantys ir vystantys aukštos pridėtinės vertės produktus ir paslaugas. Šveicarijos (27 proc. šalies gyventojų – gimę užsienyje), Singapūro (43 proc. suaugusiųjų gimę užsienyje), taip pat JAV, Kanados, Naujosios Zelandijos, Australijos ir Airijos ekonominiam vystymuisi teigiamą ir lemtingą įtaką padarė sėkmingai panaudotas vietos aukštos kvalifikacijos darbuotojų potencialas ir iš svetur atvykusių profesionalų indėlis į šių šalių ūkį.³⁶

Valstybės gebėjimas išlaikyti ir susigrąžinti jau išvykusius savo talentus bei pritraukti pasaulio gambiausius leidžia šalyje sukurti inovatyvias įmones ir privilioti didžiausius užsienio investuotojus. Pavyzdžiui, daugiau kaip 70 proc. dirbančiųjų Airijoje veikiančiame Google biure yra iš užsienio atvykę itin aukštais profesiniais gebėjimais pasižymintys darbuotojai³⁷. Vargu, ar į Airiją būtų investavę pasauliniai inovacijų milžinai: Google, Facebook, Pfizer, Boston Scientific, HP ar Dell, jei airiai nebūtų parengę aiškios strategijos, kaip pritraukti talentus ir užtikrinti pakankamą profesionalių darbuotojų pasiūlą.

³⁶ INSEAD et al., *The Global Talent Competitiveness Index 2015-16*, p. 29

³⁷ Investuok Lietuvoje, *Investicinė aplinka: prioritetai ir būtini pokyčiai*, 2016, p. 13

Akivaizdu, kad vienoms šalims pritraukti kvalifikuotus darbuotojus sekasi daug geriau nei kitoms. Stipriausi talentų traukos centrai pasaulyje yra didelės ir ekonomiškai stiprios šalys, tokios, kaip JAV ar Kanada. Tačiau Airijos, Izraelio, Singapūro ir kiti pavyzdžiai rodo, kad ir mažos, bet strategiškai veikiančios valstybės taip pat gali pritraukti savo sričių profesionalus. Manome, kad Lietuva šioje srityje taip pat gali sukurti sėkmės istoriją. Tačiau tam, kad artimiausioje ateityje mūsų šalis taptų patraukliausiu talentų traukos centru Vidurio ir Rytų Europoje, būtina politinė valia ir valstybės lyderystė.

Pav. nr. 34. Veiksniai, lemiantys talentų pasirenkamą darbo migracijos kryptį. Šaltinis: Migration policy institute

Deja, šiuo metu nei saviems, nei kitose šalyse gyvenantiems talentams Lietuva negali pasiūlyti daug. 2015-2016 m. Pasaulio konkurencingumo indekse (angl. Global Competitiveness Index) pagal sugebėjimą pritraukti talentus Lietuva užima 116 vietą iš 140 šalių.³⁸ Talentų pritraukimo lenktynėse Lietuva akivaizdžiai pralaimi net 115-ai pasaulio valstybių. Pagal šį kriterijų

³⁸ World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2015-2016, 7th pillar: Labour market efficiency

pirmauja griežta imigracijos politika garsėjanti Šveicarija, ekonomikos stebuklu vadinamas Singapūras ir Jungtiniai Arabų Emiratai. Į pirmąjį dešimtuką taip pat patenka JAV, Liuksemburgas ir Airija. Lygiai kaip ir pritraukti, taip ir išlaikyti talentus Lietuvai sekasi sunkiai. Pagal talentų išsaugojimo rodiklį esame tik 108 vietoje³⁹. IMD World Talent Report 2015 atskaitoje Lietuva užima 53 vietą iš 61 pagal neigiamą protų nutekėjimo poveikį šalies ekonomikai⁴⁰.

5.1. Kad Lietuvai netrūktų gambiausių protų

Lietuvai pats laikas tapti talentų traukos centru. Esame įsitikinę, kad Lietuva šioje srityje gali ir turi tapti konkurencinga. Labiausiai sieksime išsaugoti, sugrąžinti ir pritraukti talentus į išskirtas prioritetines ūkio šakas – IT, biotechnologijas, šviesos technologijas, energetiką (SGD), inžinerinę pramonę, logistiką ir kitas, kurios, esame įsitikinę, gali sukurti didžiausią vertę Lietuvos ekonomikai ir paskatinti spartų šalies gyventojų gerovės augimą.

Be jokios abejonės būsime atviri ir kitiems aukštos kvalifikacijos specialistams, norintiems dirbti Lietuvoje. Sparčiausiai augančių ir ekonomiškai stiprių valstybių patirtis rodo, kad talentų pritraukimas į lyderiaujančius šalies ūkio sektorius, kuriančius didžiausią pridėtinę vertę, yra labai svarbus tvaraus visos šalies ekonomikos augimo aspektas. Todėl talentams augti, sugrįžti ir atvykti palankios aplinkos kūrimą laikome viena svarbiausių ekonomikos skatinimo priemonių. Atsižvelgdami į gerąją užsienio šalių talentų pritraukimo patirtį (Airijos, Izraelio, Singapūro) sukursime sąlygas Lietuvai tapti pagrindiniu talentų traukos centru Vidurio ir Rytų Europoje.

Labai svarbu ne tik pritraukti, bet ir čia išlaikyti sugrįžtančius bei į Lietuvą apsisprendusius atvykti talentus. Todėl ypatingą dėmesį skirsime ne tik profesionalų pritraukimo, bet ir į Lietuvą atvykstančių aukštos kvalifikacijos darbuotojų išsaugojimo strategijos įgyvendinimui.

Siekdami pritraukti ir išsaugoti talentus atsižvelgsime į kelis aspektus. Visų pirma talentų pritraukimo varžybose dažnai varžosi ne tik pačios valstybės, bet šalių sostinės, miestai-metropoliai ir regionai. Rinkdamiesi tarp kelių alternatyvų, talentai dažnai nelygina JAV ir Jungtinės Karalystės, Australijos ar Švedijos⁴¹. Jie dažniausiai renkasi tarp Silicio slėnio ir Kembridžo, ar Sidnėjaus ir Stokholmo. Anksčiau buvo manoma, kad tik JAV įsikūręs Silicio slėnis gali pritraukti gambiausius pasaulio protus, tačiau vis didesnę konkurenciją šiam mokslo ir inovacijų centrui JAV sukuria Niujorko Silicio alėja (angl. Silicon Alley)⁴². Tai reiškia, kad didžiausių gambiausių protų dėmesio sulaukiančių valstybių viduje taip pat vyksta įnirtinga konkurencija dėl talentų pritraukimo į vieną ar kitą miestą, regioną, mokslo slėnį ar universitetą.

³⁹ World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2015-2016, 7th pillar: Labour market efficiency.

⁴⁰ Investuok Lietuvoje, Investicinė aplinka: prioritetai ir būtini pokyčiai, 2016, p. 13.

⁴¹ INSEAD et al., The Global Talent Competitiveness Index 2015-16, p. 29

⁴² Ibid.

Todėl sieksime, kad į Lietuvą atvykę talentai nesutelktų viso savo potencialo tik Vilniaus mieste, kad užkirstume kelią „dviejų greičių“ Lietuvos vystymosi tendenciją, kai šalies sostinė sparčiai vystosi ir joje gyvenančių žmonių gerovė auga, o likusioje Lietuvos dalyje dėl neveiksmingos regionų politikos, investicijų trūkumo ir protų nutekėjimo, pragyvenimas tampa vis sunkesnis. Todėl visomis įmanomomis priemonėmis sieksime, kad ne tik Vilnius, bet ir Kaunas bei Klaipėda taptų konkurencingais talentų traukos centrais Lietuvoje. Šie miestai turi tapti vietomis, kuriose eksportui kuriamos aukštos pridėtinės vertės prekės ir paslaugos, aktyviai vykdoma MTEPI veikla. Tai sudarys tinkamas sąlygas išlaikyti aukštus profesinius gebėjimus turinčius šalies gyventojus ir pritraukti talentingus užsienio specialistus.

Šiuo metu Lietuvoje talentų pritraukimo politika neegzistuoja, todėl šią situaciją keisime iš esmės. Formuodami ekonominės imigracijos ir talentų pritraukimo politiką, atsižvelgsime į klausimus susijusius su nacionaliniu saugumu ir darbo rinkos apsauga. Tačiau nykstančios visuomenės, žemo pragyvenimo lygio ir artimiausios ateities ekonominių iššūkių kontekste negalime likti pasauliniams talentams uždara valstybe. Skatinsime svetingumo, o ne priešiško kultūros sklaidą į Lietuvą darbo tikslais atvykstančių aukštos kvalifikacijos užsienio piliečių atžvilgiu. Imsimės visų reikalingų priemonių, kad talentingiausi žmonės būtų suinteresuoti dirbti Lietuvoje.

Ypatingą dėmesį skirsime talentų pritraukimui iš Rytų kaimynystės šalių – Ukrainos, Baltarusijos, Moldovos ir Gruzijos, o taip pat Rusijos. Šiems žmonėms sudarysime specialias galimybes studijuoti, įgyti darbo patirties ir galiausiai sugrįžti į savo gimtines. Taip spręsimė ne tik talentų trūkumo Lietuvoje problemą, bet ir toliau siekiančius ir geopolitinius uždavinius – padėti įvardintiems kraštams priartėti prie Europos.

5.2. Priemonės talentams susigrąžinti ir pritraukti

Norėdami pritraukti pasaulio talentus, agentūroje Investuok Lietuvoje įkursime atskirą padalinį, kuris rūpintųsi Lietuvos diasporos ir užsienio talentų pritraukimo ir išlaikymo strategijos įgyvendinimu, talentų mobilumo (šalies viduje) stebėjimu ir valdymu. Šis padalinys turėtų nuolat ieškoti ir taikyti geriausiai pasiteisinančius metodus talentams informuoti ir pritraukti. Investuok Lietuvoje matome kaip proaktyviai veikiančią ir labiausiai tokiai veiklai vykdyti pasirengusią organizaciją, kuri galėtų sėkmingai įgyvendinti ne tik užsienio investicijų, bet ir pasaulio talentų pritraukimo veiklą. Vienos svarbiausių institucijų, su kuriomis šis padalinys turėtų glaudžiai bendradarbiauti pradėdamas vykdyti sistemingą talentų pritraukimo veiklą, yra Lietuvos ambasados užsienyje. Turime išnaudoti Lietuvos ambasadų potencialą informuojant Lietuvos diasporos atstovus ir užsienio piliečius apie įsidarbinimo, mokymosi, investavimo galimybes Lietuvoje.

Viena iš galimybių informuoti besidominčius Lietuva yra sukurti informacinę bazę, kurioje būtų talpinama aktualiausia informacija į Lietuvą dirbti svarstantiems profesionalams. Šioje

informacinėje platformoje taip pat bus skelbiami ir konkretūs Lietuvoje veikiančių ar čia ketinančių investuoti įmonių darbo pasiūlymai. Informacija platformoje bus pateikiama daugeliu užsienio kalbų, pirmenybę teikiant pagrindinėms Europos Sąjungos kalboms (anglų, vokiečių, prancūzų), taip pat kalbomis šalių, iš kurių Lietuva sulaukia daugiausiai investicijų.

Programa „Kurk Lietuvai“ yra geras talentų susigrąžinimo ir pritraukimo į Lietuvą pavyzdys. Užtikrinsime šios programos tęstinumą ir tokio tipo programų plėtrą, kad grįžtantys talentai turėtų galimybę, kuo geriau ir greičiau išnaudoti savo potencialą ir prisidėti prie gerovės Lietuvoje augimo. Bendradarbiaudami su verslu įgyvendinsime protų susigrąžinimo programą „Dirbk Lietuvoje“ (angl. *Work in Lithuania*) – tikslingai ieškosime geriausiuose pasaulio universitetuose besimokančių ar pažangiausiose įmonėse dirbančių protų ir jiems siūlysimė jų kvalifikaciją atitinkančias darbo vietas viešajame ar privačiame sektoriuose.

Norėdami į Lietuvą pritraukti daugiau tiesioginių užsienio investicijų ir, o kartu ir aukščiausio lygio savo srities profesionalų, sudarysime palankesnes sąlygas aukštos kvalifikacijos darbuotojams iš užsienio greičiau ir paparsčiau galėtų atlikti visas reikiamas įsidarbinimo mūsų šalyje procedūras. Todėl:

- užtikrinsime konkurencingas imigracijos politikos procedūras. Airija šiuo klausimu yra vienas geriausių pavyzdžių Europoje, kurioje įgyvendinamos imigracijos politikos procedūros leidžia šaliai prisitraukti pasaulinio lygio talentus, svariai prisidedančius prie spartaus gerovės augimo toje šalyje;
- įvesime „talentų vizą“ – labiausiai šalyje veikiančioms įmonėms trūkstamiems profesionalams taikysime specialią vizų išdavimo procedūrą, kuri leis laikinai išduoti nacionalinę daugkartinę vizą (D), taip užtikrinant galimybę reikalingiems specialistams atvykti į Lietuvą ir čia įsidarbinti;
- supaparstinsime aukštos kvalifikacijos darbuotojų atvykimą į Lietuvą, nustatydami konkurencingus leidimų laikinai gyventi Lietuvoje išdavimo terminus;
- sudarysime sąlygas visus reikiamus dokumentus Migracijos departamentui pateikti internetu, taip žymiai sutrumpinant procedūrų įgyvendinimo laiką;
- Migracijos departamente sukursime atskirą padalinį, kuris rūpintųsi kokybišku ir greitu aukštos kvalifikacijos specialistų – talentų, investuotojų ir užsienio įmonių vadovų, akcininkų aptarnavimu;
- užtikrinsime sklandų valstybės institucijų ir verslininkų bendradarbiavimą siekiant pritraukti talentus ir tam tikros ūkio šakos specialistus, kurių trūkumas darbo rinkoje pastebimas arba prognozuojamas. Taip pat gerinsime tarpinstitucinį (pvz. už talentų pritraukimą atsakingo Investuok Lietuvoje padalinio ir už efektyvų imigracijos procedūrų įgyvendinimą atsakingo

padalinio Migracijos departamente) bendradarbiavimą, kad palengvintume ir pagreitintume aukštos kvalifikacijos specialistų įsikūrimą ir įsidarbinimą Lietuvoje.

6. Verslo sąlygų gerinimas

Lietuvos ekonominę gerovę kuria sėkmingai ir efektyviai veikiantis privatus verslas, gebantis eksportuoti aukštos pridėtinės vertės prekes ir paslaugas bei steigti naujas gerai apmokamas darbo vietas. Todėl užsibrėžiame konkretų ir aiškiai pamatuojamą tikslą – per 4 ateinančius metus pakilti iš šiandien Pasaulio Banko *Doing Business* indekse užimamos 20 vietos iki 10-osios.

6.1 Svarbiausia verslo priežiūros funkcija bus konsultuoti, ne bausti

Iki šiol verslininkai ženkliai savo pastangų, laiko ir finansinių išteklių dalį privalo skirti reguliavimo normų supratimui ir pritaikymui prie jų. Todėl mažinsime verslo priežiūros našta ir keisime valstybės požiūrį į privataus sektoriaus reguliavimą. Plėsimė verslą prižiūrinčių institucijų klausimynų naudojimą: vietoj sudėtingo reguliavimo verslininkams bus pateikiamas aiškus ir lengvai suprantamas 20-50 klausimų sąvadas. Sieksime, kad tokie klausimynai būtų naudojami 80 proc. visų įmonių patikrinimų.

Tyrimai rodo, kad pagrindinė priežastis, kodėl smulkios ir vidutinės įmonės nesilaiko reguliavimo, yra nežinojimas apie reguliavimą arba neišmanymas, kaip jį tinkamai įgyvendinti. Todėl perskirstysime verslą prižiūrinčių institucijų išteklius didesnę dalį jų iš kontrolės funkcijų perkeliant į konsultavimo funkcijas. Plėtosime tokią verslo priežiūros kultūrą, kurioje už mažareikšmius pažeidimus nėra baudžiama. Įdiegsime rizikos vertinimo sistemas, kurių pagalba bus atidžiau tikrinami tikėtini pažeidėjai ir mažiau tikrinami tvarkingai ir sąžiningai dirbantys verslai. Įtvirtinsime nuostatą, kad kiekvienas inspektorius yra ne baudėjas, o padėjėjas ir konsultantas, kurio tikslas yra ne bausti, o užtikrinti visuomenės ir vartotojų saugumą ir įgalinti verslo plėtrą.

6.2 Modernizuosime verslo priežiūros sistemą

Aiškiai matome, jog verslą prižiūrinčių institucijų šiandien Lietuvoje yra per daug. Daugeliu atveju naujiems reguliavimo uždaviniams įgyvendinti buvo kuriamos naujos institucijos, kurioms buvo priskirtos naujos funkcijos. Kadangi nėra vykdomas verslo priežiūros institucijų tinklo planavimas, tokių institucijų nuolat daugėja. Todėl pertvarkysime šių institucijų tinklą:

- apjungsime priežiūros institucijas į didesnes ir apimančias visą Lietuvą. Sutelktos institucijos turės daugiau finansinių išteklių ir galės efektyviau įgyvendinti svarbiausius uždavinius bei pritraukti ir išlaikyti savo srities profesionalus;

- sukursime vieną patikrinimų informacinę sistemą, kuria naudosis visos priežiūros institucijos. Tokia sistema sudarys galimybę keisti informacija, visapusiškai įvertinti privačių įmonių rizikingumą bei geriau koordinuoti atskirų institucijų veiksmus;
- peržiūrėsime institucijų tikslus ir kritiškai persvarstysime jų tikslingumą. Įvertinsime galimybes perduoti dalį funkcijų privačiam sektoriui arba konsoliduotai priežiūros institucijai.

6.3 Skatinsime verslo savireguliaciją

Toliau veiksime pagal nuostatą, jog valstybinio lygmens reguliavimas yra kraštutinė priemonė. Remdamiesi JAV ir kai kurių Vakarų Europos valstybių patirtimi, skatinsime verslo savireguliaciją srityse, kur valstybinis reguliavimas yra nereikalingas arba kur sudėtinga pasiekti pakankamą jo efektyvumą.

Taip pat skatinsime verslą kurti realiai veikiančias savivaldos organizacijas, galinčias taikyti sankcijas už savo narių netinkamą elgesį bei aktyviai bendradarbiausime su tokiomis organizacijomis. Taip pasieksime ne tik didesnę reguliavimo efektyvumą, bet ir sutaupysime mokesčių mokėtojų lėšų.

6.4 Užtikrinsime visapusiškesnį poveikio vertinimą bei supaprastintą licencijų išdavimą

Poveikį verslo aplinkai įtvirtinsime kaip vieną kertinių principų priimant bet kokius sprendimus ekonominės, mokestinės ar reguliacinės politikos srityse. Užtikrinsime, kad prievolė atlikti analizę dėl to, kaip įsigaliojęs teisės aktas paveiks verslo aplinką, veiktų efektyviau ir kad nebūtų apsiribojama formaliu ir paviršutinišku poveikio įvertinimu. Tą pasieksime sutelkdami reikalingą kompetenciją Ūkio ministerijoje bei deleguodami jai didesnę vaidmenį peržiūrint atliktų poveikio vertinimų kokybę. Ypatinę dėmesį skirsime siūlomų mokestinių ir verslo reguliacinės politikos pakeitimų vertinimui.

Be to, pakeisime veiklos licencijų išdavimo verslui tvarką. Šiandien šios licencijos išduodamos „nepasitikėjimo“ pagrindu. Kitaip tariant, naujai įmonę įkūręs verslininkas yra priversta laukti dešimtis dienų, kol jo dokumentai bus patikrinti ir jam bus leista veikti. Tai yra reikšmingas laiko tarpas turint galvoje, jog tuo metu verslui jau kaupiasi banko palūkanos už nupirktą įrangą ir jis negali įdarbinti darbuotojų, kurių reikės pradėjus veikti. Apskaičiuota, kad dėl tokios „nepasitikėjimo“ tvarkos Lietuva praranda iki 2000 darbo vietų bei ne mažiau kaip 0,02% BVP kasmet.

Todėl iš esmės keisime licencijų išdavimo tvarką, įtvirtindami „pasitikėjimo“ principą. Nerizikingiems verslams veiklos licencijos bus išduodamos kitą dieną nuo prašymo pateikimo. Didelę riziką keliantiems verslams išliks griežta išankstinio patikrinimo tvarka. Tam, kad

realizuotume šį tikslą, standartizuosime licencijų išdavimo tvarką bei pakoreguosime susijusią įstatyminę bazę.

6.5 Atsižveldami tiek į darbuotojų, tiek ir į dardavių interesus, modernizuosime darbo santykių reglamentavimą

Mūsų tikslas – daugiau gerai apmokamų darbo vietų visiems norintiems ir galintiems sąžiningai dirbti. Iš sovietinių laikų paveldėtas darbo santykių reglamentavimas nebeatitinka nūdienos realijų. Dabartinis darbo kodeksas riboja darbuotojų ir darbdavių susitarimų įvairovę ir todėl nereikalingai varžo abiejų pusių pasirinkimo laisvę. Todėl, atsižvelgdami tiek į tiek darbuotojų, tiek ir į darbdavių interesus, pasiūlysiame lankstesnį darbo santykių reglamentavimą įtesinantį įstatymų paketą.

Laisvesni darbo santykiai paskatins verslą sukurti daugiau darbo vietų. Todėl darbuotojai turės daugiau pasirinkimo, o dėl sąžiningai dirbančių darbuotojų darbdaviai bus priversti konkuruoti. Dėl to augs atlyginimai ir gerės darbo sąlygos.

Kartu suprantame, jog žemesnių grandžių ir kvalifikacijos darbuotojams būtina papildoma apsauga – jie yra lengviau pakeičiami (todėl paprasčiau atleidžiami), dėl mažesnių atlyginimų dažniausiai turi ir mažiau santaupų. Remsimės gerąja Šiaurės šalių Flexicurity sistemos patirtimi: pertvarę perkvalifikavimo ir kvalifikacijos kėlimo sistemą (daugiau apie tai – švietimo dalyje), aktyvioms darbo rinkos priemonėms nuosekliai didindami finansavimą bei užtikrinę būtinas socialines garantijas (daugiau apie tai – socialinės apsaugos dalyje) darbo netekusius žmones maksimaliai greitai grąžinsime į darbo rinką. Keliame aiškų ir pamatuojamą tikslą – 70 proc. darbo netekusių žmonių į darbo rinką grįš per pirmuosius 4 nedarbo mėnesius.

6.6 Sukursime palankesnę teisinę aplinką

Teisinė aplinka daro didžiulį poveikį investicijoms tiek iš užsienio, tiek Lietuvos. Todėl nuosekliai ją tobulinsime, užtikrindami investuotojus, kad jų investicijos bus pilnai apsaugotos. Be to, teismai turi nepakankamą kvalifikaciją nagrinėti sudėtingus komercinius ginčus, o tai sudaro svarbų netikrumo šaltinį investuotojams. Tai suvokdami, skirsime daugiau dėmesio teismų kompetencijų ekonominių ginčų sprendimui plėtrai.

Siekdami sumažinti įstatyminio reguliavimo kompleksiskumą ir painumą, įvesime taisyklę, kad norint įvesti naują reguliavimą, turi būti panaikintas jau egzistuojantis. Pasaulio banko kasmet atliekamas *Doing Business* tyrimas nurodo, jog Lietuva yra prastoje pozicijoje (70) pagal tai, kaip įstatymiškai reglamentuojamas įmonių bankrotas. Atsižvelgdami į šią situaciją, įsipareigojame ženkliai supaprastinti dabartines bankroto procedūras bei sutrumpinti jų įgyvendinimui nustatytus

laikotarpius. Taip sudarysime palankesnes sąlygas ne tik įregistruoti verslą Lietuvoje (pagal šį rodiklį Lietuva tame pačiame globaliame *Doing Business* reitinge užima 8 vietą), bet ir, verslui nepasisėkus, jį paprasčiau uždaryti ir išregistruoti.

6.7 Skatinsime įmonių jungimąsi į klasterius

Patirtis rodo, kad daugumai Lietuvos įmonių yra sudėtinga konkuruoti tarptautinėse rinkose. Ypač sunku yra konkuruoti aukštos pridėtinės vertės ekonomikos segmente. Todėl remsime Lietuvos įmonių jungimąsi į klasterius ir gilesnę integraciją į tarptautinės vertės kūrimo grandines, taip padidinant jų konkurencinį pranašumą. Suvokiame, kad vien infrastruktūros finansavimas nesukuria gyvybingo klasterio, o reikalinga kompetencija pradėti veikti klasterių dinamikai yra reta. Todėl subursime specialistus, turinčius šias klasterių formavimo kompetencijas. Specialistų komandos betarpiškai dirbs su įmonėmis ir jų tinklais, taip padidinant klasterių sėkmės tikimybę.

Be to, sieksime, kad Lietuvos verslo įmonės, mokslo ir kitos institucijos neapsiribotų vien nacionalinių klasterių kūrimu, bet kartu integruotųsi į tarptautinius inovacijų tinklus. Todėl imsime lyderystės įgyvendinant tarptautines programas, atveriančias Lietuvos verslo ir mokslo atstovams galimybes įsijungti į tarptautinius klasterius.

7. Kad valstybės turtas būtų valdomas efektyviau

Lietuvos valstybės valdomų įmonių (VVI) sektorius išlieka sritimi, kurią būtina ryžtingai pertvarkyti. Tęsime 2010 m. mūsų vadovautos Vyriausybės pradėtus darbus ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos rekomendacijų pagrindu toliau vykdysime VVI pertvarką siekdami:

- 1) aiškiai atskirti VVI komercines ir nekomercines funkcijas;
- 2) nustatyti aiškius ir pamatuojamus VVI veiklos tikslus;
- 3) atskirti VVI nuosavybės ir reguliavimo funkcijas;
- 4) išskaidrinti VVI valdymo struktūrą;
- 5) centralizuoti VVI valdymą.

Šiuo metu VVI sektoriuje dirba apie 3,4 proc. (40 tūkst.) visų Lietuvos darbuotojų. Šiuo rodikliu lenkiame EBPO šalių vidurkį (2,4 proc.) ir lygiuojamės su 15 didžiausius VVI sektorius turinčiomis EBPO šalimis.⁴³ Daugiau nei pusė (55 proc.) darbuotojų dirba susisiekimo sektoriuje, o

⁴³ OECD Review of Corporate Governance of State-Owned Enterprises: Lithuania, OECD, 2015, p. 13

trys didžiausi darbdaviai – įmonių grupės „Lietuvos geležinkeliai“, Lietuvos paštas ir „Lietuvos energija“ – darbina 57 proc. visų VVI darbuotojų.⁴⁴

Nuosavo kapitalo grąža (angl. *return on equity*, ROE) paprastai laikoma vienu geriausių VVI veiklos efektyvumo rodiklių. Šis rodiklis rodo, kokią pelną įmonė uždirba lyginant su jos turimu nuosavu kapitalu (įmonės buhalterine verte). Nepaisant to, kad Lietuvos VVI nuosavo kapitalo grąža nuosekliai auga⁴⁵ ir šiuo metu siekia 4,4 proc., šiuo rodikliu mūsų valstybė net 2 kartus atsilieka nuo geriausias VVI valdymo praktikas demonstruojančių Šiaurės šalių. Tai reiškia, kad santykinai nemažas Lietuvos VVI sektorius (124 įmonės, kurių turto vertė viršija 9,4 mlrd. Eur.) veikia neefektyviai ir valstybei teikia mažiau finansinės naudos nei leidžia jo potencialas.

Moksliniai tyrimai rodo, kad VVI valdymo struktūra, o pirmiausia valdybų sudarymo principai ir sudėtis yra tiesiogiai susiję su nuosavo kapitalo grąžos dydžiu.⁴⁶ Vertindamos Lietuvos VVI sektoriaus efektyvumą, tą patį pabrėžia ir Europos Komisija bei EBPO. Abiejų tarptautinių institucijų vertinimu, politikų daroma įtaka valstybės įmonių valdymui Lietuvoje yra viena pagrindinių mūsų VVI neefektyvumo priežasčių. Tai reiškia, kad sėkmingai įvykdyta VVI pertvarka lems, jog valstybės biudžetas kasmet papildomai pasipildys šimtais milijonų eurų papildomų įplaukų. Tą matėme 2010 m. pradėję pirmą VVI pertvarką – valstybės įmonės tapo skaidresnės, jų efektyvumas didėjo, o 2011-2012 m. į valstybės biudžetą buvo sumokėta rekordinė dividendų suma – 540 mln. litų. Tuomet vykdytą VVI sektoriaus pertvarką Europos Komisija įvertino kaip itin ambicingą ir pabrėžė įmonių veiklos išskaidrinimo svarbą.

Valstybės valdomų įmonių pertvarką įgyvendinsime priėmę šiuos konkrečius sprendimus:

- 1) centralizavę VVI valdymą. Remsimės gerąja Šiaurės šalių patirtimi bei EBPO rekomendacijomis ir įkursime vieną VVI holdingą visų valstybės valdomų įmonių konsoliduotam valdymui vykdyti. Užtikrinsime, kad VVI holdingo vadovybė būtų formuojama iš sėkmingos pasaulinės korporatyvinės patirties turinčių profesionalų ir būtų apsaugota nuo politikų daromos įtakos;
- 2) užtikrinę VVI vadovybių nepriklausomumą. Nepriklausomų VVI vadovų atranką atliksime vykdydami skaidresnes atrankos procedūras (pavyzdžiui, pasitelkę nepriklausomus VVI personalo atrankos specialistus). VVI valdybų narių atrankose ypatingą dėmesį skirsime tam, kad į šias valdybas būtų atrinkti tik didžiausią patirtį ir konkrečiai VVI veiklos sričiai reikalingus gebėjimus turintys profesionalai. Tais atvejais, kai į VVI valdybos narius pretenduoja valstybės pareigūnai, atranką vykdysime

⁴⁴ Lietuvos valstybės valdomų įmonių veikla 2016 metais. Tarpinė ataskaita, 2016 m. sausis-kovas, p. 6

⁴⁵ Tai lėmė vienas paskutiniųjų mūsų Vyriausybės priimtų nutarimų, įtvirtinusių 5 proc. vidutinę siektiną metinę nuosavo kapitalo grąžą valstybės valdomoms įmonėms.

⁴⁶ Jurkonis L., Aničas I., Impact of The Board on Management of Lithuanian State-Owned Enterprises, *Ekonomika*, 2015, vol. 94(3), p. 140

atsižvelgdami į konkretaus kandidato patirtį ir gebėjimus. Taip pat užtikrinsime, kad toks valstybės tarnautojas nedirbtų srityje, susijusioje su VVĮ, į kurios valdybos narius pretenduoja;

- 3) supaprastinę VVĮ juridinę formą. Remdamiesi gerąja EBPO valstybių patirtimi, išskirtinai komercinę veiklą vykdančias valstybės valdomas įmones leisime nuosekliai pertvarkyti į ribotos atsakomybės bendroves;
- 4) iškelę aukštesnius efektyvumo ir skaidrumo standartus mažoms VVĮ. Taip pat užtikrinsime, kad nedidelės panašias ar identišką funkcijas vykdančios valstybės įmonės būtų konsoliduotos, o jų valdymui būtų keliami aukštesni valdysenos ir skaidrumo standartai;
- 5) pradėję akcijų biržose listinguoti VVĮ akcijas. Tam patvirtinsime 2-5 metų dalies VVĮ akcijų listingavimo planą. Šis sprendimas padės padidinti valstybės įmonių skaidrumą, pagerinti jų valdymą bei sukurs joms galimybę prisitraukti papildomų finansų iš rinkos dalyvių, taip padidinant kapitalo vertę. Kartu tai duos naujos finansinės energijos akcijų biržai, kurios gyvybingumas yra svarbus plėtojant nebankinį verslo finansavimą.

***

Šiame plane įvardintos veiklos kryptys ir konkretūs darbai, kurie turi būti padaryti siekiant sparčiai kelti Lietuvos žmonių gerovę. Tai jokių būdu nėra baigtinis sąrašas darbų, kurių ketiname imtis. Tarp jų nėra „sidabrinės kulkos“ – vienintelės stebuklingos priemonės iš esmės pakelsiančios pragyvenimo lygį mūsų šalyje. Siūlome tarpusavyje glaudžiai susijusių sprendimų paketą, kurį įgyvendinus su kitomis Lietuvai būtinomis pertvarkomis (apie tai plačiau kalbėsime kitoms sritims skirtuose programiniuose dokumentuose) – viešajame valdyme, mokesčių sistemoje, vidurinio ir aukštojo mokslo grandyse, sveikatos ir socialinės apsaugos sistemose – per sąlyginai trumpą laiką būtų iš esmės pakeltas Lietuvos gyventojų gerovės lygis.

Lietuva šiandien neišnaudoja istorinės galimybės visuomenės pragyvenimo lygiu priartėti prie labiausiai išsivysčiusių Vakarų valstybių. Tai aiškiai matyti mūsų šalį palyginus su sėkmingiausiomis Europos šalimis, tokiomis kaip Airija. Todėl daugelyje sričių turime nuosekliai ir kantriai dirbti, kad į mūsų valstybę ateitų kuo daugiau užsienio investuotojų, o Lietuvoje veikiantis verslas taptų pajėgus konkuruoti tarptautinėse rinkose net ir sparčiai augant darbuotojų atlyginimams.

Rengdami šį planą sąmoningai vengėme abstrakčių kalbų ir savo dėmesį sutelkėme tik į aiškius tikslus ir priemones jiems pasiekti. Dauguma politinių partijų kalba apie eksporto skatinimą, tiesiogines užsienio investicijas, darbo vietų kūrimą ir didesnius atlyginimus. Tačiau tinkamas dabartinės situacijos įvertinimas, ateityje kilsiančių iššūkių numatymas ir priemonės, ką dėl viso to

ketinama konkrečiai daryti, yra esminė skiriamoji linija. Ši linija skiria tuos, kurie apsiriboja bendromis frazėmis ir tų, kurie žino, kokių rezultatų reikia siekti, ir todėl įsipareigoja konkretiems darbams.

Rengė: G. Landsbergis, D. Kreivys, A. Kubilius, I. Šimonytė, T. Langaitis, A. Vyšniauskas, K. Škiudas, A. Zamuškevičiūtė, J. Šireika.

Už vertingus pasiūlymus, kritiką ir komentarus dėkojame: G. Nausėdai, K. Maniokui, D. Žeruoliui, R. Grajauskui, P. Kunčinui, E. Eigirdui, R. Žyliui ir kitiems.

ŠVIETIMO SISTEMOS PERTVARKA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai švietimo sistemos sektoriuje:

- 1) Užtikrinsime kokybišką ir visiems Lietuvos gyventojams prieinamą ankstyvąjį ugdymą;
- 2) Išplėtosime į asmeninius besimokančiojo poreikius ir galimybes orientuotą bei kiekvieno moksleivio potencialą atskleidžiančią bendrojo ugdymo sistemą;
- 3) Garantuosime, kad profesinis rengimas suteiks darbo rinkai reikalingus įgūdžius ir gebėjimus;
- 4) Užtikrinsime aukštos kokybės ir Lietuvos regionų poreikius atliepiančias studijas kolegijose;
- 5) Sudarysime sąlygas Lietuvoje atsirasti siūlomų studijų kokybe tarptautiniu lygiu konkurencingiems ir aukščiausius gabumus ugdantiems universitetams.

Geriausias išsilavinimas kiekvienam jo siekiančiam

Išsilavinę gyventojai yra ilgalaikis kiekvienos valstybės klestėjimo pagrindas. Ekonominė, demografinė ir technologinė kaita, Lietuvos siekis tapti kūrybiška inovacijų šalimi, besiremiančia savo žmonių gabumais ir intelektiniu potencialu, reikalauja kokybišką išsilavinimą kiekvienam jo siekiančiam paversti realiu, o ne tariamu valstybės tikslu. Pagrindiniu mūsų valstybės konkurenciniu pranašumu turi tapti puikiai išsilavinę, kūrybingi ir besikeičiančio pasaulio iššūkius kaip naujas galimybes vertinantys žmonės.

Deja, nuo pastarosios vizijos esame kaip niekad toli. Visą nepriklausomybės laikotarpį valstybė ir verslas investavo į technologinį šalies atsinaujinimą, įvairius infrastruktūros projektus, tačiau per mažai dėmesio skyrė visapusiškų asmenybių ugdymui – Lietuvoje gyvenančių žmonių išsilavinimui, žinioms, gebėjimams, vertybėms ir motyvacijai tapti geriausiems.

Visa tai netruko palikti sunkiai ištaisomų neigiamų pasekmių. Pastaruoju metu daugelis – nuo darbuotojų besidairančio verslininko Švenčionyse iki būsimų Tėvynės gynėjų ieškančių Lietuvos kariuomenės atstovų – vienu balsu tvirtina: mūsų šalyje vis labiau trūksta išsilavinusių žmonių. Žemus besimokančiųjų pasiekimus rodo ir tarptautinių organizacijų atliekami tyrimai, iš kurių rezultatų matyti, kad Lietuvos švietimo sistema patiria nuosmukį. Esame įsitikinę – nepakeitus pastarosios tendencijos, ilgalaikė šalies politinė, ekonominė, mokslinė ir kultūrinė pažanga taps nebeįmanoma.

Visose grandyse kokybės ir vieningo pamatinių vertybių vaizdo stokojanti švietimo sistema iš esmės nutolo nuo pagrindinio savo tikslo – išugdyti ir gyvenimui bendruomenėje paruošti asmenybes, norinčias ir gebančias kurti geresnę, vakarietišką Lietuvą. Kitaip nei pertvarkius švietimo sistemą, šios problemos išspręsti neįmanoma. Niekas kitas, o tik mes patys esame atsakingi, kad

būsimos kartos taptų geresnės už buvusiasias – veiktų valstybiškai, būtų sąžiningos, išsilavinusios bei nestokotų kūrybiškumo ir iniciatyvos.

Blogėjanti švietimo padėtis Lietuvoje kelia ne tik ilgalaikius iššūkius, bet jau šiandien kuria sunkiai išsprendžiamas socioekonominės problemas. Lietuvos darbo rinkoje jau kurį laiką yra susidariusi paradoksali situacija, kai išsilavinimą įgijusiems žmonėms nepavyksta rasti darbo, o darbdaviai skundžiasi nerandantys tinkamos kvalifikacijos darbuotojų. Darbo rinkos poreikių neatitinkantis išsilavinimas sąlygoja aukštą ir ilgalaikį nedarbą, ypač jaunimo, ką tik baigusio studijas tarpe.

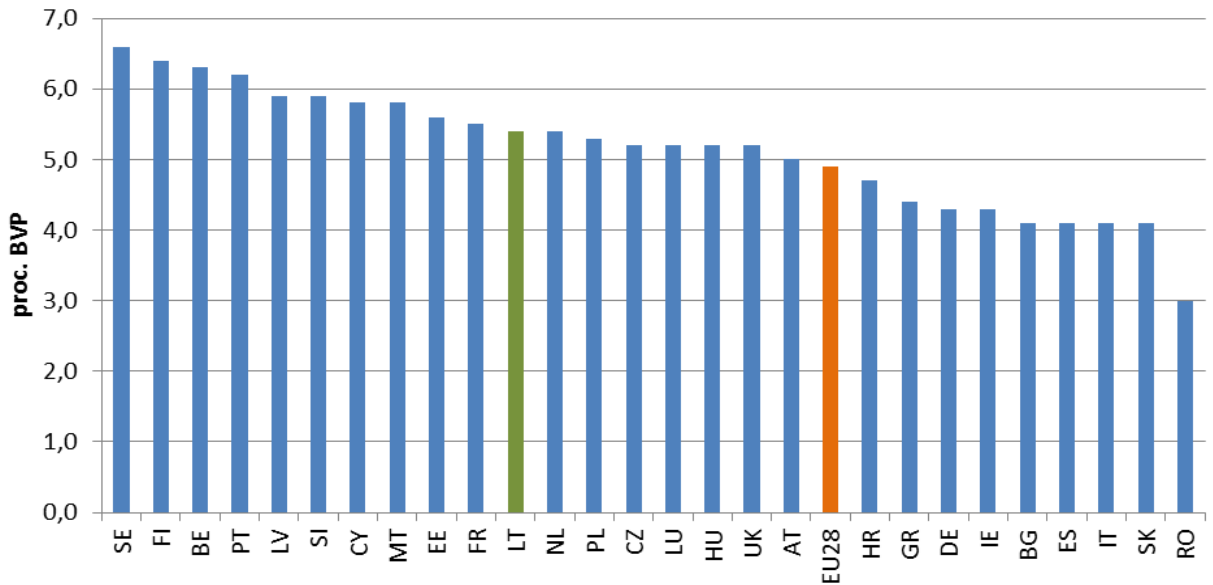
Ilgesnį laiką darbo susirasti nepajėgiantis jaunimas ir vyresni darbingo amžiaus žmonės dažnai kaip vienintelį sprendimo būdą pasirenka emigraciją, kartu į užsienį išsiveždami ir savo vaikus. Augantis kvalifikuotų darbuotojų trūkumas Lietuvoje riboja vietos verslo veiklą ir užsienio investuotojams signalizuoja apie nepalankias galimybes plėstis. Taip spartus tolesnis Lietuvos ekonomikos ir visuotinės gerovės augimas tampa vis sunkiau pasiekiamu tikslu.

Dabartinė situacija Lietuvos švietimo sistemoje

Lietuvoje viešosios išlaidos švietimui kaip bendrojo vidaus produkto (BVP) dalis pastaraisiais metais nesiekė tarptautinių organizacijų (EBPO, UNESCO) rekomenduojamų 6 proc., tačiau viršijo Europos Sąjungos vidurkį (Pav. nr. 1). Nors Lietuvos švietimo sistemos finansavimas išlieka didesnis už Europos Sąjungos vidurkį ir nedaug tesiskiria nuo kaimyninės Estijos, tačiau Lietuvos, skirtingai nei Estijos, švietimo sistema nepasiekia pasididžiavimo vertų rezultatų ir neužtikrina kokybiško išsilavinimo kiekvienam Lietuvos gyventojui. Tarptautinių organizacijų (EBPO, TVF) vertinimu neefektyvią Lietuvos švietimo sistemos veiklą lemia ne finansavimo trūkumas *per se*, o neracionalus skiriamo finansavimo panaudojimas, t.y. mažas švietimui skiriamų lėšų veiksmingumas (efektyvumas).⁴⁷

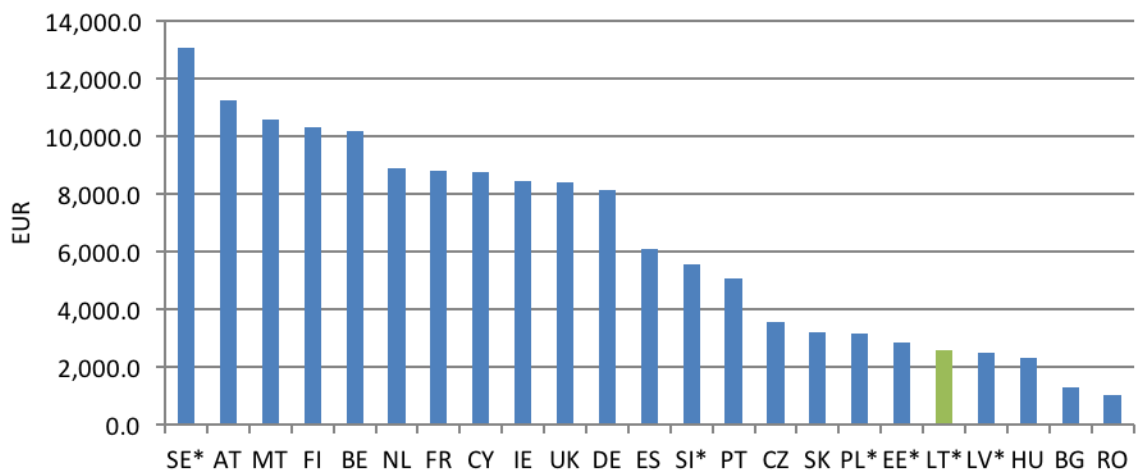
---

⁴⁷ Shewbridge, Claire et al. (2016), OECD Reviews of School Resources: Lithuania 2016; Coady, David & Geng, Nan (2015), From Expenditure Consolidation to Expenditure Efficiency: Addressing Public Expenditure Pressures in Lithuania, International Monetary Fund (IMF)

Pav. nr. 1. Viešosios išlaidos švietimui kaip BVP dalis (proc.) ES šalyse, 2014 m.

Šaltinis: Eurostato valdžios sektoriaus išlaidų suskirstymo pagal funkcijas klasifikatoriaus (angl. COFOG) duomenų bazė

Nors Lietuvos viešosios išlaidos švietimui kaip BVP dalis viršija ES vidurkį, viešosios išlaidos švietimui tenkančios vienam mokiniui yra vienos mažiausių Europos Sąjungoje⁴⁸ (Pav. nr. 2).

Pav. nr. 2. Švietimo išlaidos tenkančios vienam besimokančiajam (be ankstyvojo ugdymo) valstybinėje mokymosi įstaigoje (2013 m.)

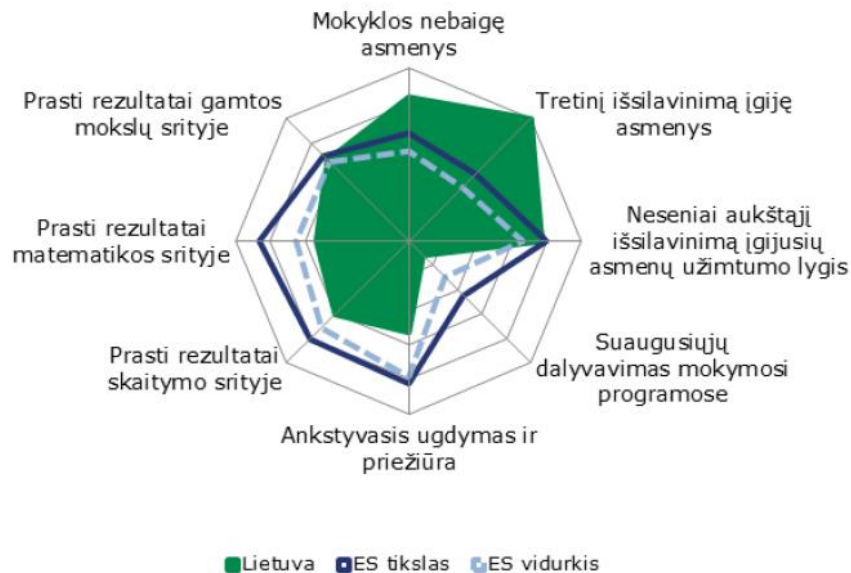
Šaltinis: Eurostat. * 2012 m. duomenys.

Neefektyvus turimų finansinių išteklių švietimo sistemoje panaudojimas kelia didelį susirūpinimą dėl galimybių užtikrinti sėkmingą švietimo sistemos funkcionavimą. Todėl visų pirma

⁴⁸ Shewbridge, Claire et al. (2016), OECD Reviews of School Resources: Lithuania 2016

atsakingai sieksime tikslingesnio ir veiksmingesnio švietimo lėšų panaudojimo, kad kiekvienas išleistas euras duotų didžiausią įmanomą gražą – užtikrintų geriausių ugdymo kokybę kiekvienam besimokančiajam.

Pav. nr. 3. Lietuvos švietimo pasiekimai palyginus su ES vidurkiu ir strategijos „ES 2020“ tikslu

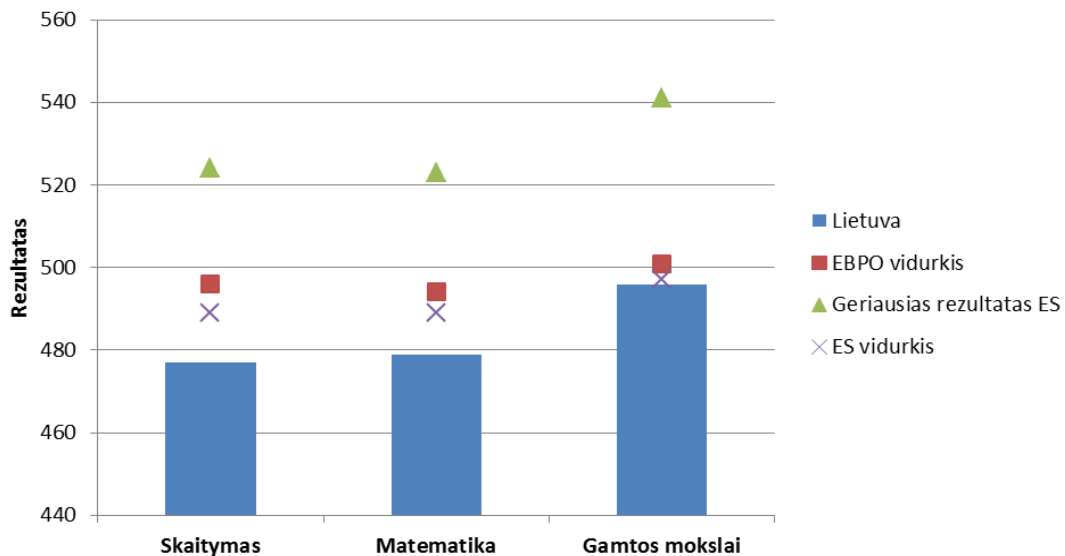
Šaltinis: Švietimo ir kultūros GD skaičiavimai, grindžiami Eurostato ir EBPO duomenimis. *Pastaba.* Pozicijos, palyginti su geriausiais (išorinis žiedas) ir prasčiausiais (centras) rezultatais.

Aukštąjį išsilavinimą įgyjančių asmenų skaičius Lietuvoje yra didelis, o mokyklos nebaigiančių asmenų (18-24 metų amžiaus grupė) palyginus su ES vidurkiu yra nedaug ir tokių žmonių nuolat mažėja (nuo 7,4 proc. 2011 m. iki 5,9 proc. 2014 m.)⁴⁹. Tačiau mūsų valstybė išsilavinusių žmonių šalimi galėtų būti laikoma tik formaliai.

⁴⁹ Europos komisija, 2015 m. Švietimo ir mokymo stebėsenos biuletenis (Lietuva).

Pav. nr. 4. Lietuvos moksleivių pasiekimai skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų srityse (PISA tyrimas, 2012)

Šaltinis: OECD PISA

Lietuvos moksleivių pasiekimai skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų srityse yra žemi ir nesiekia nei ES, nei EBPO šalių vidurkio (Pav. nr. 4). Vidurinį, profesinį ar aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų žinios ir kompetencijos dažnai neatitinka darbo rinkos poreikių, todėl baigusiems vieną iš šių mokymo įstaigų kyla sunkumų įsidarbinant.

Dėl nepalankių sąlygų suaugusiems asmenims mokytis profesinio ir aukštojo mokymo įstaigose, suaugusiųjų (25-64 metų amžiaus grupė) dalyvaujančių mokymosi visą gyvenimą programose skaičius yra nedidelis (5 proc. 2014 m.) ir daugiau nei dvigubai atsilieka nuo ES vidurkio (10,7 proc. 2014 m.)⁵⁰. Ikimokykliniame ugdyme nuo 4 metų dalyvaujančių vaikų skaičius (86,5 proc. 2014 m.) yra vienas žemiausių Europos Sąjungoje (ES vidurkis – 93,9 proc.)⁵¹.

Nors pagal aukštąjį išsilavinimą įgijusių gyventojų skaičių pirmaujame ES, šiuo rodikliu taip pat neverta skubotai džiaugtis. Mat pastaroji tendencija susijusi su žema mokslo kokybe kitose švietimo grandyse – aukštajame neuniversitetiniame moksle ir profesiniame mokyme. Kolegijų ir profesinių mokyklų nepatrauklumas studijuoti ketinantiems žmonėms bei universitetų taikomi žemi reikalavimai stojantiems yra pagrindinė priežastis, kodėl tiek daug mokyklas baigusių absolventų nebando objektyviai įvertinti savo poreikius bei gebėjimus ir renkasi aukštojo universitetinio mokslo studijas.

Nuo Tautinės mokyklos iki Naujos Lietuvos švietimo koncepcijos

⁵⁰ Europos komisija, 2015 m. Švietimo ir mokymo stebėsenos biuletenis (Lietuva).

⁵¹ Ibid.

Įgyvendinant prof. dr. Meilės Lukšienės ir jos kolegų parengtą 1992 m. švietimo koncepciją buvo sukurta dabartinė Lietuvos švietimo sistema. Per šį laiką atsirado mokyklų, ugdančių kūrybiškas, motyvuotas ir aukštų akademinį rezultatų pasiekiančias asmenybes. Šiandien mažai ką stebina, kad geriausias Lietuvos gimnazijas baigę moksleiviai tobulėja garsiausiuose pasaulio universitetuose ir toli už šalies ribų garsina Lietuvos vardą.

Kita vertus vis labiau ryškėja Lietuvos švietimo sistemos bėdos. Tarptautinių tyrimų vertinimais kaimyninių šalių vaikams demonstruojant vis geresnius skaitymo gebėjimų, matematinio ir gamtamokslinio raštingumo rezultatus, Lietuvoje tokių sparčių pokyčių nepastebime. Nors dar Nepriklausomybės atgavimo pradžios švietimo dokumentuose akcentuota aiški kryptis nuo švietimo visiems pereiti prie švietimo kiekvienam, deja, nebuvo sprendžiama, kokiomis konkrečiomis priemonėmis šis tikslas turi būti įgyvendinamas. Švietimo politikos formuotojai pasuko unifikacijos, o ne individualizuoto švietimo kryptimi, todėl dabartinė švietimo sistema neužtikrina aukštos ugdymo kokybės, o geriausios bendrojo lavinimo įstaigos dažniausiai pasiekiamos tik didmiesčiuose gyvenantiems moksleiviams.

Lietuvos švietimui trūksta ilgalaikės strateginės vizijos, todėl švietimo sistema šiandien yra pasmerkta dreifuoti rinkiminių ciklų ir trumpalaikių iniciatyvų jūroje. Mūsų valstybei labai stinga plataus, ilgalaikių iššūkių analize grįsto matymo, kuria linkme tobulinti švietimo sistemą. Šiandien nėra visuotinio sutarimo, ką daryti, kad švietimas mūsų šalyje atlieptų XXI a. Lietuvos ir tarptautinius iššūkius, atitiktų kiekvieno besimokančiojo poreikius ir individualius gebėjimus, užtikrintų socialiai teisingą prieigą prie kokybiško išsilavinimo ir žinių bei gebėjimų atnaujinimo. Belieka tik apgailėstauti, kad pastaraisiais dešimtmečiais trūko bendrų politikų, ekspertų ir praktikų diskusijų apie naujo pobūdžio iššūkius tradicinei mokyklai, profesinių ugdymo įstaigų, kolegijų, universitetų vaidmenį, Lietuvos švietimo viziją ir jos siekius.

Šiandien Lietuvos švietimo sistemai reikia sisteminio požiūrio į tai, kur juda pasaulis, suvokimo, kur esame mes ir kokių trumpalaikių, vidutinio laikotarpio ir ilgalaikių tikslų turime siekti. Todėl neketiname susitaikyti su dar ketveriais iššvaistytų galimybių metais Lietuvos švietimo sistemoje. Įsipareigojame pasiekti ambicingo tikslo – vykdant svarbiausius neatidėliotinus pokyčius, parengti ir pradėti įgyvendinti naują Lietuvos švietimo koncepciją. Esame įsitikinę, kad XXI a. pradžios Lietuvos švietimo koncepcija, kurioje atsispindėtų tęstinumas ir naujas požiūris į mokymą(si), turi gimti ne „už uždarų durų“, bet visuomenei, ekspertams ir politikams atvirose diskusijose. Nauja švietimo koncepcija, apimanti visas švietimo sistemos grandis ir pateikianti strateginę Lietuvos švietimo viziją, turi tapti kelrode žvaigžde Lietuvos švietimo sistemos vystymo(si) kelyje. Naujoji švietimo koncepcija turi atsakyti į pagrindinį klausimą – kaip XXI a. geriausiai išugdyti laisvą, kritiškai mąstančią, atsakingą, kūrybingą ir tvirtą vertybinį pagrindą turinčią asmenybę?

Naujoji koncepcija turi apibrėžti, kokio pagrindinio tikslo turi siekti švietimo sistema ir kaip, kokiomis priemonėmis to tikslo bus siekiama. Svarbiausias naujos koncepcijos uždavinys turėtų būti aiškiai ir suprantamai apibrėžti pagrindinį ilgalaikį švietimo sistemos tikslą, kuris nekintamu išliktų artimiausius 20-30 metų. Tokiu ilgalaikiu tikslu laikome geriausios kokybės išsilavinimą kiekvienam besimokančiajam.

Tai – paprastai skambantis, tačiau sunkiai pasiekiamas ir didelių ilgalaikių pastangų reikalaujantis tikslas. Jis reiškia, kad, visų pirma bendrojo ugdymo mokykla turi būti pertvarkyta taip, kad kiekvienas į ją atėjęs moksleivis ją paliktų ne tik įgijęs reikalingas žinias, bet ir susiformavęs kaip asmenybė. Tai reiškia, kad mokykla turės žymiai intensyviau ir efektyviau dirbti su kiekvienu vaiku ir neleisti jam prarasti motyvacijos ar paskęsti psichologinėje nesėkmių duobėje. Kiekvienam vaikui turi būti padedama tiek nesėkmės atveju, tiek ir tada, kai reikia atrasti ir vystyti unikalius gebėjimus. Kad kiekvienas vaikas būtų pastebėtas, mokykla turi pereiti prie individualaus santykio su vaiku. Tam reikia ne tik pertvarkyti mokyklų vadybą, bet ir mokytojų ruošimo sistemą, ugdymo procesą bei jo turinį, vertinimo metodus. Norėdami, kad kiekvienas mokinys būtų pastebėtas ir gautų geriausios kokybės išsilavinimą bei visą jam reikalingą pagalbą siekiant šio išsilavinimo, turime mokytojams suteikti visą reikalingą pagalbą (mokytojai-padėjėjai, socialiniai pedagogai, specialieji pedagogai) ir ugdymo proceso aprūpinimo priemones, kad jie galėtų kūrybiškai derinti efektyvų žinių kanono perteikimą, moksleivių individualių gebėjimų vystymą ir charakterio formavimą.

Tikslas suteikti geriausios kokybės išsilavinimą kiekvienam besimokančiajam Lietuvoje reikalauja, visų pirma, sistemingo dviejų esminių problemų sprendimo. Pirma – kaip individualizuoti ugdymą kiekvienoje mokykloje, siekiant užtikrinti, kad nė vienas vaikas mokykloje nebūtų „pamestas“ ir kiekvienas moksleivis tinkamai pasirengtų ne testų išlaikymui, bet būsimam gyvenimui. Antra spręstina problema – kaip panaikinti geografinius ir socialinius barjerus kiekvienam besimokančiajam gauti geriausią išsilavinimą šalia jo esančioje mokykloje.

Tik patikėję, kad naujos kokybės išsilavinimas, leidžiantis kiekvienam tvirtai žengti XXI a. keliu, yra įmanomas ir įgyvendinamas tikslas, galėsime pasiekti realių pokyčių Lietuvos švietimo sistemoje. Tikrų pokyčių pasieksime ne tik efektyviai panaudodami švietimui skiriamą finansavimą, bet ir sutelkdami intelektualinius pajėgumus bei politinę valią būtiniausiems sprendimams parengti ir priimti.

Ko siekiame visose švietimo sistemos grandyse?

Lietuvos ekonomikos ir žmonių gerovės augimas, visuomenės sąmoningumas ir atvirumas, tautos gyvybingumas bei demokratijos raida sietini su švietimo sistemos teikiamomis galimybėmis. Lietuvos švietimo sistema turi sudaryti sąlygas formuoti laisvai, kritiškai mąstančiai, atsakingai ir kūrybingai asmenybei, gebančiai suvokti esminius žmogaus ir tautos egzistencinius klausimus,

siekiančiai savo gyvenimo sėkmės ir svariai prisidedančiai prie atviros, modernios, sėkmingos Lietuvos kūrimo ir teigiamų pokyčių įvairiose visuomenės gyvenimo srityse. Švietimas turi puoselėti šalies nacionalinį tapatumą, tradicijas, kultūrinį ir istorinį paveldą, sudaryti sąlygas kurtis tvirtoms bendruomenėms ir stipriems regionams.

Norėdami, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas įgytų aukščiausios kokybės išsilavinimą ir užaugtų asmenybe, galėtų dirbti geriausiai asmeninį potencialą atskleidžiantį, gerai apmokamą darbą ir rinktųsi savo šeimos ir valstybės ateitį kurti Lietuvoje, turime artimiausiu metu apsispręsti ir susitarti dėl ilgalaikės švietimo sistemos vystymo(si) vizijos, įtvirtinti ją naujoje XXI a. Lietuvos švietimo koncepcijoje, ir siekti jos įgyvendinimo.

Geriausios kokybės išsilavinimą kiekvienas besimokantysis įgis tada, kai kiekviena švietimo sistemos grandis sieks bendro pamatinio tikslo – aukščiausios ugdymo ir mokslo kokybės. Pamatiniai pokyčiai keliant išsilavinimo kokybę galimi tik tada, kai suvokiama, kad švietimo sistema yra integrali. Užuoat permainas pradėjus atskirose švietimo srityse, vienu metu būtina modernizuoti kiekvieną švietimo sistemos grandį – nuo ikimokyklinio ir pradinio ugdymo iki aukštojo mokslo ir suaugusiųjų persikvalifikavimo.

Todėl įgyvendinsime nuoseklią visų švietimo sistemos grandžių pertvarką, kad kiekvienam besimokančiajam būtų sudarytos galimybės įgyti aukščiausios kokybės išsilavinimą nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos, šeimos socioekonominės aplinkos ar specialiųjų ugdymo(si) poreikių. Kiekvienoje Lietuvos mokymo įstaigoje paskatinimo ir dėmesio privalo sulaukti kiekvienas joje besimokantis: talentams turi būti sudaromos pačios geriausios sąlygos nuosekliai ugdyti savo išskirtinius gebėjimus, tie, kurie mokosi gerai, bet galėtų dar geriau turi būti motyvuojami atrasti savo stipriąsias puses ir siekti pačių aukščiausių tikslų ir rezultatų. Tiems kuriems mokymo įstaigose sekasi sunkiausiai, turėtų sulaukti ypatingo mokytojų dėmesio ir pagalbos, kad baigę mokymo įstaigas netaptų paribio žmonėmis. Kad tai veiktų reikalingi pokyčiai švietimo sistemoje, kuriuos įgyvendinus, Lietuvoje veiks:

- kokybiškas ir prieinamas ankstyvasis ugdymas;
- į asmeninius besimokančiojo poreikius ir galimybes orientuotas bei kiekvieno moksleivio potencialą atskleidžiantis ir ugdantis bendrasis ugdymas;
- darbo rinkai reikalingus įgūdžius suteikiantis profesinis rengimas;
- Lietuvos regionų poreikius atliepiančios ir aukštą studijų kokybę užtikrinančios kolegijos;
- tarptautiniu lygiu kokybe konkurencingi ir aukščiausio lygio gabumus ugdantys universitetai.

1. Kokybiškas ir prieinamas ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas

Pagrindas žmogui tapti visaverte asmenybe padedamas dar ikimokyklinio ir pradinio ugdymo įstaigoje. Kūrybiškumas ir pasitikėjimas savimi – šios suaugusiesiems tokios svarbios savybės įgyjamos itin anksti, amžiuje tarp trejų ir penkerių metų. Dėl šios priežasties valstybė turi skirti ypatingą dėmesį patiems mažiausiems Lietuvos piliečiams. Deja, ikimokyklinio ugdymo srityje situacija šiuo metu nėra džiuginanti. Lyginant su kitomis ES valstybėmis, Lietuvoje vaikų, galinčių lankyti vaikų darželius, skaičius yra mažiausias.

Šią problemą reikia spręsti didinant ikimokyklinio ugdymo finansavimą bei prieinamumą, ypač tiems, kurie auga socialiai nesaugioje aplinkoje. Vaikams iš socialinės rizikos šeimų ankstyvas ikimokyklinis ugdymas (nuo 3-4 metų) valstybinėse mokymo įstaigose turi būti privalomas ir nemokamas. Nemokamas ankstyvas ikimokyklinis ugdymas turėtų būti prieinamas ir jaunų šeimų, dar neturinčių tvirto materialinio ir finansinio pagrindo, vaikams, o taip pat neįgaliems ir specialiųjų poreikių turintiems mažiesiems.

Ne mažiau svarbu užtikrinti ir tinkamą valstybinių ikimokyklinio ugdymo įstaigų administracijos kokybę. Ikimokyklinio ugdymo įstaigų vadovų skyrimas bei jų veiklos vertinimas turi būti skaidrus. Į šį procesą per sprendimo teisę turinčias bendras tėvų ir ikimokyklinių įstaigų pedagogų tarybas būtina įtraukti tėvų bendruomenes – niekas už pačius tėvus nėra labiau suinteresuotas aukščiausios kokybės vaikų ugdymu. Išsilavinusių ir savo darbui atsidavusių vadovų pritraukimas į ikimokyklinio ugdymo institucijas leistų kurti naujas programas, priimti į darbą tėvų lūkesčius ir mokinių poreikius atitinkančius auklėtojus ir nuo vaikų priežiūros pereiti prie tikro ikimokyklinio ugdymo.

2. Kiekvieno moksleivio potencialą atskleidžiantis bendrasis ugdymas

Šiandien vis dar įprastas Lietuvoje bendrojo ugdymo metodas – mokytojas, stovintis prieš panašaus amžiaus mokinių klasę – atsirado XX a. pradžioje. Jungtinės Valstijos iš „vienos klasės“ modelio, kur mokytojas dirbdavo su įvairaus amžiaus vaikais, persitvarkė į dabartinę mums įprastą daugiaklasę mokyklą tik apie 1920 metus, kai atsiradę autobusai sudarė galimybes suvežti mokinius į didesnes mokyklas. Šiandien galime tik spėlioti, kaip mokykla atrodys XXI a. viduryje, tačiau akivaizdu, jog ji iš esmės skirsis nuo tos, kurią vaikai lanko šiandien. Todėl jau dabar turime intensyviai ieškoti pamatinių atsakymų, kaip XXI a. Lietuvos mokyklose suteikti geriausios kokybės išsilavinimą kiekvienam besimokančiajam.

Kaimyninių valstybių moksleiviams rodant vis geresnius rezultatus, Lietuvoje tokia sėkme pasidžiaugti kol kas negalime. Mūsų valstybėje šiandien vis dar nėra sukurtos vienodos galimybės kiekvienam Lietuvos moksleiviui įgyti geriausios kokybės išsilavinimą. Tai matyti iš žemus Lietuvos moksleivių gebėjimus atskleidžiančių švietimo rezultatų tyrimų (PISA), žymių akademinį pasiekimų skirtumą tarp didmiesčiuose ir už jų ribų mokyklas lankančių jaunuolių, didelės socialinės

atskirties įtakos mokymosi rezultatams.⁵² Todėl įgyvendinsime konkrečius sprendimus, kad aukštos kokybės išsilavinimas taptų prieinamas kiekvienam Lietuvos moksleiviui, nesvarbu, kurioje Lietuvos vietoje jis gyventų.

Neatidėliojant ėmęsi darbo, galime pasiekti, kad iki 2020-ųjų Lietuva tarptautiniame PISA tyrime pasiektų ES šalių vidurkį, o iki 2030-ųjų patektų tarp 20 geriausių švietimą teikiančių pasaulio šalių. Nepertvarkę bendrojo ugdymo sistemos, rizikuojame būsimųjų kartų ir savo pačių ateitimi. Šio ugdymo lygmens pertvarka turi prasidėti nuo:

- 1) mokyklų administracijos atnaujinimo;
- 2) mokytojo pašaukimo prestižo ir patrauklumo didinimo;
- 3) mokytojų rengimo tvarkos tobulinimo;
- 4) galimybės jau dirbantiems mokytojams kelti savo kvalifikaciją sudarymo;
- 5) pensinio amžiaus sulaukusių mokytojų pagarbos ir padėkos programos įgyvendinimo;
- 6) bendrojo ugdymo programų atnaujinimo.

Pertvarkydami bendrojo ugdymo sistemą tikslingai veiksime, kad kiekvienoje Lietuvos mokykloje mokytojui būtų sudaromos sąlygos daugiau laiko skirti individualiam darbui su kiekvienu vaiku. Todėl užuot taikius vien frontalinį mokymo būdą daugiau laiko bus skirta darbui grupėse, individualių kiekvieno mokinio poreikių išsiaiškinimui. Tokiu būdu mokytojas ir mokykla padės atsiskleisti kiekvieno moksleivio stipriausioms savybėms.

Gabiausių moksleivių gabumai bus lavinami ir toliau, vidutiniškai besimokantiems vaikams bus padedama pasitempti ten, kur atsilieka ir atskleisti neišlavintus gebėjimus, o tiems, kuriems mokykloje sekasi sunkiausiai, bus ištiesta pagalbos ranka. Todėl palapsniui stiprinsime mokytojų veiklos autonomiškumą ir jiems suteiksime atsakomybės laisvę patiems pasirinkti geriausią kelią siekiant švietimo sistemos iškeltų ugdymo tikslų. Ilgainiui kiekvienas mokytojas savarankiškai spręs, kaip dirbti su savo ugdomais moksleiviais, kad šie taptų sėkmingomis ir visavertėmis asmenybėmis. Tačiau tam būtina tinkamai pasiruošti – tokią atsakomybę gali prisiimti tik labai gerai išsilavinę ir nuolat tobulėti siekiantys mokytojai.

Kiekvienas moksleivis turi būti mokomas sugyventi bendruomenėje ir pasirengti jo laukiančiam gyvenimui, kur reikės laikyti ne testus, o sugebėti analizuoti nestandartines situacijas, kūrybiškai ieškoti sprendimų kylančioms problemoms, nebijoti prisiimti atsakomybę už šiuos sprendimus ir galiausiai juos įgyvendinti. Nepaprastai svarbu, jog mokykla veiktų kaip bendruomenė ir kiekvienas jos narys neatsidurtų užribyje. Mūsų įsitikinimu mokykla turi ugdyti mąstyti ir kurti gebančias savarankiškas, tvirtą vertybinį pagrindą turinčias asmenybes. Tam mokyklose būtina

---

⁵² Europos komisija, Socialinę įtrauktį skatinantis švietimas ir mokymas, 2016, http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/social-inclusion_lt.htm

sukurti tinkamą aplinką – motyvuojančią, o ne gniuždančią, kūrybišką, o ne niveliuojančią, įtraukiančią, o ne atstumiančią, atsižvelgiančią į kiekvieno moksleivio tikruosius poreikius ir gebėjimus.

Tokioje mokykloje neturi likti vietos smurtui ir patyčioms, todėl skirsime ypatingą dėmesį, kad šiuo metu mokyklose plačiai paplitęs fizinio ir psichologinio smurto reiškinys taptų praeitimi. Tam stiprinsime socialinių pedagogų, psichologų vaidmenį mokykloje, didinsime tėvų ir pačių moksleivių įtraukimą į smurto atvejų sprendimą ir prevencinius projektus.

Kadangi moksleiviai pasižymi skirtingais poreikiais ir gebėjimais, svarbu užtikrinti, kad mokykla atsižvelgtų į kiekvieno mokykloje besimokančiojo poreikius, bet kartu nepataikautų norui mokytis kuo lengviau ir paprasčiau, o kaip tik skatintų maksimaliai išnaudoti savo potencialą ir ugdyti asmeninius gebėjimus. Todėl standartizuotus testus palaipsniui keisime kitais, į savarankišką analizę ir kūrybiškus problemų sprendimo būdus orientuotais pasiekimų vertinimo metodais. Jie padės geriau atskleisti kiekvieno mokinio potencialą ir motyvuos siekti geriausių asmeninių rezultatų.

2.1 Profesionalūs švietimo lyderiai kiekvienai mokyklai

Tyrimais įrodyta, kad mokinių pažanga priklauso nuo mokytojų ir ugdymo kokybės, o ši tiesiogiai priklauso nuo mokyklų vadovų lyderystės. Profesionalus mokyklos vadovas stebi ir skatina mokytojų profesinį tobulėjimą, vertina savo ir mokyklos darbą ir pasiekimus, aktyviai bendradarbiauja su tėvais, socialiniais partneriais ir kitomis institucijomis, kuria bendruomenę telkiančią atmosferą. Todėl labai svarbu užtikrinti, kad kiekvienai mokyklai vadovautų iniciatyvūs ir inovatyvūs profesionalai, išmanantys vadybos subtilybes, pedagogiką, mokykloje dėstomus dalykus, ir kuriantys motyvacinę aplinką skatinančią tobulinti ugdymo procesą ir gerinti visų mokinių mokymosi rezultatus.

Šiandien švietimo įstaigų vadovus atranka komisijos, sudarytos iš savivaldybės, tėvų ir mokytojų bei centrinės valdžios atstovų. Ši sistema skatina politiniais išskaičiavimais grįstus paskyrimus. Paskirti direktoriai dažnai nėra profesionalūs švietimo srities vadybininkai, suprantantys XXI amžiaus ugdymo iššūkius ir turintys pakankamai žinių ir patirties, kaip ugdyti visavertes asmenybes. Tačiau būtent jie sprendžia pavaduotojų, mokytojų įdarbinimo, ugdymo planų rengimo ir kitus svarbius mokyklų veiklos klausimus.

Mokyklų vadovų atranka turi būti paremta jų aukšta kvalifikacija ir vadybiniais gebėjimais, o ne politiniais kriterijais. Remsimės geriausia Vakarų praktika ir į mokyklų vadovybės atranką per sprendimo galią turinčias tėvų ir pedagogų tarybas mokyklose įtrauksime tėvus bei socialinius mokyklos partnerius.

2.2 Gerosios praktikos sklaida tarp mokyklų

Gerąsias ir pasiteisinusias praktikas sėkmingose mokyklose būtina pakartoti ir kitur. Šių praktikų sklaida ypač svarbi į tas mokyklas, kurioms įgyvendinti ugdymo tikslus sekasi sunkiausiai. Kad tokia sklaida taptų įmanoma, būtina suprasti objektyvią padėtį mokyklose. Todėl sukursime ir įdiegsime vieningą mokyklų veiklos vertinimo sistemą.

Toks vertinimas padės deramai planuoti ugdymo strategiją kiekvienoje mokykloje ir leis įvertinti realų mokyklos įnašą į ugdymo pažangą. Su ugdymo iššūkiais sunkiai susidorojanti mokinį gavę ir vidutinių rezultatų pasiekti padėję mokytojai ir mokyklos neturi būti vertinamos prasčiau nei mokyklos, pradėjusios nuo stipraus mokinio ir padėjusios jam pasiekti pačių aukščiausių rezultatų.

Sudarysime sąlygas geriausius rezultatus ir pažangą rodančioms mokykloms replikuoti savo sėkmę – finansuosime gerųjų ugdymo praktikų sklaidos programą, padėsiančią pakartoti sėkmingų mokyklų veiklos modelius, diegiant jau pasiteisinusią ugdymo praktiką ir vadybos metodus probleminėse mokyklose.

2.3 Kad gabiausieji rinktųsi mokyti – gražinsime prestižą mokytojo pašaukimui

Raktas į ugdymo kokybę yra mokytojas. Mokytojo profesija yra viena iš pašaukimo reikalaujančių profesijų (lot. *professio* – pašaukimas), kurią renkamas ne vien dėl finansinio atlygio. Būtent nuo mokytojo profesionalumo, asmenybės, motyvacijos ir autoriteto didžiausia dalimi priklauso ir mokinių pažanga, ir atmosfera mokykloje, ir ugdymo kokybė. Todėl kelią iš mokyklos krizės pradėsime būtent nuo mokytojų.

Perėjimas nuo unifikuoto prie individualizuoto ugdymo reiškia žymiai didesnę mokytojų atsakomybę už ugdymo turinį ir sėkmingą jo perteikimą kiekvienam besimokančiajam, todėl Lietuvai būtinas naujas požiūris į mokytojų rengimą. Nemaža dalis šiandien mokyklose jau dirbančių ar dar tik pradedančiųjų mokytojų nėra pasiruošę savo ugdytinių parengti XXI amžiaus iššūkiams. Deja, dabartinė mokytojų rengimo sistema negali atliepti nei mokyti norinčių žmonių, nei kokybišku mokymu suinteresuotų moksleivių lūkesčių.

Mokyklos atsinaujinimui nepadeda ir tai, kad mokytojo profesija laikoma viena mažiausiai prestižingų, nepaisant grįžimą į mokyklą skatinančių tikslinių programų, mažai gabiausių abiturientų renkasi edukologijos studijas.

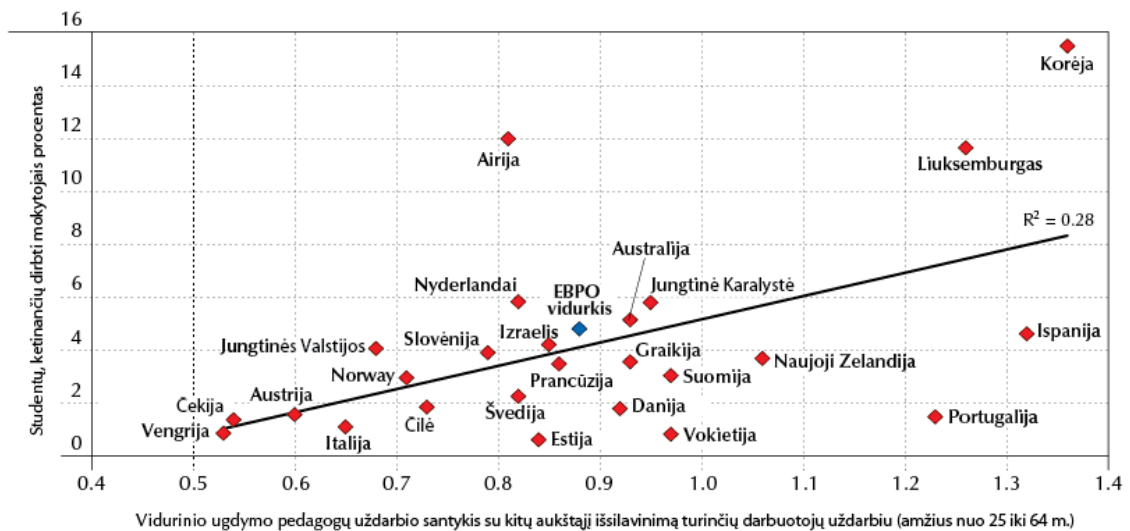
Trumpuoju laikotarpiu ieškant sprendimų mokytojų persikvalifikavimo galimybėms ir mokytojų skaičiaus Lietuvoje optimizavimui, svarbu sudaryti palankias sąlygas motyvuotiems ir geriausią išsilavinimą įgijusiems jauniems žmonėms rinktis mokytojo profesiją. Mokytojų bendruomenė Lietuvoje sparčiai sensta, o dabartinės sąlygos mokytojų darbo rinkoje nemotyvuoja jaunų ir gabių žmonių rinktis mokytojo kelią ir dirbti su augančia Lietuvos ateitimi.

Siekiant į mokyklas pritraukti motyvuotų ir su moksleiviais dirbti norinčių jaunų žmonių, būtina pasinaudoti jau pasiteisinusia gerąja praktika. Todėl šiuo metu vykdomai programai „Renkuosi mokytį“ reikia suteikti naują postūmį, ją transformuojant pritaikius Lietuvoje jau pasiteisinusį (pavyzdžiui, „Kurk Lietuvai“) valstybės agentūros modelį. Prestižinė geriausių mokytojų konkurso būdu atrenkanti ir patrauklų atlyginimą siūlanti jaunų profesionalų įdarbinimo mokyklose agentūra galėtų tapti geru pagrindu pradėti naujosios kartos perspektyvių pedagogų atvedimą į mokyklą. Darbo patirties mokyklose įgavę programos absolventai turėtų galimybę grįžti į agentūrą ir prisidėti prie švietimo sistemos tobulinimo darbų. Ilgainiui ši agentūra taptų pagrindine bendrojo ugdymo reformų varomąja jėga Lietuvoje.

Tyrimai patvirtina (Pav. nr. 5), kad didesnis darbo užmokestis tiesiogiai sietinas su didesne motyvacija rinktis mokytojo profesiją. Todėl, siekiant, kad mokytojo profesija taptų patrauklia ir prestižine, būtina užtikrinti nuoseklų mokytojų atlyginimų augimą.

Pav. nr. 5. Kurių šalių studentai ketina dirbti mokytojais?

Šaltinis: OECD „PISA in Focus. Who wants to become a teacher?“ p. 4

Siekiant atkurti mokytojo profesijos prestižą, reikia ilgalaikės atlyginimų kėlimo programos, ypač pradantiems dirbti mokytojams, kad žemi atlyginimai už sunkų ir daug jėgų reikalaujantį darbą neatbaidytų gabių ir ambicingų abiturientų rinktis šį kelią. Su investavimu į mokytojus siejama ir pavydėtina Lenkijos švietimo sistemos pažanga, ištempusi Lenkiją nuo atsiliekančių (2000 m.) prie vienos iš kokybiškiausių švietimą teikiančių šalių (2012 m.).

Šį tikslą pasiekti įmanoma įgyvendinus du sprendimus – nustatius, kad dabartinis vidurinio ugdymo pedagogų atlyginimų fondas nebūtų mažinamas žemiau esamos ribos net ir tuo atveju, jei pedagogų skaičius mažėtų, o taip pat įvedus mokytojų atlyginimų indeksavimą. Dėl to keisime

apmokėjimo už bendrojo lavinimo pedagogų darbą tvarką – iki 2020 m. tarifinę (valandinę) atlyginimo sistemą pakeis mokytojų darbo poreikiams pritaikyta etatinė sistema.

Lietuvoje po ketverių metų vidutinis minimalus mokytojų atlyginimas turi siekti 75 proc. nuo BVP per capita, o maksimalus – 135 proc. (Dabar Lietuvoje mokytojų atlyginimų ribos sudaro atitinkamai 32,3 ir 59,4 proc. nuo BVP per cap., o Vokietijoje – 129,4 ir 211 proc.)

Tačiau vien tik atlyginimų neužtenka gražinti prestižui į mokytojo pašaukimą ir mokytojo autoritetui atkurti. Mokytojai turi būti gavę aukščiausią savo dėstomos srities išsilavinimą, būti geriausių universitetų absolventai. Todėl reikia ryžtingai užbaigti edukologijos monopolio ardymą, įdiegiant edukologinius modulius geriausiuose šalies universitetuose, kad juose studijuojantis studentas, pajutęs pašaukimą mokytojauti, galėtų pasirinkti ir bestudijuodamas įgyti edukologijos profilį, kuris leis jam dėstyti mokykloje. Tik taip į mokyklą galės ateiti geriausi savo dalyko žinovai.

Stiprindami pedagogo veiklos autonomiškumą ir jo atsakomybę už ugdymo tikslų įgyvendinimą, nuosekliai pereisime prie reikalavimo, kad kiekvienas mokytojas būtų įgijęs magistro laipsnį. Lietuvai reikia eiti Vakarų valstybių pramintu keliu ir leisti universitetams laisvai siūlyti pedagoginę kvalifikaciją bakalauro laipsnį jau įgijusiems žmonėms. Šiuo metu mokytoju nusprendęs tapti universiteto absolventas už tai turi sumokėti papildomai. Įgijusiam specialybę pasirinktame universitete absolventui turi būti suteikta galimybė apsispręsti, ką toliau veikti – dirbti, toliau gilinti akademinės žinias ar tapti bendrojo arba ikimokyklinio ugdymo pedagogu. Po tokių pokyčių atsinaujinusi mokytojų bendruomenė taps labiau motyvuota ir tinkamai paruošta darbui XXI a. Lietuvos švietimo sistemoje.

Dabar dirbantys mokytojai dar ilgą laiką sudarys mūsų švietimo sistemos stuburą, kol pagal naują sistemą paruošti mokytojai pradės darbą mokyklose. Kad vidurinio mokslo sistemos pertvarka trumpuoju laikotarpiu įgautų pagreitį sieksime trijų pokyčių. Pirmiausia daugiau mokytojo laiko bus skirta darbui su vaikais ir tėvais. Antra – mokytojams suteiksime daugiau laisvės renkantis, kaip pateikti ugdymo turinį. Trečia – iš esmės sustiprinsime bendrojo lavinimo pedagogų kvalifikacijos kėlimo bei nuolatinės atestacijos sistemą ją centralizuodami ir įvardindami konkretų valstybės užsakymą, kokias kvalifikacijas turi įgyti visi su moksleiviais dirbantys pedagogai.

Viena vertus, mokytojo žinios ir kvalifikacija sparčiai besikeičiančioje visuomenėje reikalauja reguliariai atsinaujinti ir tobulėti. Kita vertus, mokytojus ilgainiui išsekina nuolat patiriamas psichologinis krūvis. Todėl siūlome šiuos du dalykus išspręsti vienu ypu: analogiškai akademiniam *sabbaticals*, įvesti „tobulėjimo atostogas“. Šešerius metus mokykloje atidirbę mokytojai septintuosius metus, gaudami pilną atlyginimą, galėtų praleisti tobulindamiesi, gilindami ir atnaujindami žinias, įgydami papildomų kvalifikacijų – ir grįžti į mokyklas atsigavę, nešdami naują kokybę.

2.4 Persikvalifikavimo galimybės mokytojams

Ne visi mokytojai gali vyti sparčius pokyčius ir nuolat atnaujinti savo žinias. Dalis karjeros pradžioje pašaukimą turėjusių mokytojų ilgainiui nusprendžia norintys keisti savo specialybę. Deja, mokyti nebenorintys, pensinio amžiaus sulaukę ar priartėję prie jo mokytojai Lietuvoje vengia keisti darbo pobūdį ar palikti švietimo sistemą dėl menkų persikvalifikavimo galimybių ir nepakankamų socialinių garantijų palikus darbą.

Mokytojų kaitą stabdo ir tuo nesuinteresuota mokyklos administracija bei atestacijos trūkumas. Šias sistemines problemas padės išspręsti mūsų pasiūlyta ankstyvosios pensijos programa, užtikrinanti orų ir finansiškai saugų gyvenimą baigus mokyti, ir naujos adekvačios persikvalifikavimo galimybės (pavyzdžiui, mokytojams pasiūlant perkvalifikavimo į socialinius pedagogus, specialiuosius pedagogus, bendruomenių socialinius darbuotojus galimybę ir atitinkamas programas ir pan.).

2.5 Mokytojo orių darbo sąlygų užtikrinimas

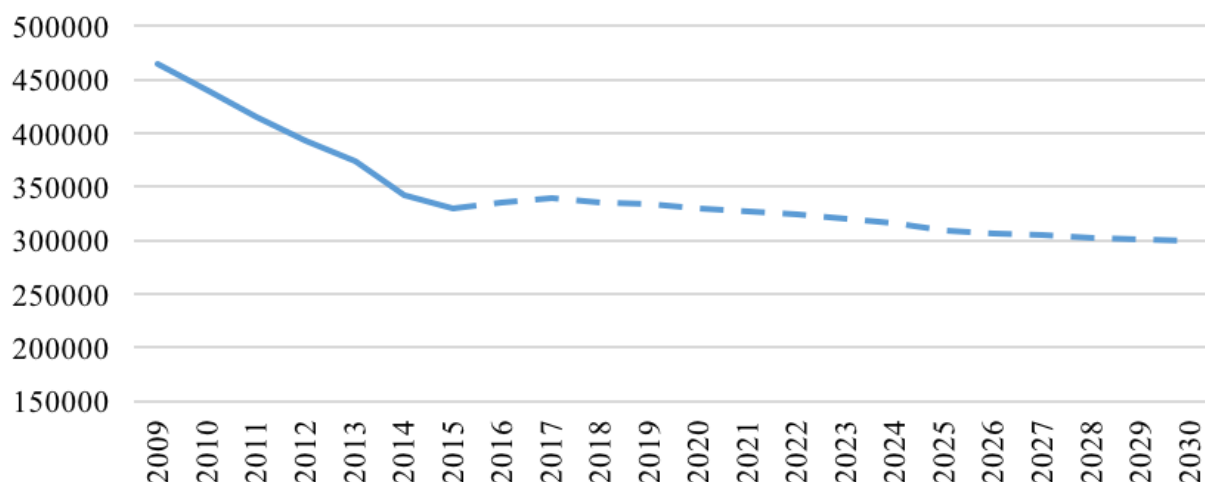
Labai svarbu mokytojams sudaryti pačias geriausias darbo sąlygas dirbti ir siekti geriausios ugdymo kokybės kiekvienam mokykloje besimokančiam vaikui.

Mokytojai, dirbdami savo darbą, turi turėti ir aiškią teisinę apsaugą – dabar jie dažnai pasijunta beteisiai, nepajėgūs atlikti sąžinės ir sveiko proto diktuojamų savo pareigų: sutramdyti kitus terorizuojantį neklaužadą, užkirsti kelią patyčioms, pasipriešinti asocialiam ir žalingam elgesiui.

Šiuo metu Lietuvoje dešimčiai moksleivių tenka vienas vidurinio ugdymo pedagogas. Toks moksleivių ir mokytojų skaičiaus santykis yra vienas mažiausių visoje Europos Sąjungoje. Ne tik Europoje, bet ir visame pasaulyje viena pažangiausių vidurinio ugdymo sistemų garsėjančioje Suomijoje vienam mokytojui tenka 15 mokinių, Jungtinėje Karalystėje ir Airijoje – 16 (Europos bendradarbiavimo ir plėtros organizacijai priklausančių valstybių vidurkis – 15 mokinių tenkančių vienam mokytojui). Ilgainiui mažėjant Lietuvos moksleivių skaičiui (Pav. nr. 6), vienam mokytojui tenkančių moksleivių skaičius mūsų šalyje turi artėti prie EBPO vidurkio.

Padėsime mokytojams tinkamai susitvarkyti su jiems tenkančiu krūviu ir atliepti individualius moksleivių poreikius. Todėl kiekvienoje mokyklose, atsižvelgiant į mokinių, mokytojų skaičių ir jų poreikius, dirbs reikalingas skaičius mokytojų padėjėjų, socialinių pedagogų, psichologų, karjeros specialistų ir kitų ugdymo procese svarbų vaidmenį atliekančių darbuotojų.

Dar vienas aspektas – nebeturi likti „laisvų pamokų“ dėl susirgusio ar neatvykusio mokytojo. „Langus“ užpildys kiekvienos savivaldybės žinioje esantys pakaitiniai mokytojai, kurie, iškilus reikalui, nuvyks ten, kur reikia pavaduoti, jei mokykla neišsiverčia savo išteklių.

Pav. nr. 6. Moksleivių skaičiaus kitimo prognozė (2016-2030)

Kad kiekvienas mokytojas turėtų visas reikiamas priemones pasirinktiems ugdymo metodams įgyvendinti, užtikrinsime adekvatų pedagoginio proceso finansavimą. Todėl rūpestis kanceliarinėmis prekėmis, vadovėliais, laboratorijomis, informacinių technologijų ir ryšio priemonėmis bei kitomis didaktinėmis priemonėmis nebebus nuolatinis mokytojo darbo palydovas.

Tam kad mokytojai turėtų daugiau laiko ir galimybių įvertinti kiekvieno vaiko poreikius ir galimybes, dėl tinkamiausių ugdymo metodų diskutuoti su tėvais ir mokyklos bendruomene, žymiai sumažinsime mokytojams tenkančią švietimo biurokratiją ir reguliavimo „iš viršaus“ apimtis.

2.6 Efektyvesnė mokyklų veikla

Visuomenės senėjimas, mažas gimstamumas ir didelio masto emigracija, kurios metu išvykstantys darbingo amžiaus žmonės kartu išsiveža ir savo vaikus, kelia klausimų dėl mokyklų tinklo efektyvumo Lietuvoje. Per dešimtmetį (2005-2015) mokyklų skaičius Lietuvoje sumažėjo nuo 1429 iki 1193, t.y. 17 proc.⁵³ Dėl Lietuvoje nuosekliai mažėjančio mokinių skaičiaus (klasėse), Lietuvoje jau kurį laiką natūraliai mažėja ir mokyklų skaičius. Vidutinis klasės dydis Lietuvoje šiandien yra dvylika moksleivių. Pasitaiko atveju, kai rajoninių mokyklų klases tesudaro 3-4 mokiniai. Svarbu atkreipti dėmesį, kad mokinių skaičius klasėse mažėja ne tik mažų miestelių mokyklose Lietuvos regionuose, bet ir šalies didmiesčiuose⁵⁴. Tokios klasės yra šildomos, renovuojamos ir aprūpinamos brangia įranga, skirta daug didesniam mokinių ir mokyklos darbuotojų skaičiui. Tai yra vienas neefektyviausių valstybės lėšų panaudojimo pavyzdžių, darančių neigiamą įtaką bendrai ugdymo kokybei.

⁵³ SVIS

⁵⁴ Shewbridge, Claire et al. (2016), OECD Reviews of School Resources: Lithuania 2016

Todėl norint sėkmingai pertvarkyti bendrojo ugdymo sistemą, neįmanoma išvengti mokyklų tinklo pertvarkos klausimo. Iki šiol šis procesas vis dar vyksta stichiškai ir nevaldomai. Dėl to pralaimi tiek nuolatinį netikrumą dėl ateities patiriantys mokytojai, tiek ir aukštos mokslo kokybės negaunantys moksleiviai, kurie mokydami labai mažose klasėse praranda galimybę lavinti socialinius gebėjimus, dirbti grupėse ir mokytis sugyventi įvairialypėje bendruomenėje.

Mokyklų optimizacija nebegali vykti sporadiškai, ji turi turėti aiškią kryptį ir būti labai glaudžiai integruota su šalies regionine politika. Negalima į mokyklą, ypač regionuose, žvelgti tik kaip į ugdymo įstaigą, neatsižvelgiant į jos atliekamą platesnį vaidmenį siekiant užtikrinti regiono kultūrinę, socialinę ir ekonominę raidą. Išgrynintos mokyklos modelis, kuris tinka miestams, kaimo vietovėse dėl neigiamos demografinės kaitos tendencijų neveikia efektyviai, todėl regionuose labai svarbu kurti naujus mokyklos veiklos modelius – integruotus kultūros ir švietimo centrus, kur mokykla būtų kartu ir kultūros bei bendruomenės centras.

Nors rajonų savivaldybių administracijos supranta mokyklų tinklo pertvarkos būtinybę, dažnai tam priešinasi, nes sutaupytos ugdymo krepšelių lėšos grąžinamos ne į savivaldybės, bet į valstybės biudžetą. Kad savivaldybės būtų labiau motyvuotos prisidėti prie efektyviai veikiančio bendrojo ugdymo tinklo sukūrimo, šias lėšas reikėtų grąžinti į savivaldybių švietimo biudžetus. Taip atsirastų daugiau galimybių mokytojams didinti atlyginimus.

2.7 Bendrojo ugdymo programų atnaujinimas

Universitetuose dirbantys pedagogai pastebi, kad Lietuvos moksleiviai į aukštąsias mokyklas įstoja silpnai mokėdami svarbiausias mokyklines disciplinas, pavyzdžiui, matematiką ar anglų kalbą. Dėl šios priežasties Lietuvoje sudėtinga trumpinti aukštojo mokslo studijų laiką – studentams universitete tenka mokytis tai, ko neišmoko mokykloje. Todėl svarbu atnaujinti bendrojo ugdymo programas iš pagrindų sustiprinant matematikos, informacinių technologijų, gamtos mokslų ir kalbų (taip pat ir lietuvių) mokymą, o taip pat į susijusias bendrojo ugdymo disciplinas integruojant logikos, filosofijos ir finansinio raštingumo dalykus.

Dabartiniai mokiniai savarankiškomis asmenybėmis taps tik gavę į tarptautiškumą orientuotą išsilavinimą. Todėl vidurinio ugdymo grandyje itin svarbų vaidmenį turi vaidinti aukščiausios kokybės užsienio kalbų mokymas. Vidurinio ugdymo švietimo grandžiai iškelsime ambicingą tikslą, kad kiekvienas mokyklą baigęs vaikas gerai mokėtų ne mažiau nei dvi užsienio kalbas. Siekiant šio tikslo, valstybinius užsienio kalbų egzaminus ilgainiui pakeis tarptautiniu lygiu pripažįstamų užsienio kalbų egzaminų (IELTS, TOEFL, TestDaf, DALF ir kitų) standartus atitinkantys egzaminai. Esame įsitikinę, kad mokyklose savo vietą turi atrasti ir klasikinių kalbų – graikų bei lotynų – mokymas.

2.8 Žmogų vertybiškai ugdanti mokykla

Vertybinis ugdymas nors ir trumpai minimas oficialiuose švietimo dokumentuose, iš tikrųjų lieka švietimo sistemos paraštėse, o turėtų būti viso ugdymo proceso pagrindas. Turime kalbėti apie vertybių integravimą į ugdymo turinį, kuris būtų grįstas vientisu pasaulėvaizdžiu, padedančiu vaikui suprasti save, visuomenės gyvenimą ir pasaulį. Mokykla turi teikti vieningą pamatinių vertybių vaizdą, kurį interpretuojant galimas pažiūrų skirtumas ir dialogas, bet ne vertybinis konfliktas. Tik tuomet gali vykti kryptingas ugdymas.

Ugdymo turinys turi būti peržiūrėtas iš vieningos humanistinių, patriotinių, pilietinių nuostatų, šeimos, kitų moralinių vertybių pozicijos. Už valstybės, t.y. visų piliečių, lėšas negalime leisti, kad mokykla ugdytų nuostatas, kurios skatintų būsimojus piliečius nesieti savo ateities su Lietuva, skatintų išvykti - savo ir savo šeimos gerovę kurti svetur. Todėl turime įvardinti vertybinius orientyrus ir siekti, kad mokykla mokymosi procese remtųsi tokia vertybių sistema, kuri leistų vystytis sąmoningai, atsakingai, kultūringai, pilietiškai asmenybei ir būtų palanki valstybės išlikimui ir klestėjimui.

Mokykla turi orientuotis į visavertės asmenybės ugdymą – tokios, kuri paskui galės pati mokytis, įgyti naujas žinias ir įgūdžius, perkurti, koreguoti ir plėsti iš mokyklos atsineštą pažinimą. Tokios asmenybės neišaugs be humanistinių disciplinų, be kurių neliks kūrybingumo, visapusiškai išsilavinusio asmens, laisvo žmogaus ugdymo.

Konkrečiais rodikliais vertybinio ugdymo pasiekimus įvertinti sunku, o greičiausiai ir neįmanoma. Tačiau, manome, kad investuodami į mokytojus, kokybišką jų parengimą ir konkurencingą darbo užmokestį, taip pat siekdami, kad mokytojo profesiją rinktųsi pilietiškai, protingi ir kūrybingi žmonės, galime tikėtis, kad pamatinių vertybių diegimas bus integruotas į vaikų ugdymo procesą, kad tikslingas vertybinis ugdymas leis pasiekti vertybinį mokyklų ir visuomenės atsinaujinimą.

2.9 Moksleivių su specialiaisiais ugdymo(si) poreikiais integracija

Moksleivių, turinčių specialiųjų poreikių ugdymas turi būti nukreiptas socialinės integracijos linkme. Todėl sieksime, kad vaikų ir jaunimo, besimokančiųjų specialiosiose mokyklose ir centruose, skaičius mažėtų ir kuo daugiau jų turėtų visas galimybes mokytis bendrojo lavinimo mokyklose (bendrose ar specialiosiose klasėse). Mokymasis specialiosiose mokyklose ar namuose turėtų išlikti mokymosi galimybe tik didelius ar ypač didelius specialiuosius poreikius turintiems moksleiviams.

Kad specialiųjų ugdymo poreikių turintys moksleiviai galėtų mokytis bendrojo lavinimo mokyklose (bendrose ar specialiosiose klasėse), jose jaustųsi saugūs fiziškai ir emociškai, mokyklos turėtų įgyvendinti šias paramos priemones:

- pritaikyti mokymosi aplinką atsižvelgiant į jų specialiuosius poreikius;
- užtikrinti reikiamas specialiąsias mokymo(si) priemones ir techninę įrangą;
- taikyti specialius ugdymo metodus ir įgyvendinti pagalbinį mokymą(si) grupėse ar individualiai;
- sudaryti ir įgyvendinti individualų mokymo(si) planą (pagal poreikį);
- atsižvelgiant į mokykloje besimokančiųjų vaikų su specialiaisiais poreikiais skaičių, užtikrinti, kad mokykloje dirbtų atitinkamas skaičius specialiųjų pedagogų, psichologų, kitų pedagoginių ir pagalbinio personalo darbuotojų.

Kad bendrojo lavinimo mokyklose šios paramos priemonės būtų įgyvendintos, mokykloms reikia kvalifikuotų, motyvuotų ir su specialiųjų poreikių moksleivių ugdymo organizavimu gerai susipažinusių vadovų, taip pat labai gerą išsilavinimą įgijusių ir tobulėti siekiančių mokytojų. Jau dirbantiems pedagogams turėtų būti organizuojami tiksliniai kvalifikacijos kėlimo kursai apie specialiųjų poreikių moksleivių ugdymą. Tuo tarpu dar tik studijuojantys ir siekiantys tapti bendrojo lavinimo pedagogais turėtų būti išsamiai supažindinami su specialiųjų poreikių moksleivių ugdymo organizavimo procesais.

2.10 Tikslingas rengimas karjerai bendrojo lavinimo mokyklose

Esame įsitikinę, dar bendrojo lavinimo mokyklose besimokantiems jauniems žmonėms turi būti sudaromos sąlygos ir galimybės kuo geriau įsivertinti savo poreikius ir norus, kad planuodami karjerą mokiniai galėtų priimti objektyvia informacija ir praktine patirtimi pagrįstus sprendimus dėl jų tolesnio profesinio tobulėjimo kelio, todėl ypatingą dėmesį skirsime profesiniam informavimui ir karjeros planavimui. Bendrojo lavinimo mokyklose suteiksime mokiniams galimybę susipažinti su skirtingomis profesijomis, valstybės prioritetinėmis ūkio šakomis, profesinio ir aukštojo ugdymo įstaigų privalumais ir trūkumais, karjeros galimybėmis baigus vieno, ar kito tipo ugdymo įstaigą. Todėl ketiname investuoti į profesinio orientavimo ir karjeros planavimo įrankių tobulinimą ir kūrimą.

Atsižvelgdami į kiekvieno vaiko poreikius ir galimybes, siūlysimė nuo 8-9 klasės įvesti kasmetinę ir visiems moksleiviams privalomą savaitės trukmės praktiką privačiajame arba valstybiniame sektoriuje. Reali praktika padės mokiniams atsakingiau planuoti profesinę ateitį, išsiaiškinti savo poreikius ir lengviau pasirinkti profesiją. Taip bus sukurtos prielaidos į profesinio ar aukštojo mokymo įstaigas įstoti labiau motyvuotiems ir iš anksto geriau pasiruošusiems mokiniams. Karjeros pamokos turi tapti integruota pagrindinio ugdymo programos dalimi, kuri būtų prieinama ne tik didmiesčiuose besimokantiems vaikams. Tokių pamokų metu atliekami savianalizės testai, vykdomos individualios konsultacijos, išvykos į įmones ir kitos priemonės leistų mokiniams geriau

pažinti save ir išsiaiškinti profesinius polinkius. Manome, kad šios priemonės geriausiai padėtų vaikams (o kartu ir jų tėvams bei mokytojams) objektyviai įvertinti, kokia mokymo įstaiga ir profesija labiausiai atlieps mokinio gebėjimus ir lūkesčius, taip užtikrinant geriausią karjeros planavimo kelią.

3. Darbo rinkos poreikius atliepantis profesinis lavinimas

Pastarąjį dešimtmetį profesinio mokymo srityje įgyvendinami projektai – steigiami sektoriniai praktinio mokymo centrai, modernizuojama dalies profesinių mokyklų infrastruktūra, kuriamos modulinės profesinio mokymo programos ir pan. – skatina tam tikrus pokyčius profesinio ugdymo sistemoje, tačiau vis tiek neužtikrina glaudaus profesinių mokyklų ir verslo bendradarbiavimo, efektyvaus modernios infrastruktūros panaudojimo ir sėkmingai veikiančios praktinio parengimo sistemos. Profesinių mokyklų absolventų kompetencijos, praktiniai įgūdžiai ir įgyta kvalifikacija vis dar dažnai prasilenkia su darbo rinkos poreikiais, o tai lemia aukštą jaunimo nedarbą, riboja vietos įmonių veiklą ir užkerta kelią į Lietuvą pritraukti daugiau užsienio investuotojų, todėl labai svarbu siekti permainų profesinio mokymo srityje.

Pagrindinis šių permainų tikslas – patobulinti profesinio mokymo sistemą taip, kad ji taptų konkurencinga, kokybiška, lanksčia ir gebančia išugdyti darbuotojus, kurių žinios ir įgūdžiai atliepia darbo rinkos tendencijas ir poreikius. Kad profesinio mokymo potencialas būtų tinkamai išnaudotas, o profesinio ugdymo sistema parengtų verslo lūkesčius ir poreikius atitinkančius kvalifikuotus profesionalus, labai svarbu užtikrinti nuolatinę ir sistemingą profesinių mokyklų ir verslo įmonių bendradarbiavimą.

Tai yra tikroji efektyvaus profesinio ugdymo sėkmės sąlyga, nuo kurios priklausys, ar augs profesinio mokymo įstaigų veiklos kokybė bei prestižas ir didės profesines mokyklas besirenkančiųjų mokinių skaičius. Būtent glaudus verslo ir profesinio ugdymo įstaigų bendradarbiavimas apspręs, kaip sėkmingai bus įgyvendinti pokyčiai, siekiant panaikinti neatitikimą tarp realių darbo rinkos poreikių ir profesinių mokyklų absolventų įgytų kompetencijų.

Tikime, kad mūsų valstybė vis dar turi unikalią galimybę iš esmės pagerinti Lietuvos profesinio mokymo sistemą, kad taip įvyktų, reikalinga vizija, aiški politinė valia ir konkretūs veiksmai. Geros specialybinių išsilavinimą teikiančios mokslo įstaigos turi veikti ne tik trijuose Lietuvos didmiesčiuose, bet ir likusiuose Lietuvos regionų centruose atsižvelgdamos į regionų plėtros strategijose numatytas regionų ekonominės plėtros gaires. Tokiu būdu į regionus ateinantis verslas bus užtikrintas, kad net ir mažesniuose miestuose jam netrūks tinkamai paruoštų reikiamos kvalifikacijos darbuotojų, o regionuose besimokantys žmonės turės galimybę įsidarbinti ir tinkamai išnaudoti savo potencialą.

3.1 Lietuvai – Vokietijoje pasiteisinusi profesinio mokymo sistema

Lietuva turi perimti geriausią tokių šalių, kaip Vokietija ar Austrija patirtį plėtojant profesinio ugdymo sistemą. Dualinio profesinio mokymo sistema, kurią sudaro dvi dalys: teorinė dalis profesinio mokymo įstaigoje ir praktinė dalis įmonėje, užtikrina stabilų įmonių, socialinių partnerių ir profesinio mokymo įstaigų bendradarbiavimą ruošiant darbo rinkos poreikius atitinkančius specialistus. Visų suinteresuotųjų šalių įsitraukimas į darbuotojų ugdymo procesą užtikrina bendrą atsakomybės jausmą už paruoštų darbuotojų kokybę ir jų tinkamumą darbo rinkai. Todėl bendradarbiaudami su profesinėmis mokyklomis ir verslu, ir atsižvelgdami į jau vykstančius pokyčius profesinio lavinimo sistemoje, sieksime, kad Lietuvoje būtų pritaikomi dualinio profesinio mokymo sistemos elementai. Manome, kad tai kelias, kuriuo Lietuva turi žengti tobulindama profesinio lavinimo sistemą, kurdamą mokymo pameistrystės forma tradicijas ir užtikrindama bendradarbiavimo kultūros plėtrą.

3.2 Nuo mokyklinės mokymosi formos prie pameistrystės

Esame įsitikinę, kad Lietuvoje yra tinkamos sąlygos įgyvendinti pameistrystę grįstą profesinį mokymą.⁵⁵ Todėl bendradarbiaudami su privataus sektoriaus ir profesinio mokymo atstovais, sieksime, kad iki 2020 metų bent 40 proc. visų profesinio mokymo programų būtų organizuojamos pameistrystės būdu.

Šiuo metu Lietuvoje profesinis mokymas dažniausiai vykdomas mokykline mokymosi forma. Tuo metu pameistrystė, nors ir reglamentuojama kaip viena iš profesinio mokymo formų, paplitusi tik labai nedideliu mastu. 2014 metų duomenimis, šia mokymo forma buvo parengta tik apie 800 kvalifikuotų darbuotojų⁵⁶. 2013 metais profesinio lavinimo įstaigas iš viso baigė 14 748 mokiniai, įgiję pirminę kvalifikaciją, ir 19 572 asmenys, mokęsi pagal tęstinio profesinio rengimo programas⁵⁷. Lietuvoje pameistrystės programos dažniausiai įgyvendinamos vykdam ES lėšomis finansuojamus projektus tęstinio profesinio mokymo ir neformaliojo švietimo srityse. Pirminiame profesiniame mokyme, kai siekiama įgyti pirmąją kvalifikaciją, mokymas pameistrystės forma nėra įgyvendinamas. Todėl sieksime pakeisti šią situaciją pameistrystę pradėdami diegti pirminiame profesiniame mokyme. Taip profesinio rengimo sistema paruoš rinkos poreikius maksimaliai atitinkančius specialistus.

Manome, jog Lietuva galėtų sėkmingai sekti Vokietijos dualinio profesinio rengimo keliu, kuris užtikrina verslo poreikius atitinkančių specialistų pasiūlą darbo rinkoje ir sąlygoja mažą

⁵⁵ Europos profesinio mokymo plėtros centras (Cedefop), Pameistrystės apžvalga. Lietuva. Aiškus pameistrystės kelio ženklavimo link, Europos Sąjungos leidinių biuras, 2016, p. 71

⁵⁶ LR švietimo ir mokslo ministerija, Pameistrystė Lietuvoje. Poreikis ir galimybės, Švietimo problemos analizė, 2014, p. 2

⁵⁷ Ibid.

jaunimo nedarbą šalyje. Jau ketvirtus metus iš eilės Latvijoje pagal Vokietijos dualinio modelio principus sėkmingai įgyvendinama profesinio mokymo sistemos pertvarka, Lietuvoje galėtų būti įgyvendinta dar greičiau ir taip pat duotų teigiamų rezultatų.

Visų pirma Lietuvoje sieksime įgyvendinti mažos apimties pameistrystės projektą, orientuotą į tam tikras profesijas ir ūkio sektorius. Projektą planuotume įgyvendinti su profesinio mokymo įstaigomis, kuriose įrengti sektoriniai praktinio mokymo centrai ir kurios turi ilgametę sėkmingo bendradarbiavimo su verslu patirtį. Tikėtina, kad sėkmingai įgyvendinus pilotinį projektą, didėtų verslo įmonių susidomėjimas pameistrystės mokymo forma. Todėl taptų įmanomas nuoseklus perėjimas prie pameistrystės programų kituose ekonomikos sektoriuose ir profesinio mokymo įstaigose.

Užtikrindami finansines ir nefinansines paskatas, sukursime mechanizmą, kuris skatintų įmones priimti daugiau pameistrių ir aktyviai bendradarbiauti su profesinio mokymo įstaigomis. Viena iš tokių finansinių paskatų, galėtų būti pameistrių išlaidų kelionėms kompensacija, kurią kaip tinkamą nurodo ir patys darbdaviai⁵⁸. Taikysime tokias pagrindines nefinansines priemones:

- įmonių įtraukimą į programų (modulių) rengimą ir tobulinimą;
- informavimo ir konsultavimo sistemos sukūrimą;
- viešą kokybišką mokymo paslaugas pameistrystės būdu teikiančių įmonių pripažinimą.

Šiuo metu profesinio mokymo įstaigos neturi pakankamai motyvacijos (neretai ir finansinių išteklių bei personalo,⁵⁹ arba mano jų neturinčios) aktyviai bendradarbiauti su verslu, vykdyti profesinį mokymą pameistrystės forma. Nors dalis profesinių mokyklų pritraukia daug mokinių ir paruošia darbą lengvai susirandančius profesionalus, kur kas didesnė profesinių mokyklų dalis vis dar veikia neefektyviai. Šiandien Lietuvoje veikia ir tokių profesinio regimo mokyklų, kurias pabaigęs vienas iš keturių absolventų nesusiranda jokio darbo⁶⁰. Todėl siūlysiame valstybinių profesinių mokyklų finansavimą susieti su kiekvienos iš šių mokymo įstaigų veiklos rezultatais. Šiems rezultatams matuoti įvesime aiškius kokybinius ir kiekybinius rodiklius:

- profesinės mokyklos absolventų įsidarbinimo pagal įgytą profesiją ir suteiktą kvalifikaciją lygį (siektinas rezultatas – bent 70 proc. pagal profesiją įsidarbinusių absolventų);
- profesinės mokymo įstaigos absolventų verslumo lygį (kiek absolventų pradeda savo verslą);
- bendradarbiavimo su verslu mastą ir efektyvumą (verslo atstovų dalyvavimą rengiant mokymo programas, egzaminuojant studentus ir dalyvaujant profesinių mokyklų valdyme);

---

⁵⁸ Ibid. p. 50

⁵⁹ Ibid. p. 44

⁶⁰ Sarafinas, G., Kaip pasitikrinti, ar pasirinkote gerą profesinę mokyklą, Reitingai, 2015 m. gruodis-2016 m. gegužė, p. 144

- mokinių skaičių, dalį mokymo programos laiko praleidusių užsienio mokymo įstaigose;
- kvalifikuotų profesijos mokytojų skaičių;
- dėstytojų su praktine patirtimi skaičių;
- pameistrystės forma vykdomų programų dalis.

Tokiu būdu profesinį mokymą vykdančioms mokslo įstaigoms bus sukurtas realus pagrindas konkuruoti tarpusavyje pasiūlant rinkos poreikiams geriausiai pritaikytas ir nuolat atsinaujinančias programas bei paruošiant aukštos kvalifikacijos specialistus. Intensyvesnė profesinio mokymo įstaigų tarpusavio konkurencija taip pat prisidės ir prie optimalaus profesinių mokyklų tinklo kūrimosi.

3.3 Profesinio mokymo įstaigų valdymas – daugiau efektyvumo

Nuo 2003 m. valstybinėms profesinio mokymo įstaigoms yra sudaromos sąlygos iš biudžetinių įstaigų tapti viešosiomis, kad profesinio mokymo įstaigų veikloje dalininko teisėmis dalyvautų ne tik Švietimo ir mokslo ministerija, bet ir savivaldybės, darbdavių organizacijų atstovai, kiti socialiniai partneriai⁶¹. 2013 m. Lietuvoje veikė 25 tokio tipo profesinio mokymo įstaigos⁶². Nepaisant to, kad joms nepavyko pritraukti tiek privačių lėšų, kiek buvo tikėtasi, viešosios profesinės mokyklos veikia efektyviau už valstybines, tokį patį specialistų skaičių paruošdamos už mažesnes lėšas⁶³. Norėdami užtikrinti efektyvesnį profesinių mokymo įstaigų valdymą, ir toliau sieksime į jų valdymo struktūrą įtraukti naujų darbuotojų ieškančių ir rinkos pokyčius geriau už valstybės įstaigas jaučiantį verslą.

3.4 Modulinės profesinio mokymo programos – daugiau lankstumo

Profesinio ugdymo įstaigos visų pirma turi būti lankstesnės siūlydamos naujas, į rinkos pokyčius ir darbdavių poreikius orientuotas profesinio mokymo programas (modulius). Viena iš galimybių padėti asmenims greičiau ir efektyviau įgyti, keisti ar tobulinti kvalifikaciją yra modulinio profesinio mokymo sistemos įgyvendinimas Lietuvoje. Tai lankstus mokymo būdas leidžiantis įgyti pirminę kvalifikaciją, tobulinti jau turimus įgūdžius ar sėkmingai persikvalifikuoti.

2015 m. pabaigoje Lietuvoje buvo parengta 60 modulinė profesinio mokymo programų.⁶⁴ Šiais ir kitais mokslo metais modulinės profesinio mokymo programos bus įgyvendinamos praktikoje ir atliekama bandomojo laikotarpio stebėseną. Į pastaruosius procesus būtina įtraukti įmonių atstovus,

⁶¹ LR švietimo ir mokslo ministerija, Profesinio mokymo įstaigų pertvarka: siekis, galimybės, nauda, Švietimo problemos analizė, 2012, p. 2

⁶² LR švietimo ir mokslo ministerija, Profesinio mokymo įvaizdžio ir patrauklumo gerinimas, Švietimo problemos analizė, 2013, p. 4

⁶³ LR švietimo ir mokslo ministerija, Profesinio mokymo įstaigų pertvarka: siekis, galimybės, nauda, Švietimo problemos analizė, 2012, p. 78

⁶⁴ LR švietimo ir mokslo ministerija, Modulinio profesinio mokymo sistemos kūrimo ypatumai, Švietimo problemos analizė, 2015, p. 5

kurie pateiktų savo siūlymus, kaip patobulinti modulinio profesinio mokymo programas ir užtikrinti sklandų visos profesinio rengimo sistemos įgyvendinimą.

Verslas turi būti tiesiogiai įtraukiamas ne tik į profesinio ugdymo programų kūrimą, bet ir į jų tobulinimą, atnaujinimą ir vertinimą. Taip bus užtikrintas tęstinis mokslo įstaigų ir verslo įmonių bendradarbiavimas gerinant profesinio lavinimo sistemos kokybę, optimizuojant mokymo programų skaičių ir užtikrinant, kad mokymo įstaigų siūlomų programų turinys atitinka rinkos poreikius. Užtikrinus verslo įmonių ir profesinio lavinimo įstaigų bendradarbiavimą, abi pusės prisiimtų atsakomybę už parengtų specialistų darbo įgūdžių kokybę ir atitikimą darbo rinkos poreikiams.

4. Aukštojo mokslo sistemos pertvarkos gairės

Tarptautiniai ekspertai atkreipia dėmesį, kad Lietuvoje neefektyviai panaudojama išplėtotą mokslo ir studijų infrastruktūrą, prastėjanti ir prieštaringa studijų kokybė, dideli dėstytojų ir tyrėjų krūviai, bet maži atlyginimai, neveiksmingas finansavimas, mažas valstybinių universitetų tarptautiškumas. Kad įveiktume iššūkius Lietuvos aukštojo mokslo sistemoje labai svarbu įvesti minimalius reikalavimus (kriterijus), kuriuos turėtų atitikti kiekviena aukštojo mokslo įstaiga. Šie kriterijai turėtų skatinti:

- a) aukštųjų mokyklų persitvarkymą,
- b) efektyvesnį intelektualinio potencialo ir infrastruktūros panaudojimą,
- c) studijų ir mokslo kokybę.

Taip pat labai svarbu nacionaliniu lygmeniu susitarti dėl konkrečių šiai sistemai priklausančių institucijų – universitetų ir kolegijų – uždavinių ir vaidmenų valstybėje. Lietuvos regionų poreikius atliepančios ir aukštą studijų kokybę užtikrinančios kolegijos turėtų:

- atsižvelgdamos į regiono, kuriame veikia, poreikius ir specializaciją, ruošti aukštos kvalifikacijos specialistus ir vidurinės grandies vadovus;
- glaudžiai bendradarbiauti su verslu ir regiono valdžia dėl konkrečių problemų sprendimo, inovacijų diegimo ir taikymo;
- bendradarbiauti su profesinėmis mokymo įstaigomis, skatinti pažangiausių profesinių mokyklų absolventus tęsti mokslus kolegijose;
- ilgainiui tapti regionų intelektualinį potencialą telkiančiais mokslo centrais.

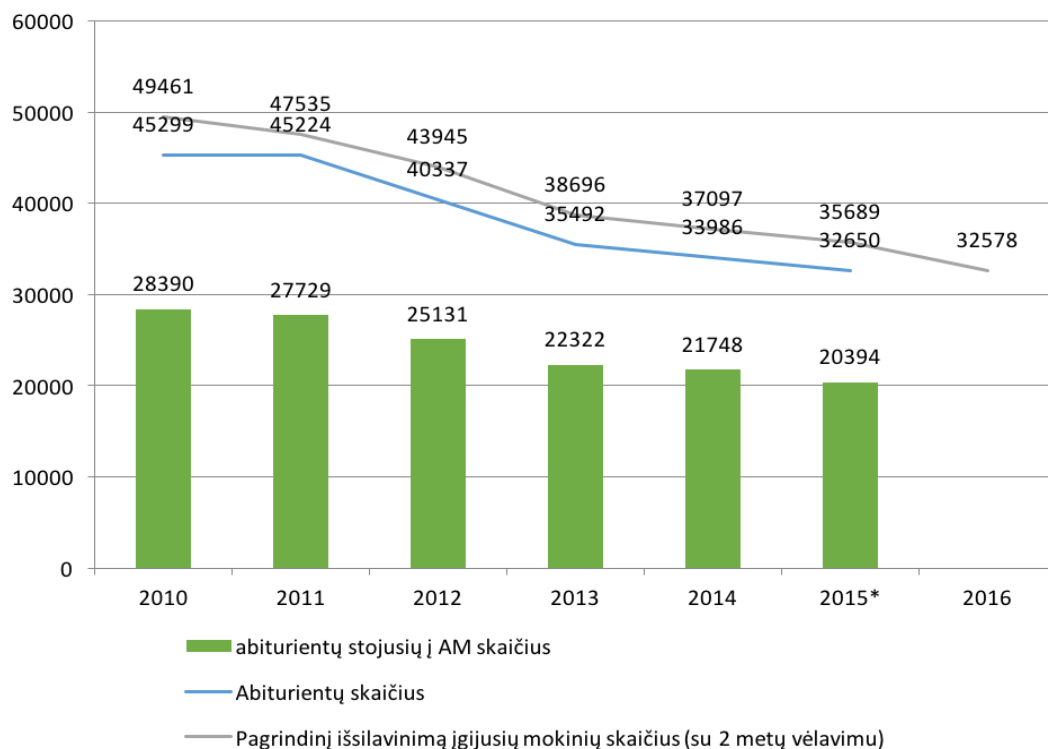
Tarptautiniu lygiu kokybe konkurencingi ir aukščiausio lygio gabumus ugdantys universitetai – šalies mokslo, intelekto ir kultūros židiniai – turėtų:

- ugdyti aukščiausio lygio gabumus ir orientuotis į skirtingų sričių visuomenės, verslo, meno, kultūros lyderių visapusišką rengimą;
- investuoti į tarptautiniu lygiu konkurencingas studijų programas ir siekti tarptautinio pripažinimo, kad geriausiuosius bendrojo ugdymo mokyklų absolventus paskatintų aukštojo mokslo siekti Lietuvoje ir pritrauktų užsienio talentų bei aukščiausio lygio dėstytojų;
- vykdyti pažangiausius mokslinius tyrimus ir aktyviai bendradarbiauti su verslu dėl galimybių komercializuoti šių tyrimų rezultatus;
- kartu su nacionaline valdžia spręsti valstybės funkcionavimo problemas, prisidėti prie valstybės politikos formavimo ir gairių valstybės gyvenime brėžimo.

4.1 Universitetų ir kolegijų tinklo pertvarka

Studentų skaičiui tolydžiai mažėjant (Pav. nr. 7), dalis aukštųjų mokyklų rūpinasi tik išgyvenimu. Todėl aukštojo mokslo srityje būtina įgyvendinti realią, o ne formalią aukštojo mokslo įstaigų konsolidaciją. Tokia konsolidacija valstybei padės sukcentruoti išteklius, sutelkti turimą mokslinį potencialą, efektyviai panaudoti valdomą infrastruktūrą ir taip sudaryti prielaidas kokybiškesniam aukštajam mokslui užtikrinti.

Pav. nr. 7. Abiturientų, stojančių į aukštąsias mokyklas (AM) skaičiaus kaita

Šaltinis: LAMA BPO, LSD; Skaičiavimai: MOSTA; * negalutiniai duomenys

Aukštųjų mokyklų tinklo pertvarka vyks siekiant dviejų tikslų:

- 1) sukurti 2-3 nacionalinius universitetus, galinčius konkuruoti tarptautiniu lygmeniu su užsienio aukštosiomis mokyklomis, iš kurių bent vienas iki 2030 m. pateks tarp 100 geriausių Europos universitetų;
- 2) sukurti 10-ies Lietuvos regionų specializaciją ir regionų švietimo bei jų ekonominės plėtros tikslus atitinkančių kolegijų tinklą.

Siekdami sustiprinti Lietuvos aukštojo mokslo potencialą, aukštojo mokslo įstaigų konsolidaciją įgyvendinsime Seime priėmę būtinus politinius sprendimus. Pirmosioms savo noru susijungiančioms mokslo įstaigoms pasiūlysiame patrauklias finansines paskatas. Šios paskatos bus pasiūlytos kaip struktūrinės ES paramos pagrindu sudarytos plačios apimties mokslo finansavimo programos. Jose aukštosios mokyklos galės dalyvauti tik po susijungimo, atitinkančio valstybės iš anksto numatytus kriterijus.

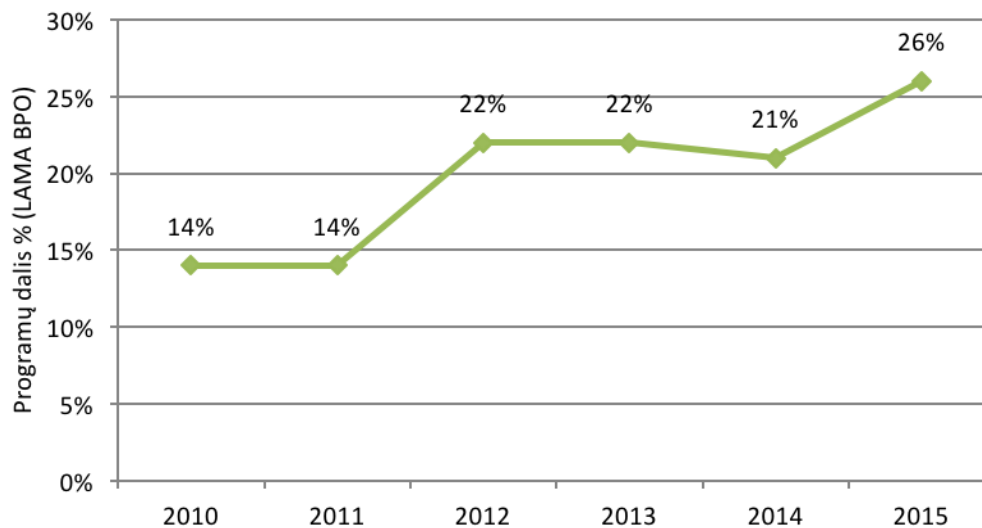
4.2 Geresnės aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas

Siekiant geresnės mokslo ir studijų kokybės, vien universitetų ar/ir kolegijų tinklo optimizavimo neužtenka. Čia svarbus vaidmuo tenka aukštojo mokslo sistemos finansavimo pertvarkai. Manome, kad valstybė ir aukštojo mokslo įstaigos turėtų pasirašyti kokybės sutartis, kurios numatytų, kokių rezultatų kolegijos ir universitetai turi pasiekti, kad gautų papildomą finansavimą ir kas gręstų aukštosioms mokykloms nepatenkinus minimalių reikalavimų. Dėl šios priežasties sudarysime sąlygas, kad universitetas ar kolegija studijų finansavimą pagal studijų krepšelių ir stipendijų metodiką užsitikrintų tik tada, jei:

- visiems stojantiejiems taikys minimalų stojamąjį balą, kuris nuosekliai kils ir kels kartelę norintiems įgyti aukštąjį išsilavinimą bei gauti valstybės finansavimą. Sieksime, kad dar iki 2019 m. stojamasis balas į universitetus būtų ne žemesnis nei 3, o stojantiems į kolegijas – 2 balai;
- į studijų programą, atsižvelgus į studijų krypties specifiką, priims ne mažiau kaip konkretų valstybės nustatytą minimalų studentų skaičių. Atskiroms studijų pakraipoms bus taikomi skirtingi reikalavimai, aukštesnę minimalią ribą taikant humanitarinių ir socialinių mokslų krypties studijoms (atitinkamai, žemesnę – technologinių, biomedicinos ir pan. kryptims). Šio kriterijaus svarba išryškėja pastebint, kad į studijų programas palaiapsniui priimama vis mažiau studentų (Pav. nr. 8). Sieksime, kad stagnuojančios, nepaklausios, žemą studijų kokybę teikiančios programos nebebūtų finansuojamos – labai aiškiai jas skirdami nuo aukštos kokybės, išskirtinius talentus rengiančių, specifinę pažinimo sritį studijuojančių

programų, kuriose studijų masiškumas nėra privalumas. Atsižvelgę į aukštųjų mokytojų mokymo įstaigų regioniškumą ir darbo rinkos poreikius, regionuose veikiančioms kolegijoms pastarajam kriterijui taikysime laikinas išimtis.

Pav. nr. 8. Programų, kuriose sutartis pasirašė nuo 1 iki 10 studentų, dalis (proc.)

Šaltinis: LAMA BPO. Skaičiavimai: MOSTA

Tam, kad aukštosios mokyklos iš esmės sustiprintų savo sėkmingiausias studijų programas ir mokslinę veiklą, joms reikalingas ir didesnis finansavimas. Tačiau norint, kad Lietuvos aukštasis mokslas būtų ne tik geriau finansuojamas, bet ir taptų išties konkurencingu tarptautiniu mastu, vien valstybės finansavimo nepakanka.

Užtikrinsime, kad trumpuoju laikotarpiu aukštajam mokslui skiriamas finansavimas nemažėtų net ir mažėjant studentų skaičiui. Todėl, mažėjant studijuojančiųjų skaičiui ir kylant stojamiesiems balams, proporcingai augs studijų krepšelio vertė. Trumpuoju laikotarpiu tai leis ne tik adekvačiau finansuoti aukštąjį mokslą, bet ir sparčiai kelti dėstytojų bei tyrėjų vidutinį darbo užmokestį.

Nors valstybė yra suinteresuota kokybišku aukštojo universitetiniu mokslu, ilgainiui patys universitetai ir juose studijuojantys studentai turi perimti didesnę atsakomybę už aukštojo universitetinio mokslo finansavimą. Todėl siekiant užtikrinti socialiai teisingesnį, tvaresnį ir studijų kokybei pagrindus padedantį universitetų finansavimą, krepšelių sistema nėra optimaliausias sprendimas. Dabartinę aukštojo mokslo finansavimo tvarką būtina keisti taip, kad dalį studijų kainos apmokėtų pats studijuojantysis. Kad ši įmoka taptų pakeliamu įsipareigojimu, studijuojantiems pasiūlysime patrauklias sąlygas gauti valstybės išduodamas paskolas studijų įmokoms padengti. Šią paskolą gavusieji ateityje ją turės grąžinti tuo atveju, jei jų pajamos perkops valstybės nustatytą ribą. Išskirtinius mokslo pasiekimus demonstruojantys studentai galės pretenduoti į visą ar dalį įmokos padengiančias stipendijas.

Įvykdžius aukštųjų mokyklų tinklo konsolidaciją, universitetams pasiūlysimė motyvacinę sistemą, kuri Lietuvos aukštąsias mokyklas Vakarų valstybių pavyzdžiu skatins kurti savo neliečiamo kapitalo fondus (angl. *endowment funds*). Į šiuos fondus universitetai bus skatinami investuoti lėšas, gautas už parduotą universitetams priklausantį nekilnojamąjį turtą. Tam universitetams perleisime jų naudojamą nekilnojamąjį turtą (šiuo metu aukštųjų mokyklų NT joms patikėtas pagal panaudos sutartis). Veikiantys universitetų neliečiamo kapitalo fondai Lietuvos aukštosioms mokykloms padės įgauti daugiau autonomijos ir užsitikrins jų ilgalaikio ir savarankiško finansavimo(si) šaltinį.

Esame įsitikinę, kad aukštojo mokslo finansavimas turi būti susietas su bandymais sukurti proveržį atskirose mokslo srityse. Todėl papildomą finansavimą skirsime tiems universitetams ir tokioms studijų programoms, kuriomis siekiama sukurti aiškiais kriterijais ir rodikliais pagrįstas sėkmės istorijas, taip demonstruojant nacionalinę ambiciją aukštojo mokslo srityje.

Kelsime klausimą ne tik dėl optimalaus aukštojo mokslo įstaigų, bet ir studijų programų skaičiaus. Siekiant optimizuoti studijų programų kiekį, būtina periodiškai įvertinti esamą padėtį – tam reikalinga objektyvi kiekybinė ir kokybinė minėtų programų analizė. Ji įmanoma tik tuo atveju, jei studijų kokybės vertinimą atliekančios institucijos bus kiek įmanoma labiau atribotos nuo politikų daromos įtakos. Todėl reikalinga institucinė pertvarka šioje srityje veikiančių įstaigų (MOSTA ir Studijų kokybės vertinimo centro) pavaldumą perduodant Lietuvos universitetų steigėjui – Seimui.

Lietuvoje mokslinę karjerą tęsti ketinantiems jauniems akademikams pasiūlysimė konkurencingesnes mokslinės veiklos sąlygas. Tą padaryti ketiname doktorantūros stipendiją susiedami su vidutinio darbo užmokesčio dydžiu ir numatydami, kad tokia stipendija siektų nuo 85 iki 100 proc. vidutinio šalies atlyginimo dydžio. Taip matome būtinybę perpus padidinti vietų skaičių doktorantūros studijose.

4.3 Aukštojo mokslo tarptautiškumo skatinimas

Siekiant skatinti aukštojo mokslo sistemos (ypač universitetų) tarptautiškumą ir sukurti prielaidas protų atitekėjimui į Lietuvą (studentų ir dėstytojų), būtina skirti valstybės išteklių įsteigti prestižinėms magistrantūros ir doktorantūros stipendijoms studijuoti Lietuvoje. Šios stipendijos gavėjams valstybė turėtų pasiūlyti supaprastintas sąlygas likti ir toliau dirbti Lietuvoje.

Perspektyviems jauniems Lietuvos mokslininkams ir potencialo turintiems aukštojo mokslo pedagogams būtina valstybės finansinė pagalba įgyjant daugiau tarptautinės patirties geriausiose ir prestižiškiausiose Vakarų aukštosioms mokykloms. Todėl įkursime Nacionalinę Stipendijų programą, kuri leis 300 gambiausių studentų (metinė stipendija 15 000 eurų) ir 100 gambiausių doktorantų (metinė stipendija 25 000 eurų) išvykti studijuoti į geriausius pasaulio universitetus. Pirmenybė bus suteikiama toms studijų sritims, kurios Naujame Plane Lietuvai yra įvardijamos kaip sritys, kuriose Lietuva siekia tapti aukštųjų technologijų hub'u, bei toms srityms,

kurios yra svarbios viešojo sektoriaus modernizavimui. Tokių stipendijų gavėjai turės įsipareigoti, kad baigę studijas ir įgiję profesinės patirties, jie Vyriausybės tvarkoje nustatytam laikotarpiui (3-5 metams) sugrįš į Lietuvą tęsti savo profesinės veiklos.

Taip pat įsteigsime 50 Nacionalinių profesūros stipendijų (metinė stipendija 50 000 eurų), kurios suteiks galimybę Lietuvos aukštosioms mokykloms įsteigti specialias profesūros vietas, į kurias ne mažiau kaip 5 metų laikotarpiui būtų kviečiami geriausių pasaulio universitetų profesoriai. Programa numatys pirmenybę lietuvių kilmės asmenų, kurie yra lyderiaujantys pasaulinio lygmens profesoriai, pritraukimui dėstyti Lietuvos aukštosiose mokyklose.

Be to, Lietuvos universitetus skatinsime kuo didesnę dalį studijų programų dėstyti ES kalbomis. Studijų programoms, kurių dalis (iki 30 proc. bakalauro programoje ir iki 50 proc. magistro programoje) bus dėstoma užsienio kalbomis, gaus papildomą valstybės finansavimą.

4.4. Mokslinių tyrimų, eksperimentinės plėtros ir inovacijų vystymas

Nors valstybės vykdomų investicijų į mokslą ir technologijas apimtimi Lietuva neatsilieka nuo ES šalių vidurkio, šiandien pinigai paprasčiausiai iššvaistomi – pagal inovacijų diegimą ES esame ketvirti nuo galo.

Šiandien Lietuvoje mokslo ir studijų finansavimas stipriai atsilieka nuo ES vidurkio. Valstybė tiesiogiai vykdyti mokslinius tyrimus mokslo institutuose ir universitetuose skiria tik 0,6-0,7% BVP, o tai yra beveik dvigubai mažiau nei prieš 15-20 metų. Be to, šiuo metu Lietuvoje vykdomas mokslinių tyrimų ir inovacijų finansavimas bei valdymas nėra efektyvus. Taip nutiko, nes finansavimas vykdomas per daug fragmentuotai, o visos valdymo struktūros politiniame lygmenyje (vyriausybėje ir ministerijose) trūksta ekspertinio lygmens, kuris veiktų atskirai nuo mokslo bendruomenės savivaldos lygmens.

Neguodžia ir kiti rodikliai – inovacijų poveikis ekonomikai Lietuvoje yra pats prasčiausias ES. Europos Komisija savo metinėje 2016 m. Lietuvos būklės apžvalgoje pripažįsta, kad Lietuvai pereiti prie daugiau pridėtinės vertės sukuriančios ekonomikos toliau trukdo neadekvati ir suskaldyta mokslinių tyrimų ir inovacijų politika, prastos valdymo sistemos, gerai veikiančių MTEPI finansavimo alternatyvų stygius. Taigi Lietuvos inovacijų politika nėra pakankamai orientuota į ekonomikos konkurencingumo didinimą, pati politika nėra veiksminga.

Lietuvoje moksliniams tyrimams skiriamas ES lėšas valdo Mokslo taryba, Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūra, esančios Švietimo ir mokslo bei Ūkio ministerijų pavaldume. Kiekviena jų disponuoja atskirais biudžetais ir atsakomybėmis. Sistema yra išskaidyta, kadangi joje svarbiausią vaidmenį vaidina pačių mokslininkų savivaldos principai. Vyriausybė yra nepajėgi įvardinti prioritetinių sričių, kurioms bus teikiamas didesnis valstybės dėmesys.

Antroji problema, susijusi su vangia MTEPI plėtra – mokslo tyrimų ir inovacijų sektoriuje reikiamos kvalifikacijos darbuotojams mokami perpus žemesni nei ES vidurkis atlyginimai. Didelis geografinis šių žmonių mobilumas ir tarptautinė darbdavių konkurencija dėl protų reiškia, kad studijas baigę talentingi Lietuvos tyrėjai paprasčiausiai neturi finansinių paskatų likti ir dirbti mūsų šalyje. Esame pasirengę pakeisti susidariusią situaciją priimdami konkrečius sprendimus:

- parengti Lietuvos mokslo ir inovacijų politikos strategiją, kuri įtvirtintų šios politikos integralumą ir valstybinį koordinavimą, skatintų verslo investicijas į MTEPI ir naujų produktų kūrimą, didinant valstybės rizikos dalijimąsi su verslu, remiant tyrėjų įdarbinimą įmonėse bei šių darbuotojų tarpsektorinį mobilumą;
- atskirti MTEP finansavimą, skirtą tiesiogiai tyrimams, nuo administraciniams reikalams skiriamų resursų bei tiesiogiai su mokslu nesusijusia veikla. Maksimaliai palengvinti viešųjų pirkimų ir kitas biurokratinės procedūras;
- įtraukti mokslininkų bendruomenes (pvz., Lietuvos mokslininkų sąjungą), asociacijas ir profesines draugijas į sprendimų priėmimo procesus, jiems suteikiant konkrečias užduotis ir įgaliojimus dėl MTEPI programų tikslų įgyvendinimo;
- stiprinti reikalingas bakalauro ir magistro programas, steigiant specialias tikslines stipendijas, kad gambiausi studentai galėtų studijų patirtį įgyti geriausiuose ir reikalinguose Vakarų universitetuose ir turėtų galimybę sugrįžti į konkrečias jiems skirtas darbo vietas Lietuvoje;
- Papildomai finansuoti Lietuvos mokslinių tyrimų laboratorijas, kviečiant autoritetingus užsienio dėstytojus;
- perspektyviausiems jauniems mokslininkams suteikti tikslines stipendijas doktorantūros ir post-doktorantūros studijoms geriausiose pasaulio mokslo įstaigose;
- finansuoti paralelinių geriausioms pasaulio laboratorijoms mokslinių tyrimų laboratorijų kūrimą Lietuvoje;
- vykdyti geriausių iš Lietuvos kilusių mokslininkų susigrąžinimo į Lietuvą programą finansiškai remiant jų darbo vietų įkūrimą mūsų šalyje;
- mokslo slėniams iškelti aiškius ir pamatuojamus rezultatus (KPIs), susietus su verslo ir mokslo bendradarbiavimu, mokslinių tyrimų komercializacija ir įregistruojamų patentų skaičiumi;
- sukurti MTEPI žinių panaudojimo valstybės sektoriuje sistemą;

5. Mokymosi visą gyvenimą teikiamos galimybės

Vis aktualesniu tampa darbuotojų gebėjimas nuolat tobulėti, plėsti ir gilinti savo žinias, taip reaguojant į XXI amžiaus technologinius iššūkius darbo aplinkai. Todėl labai svarbu, kad darbuotojams būtų suteiktos galimybės sėkmingai atnaujinti profesinius įgūdžius savišvietos,

mokymų įmonėse ar mokymo programų profesinio švietimo įstaigose keliu. Dėl šios priežasties, Lietuvai būtina lanksti kompetencijų tobulinimo ir persikvalifikavimo galimybes užtikrinanti švietimo sistema.

Šiuo metu nemažai specialistų susiduria su darbo rinkoje atsiradusiais pasiūlos ir paklausos iškreipimais, kai norint prisitaikyti prie besikeičiančios darbo aplinkos, tenka keisti profesiją. Vis greičiau vykstant darbo procesų automatizacijai, šios tendencijos artimiausioje ateityje tik spartės. Siekiant laiku reaguoti į XXI amžiaus keliamus iššūkius dirbantiems – vis ilgėjantį darbingą amžių, būtinybę keisti savo profesiją ir tradicines profesijas pakeičiančių technologijų įsivyravimą kasdienybėje – Lietuvos darbo rinkoje turime sukurti realų, o ne tariamą mobilumą.

Deja, šiuo metu Darbo biržos siūlomas perkvalifikavimo modelis beviltiškai atsilieka nuo ketvirtosios pramonės revoliucijos iškeltų iššūkių ir dirbantiems nesuteikia galimybės sėkmingai pakeisti profesiją. Todėl būtina sukurti ir įgyvendinti naują skirtingų sričių ir institucijų ribas peržengiančią profesinio perkvalifikavimo programą. Tokia programa ilgainiui turėtų į vieną efektyviai veikiančią sistemą įtraukti geriausius rezultatus pagal absolventų įsidarbinimo statistiką ir lankstų reagavimą į darbo rinkos pokyčius rodančias mokslo įstaigas ir privačias įmones.

Todėl valstybė turi sudaryti sąlygas perkvalifikavimo srityje veikti verslams, per trumpą laiką galintiems efektyviai perkvalifikuoti darbuotojus ir suteikti jiems darbo rinkos poreikius atitinkančias kompetencijas. Tai pagyventų talentų cirkuliaciją ekonomikoje ir leistų laiku reaguoti į naujai atsirandančią paklausą paslaugų ekonomikoje. Kartu su geresnėmis trumpalaikėmis socialinėmis garantijomis darbą keičiantiems ar jo neseniai netekusiems žmonėms, tokia tvarka ilgainiui leistų atsisakyti dabartinio neefektyvia Darbo biržos veikla paremto perkvalifikavimo modelio.

***

Lietuvos ir kiekvieno besimokančiojo ateitis priklauso nuo valstybės ryžto investuoti į išsilavinimą. Todėl siūloma sisteminė švietimo pertvarka yra vienas svarbiausių valstybės politikos uždavinių. Tik sėkmingai įgyvendinę šią pertvarką, padėsime pagrindą skleisti intelektualiai klestinčiai ir kiekvienam sąžiningai dirbančiam žmogui gerovę užtikrinančiai valstybei.

Rengė: G. Landsbergis, A. Kubilius, V. Stundys, I. Šimonytė, dr. A. Landsbergienė, dr. M. Adomėnas, J. Šireika, A. Zamuškevičiūtė.

VALSTYBĖS VALDYMO PERTVARKA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai valstybės valdymo srityje:

- 1) Įgyvendinsime plataus masto programą, skirtą viešojo sektoriaus atsinaujinimui, intelektualinių pajėgumo stiprinimui bei talentų ugdymui;
- 2) Įtvirtinsime į rezultatus orientuotą valstybės valdymą ir biudžeto planavimą bei ženkliai padidinsime viešą atskaitomybę; valstybės valdyme įdiegsime rinkos mechanizmus;
- 3) Įšaldysime valstybės tarnybos atlyginimų fondą; didesnę dalį darbo užmokesčio fondo skirsime aukštesnės kvalifikacijos tarnautojų atlyginimų kėlimui;
- 4) Kasmet sumažinsime po 750 valstybės tarnybos darbuotojų; per 10 metų valstybės tarnautojų skaičių sumažinsime trečdaliu;
- 5) Pertvarkysime valstybės institucinį pagrindą; valstybės valdymo politikos ir valstybės tarnybos politikos formulavimą, koordinavimą ir išteklių panaudojimo efektyvumo priežiūrą pavesime Finansų ministerijai.

1. Viešojo valdymo pertvarkos gairės 2017-2021

Ekspontinį gyventojų gerovės augimą mažoje ir atviroje valstybėje kaip Lietuva pasiekti įmanoma, tačiau tam neužtenka vien verslo iniciatyvos ar laisvai veikiančios rinkos. Kaip matyti iš kitų nedidelių valstybių pavyzdžių, spartus ekonominis augimas ir valstybės modernizavimas yra betarpiškai susijęs su valdančiojo elito sprendimu prisiimti politinę lyderystę už reikalingus pokyčius. Paprastai tariant, ten, kur atsiranda pakankamai politinės valios ir intelekto siekti gerovę atnešančių permainų, šios permainos ir įvyksta. Tą aiškiai rodo istoriniai Airijos, Singapūro, Izraelio ar Pietų Korėjos pavyzdžiai, kur atsiradus intelektualiai politinei lyderystei, buvo pasiekti lemiami proveržiai. Tam būtina sutelkti itin aukšto lygio intelektualinį potencialą – suburti kritinę jo masę tiek vykdomojoje valdžioje, tiek ir politinėse bei akademinėse bendruomenėse. Valstybės valdymo politika – valstybės gebėjimas imtis reikalingų permainų ir teikti savo piliečiams aukščiausios kokybės viešąsias paslaugas. Tai politika, kuri savo svarba nenusileidžia valstybės finansų ar energetikos politikai, tačiau Lietuvoje iki šiol sulaukia itin mažai dėmesio.

Kaip ir kitose mažose sėkmingose valstybėse, mūsų šalyje viešasis sektorius turėtų veikti inovatyviau nei vidutinis šalies verslas. Deja, mūsų šalyje valstybės valdymas savo intelektualiniu potencialu, tiek politikoje, tiek ir valstybės tarnyboje, vis labiau atsilieka nuo privataus sektoriaus. Šią tendenciją sudėtinga pakeisti, nes visose valstybės valdymo grandyse – politinėje ir karjeros tarnyboje – vis dar labai trūksta tinkamų darbo užmokesčio bei talentų pritraukimo, parengimo ir išlaikymo mechanizmų. Kol nesukursime šių mechanizmų, Lietuvoje nebus įmanoma sutelkti kritinės

masės žmonių, galinčių ir norinčių panaudoti savo patirtį ir intelektą tam, kad valstybėje būtų įgyvendintos reikalingiausios permainos.

Dėl tokios situacijos planuoti ir vykdyti būtinas pertvarkas, net ir turint pakankamai politinės valios, dažniausiai užtrunka metų metus, o kartais tampa neįgyvendinama užduotimi. Kapanojimosi (angl. *muddling through*) – mažų atsitiktinių permainų teorija ir praktika valstybės valdyme Lietuvai netinka. Kaip rodo mūsų darbo Vyriausybėje patirtis, aiškiai neapibrėžus pertvarkų krypties ir neužtikrinus lyderystės nuo pat pradžių, vėliau bet kokios ryžtingesnės permainos paskęsta biurokratinio aparato kasdienybės rutinoje. Dėl šios priežasties viešąjį sektorių reikia modernizuoti iš esmės. Panašiai, kaip Gruzija reorganizavo policiją, arba taip, kaip 2009 metais Lietuvoje buvo pertvarkytas energetinės politikos įgyvendinimas.

Mūsų šalyje po 1990-ųjų sėkmingai persitvarkė tie viešieji sektoriai, kuriuose visa struktūra buvo perkurta „nuo nulio“ arba permainos vykdytos atsižvelgiant į Europos Sąjungos iškeltus reikalavimus. Prasčiausiai buvo pertvarkyti tie sektoriai, kurių struktūros ir institucijos buvo paveldėtos iš sovietmečio, o ES mastu šios sritys buvo priskirtos nacionalinei Lietuvos kompetencijai. Dėl to, naujai sukurta Lietuvos kariuomenė, kurios nemaža dalis karininkų baigė mokslus JAV West Point ar kitose elitinėse Vakarų karo akademijose, savo profesionalumu prilygsta Vakarų valstybių kariuomenėms. To, deja, negalima pasakyti apie vis dar sovietmečio šleifo iki galo atsikratyti nepajėgiančią policiją. Taip pat sėkmingai modernizuotos valstybės finansų ir energetikos sritys. Ten, kur persipina europiniai planai bei reikalavimai ir nacionalinė politinė valia, reikalai atrodo žymiai geriau nei išimtinai lietuviškai valdomuose švietimo, socialinės apsaugos ar sveikatos sektoriuose.

Norint susitvarkyti su valstybės valdymu ir garantuoti lankstų ir inovatyvų valstybės reikalų tvarkymą, būtina:

- 1) sukurti mechanizmus, kurie užtikrintų kritinės masės talentų sutelkimą ir nuolatinį jos atnaujinimą visose valstybės valdymo grandyse;
- 2) sukurti viešosios politikos formavimo ir valdymo instrumentus bei institucijas, kurie padėtų čia dirbantiems talentams generuoti ir įgyvendinti reikalingas ir intelektualiai pagrįstas permainų idėjas.

2. Kritinės valstybės elito masės telkimas bei ateities lyderių ugdymas

Vienas iš sunkiausiai įveikiamų trukdžių spartesnei Lietuvos pažangai yra valstybinio elito trūkumas. Dėl šios priežasties šiandien valstybės politikos analizė, idėjų generavimas, valstybės politikos formavimas ir jos įgyvendinimas kenčia nuo intelektualinio potencialo stokos. Viešasis sektorius vis labiau atsilieka nuo verslo pažangos, o politinėse ir vykdomosiose valdžios grandyse esantys žmonės dažnai nėra tinkamai pasirengę valdyti šalį globalios konkurencijos sąlygomis.

Esame įsitikinę, kad valstybės modernizacijos sėkmę didele dalimi lemia tokiai modernizacijai pasirengęs valstybės tarnybos, politikos ir akademinis lyderių branduolys, gebantis priimti atsakomybę už valstybinio lygmens reformų lyderystę.

Priešingai nei Singapūro ar kitų mažų sėkmingų valstybių atveju, Lietuvos politikoje dominuoja prastai išsilavinę, reikiamos patirties ir gebėjimų neturintys politikai bei aukšto rango valstybės pareigūnai. Negalima tikėtis sparčios šalies pažangos, jeigu Vyriausybėje vyrauja užsienio kalbomis nekalbantys, platesnės globalios patirties neįgiję ministrai. Akivaizdu, jog Lietuvai reikia kritinės masės valstybinio elito, kuris būtų sukaupęs pasaulinio lygmens išsilavinimo bei tarptautinės profesionalios veiklos patirties bagažą. Abu šie elementai būtini siekiant žymiai sparčiau įgyvendinti pertvarkas valstybės valdyme ir viešųjų paslaugų teikime.

Tokios kritinės elito masės formavimasis palengva vyksta savaime, keičiantis kartoms ir naujiems lyderiams vis drąsiau imantis didesnių atsakomybių valstybės gyvenime. Tačiau savaime šis procesas vyksta pernelyg lėtai, o iššūkiai valstybės gyvenime – ekonomikos modernizacija, socialinių skirtumų ir skurdo įveikimas, demografinių ir migracinių destruktivių procesų valdymas – reikalauja žymiai greitesnių ir ryžtingų pokyčių pačiame valstybės valdyme. Todėl valstybės valdymo reforma turi apimti ne tik tokiai pertvarkai būtinų naujų institucijų įsteigimą ar modernių valstybės valdymo metodų įdiegimą, bet ir specialių lyderių politikoje ir valstybės tarnyboje parengti programų įgyvendinimą.

Rengdamiesi įgyvendinti šį uždavinį turime pasimokyti iš kitų šalių, jau sėkmingai įveikusių sparčios modernizacijos ir tinkamo valstybės lyderių parengimo iššūkius. Bene žinomiausias šiuo atžvilgiu yra Singapūro Fast Track programos pavyzdys. Į specialią lyderių ugdymo programą kiekvienais metais priimami keli šimtai jaunų valstybės tarnautojų. Šiems žmonėms paskiriami patyrę mentorai iš valstybės tarnybos, o programos dalyviai išbandomi įvairiuose valdžios departamentuose, jiems patikimos vis sudėtingesnės užduotys ir sudaromos galimybės įgyti papildomų žinių bei patirties užsienio universitetuose ir kitose institucijose. Pasibaigus tokiai kelerių metų programai, patiems talentingiausiems kandidatams sudaromos sąlygos sparčiau kilti karjeros laiptais. Taip sukurama sistema, kuri leidžia valstybės elitui nuosekliai atsinaujinti ir kartu išlaikyti aukščiausią profesinę bei intelektualią valstybės valdymo kokybę.

Panašaus masto programos yra įgyvendinamos ir daugelyje kitų valstybių: nuo Pietryčių Azijos iki Britų Sandraugos šalių. Deja, Lietuvoje iki šiol nėra sąmoningos valstybinės politikos, kuri efektyviai rūpintųsi tokio pobūdžio programų įgyvendinimu. Skirtingai nuo geruoju pavyzdžiu laikomo Singapūro, Lietuva vis dar neturi aukštųjų mokyklų, galinčių konkuruoti su geriausiaisiais pasaulio universitetais. Todėl turime galvoti ne tik apie tai, kaip jau įgijusius gerą išsilavinimą žmones privilioti į valstybės valdymo sritį, bet ir apie tai, kaip suteikti tinkamą išsilavinimą tiems, kurie savo ateitį planuoja sieti su tarnyste valstybei.

Valstybės tarnybai reikia tokių tarptautinių mokymosi programų, kokios padėjo mūsų besikuriančios kariuomenės elitui baigti mokslus jau minėtame West Point (JAV) ar kitose aukščiausio lygio vakarietiškos karo akademijose, taip sukuriant bene moderniausią šiandieninę viešąją tarnybą šalyje.

Mūsų parengtame ekonominiame programiniame dokumente – Naujame plane Lietuvai pateikėme pagrindines talentų politikos nuostatas. Suformulavome labai aišką tikslą – Lietuva turi sukurti reikalingas institucijas ir įgyvendinti politiką, kuri leistų efektyviai konkuruoti dėl geriausių talentų, galinčių iš pagrindų modernizuoti Lietuvos valstybės valdymo, ekonomikos ir mokslo sritis. Tokių programų įgyvendinimui reikia modernios vadybos ir viešojo valdymo agentūrų. Kalbant apie valstybės tarnybą, tenka pastebėti, kad tokiai talentų paieškai visiškai netinka dabartinė Valstybės tarnybos departamento veikla bei valstybės tarnybos veiklos reglamentavimas.

Šioje Valstybės valdymo modernizavimo programoje pateikiame keletą papildomų nuostatų, kurių spartus įgyvendinimas padėtų greičiau sutelkti kritinę valstybinio elito masę – esminę sąlygą siekiant atnaujinti valstybės valdymą bei šalies politinį ir ekonominį gyvenimą.

3. Nacionalinė valstybės tarnybos pažangos programa

Tai programa, kuri turėtų sudaryti galimybes jau dirbantiems valstybės tarnyboje tobulinti savo žinias ir profesinius įgūdžius, siekiant išsiugdyti aukščiausio lygmens profesionalumo ir lyderystės gebėjimus ir prisiimant vis didesnes atsakomybę. Į tokią programą būtų įtraukta:

- a) Nacionalinė valstybės tarnybos studijų ir stipendijų programa. Kiekvienais metais ne mažiau nei 100 viešajame sektoriuje dirbančių asmenų būtų suteikta galimybė išvykti iki 2 metų trukmės (magistrinių) studijų į geriausius pasaulio universitetus studijuoti valstybei svarbiose diplomatijos, gynybos, policijos, teisėtvarkos, viešojo valdymo, viešųjų finansų, ekonomikos, energetikos ir kitose srityse. Programoje būtų numatyta Vyriausybės ir kitų viešojo sektoriaus institucijų atsakomybė už specialių sutarčių sudarymą konkrečiose studijų programose su pasaulinio lygmens universitetais.
- b) Nacionalinė „Kurk Lietuvai” programa. Iki 2017 m. svarbiausiose viešojo sektoriaus institucijose būtų sukuriama ne mažiau kaip 100 vietų, skirtų vienerių metų trukmės stažuotėms tiems Lietuvos studentams, kurie yra baigę geriausius pasaulio universitetus. Po 2017 metų šis programoje dalyvaujančių skaičius turi būti palaipsniui didinamas taip, kad 2020 m. jis pasiektų 500.
- c) Kalbų programa valstybės tarnautojams, kurią įgyvendinus iki 2020 m. visi valstybės tarnautojai mokėtų anglų kalbą mažiausiai B1 lygmeniu, o dirbantys vadovaujančiose aukštesnėse valstybės tarnybos pareigose C1 lygmeniu. Programa turi numatyti skatinimo

- priemonės dirbantiems valstybės tarnyboje mokytis Šiaurės šalių kalbų, o taip pat ir tų užsienio kalbų, kurios šiuo metu tampa pasaulyje ypač svarbiomis, pvz. kinų (mandarinų).
- d) „Ateities lyderių” programa, pagal kurią būtų sukurta būsimų šalies lyderių paieškos ir ugdymo sistema. Tai sudarytų sąlygas ugdyti ateities lyderius ir padėtų jiems sparčiau siekti aukščiausių pozicijų valstybės tarnyboje. Šios programos dalyviai tobulintųsi pažangiausiose privataus sektoriaus organizacijose, užsienio ir tarptautinėse institucijose.
- e) Viešojo sektoriaus eurointegracijos programa. Kiekvienoje ministerijoje ir kitoje svarbiausioje valstybės institucijoje, ne žemesniame nei ministrų patarėjų lygmenyje būtų įdarbinti kitų ES šalių (ypač Šiaurės šalių), turintys atitinkamos patirties, buvę žinybų aukšti pareigūnai.

Ši programa taip pat turi apimti politinių partijų eurointegracijos programą, kuri numatytų, jog Vyriausybė įsteigia jaunųjų politikų, priklausančių Europos Parlamente atstovaujamos Lietuvos politinėms partijoms, stipendijas politikos mokslų studijoms geriausiuose ES universitetuose.

4. Viešojo sektoriaus reformų smegenų centras ir valstybės pažangos grupė

Viešojo sektoriaus pertvarkų idėjoms generuoti reikalingas intelektualiai pajėgus Valstybės Reformų smegenų centras. Pagrindinis tokio, skirtingose srityse pasižymėjusius profesionalus ir iškiliausius visuomenės lyderius suburiančio, centro uždavinys būtų skatinti sisteminės reformas ir inovacijas valstybėje. Tokios organizacijos pavyzdys yra 1967 m. įkurtas SITRA fondas Suomijoje. Iš pradžių veikęs kaip centrinio banko dalis, šiuo metu SITRA yra nepriklausomas (formaliai atskaitingas parlamentui) viešųjų inovacijų fondas. Dirbdamas ir patardamas Vyriausybei, šis fondas išlaikė autonomiją bei atskirą finansavimą ir savo metu inicijavo reikalingiausias reformas šalyje. Tokio tipo instrumentas leidžia institucionalizuoti verslo ir mokslo profesionalų pagalbą valstybei nuolat veikiančia ir tinkamai finansuojama organizacija, o ne laikinomis darbo grupėmis.

Antras žingsnis, kurį reikėtų žengti – Jungtinės Karalystės Efficiency and Reform Group bei Major Projects Authority pavyzdžiu suburti valstybės pažangos grupę, valdančią ir koordinuojančią visus strateginės reikšmės pokyčius. Ši grupė galėtų pakeisti Ministro Pirmininko tarnybą ar Ministro Pirmininko kanceliariją ir savo veiksmus glaudžiai derintų su Finansų ministerija bei nepriklausomai veikiančiu valstybės reformų smegenų centru. Valstybės pažangos grupė atliktų reformų planavimo, analizės ir projektų valdymo funkcijas. Grupė steigtų iš profesionalių vadybininkų sudarytas „*Tiger teams*” atskiriems projektams valdyti ir konkrečioms viešojo valdymo problemoms spręsti.

Trečias institucinis žingsnis, būtinas reformų lyderystei realizuoti, turi remtis paprastu supratimu, kad reikalingų permainų įmanoma pasiekti vien iš vidaus pertvarkius dabar veikiančias institucijas. Norint iš esmės pertvarkyti viešąjį sektorių, reikalingas naujo tipo nebiurokratizuotas

žvilgsnis į valstybės administravimą. Todėl būtinos ir visai naujo tipo institucijos bei organizacijos: talentų agentūra, inovatyvaus viešojo sektoriaus inkubatorius, švietimo inovacijų agentūra, naujos kokybės MITA, centralizuotas IT kompetencijų branduolys su vyriausioju technologijų vadovu (CTO) prie Ministro Pirmininko institucijos ir kt. Šios agentūros turėtų veikti kaip pažangios įmonės – vadovautis aiškiais pagrindiniais veiklos rodikliais, naudoti šiuolaikinius personalo valdymo, vadybos ir technologinius sprendimus bei pritraukti gambiausius talentus numatytiems tikslams pasiekti.

5. Modernių valstybės valdymo standartų įgyvendinimas Lietuvoje

Valstybės valdymo pažanga Lietuvoje didele dalimi yra palikta savieigai. Kai Lietuvoje kalbama apie valstybės valdymą, dažniausiai yra sustojama ties valstybės tarnyba, jos atlyginimų ar samdymo sistema. Tai yra svarbios sritys, tačiau jos tikrai neapima daugelio reikšmingų valstybės valdymo aspektų, kurie yra svarbūs tam, kad valstybė sugebėtų teikti visuomenei geriausios kokybės paslaugas ir gebėtų nuolat siekti būtinų reformų, užtikrinančių, jog valstybės valdyme ir paslaugų teikime Lietuva neatsilikdama galėtų sekti geriausiais kitų pasaulio šalių pavyzdžiais.

Daugelio kitų valstybių valdymo patirtis pasaulyje yra plačiai analizuojama bei apibendrinama analitinės bei akademinės bendruomenių rėmuose, todėl nėra sudėtinga semtis gerosios patirties ar mokytis iš jų nesėkmių. Tačiau labai svarbu suvokti, kad valstybės politikoje pats valstybės valdymas, tinkamas jos institucijų veikimas, garantuojantis efektyvų viešųjų paslaugų teikimą, yra ne mažiau svarbus nei valstybės finansų tvarkymas, jos ekonominė ar socialinė politika.

Todėl lygiagrečiai su valstybės elito ugdymo ir nacionaline valstybės tarnybos pažangos programa esame pasiruošę neatidėliojant įgyvendinti kitose šalyse pasitvirtinusias pertvarkas valstybės valdyme. Daugelis jų yra apibendrintos analitinėse studijose ir reikalauja tik sistemingo egzistuojančių gerųjų praktikų perkėlimo į Lietuvą.

Šioje dalyje pateikiame trumpas esmines nuostatas kokios valstybės valdymo pertvarkos Lietuvoje turėtų būti nedelsiant įgyvendinamos. Šias nuostatas parengėme remdamiesi, visų pirma, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) sukaupta informacija bei analitinėmis studijomis.

5.1. Kas turėtų Lietuvoje priimti atsakomybę už efektyvų valstybės valdymą ir tam būtinų reformų įgyvendinimą?

Įgyvendinant svarbias pertvarkas valstybės politikoje, labai svarbu yra tiek asmeninis, tiek institucinis gebėjimas priimti tokių permainų lyderystės atsakomybę.

Kai 2008 m. laimėjome Seimo rinkimus ir formavome XV Vyriausybę, jos veiklos programoje, kaip vieną iš svarbiausių prioritetų išskyrėme energetinės nepriklausomybės įgyvendinimą ir siekdami šioje srityje esminio proveržio įsteigėme Energetikos ministeriją, jos vadovu paskirdami tvirta politine valia pasižymėjusį Arvydą Sekmoką. Politinio lygmens lyderystė ir aiškaus užsibrėžto tikslo siekimas buvo esminis faktorius, lėmęs būtinų pertvarkų energetikoje įgyvendinimo sėkmę.

Kai kalbame apie valstybės valdymo politiką Lietuvoje ir tai, kokios permainos yra reikalingos šioje srityje, turime konstatuoti paprastą tiesą, kad šios srities priskyrimas Vidaus reikalų ministerijos atsakomybei yra nepasiteisinęs. Norėdami įgyvendinti kokias nors svarbesnes ir nuoseklesnes permainas, turime išspręsti institucinės lyderystės valstybės valdymo politikoje kylančias problemas.

Valstybės valdymo politika didele dalimi yra efektyvaus valstybės išteklių valdymo politika, siekiant, kad šie resursai duotų didžiausią įmanomą naudą efektyvių viešųjų paslaugų pavidalu mokesčių mokėtojams, kurie tuos valstybės finansus savo sumokamais mokesčiais ir sutelkia.

Todėl nėra keista, kad daugelyje EBPO (OECD) narių valstybės valdymo politikos kasdieniais reikalais užsiima ne kuri nors kita, o Finansų ministerija.

Atsižvelgdami į šią paplitusią praktiką ir mes siūlome šalia aukščiau numatytų institucinių pertvarkų, kurios Vyriausybės kanceliarijoje sutelktų strateginių permainų valstybės valdyme planavimo resursus, atsakomybę už valstybės valdymo politikos kasdienybę, įskaitant ir atsakomybę už valstybės tarnybos veiklą, iš Vidaus reikalų ministerijos perkelti į Finansų ministeriją.

Toliau, remdamiesi minėta EBPO (OECD) pateikta geriausių kitų šalių valstybės valdymo patirčių apžvalga, pateikiame konkrečias būsimų permainų Lietuvos valstybės valdymo politikoje nuostatas.

5.2. Viešumas valstybės valdyme

Apie viešumą valstybės valdyme Lietuvoje yra daug kalbama, tai siejant su korupcijos ir nepotizmo prevencija. Tačiau viešumas taip pat yra labai svarbus instrumentas siekiant efektyvių viešųjų paslaugų visiems tų paslaugų vartotojams.

a) Paslaugų vartotojų teisių įtvirtinimas, paslaugų tiekėjams privalomai skelbiant vartotojų chartijas

Dauguma EBPO (OECD) valstybių yra įvedusios vadinamas vartotojų chartijas (angl. *citizens' charter*). Šiuo instrumentu siekiama vartotojams suteikti aukštos kokybės, lengvai prieinamas ir į vartotoją orientuotas viešąsias paslaugas. Vartotojų chartijos sudaro galimybes viešųjų

paslaugų vartotojams tikėtis, kad tokios paslaugos bus pritaikytos jo asmeniniams poreikiams, kad bus sudaryta pasirinkimo galimybė (įskaitant ir pasirinkimą tarp keleto skirtingų paslaugų teikėjų) ir, kad bus aišku, kur galima kreiptis dėl nekokybiškų paslaugų ar reikalauti tinkamos kompensacijos. Vartotojų chartijos suteikia informacijos ne tik apie tai, kada paslaugų teikėjas dirba, bet ir per kiek laiko paslauga turi būti suteikta, kokių aptarnavimo kultūros standartų galima tikėtis, kaip galima skųstis dėl netinkamos paslaugos ar kaip paslauga bus suteikta esant specialioms poreikiams (neįgaliųjų atveju). Vyriausybė, paskelbdama konkrečios viešosios paslaugos vartotojo chartiją, kartu nubrėžia standartą, kurio turi siekti paslaugos tiekėjas ir kurio pagrįstai turi tikėtis paslaugos gavėjas.

Lietuvoje vartotojų chartijų praktika teikiant viešąsias paslaugas nėra plačiai paplitusi, nors atskiros institucijos ir stengiasi savo veikloje taikyti aukštus aptarnavimo standartus. Todėl vienas iš pirmųjų veiksnių, kurių imsime pertvarkydami valstybės valdymą, turės būti kitų šalių pasiteisinusios patirties, įgyvendinant vartotojų chartijų principus, perkėlimas į Lietuvą. Įsipareigojame, jog jau pirmais Vyriausybės veiklos metais pasirodys pirmosios vartotojų chartijos tose srityse, kur viešosios paslaugos vartotojams yra ypač svarbios: mokesčių mokėjimas: sveikatos paslaugos, komunalinės paslaugos ir kt.

b) Viešųjų konsultacijų politika, įgyvendinant valstybės politikos pertvarkas

Nors Lietuvos teisėkūra ir naujų valstybės politikos iniciatyvų kūryba yra pakankamai atvira, tačiau joje stinga sistemingumo. Dėl to visuomenės dalyvavimas tokių iniciatyvų svarstyme dažnai yra apsunkintas. Kai kuriais atvejais, kaip pavyzdžiui derinant naujų statybų projektus, atitinkamos valdžios institucijų dialogas su bendruomene tampa pasityčiojimu iš tos pačios bendruomenės teisių, numatytų atitinkamuose įstatymuose.

Esame pasiruošę peržiūrėti visą viešųjų konsultacijų politiką ir įgyvendinti tokias viešųjų konsultacijų priemones, kurios yra paremtos naujosiomis IT technologijomis ir kurios piliečiams suteiktų realias, o ne tik formaliai numatytas, galimybes dalyvauti svarstant įvairaus lygmens ir masto valstybės politikos iniciatyvas.

5.3. Į rezultatus orientuotas valdymas

Tai, kad valstybės valdymas turi būti pertvarkytas taip, kad savo veikloje valstybės institucijos orientuotųsi į konkrečius planuojamus rezultatus, Lietuvoje yra senai žinoma. 2008-2012 m. XV Vyriausybėje nuosekliai siekėme būtent tokių permainų valstybės valdyje, bandydami perimti gerąjį tokių šalių kaip Kanados ar Jungtinės Karalystės patirtį. Deja, tenka pripažinti, jog pasiekta pažanga šioje srityje buvo nepakankama, o dar silpniau link tokio tikslo buvo judama dabartinės Vyriausybės valdymo laikotarpiu.

Į rezultatus orientuoto valdymo principų įgyvendinimas iš institucijų reikalauja ne tik sugebėti aiškiai išskirti savo veiklos prioritetus, bet ir apibrėžti, kokių konkrečių rezultatų tose srityse turi būti pasiekta. Tai nėra lengvas uždavinys, ypač kai per dešimtmečius valdžioje yra įprasta prie paprasčiausio „kasdienybės administravimo“, kai metai iš metų yra atliekamos tos pačios funkcijos, visiškai negalvojant ar galima būtų ką nors jų atlikime pakeisti ir pagerinti, ar galima būtų siekti aiškiai pamatuojamų, apibrėžtų ir geresnių rezultatų.

Dar sunkiau yra tokių rezultatų siekimą susieti su į rezultatus orientuotu biudžetu, ko šiais laikais taip pat siekia daugelis OECD valstybių. Lietuvoje pastangos sieti biudžeto planavimą su siektiniais planuojamais rezultatais kol kas yra labai menkai pasistūmėjusios. Taip yra nepaisant to, kad permainos teikiant efektyvesnes bei geresnės kokybės paslaugas ir maksimaliai efektyviai naudojant ribotus finansinius resursus yra tikrai galimos ir galinčios duoti geresnius rezultatus. Kaip pavyzdį galime prisiminti mūsų XV Vyriausybės įgyvendintą socialinių pašalpų mokėjimo reformą, kai atsakomybė mokėti tokias pašalpas nuo valstybės buvo perkelta savivaldybėms ir jos sugebėjo labai ženkliai sumažinti nesąžiningų gavėjų skaičių, taip ženkliai sutaupant daug mokesčių mokėtojų lėšų.

Esame pasiruošę į rezultatus orientuotą valdymą paversti pagrindine valstybės valdymo paradigma. Pasimokę iš ligšiolinių savo nesėkmių ir perimdami gerąją kitų šalių patirtį, esame pasirengę tokio valdymo pilotinius projektus pradėti įgyvendinti tam geriausiai pasirengusiose ministerijose iš karto po rinkimų. Vėliau sukauptą patirtį nuosekliai įgyvendinti ir plėsti visose valstybės valdymo srityse.

5.4. Viešos atskaitomybės svarba valstybės valdyme

Vieša ir efektyvi atskaitomybė yra vienas iš pamatinių modernaus valstybės valdymo principų. Viešumo principas valstybės valdyme ir į rezultatus orientuoto valdymo paradigma sudaro galimybes sukurti efektyvią viešos atskaitomybės valstybės valdyme sistemą. Tai, savo ruožtu, sukuria pagrindus stiprinti visuomenės ir valdžios tarpusavio pasitikėjimo principus, kurių nesant demokratija negali būti pilnavertė, o valstybė negali būti tinkamai valdoma. Dar svarbiau yra tai, jog be tokių principų negali būti pasiektas nacionalinio lygmens sutarimas dėl to, kokių viešųjų paslaugų tiekimą visuomenė patiki valstybei ir kaip visuomenė įsipareigoja šių paslaugų teikimą finansuoti. Kitaip sakant, kokio dydžio ir modelio gerovės valstybės norime bei siekiame.

Lietuvoje yra nemažai atskirų instrumentų, kuriais valdžia realizuoja viešos atskaitomybės principą. Tačiau šie instrumentai nėra apjungti į efektyvią sistemą, todėl žmonėms dažnai sunku suprasti, kokių prioritetinių tikslų Vyriausybė planuoja siekti ar kokius rezultatus šie pasiekti tikslai duos. Net ir pateikdama savo metinės veiklos ataskaitą Vyriausybė pasitenkina tik savo atskirų darbų

ir darbėlių įvardinimu, tačiau nepateikia jokios ataskaitos apie iš anksto užsibrėžtų tikslų ir rezultatų pasiekimą ar neįgyvendinimą.

Todėl planuojame iš esmės pertvarkyti metinių Vyriausybės ataskaitų instrumentą, paversdami jį esminiu Vyriausybės viešą atskaitomybę įtvirtinančiu įrankiu. Lygiai taip pat esame pasiruošę pertvarkyti ir Vyriausybės veiklos prioritetų planavimo bei valstybės biudžeto rengimo procesus, siekdami, kad šie trys instrumentai veiktų kartu. Svarbu užtikrinti, jog jie ne tik padėtų Vyriausybei tinkamai planuoti savo veiklą, bet ir sudarytų galimybę efektyviai atsiskaityti už pasiektus ar nepasiektus rezultatus, tuo pat metu planuojant reikalingas veiklos korekcijas.

Numatome, kad pagal naujus principus rengiama Vyriausybės ataskaitoje bus privalu: a) aiškiai įvardinti, kurie iš Vyriausybės prioritetinių tikslų ir svarbiausių rezultatų buvo pasiekti; b) nurodyti priežastis, dėl kurių kurie nors rezultatai nebuvo pasiekti ir kaip tokios kliūtys artimiausioje ateityje bus šalinamos.

Vyriausybės ataskaitoje turės būti nurodyta, kokius naujus veiklos prioritetus Vyriausybė turi planuoti, ruošdamasi darbui ateinančiais metais. Šie prioritetai turi tapti pagrindu planuojant konkrečius būsimųjų metų veiklos rezultatus ir atitinkamas valstybės biudžeto išlaidas.

Planuojant svarbiausius Vyriausybės metinės veiklos prioritetus, reikia pateikti tam skirtus biudžeto asignavimus bei ataskaitą apie tai, kaip planai buvo įgyvendinti. Vyriausybė tai turės pateikti tokiu būdu, kad visuomenė, o tuo pačiu ir Seimas, turėtų maksimalias galimybes realizuoti savo teisę reikalauti iš valdžios viešos atskaitomybės, taip realizuojant demokratinei santvarkai būtiną grįžtamąjį ryšį.

5.5. Politikos formavimo ir jos realizavimo/administravimo atskyrimas

Daugelis OECD valstybių, įgyvendindamos modernius valstybės valdymo principus, šiuo metu laikosi keleto kertinių nuostatų:

- a) Vyriausybės vis daugiau galių teikiant viešąsias paslaugas atiduoda savivaldai;
- b) Vyriausybės vis daugiau dėmesio priverstos skirti problemoms, kurios kyla iš greitėjančių globalizacijos procesų ir kelia pagrįstą visuomenių susirūpinimą: tarptautinė prekyba, aplinkosauga, tarptautinė migracija, antiteroristinė veikla ir kt.
- c) Vyriausybės savo veiklose stengiasi trauktis iš tokių tradicinių sričių, kurias gali sėkmingai užimti privatus sektorius – visiškai savarankiškai, turėdamas kontraktą su Vyriausybe ar valstybei tiesiog garantuojant viešą veiklos kontrolę. To pasekoje, daugelyje Vyriausybių nebelieka tradicinių geležinkelių, telekomunikacijų, pašto ar energetikos departamentų;
- d) Vyriausybei traukiantis iš daugelio paslaugų tiesioginio teikimo, natūraliai išauga jos reguliuojantis ir paslaugų teikimą prižiūrintis vaidmuo bei poreikis turėti efektyviai

veikiančias naujas, tokią priežiūrą atliekančias institucijas, kurios būtų nepriklausomos nuo Vyriausybės.

Valstybės valdymo galių perdavimas savivaldai ar bendruomenėms, atskirų valstybės funkcijų privatizavimas, perėjimas nuo tiesioginio paslaugų teikimo prie tokių paslaugų teikimo priežiūros ir reguliavimo ir privataus verslo įtraukimas į tokių paslaugų teikimą – tai esminiai žingsniai, kuriais turime eiti link didžiųjų kokybinių pokyčių moderniam valstybės valdyme.

Tose srityse, kur valstybės atsakomybė įgyvendinti reikalingą politiką išlieka svarbi, pats svarbiausias modernaus valstybės valdymo bruožas yra politikos „vairavimo“ ir „irklavimo“ atskyrimas – perskyra tarp politikos formavimo ir jos įgyvendinimo.

Britų reformatoriai šį principą apibūdina naudodami akademinio irklavimo pavyzdį: aštuonvietėje valtyje yra vairininkas ir irkluotojai. Vairininkas užduoda tempą ir kryptį, o irkluotojai įgyvendina vairininko numatytą strategiją. Funkcijos ir atsakomybės yra aiškiai atskirtos ir nepainiojamos. Tuo tarpu tarpusavio pasitikėjimas yra būtinas ir veda į pergalingų rezultatų pasiekimą. Labai panaši situacija matoma ir valstybės valdyme: politikos formavimas turi būti atskirtas nuo jos realizavimo – tai viena iš esminių kolektyvinių pastarojo meto OECD šalių patirčių.

Jeigu priimame tai, kad politikos formavimas ir toliau lieka pagrindinė ministerijų atsakomybė, ypatingai svarbu politikos realizavimą perkelti į „ištiestos rankos atstumą“ (angl. *arm-length*) lygį nuo jų nutolusias vykdomąsias agentūras.

Lietuvoje XV Vyriausybės laikotarpiu sukaupėme vertingos patirties, leidžiančios teigti, kad tokių agentūrų veikla gali būti labai sėkminga ir duodanti puikių rezultatų įgyvendinant konkrečią Vyriausybės apibrėžtą politiką atskirose srityse. Taip buvo įkurtos „Investuok Lietuvoje“ ir „Verslios Lietuvos“ agentūros, atitinkamai atsakingos už tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą ir mūsų įmonių eksporto skatinimo politikos įgyvendinimą. Vadovaujamos jaunų, užsienyje aukštos profesinės patirties įgijusių vadovų, šios agentūros akivaizdžiai parodė, kokių efektyvių rezultatų jos gali pasiekti veikdamos kaip moderniai valdomos viešosios įstaigos. Tenka apgailestauti, kad XVI Vyriausybė šių agentūrų sėkmingai veiklai sudarė daug institucinių, finansinių ir net personalinių kliūčių, tačiau ir tokia neigiama patirtis yra vertinga ruošiantis toliau įgyvendinti politikos formavimo ir jos įgyvendinimo atskyrimo pertvarką.

Mūsų įsitikinimu, ligšiolinė agentūrų veikla Lietuvoje yra geras pavyzdys, kaip tinkamas valstybės politikos formavimo ir įgyvendinimo atskyrimas. Įgyvendinimo funkcija, perkelta į viešosios įstaigos statusu veikiančią agentūrą, gali pasiekti reikšmingų proveržių. Taip yra visų pirma todėl, nes viešosios įstaigos statusas agentūroms leidžia ne tik sukurti efektyvias ir biurokratinių rėmų nevaržomas darbinės struktūras, bet ir lanksčiai spręsti reikalingų talentų ir intelektinių resursų pritraukimo bei finansavimo iššūkius.

Todėl naujoje Vyriausybėje numatome ne tik atgaivinti ar stiprinti tokių dar mūsų Vyriausybės sukurtų agentūrų, kaip „Investuok Lietuvoje“, „Versli Lietuva“ ar MOSTA veiklą, bet ir kurti naujas agentūras. Tokias, kaip: Regionų ekonominės plėtros agentūra, Modernaus valstybės valdymo agentūra, Švietimo plėtotės agentūra bei kitas, kurios bus reikalingos šiame programiniame dokumente aptariamų valstybės politikos pertvarkų įgyvendinimui.

Lygiai taip pat planuojame ir toliau stiprinti nepriklausomus viešųjų paslaugų reguliuotojus, tiek tose srityse, kuriose viešąsias paslaugas teikia natūralūs monopoliai, tiek ir tose srityse, kur jas teikia konkuruojantys privatūs teikėjai. Siekiant užtikrinti aukštą kokybės standartą, tokių reguliuotojų veikla turi būti tinkamai finansuojama, tuo pat metu remiantis aiškiai nustatytais viešos atskaitomybės principais.

Daug dėmesio skirsime ir tam, kad ten, kur viešąsias paslaugas teikia valstybės ar savivaldybių valdomos įmonės, valdymas remtųsi geriausiais EBPO (OECD) principais. Tai visų pirma reiškia, kad tokių įmonių valdymas turi būti atskirtas nuo ministerijų ir politikos formavimo grandies. Tai, ką XV Vyriausybės laikotarpiu pasiekėme pertvarkydami valstybei priklausančių energetikos įmonių valdymą, esame pasiruošę pritaikyti ir valstybės valdomoms transporto, komunikacijų ar savivaldybių valdomoms viešąsias paslaugas teikiančioms įmonėms.

5.6. Rinkos mechanizmų panaudojimas valstybės valdyme

EBPO (OECD) šalys, įgyvendindamos modernaus valstybės valdymo politiką, vis plačiau vartoja tai, kas sutartinai vadinama „rinkos mechanizmais“, suteikiant vienokias ar kitokias viešąsias paslaugas. Tokių permainų varomoji jėga yra tai, kad plečiantis gerovės valstybėms, Vyriausybės yra priverstos garantuoti vis vertingesnes viešąsias paslaugas turint ribotą finansinių išteklių kiekį. Susidurdamos su įtampa tarp augančių finansavimo poreikių ir nepakankamų išteklių, vyriausybės daugeliu atvejų šią situaciją sprendžia diegdamos rinkos mechanizmus.

Trys pagrindiniai rinkos mechanizmų tipai, naudojami viešųjų paslaugų suteikimui:

- a) Privačių teikėjų samdymas (angl. *outsourcing*);
- b) Privačios ir viešosios partnerystės (PPP) instrumentų panaudojimas;
- c) Paslaugų kuponų (angl. *voucher*) panaudojimas.

a) Privačių teikėjų samdymas

OECD šalių tarpe yra įvairios patirties samdant privačius teikėjus tokioms viešosioms paslaugoms, kurios iki tol buvo realizuojamos tik valstybės. Australija, Kanada, Jungtinė Karalystė ir JAV naudoja privačius kalėjimus. Danai gelbėjimo ir ugniagesių funkciją patikėjo privačiai

kompanijai, islandai maisto kokybės inspekcijai samdo privačią kompaniją, Naujoji Zelandija viešam auditui naudoja privačias audito kompanijas.

Lygiai taip pat švietimo, sveikatos priežiūros ar socialinės paramos funkcijos, įskaitant įdarbinimą, neįgalumo diagnostiką, specializuotą globą ir gydymą, vaikų priežiūrą ir globą, daugelyje OECD valstybių yra patikimos privatiems tiekėjams.

Esame įsitikinę, kad ir Lietuvoje daugelyje panašių sričių į viešųjų paslaugų tiekimą galėtų būti žymiai plačiau įtrauktas privatus verslas, valstybei pasiliekant viešų standartų nustatymo ir paslaugų kokybės priežiūros atsakomybę.

b) PPP instrumentų panaudojimas

Lietuvoje kaupiama pradinė PPP projektų realizavimo patirtis. Pagal tokių projektų panaudojimą įgyvendinant stambius infrastruktūros projektus, gana stipriai atsiliekame nuo toliau pažengusių OECD valstybių.

Matydami, kad kelių infrastruktūros modernizavimo darbuose jau stipriai atsiliekame net nuo kaimyninės Lenkijos, esame pasiruošę šią sritį išskirti kaip prioritetinę. Stengsimės perimti geriausią ne tik Lenkijos, bet ir kitų panašių valstybių geriausią PPP panaudojimo patirtį

c) Paslaugų kuponai

Esame pasirengę Lietuvoje pritaikyti paslaugų kuponų sistemą. Jos požymiai mūsų šalyje tik pradeda atsirasti. Šioje sistemoje viešosios paslaugos tiekimas yra atskirtas nuo jos finansavimo. Finansavimas lieka valstybės atsakomybe. Finansavimas vyksta per vaučerį, kuris yra išduodamas paslaugos vartotojui, kuris jį iškeičia į paslaugą, pasirinkdamas tarp keleto paslaugos tiekėjų.

Vaučerio kuponai naudojami tik specifinėms paslaugoms, gali padengti visą arba tik dalį paslaugos kainos. Taip pat jie gali būti skiriami įvairioms grupėms, priklausomai nuo valstybės politikos, o paslaugas gali suteikti tiek valstybiniai, tiek privatūs paslaugų teikėjai.

5.7. Lankstesnė ir moderniai lyderystei pasirengusi valstybės tarnyba

Šalys, kurios daug dėmesio skiria savo valstybės valdymo modernizavimui, lygiai taip pat daug dėmesio skiria ir valstybės tarnybos modernizavimui. Į valstybės tarnybos veiklos, atlyginimo, samdymo principus atnešama vis daugiau geros patirties iš privataus verslo taikomų pažangiausių žmogiškųjų išteklių valdymo instrumentų. Išlaikant valstybės tarnybos vertybinį specifiškumą, vis tik vis intensyviau ieškoma būdų kaip į valstybės tarnybos valdymo principus įnešti daugiau lankstumo, orientacijos į rezultatus. Taip pat ypatingas dėmesys daugelyje šalių yra skiriamas valstybės tarnybos lyderystės potencialo stiprinimui, įvairiais būdais stiprinant elitinio aukščiausio lygmens valstybės

tarnybos gebėjimus prisiimti modernios lyderystės atsakomybę. Šiam, mūsų įsitikinimu, ypač svarbiam iššūkiui daug vietos skyrėme šio programos skyriaus pradžioje.

Daugelyje EBPO (OECD) pažangiausių šalių valstybės tarnyba pertvarkoma remiantis panašiais principais:

- a) Siekiama optimizuoti valstybės tarnautojų skaičių;
- b) Į valstybės valdymą per įvairias agentūras įtraukiami ir valstybės tarnyboje nedirbantys, tačiau aktualiomis kompetencijomis pasižymintys asmenys;
- c) Valstybės tarnybos valdymas vis dažniau yra decentralizuojamas, patikint tokį žmogiškųjų išteklių valdymą pačioms ministerijoms bei valstybės institucijoms;
- d) Nuo „karjeros“ valstybės tarnybos vis labiau pereinant prie „postinės“ valstybės tarnybos - įdarbinimo kontraktai valstybės tarnyboje darosi vis labiau individualizuoti, nustatantys individualią atskaitomybę už darbo rezultatus ir individualias atlyginimų sąsajas su pasiektais rezultatais;
- e) Kaip jau minėta, ypatingas dėmesys yra skiriamas lyderystės potencialo ugdymui ir stiprinimui, numatant tam specialias atrankos taisykles, ugdymo programas ir tinkamas atlyginimų sistemas;

Deja, tenka pripažinti, kad šioje srityje pastaruoju laikotarpiu valstybės politika Lietuvoje buvo nesisteminė, dažnai visiškai paviršutiniška. Pirma, taip iš dalies nutiko dėl to, kad lyderystę šioje srityje turėjo demonstruoti Vidaus reikalų ministerija, kuri pagal savo prigimtį nėra tam tinkama. Antra, pats valstybės valdymas iki šiol nėra laikomas svarbia valstybės politika. Siekiant reikalingų permainų, esame iš karto pasirengę įgyvendinti keletą labai konkrečių veiksmų optimizuojant viešąjį sektorių:

- a) Atsižvelgdami į valstybės demografinius pokyčius, per 10 metų esame pasirošę valstybės tarnautojų skaičių sumažinti 30 proc. (nuo 28600 iki 19600 tarnautojų). Tai ketiname padaryti išaldydami valstybės tarnybos atlyginimų fondą ir nustatydami tikslą – per 10 metų kasmet tarnautojų skaičių sumažinti po 750. Taip pat sieksime, kad valstybės tarnautojai dirbtų tik valstybės politikos „formavimo“ darbus, o jos įgyvendinimas būtų patikimas agentūrų darbuotojams. Mažinant viešojo sektoriaus personalą, finansinėmis ir kitomis priemonėmis būtina užtikrinti valdžios įstaigų motyvaciją atleisti neefektyviai dirbančius ir perteklinius tarnautojus. Taip pat būtina spręsti ir statutinių valstybės pareigūnų pertekliaus klausimą.
- b) Nors šiuo metu atlyginimai valstybės tarnyboje yra pakankamai konkurencingi žemojoje ir vidurinėje grandyje, tačiau aukštos kvalifikacijos profesionalams trūksta galimybių užsidirbti

jų gebėjimams adekvatų atlygį. Dėl šios priežasties didesnę darbo užmokesčio fondo dalį skirsime aukštesnės kvalifikacijos tarnautojų atlyginimų kėlimui.

- c) Pertvarkysime dabartinę neskaidrią valstybės tarnautojų atlyginimų sistemą. Šiuo metu valstybės tarnyboje realus atlyginimų vidurkis yra gerokai aukštesnis nei rodo oficiali statistika. Nuo privataus sektoriaus atsiliekančios atlyginimai padidinami įvairiais priedais prie tarnautojams oficialiai mokamų algų. Dėl šios priežasties valstybės įstaigų vadovai turi įgyti teisę savo nuožiūra valdyti jų įstaigų darbo užmokesčio fondus – spręsti, kiek jų vadovaujami tarnautojai turėtų realiai uždirbti.

Baigiamosios nuostatos ir neatidėliotini darbai

Rašydami valstybės valdymo programos dalį nesistengėme visur numatyti labai konkrečius veiksmus, kurių reikės imtis. Kai kur įvardijome konkrečias priemones, instrumentus ar institucijas, kurias kursime, kitur apsiribojome tik bendresnių principų įvardijimu, kurių detalizavimas iki konkrečių veiksmų dar reikalaus papildomo ekspertinio ir analitinio įdirbio. Akivaizdu, kad planuojame keisti ir ministerijų sąrašą bei atskiroms ministerijoms priskirtų funkcijų sąvadą – daugelį tokių nuostatų esame pasiruošę paskelbti dar iki rinkimų.

Tačiau bendra mūsų nuostata yra aiški – valstybės valdymas yra ypatingai svarbi viešosios politikos dalis, turinti tokią pat reikšmę kaip finansai, energetika ar gynyba. Deja, iki šiol ši sritis buvo visiškai apleista. Todėl turime sutelkti visas pastangas pastarąjį atsilikimą skubiai sumažinti. Permainas valstybės valdymo srityje pradėsime nuo konkrečių, šioje programoje aprašytų, darbų:

a) visose valstybės valdymo grandyse telksime ir ugdysime talentus:

- įgyvendinsime nacionalinę valstybės tarnybos pažangos programą ir jau dirbantiems valstybės tarnyboje padėsime tobulinti savo žinias bei profesinius įgūdžius;
- įgyvendinsime nacionalinę valstybės tarnybos studijų ir stipendijų programą, kuri kasmet leis 100 viešajame sektoriuje dirbančių asmenų tobulintis geriausiuose pasaulio universitetuose;
- sustiprinsime programą „Kurk Lietuvai“ – iki 2017 m. svarbiausiose viešojo sektoriaus institucijose kasmet 100 užsienio universitetuose mokslus baigusių studentų būtų priimti metų trukmės stažuotėms;
- įgyvendinsime kalbų programą valstybės tarnautojams, kad iki 2021 m. visi valstybės tarnautojai anglų kalbą mokėtų mažiausiai B1 lygmeniu, o tarnautojai, užimančios aukštesnes pareigas C1 lygmeniu;
- įgyvendinsime ateities lyderių programą, skirtą būsimų šalies lyderių paieškai ir ugdymui;

- įgyvendinsime viešojo sektoriaus eurointegracijos programa, kad kiekvienoje ministerijoje ne žemesniu nei ministro patarėjo lygmeniu būtų įdarbinti kitų ES šalių atitinkamų žinybų buvę aukšti pareigūnai.

b) sukursime institucinį pagrindą valstybės modernizacijos idėjoms generuoti ir įgyvendinti:

- viešojo sektoriaus pertvarkų idėjoms generuoti įsteigsime politiškai nepriklausomą Valstybės Reformų smegenų centrą;
- vietoj Ministro Pirmininko kanceliarijos/Ministro Pirmininko tarnybos Jungtinės Karalystės Efficiency and Reform Group bei Major Projects Authority pavyzdžiu įsteigsime valstybės pažangos grupę, valdančią ir koordinuojančią visus strateginės reikšmės pokyčius valstybėje;
- sukursime kitas pokyčiams vykdyti reikalingas institucijas: talentų agentūrą, inovatyvaus viešojo sektoriaus inkubatorių, švietimo inovacijų agentūrą, IT kompetencijų centrą su vyriausioju technologijų vadovu (CTO) prie Ministro Pirmininko institucijos.

c) valstybės valdyme įtvirtinsime viešumo ir efektyvumo principus:

- reikalausime, kad viešųjų paslaugų tiekėjai privalomai skelbtų vartotojų chartijas;
- prieš įgyvendindami valstybės politikos pertvarkas rengsime viešas konsultacijas su visuomene;
- vadovausimės į rezultatus orientuoto viešojo valdymo principais;
- iš esmės pertvarkysime metinių Vyriausybės ataskaitų instrumentą, paversdami jį esminiu Vyriausybės viešą atskaitomybę įtvirtinančiu įrankiu;
- aiškiai atskirsime politikos formavimą ir jos įgyvendinimą;
- valstybės valdyme panaudosime rinkos mechanizmus – dalį viešųjų paslaugų tiekimo perleisime į privačių tiekėjų žinią, projektus įgyvendins viešos ir privačios partnerystės PPP pagrindu. Užtikrinsim, kad būtų įvesta viešųjų paslaugų kuponų sistema.

d) užtikrinsime profesionalų pokyčių valdymą:

- radikaliai sumažinsime vyriausybės išskiriamas prioritетines sritis – jų nebus daugiau nei 20 (šiuo metu Vyriausybė yra išskyrusi daugiau nei 150, taip iš esmės paneigiant prioriteto sąvoką);
- valstybės valdymo politikos ir valstybės tarnybos politikos formulavimą ir koordinavimą patikėsime Finansų ministerijai;

- ministerijų darbą įgyvendinant prioritetus organizuosime projektų valdymo skyriaus (angl. *project management office*) pagrindu;
- įvesime ministerijų kanclerių kadencijas;
- bendradarbiavimui tarp institucijų skatinti sukursime finansinius instrumentus – Projektų valdymo ir reformų grupės valdomus tarpinstitucinius finansinius krepšelius, į kuriuos galės pretenduoti tik bendradarbiaujančios institucijos;
- sujungsime ES ir nacionalinius strateginio valdymo padalinius valstybės institucijose;
- Finansų ministerijai pavesime naują viešųjų išlaidų efektyvumo peržiūros funkciją;
- pritrauksime profesionalius projektų vadovus (ypač, kai įgyvendinami „horizontalūs“ tarpinstituciniai projektai) bei investuosime į jau dirbančių projektų vadovų, ministerijų ir įstaigų vadovų kompetencijų kėlimą.

e) užtikrinsime efektyvesnę valstybės tarnybos darbą:

- atsižvelgdami į demografinius pokyčius Lietuvoje, kasmet valstybės tarnybą sumažinsime 750 darbuotojų;
- sudarysime finansines paskatas į valstybės tarnybą ateiti aukštos kvalifikacijos profesionalams – didesnę valstybės tarnybos darbo užmokesčio fondo dalį skirsime aukštesnės kvalifikacijos tarnautojų atlyginimams kelti;
- valstybės įstaigų vadovams suteiksime teisę savo nuožiūra valdyti jų įstaigų darbo užmokesčio fondus ir spręsti, kiek jų vadovaujami tarnautojai turėtų uždirbti.

f) pertvarkysime ir mažinsime teisinį reguliavimą:

- remdamiesi modernaus valstybės valdymo principais radikalai mažinsime Vyriausybės ir jai pavaldžių įstaigų Seimui teikiamų įstatymo projektų skaičių – turi būti rengiami ir teikiami tik patys reikalingiausi (pagal nusimatytus prioritetus) bei konsoliduoti teisės aktai;
- teisėkūros proceso Vyriausybėje ir jai pavaldžiose įstaigose priežiūra ir optimizavimo atsakomybė turi būti paskirta konkrečiam asmeniui/komandai;
- remsimės Jungtinės Karalystės Red Tape Challenge programos pavyzdžiu ir patirtimi atsisakydami perteklinio teisinio reguliavimo;
- ministerijų teisės departamentų, atsakingų už teisėkūrą funkcijas perduosime vienam teisėkūros padaliniui, veikiančiam šalia Vyriausybės.

***

Štai tokią Valstybės valdymo programą esame pasirengę įgyvendinti. Rengdami šią programą laikėmės aiškios nuostatos, kad valstybė turi susigrąžinti gebėjimą lyderiauti būtinosiose valstybės

gyvenime permainose, o tam reikia, kad valstybės valdymas ir Lietuvoje atitiktų aukščiausius Vakarų valstybių standartus: jis turi būti lankstus, efektyvus ir pajėgus prisiimti lyderystės našą.

Naujų galimybių Lietuvai reikalingas XXI amžiaus iššūkiams pasirengęs, modernus valstybės valdymas. Esame pasiruošę jį sukurti!

Rengė: A. Kubilius, J. Šireika, M. Liutvinskas

MOKESČIŲ IR FINANSŲ POLITIKA

Valstybės finansų ir mokesčių politika yra svarbi viešosios politikos sritis, kurios negalima svarstyti atskirai nuo kitų viešosios politikos sričių. Viešųjų finansų tvarkymo ir mokesčių politikos, visų pirma, turi būti tokios, kad būtų tinkamai apmokama už kitose viešosios politikos srityse apibrėžtas viešąsias paslaugas. Tai turi būti daroma laikantis pamatinio solidarumo principo – negalima apmokėjimo už dabarties vartojimą naštos perkelti ateities kartoms, o tie, kuriems gyvenime labiau pasisekė, turi prisiimti santykinai didesnę našta. To reikia tam, kad išvengtume užburto “skurdo rato”, kai dalis mūsų visuomenės karta iš kartos neturi galimybių pasinaudoti kokybiškais viešosiomis paslaugomis.

Šioje programos dalyje išdėstome ne tik tai, kokių konkrečių žingsnių imsime tobulindami mokesčių sistemą ir tvarkydami viešuosius finansus, bet ir savo požiūrio į valstybės finansus bei mokesčių politiką pamatinės nuostatas. Tikime, kad tokių nuostatų aiškumas padės siekti platesnio sutarimo mūsų visuomenėje dėl to, kokios apimties ir kokios kokybės viešųjų paslaugų mes tikime iš valstybės bei kaip planuojame už tai visi solidarai susimokėti.

Mokesčių priemonėmis gali būti siekiama paskatinti arba, priešingai – riboti tam tikras elgsenas. Visgi pagrindinė mokesčių paskirtis nėra ką nors “skatinti” ar “žlugdyti”. Bendras mokesčių naštos lygis yra tiesiogiai susijęs su tuo, kokio dydžio valstybę šalies piliečiai nori matyti – tai yra, kokios apimties viešųjų paslaugų iš valstybės tikisi. Kai šie dydžiai nekoreliuoja, t.y. viešųjų išlaidų dydis nuolat viršija pajamas, kurių didžioji dalis surenkama būtent per mokesčius, neišvengiamai tenka gyventi skolon. Taip valstybė pasmerkia save visoms su tuo susijusioms rizikoms bei yra priversta skirti vis daugiau lėšų palūkanoms už jau išleistus pinigus mokėti.

Gerovės valstybė neturi būti kuriama didinant perskirstymą nuolat didėjančios skolos sąskaita. Nors valstybė turi teisę skolintis ir šiuo metu gali tai daryti itin pigiai, tai neturi tapti paskata daugiau skolintis einamosioms išlaidoms. Einamosios išlaidos (atlyginimai, pensijos, įvairios viešosios paslaugos) turi būti apmokamos iš tvarių valstybės pajamų. Jų lygio palaikymas skolintais pinigais ir/arba sukauptais rezervais yra pateisinamas tik ekonominio nuosmukio laikmečiu. Todėl negalime dairytis tik į tai, kiek procentų BVP viena ar kita ES šalis vidutiniškai skiria vienai ar kitai sričiai ir brėžti sau su tuo susijusių uždavinių, tampant paklodę prie mums labiau patinkančio atskiro pavyzdžio ar vidurkio.

Pirmiausia kaip piliečiai turime atsakyti sau į klausimą – kokio viešųjų paslaugų modelio siekiame. Tada turime įvertinti, kiek jis kainuoja, t.y. kiek mūsų visų sukuriamos gerovės skiriame bendriems poreikiams (viešosioms paslaugoms), kurių nebūtinai atgausime tiek, kiek įmokame. Tuomet turime rasti būdą, kaip paskirstyti šią kainą tarp skirtingų visuomenės narių mokesčių pavidalu, siekdami, kad toks paskirstymas būtų vertinamas kaip teisingas.

Modernios gerovės valstybės ypatybė yra ta, kad 2/3 viešųjų išlaidų tenka socialinei ir sveikatos apsaugai bei švietimui. Pasižymime senstančiomis visuomenėmis, kurias lydi ir nuolat brangstanti sveikatos apsauga (be kita ko, ir dėl technologinio medicinos progreso, naujų vaistų ir gydymo būdų). Susidūrę su šiuo spaudimu ir nekalbėdami su visuomene apie išteklius, tik apsigaudinėjame, kad problemas kažkaip išspręs auganti ekonomika, nors ji tik gali kilstelėti esamą pyragą į nominaliai aukštesnį lygį, tačiau negali pakeisti jame susiformavusių proporcijų.

Diskusija apie mokesčius negali apsiriboti klisėmis, kuriomis Lietuvoje diskutuojame jau trečias dešimtmetis. Akivaizdu, jog labai aukšti mokesčiai netrukdo kai kurioms valstybėms būti itin konkurencingoms pasaulio mastu (Skandinavijos šalių pavyzdys), kaip ir maži mokesčiai savaime neužtikrina efektyviai veikiančios ekonomikos. Ekonominio konkurencingumo priežastys slypi kur kas giliau nei tiesiog mokesčių lygis. Kai piliečių lūkesčiai dėl viešųjų paslaugų yra aukšti (esame ES dalis), o dėl mokesčių – neadekvačiai žemi, susiduriame su jau daug metų Lietuvą kamuojančia “fiskalinės tapatybės krize”, kai norima mokesčių “kaip JAV”, o gerovės “kaip Švedijoje”.

Diskusijas šiais klausimais apsinkina ne tik nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo pradžios tebesitęsiantis mokesčių demonizavimas, bet ir su tuo susijęs slėpimasis nuo pareigos iš esmės kalbėti apie tai, dėl ko mokesčiai yra mokami. Taip puoselėjamas klaidingas įsitikinimas, kad surinkti mokesčiai perskirstomi tik valstybės tarnautojų ir politikų atlyginimams, tad tereikia sumažinti jų skaičių ir labai daug išteklių liks visoms kitoms sritims. Taip žmonės yra sąmoningai klaidinami, populistiskai siūlant sprendimus, kurie liečia tik nežymią viešųjų išlaidų dalį. Tačiau, žinoma, piliečių požiūris į mokesčius yra tiesiogiai susijęs su valstybės tarnybos ir politikų darbu, t.y. valstybės paslaugų ir viešojo administravimo kokybe. Todėl valstybė privalo dėti visas pastangas, kad mokesčių mokėtojai suvoktų savo mokamų pinigų gražą kaip deramą. Akivaizdu, kad šiandien korupcija, nepotizmas ir prasta vadyba trukdo Lietuvos žmonėms matyti sumokamus mokesčius kaip atgal per įvairias viešąsias paslaugas ir gėrybes jiems grįžtantį dalyką.

Lietuvos perskirstymo lygis šiuo metu yra vienas mažiausių visoje ES. Perskirstome apie 35 proc. BVP, kai ES vidurkis – apie 50 proc. ES vidurkis yra dydis, savyje talpinantis labai skirtingas šalių patirtis (nuo itin žemo iki labai aukšto perskirstymo lygio). Be to, didelė dalis tos susikurtos gerovės daugelyje šalių ilgą laiką buvo apmokama iš skolintų lėšų, tad itin aukštą perskirstymą dažnai lydi ir itin aukšta skola. Turime matyti ir tai, kad šiandieninė europietiška gerovės sistema susiduria su vis didesniais iššūkiais – buksuojančiai Europos ekonomikai darosi vis sunkiau ją išlaikyti. Tektoninės Europos problemos glūdi tame, kad Europos Sąjungoje gyvena 7% pasaulio gyventojų, ji sukuria 20% pasaulio BVP, tačiau tuo pat metu finansuoja net 50% pasaulio socialinių išlaidų. Kitaip sakant, europiečiams, palyginus su kitomis šalimis, tenka išlaikyti santykinai žymiai didesnės apimties viešųjų paslaugų sistemą, nei jie uždirba.

Lietuvos išlaidų struktūra, vertinant pagal išlaidas atskiroms valstybės funkcijoms, ne itin skiriasi nuo ES vidurkių, tačiau esama ir labai ryškių skirtumų. Daugumai sričių skiriame nemažesnę, o atskirais atvejais ir didesnę savo viešųjų išlaidų dalį (procentais) nei ES vidurkis. Tačiau, lyginant įvairius paslaugų kokybę leidžiančius vertinti rodiklius, matyti, kad net ir pastarųjų atveju nepavyksta užtikrinti bent jau vidutiniškų ES mastu rezultatų. Kita vertus, turime ir valstybės funkciją, kuriai tenkanti išlaidų dalis ženkliai atsilieka nuo ES vidurkio – tai socialinė apsauga, o konkrečiai pensijos, parama šeimai ir vaikams bei bedarbiams. Tuo tarpu pagal išlaidas ligai ir neįgalumui ES vidurkį stipriai lenkiame tiek absoliučiai (proc. nuo BVP), tiek santykinai (proc. nuo išlaidų).

Ką siūlome?

Didesnis persikirstymas nėra tikslas pats savaime, tačiau yra ištis nedaug pavyzdžių, kai išsivysčiusių valstybių persikirstymas yra mažesnis nei Lietuvos šiuo metu (Šveicarija yra labai ryškus, bet kone vienintelis pavyzdys). Be to, persikirstymo lygio *status quo* išlaikymas reikalauja radikalių apsisprendimų dėl to, kurios sritys bus visiškai ar iš dalies privatizuotos. Priešingu atveju ir toliau bandysime užtikrinti neadekvatų ištekliams viešųjų paslaugų mastą. Senėjant Lietuvos visuomenei, tą bus vis sunkiau ir sunkiau padaryti, todėl toks elgesys būtų nesąžiningas šalies žmonių atžvilgiu ir trumparegiškas.

XXI amžiuje nuo kolektyvinės gamybos ir tuo paremtų kolektyvinių santykių vis labiau pereinama prie individualios gamybos, individualių serviso paslaugų, o tai iš esmės keičia nuo XIX amžiaus nusistovėjusius viešuosius santykius. Šiandien dar sunku prognozuoti, kaip tiksliai atrodys europietiška viešųjų paslaugų sistema po kelių dešimtmečių, tačiau galime spėti, kad ji bus mažiau kolektyvinė ir labiau individualizuota.

Norime gyventi klestinčioje europietiškoje valstybėje su europietiškomis paslaugomis – to siekime nuo pat 1990-ųjų, tai ir toliau matome kaip svarbiausią strateginę savo tikslą. Tačiau suprantame ir tai, kad Europa turės keistis ir, artėjant XXI amžiaus viduriui, viešųjų paslaugų sistemoje keisti tai, kas atrodė nekintama ir privaloma nuo pat XIX amžiaus pabaigos. Šia prasme turime privalumą – dar nesame pilnai sukūrę to, ką senoji Europa veikiausiai turės, bent iš dalies, skausmingai keisti. Mes galime jau dabar atsižvelgti į XXI amžiaus iššūkius ir kurti tokį gerovės modelį, kuris ilgainiui dėl nepakeliamos valstybės skolos naštos ar menko ekonomikos augimo neprislėgs mūsų pačių vaikų pečių.

Manome, kad Lietuvai nereikėtų orientuotis į didžiausius ES mastu persikirstymo mastus, nes jie nebūtinai tvarūs, o norint juos padaryti tvariais visuomenė turi tikėti didelio persikirstymo nauda, tad ir būti pasirengusi mokėti aukštus mokesčius. Tačiau matome esant tikslinga, kad Lietuvos persikirstymo lygis ilgainiui pasiektų apie 40 proc. BVP. Manome, kad toks persikirstymo lygis išliks pakankamai žemas, kad nekliudytų ekonomikos plėtrai (panašus persikirstymo lygis yra Estijoje,

Airijoje), tačiau kartu bus pakankamas, kad leistų atsižvelgti į chroniškai neadekvatų socialinės apsaugos finansavimą bei geriau atliepti iššūkius kitose viešųjų paslaugų srityse.

Nebandysime meluoti, kad lėšų, skiriamų socialinei apsaugai, dalį galima ženkliai padidinti sumažinus valstybės tarnautojų skaičių, kaip dažnai lengvabūdiškai kalbama. Tai – nesulyginami dydžiai, o valstybės tarnyba šiaip ar taip yra būtina, nors ir reformuotina iš esmės. Žinoma, privalome išnaudoti atskirose srityse šiuo metu glūdinčius efektyvumo didinimo rezervus, tačiau, dažnu atveju, tai reikš sutaupytų lėšų palikimą tai pačiai sričiai, taip užtikrinant aukštesnę teikiamų paslaugų kokybę. Sutaupymai aptarnaujant valstybės skolą taip pat galės būti perskirstyti kitoms sritims, tačiau tai neleis išspręsti visų išteklių stygiaus problemų.

Ambicija pasiekti adekvatesnę Europos šalių kontekste perskirstymą negali būti įgyvendinta esant dabartiniam valstybės pajamų iš mokesčių santykiui su BVP. Jis tam šiandien yra tiesiog per mažas – Lietuva pagal mokesčių santykį su BVP su 28 procentais yra ES valstybių gale (vidurkis – beveik 40 procentų). Palyginimui, Estijos mokesčių įplaukų santykis su BVP siekia 32 procentus – maždaug 4 procentiniais punktais daugiau nei Lietuvoje. Iki Estijos lygio siektume ilgainiui padidinti ir Lietuvos mokesčių/BVP santykį.

Akivaizdu, kad sprendimų, kurie padėtų šį tikslą įgyvendinti, turime ieškoti mokesčių sistemoje. Tai nereiškia, kad siekiame žūtbūt didinti pačius mokesčius – mokesčių našta atskiroms visuomenės grupėms ir šiandien yra neadekvačiai didelė, o mokesčių tarifai ES mastu – daugeliu atveju gana solidūs ar bent jau vidutiniai. Nemaža dalis mokesčių tiesiog nesumokama. Tai vyksta nebūtinai dėl nelegalių veiklų ar mokesčių slėpimo – taipogi ir dėl legaliai sudarytų galimybių jų mokėti mažiau, nors tos galimybės nebūtinai turi pagrindą, atitinkantį didesnio teisingumo siekį. Svarbu suprasti, kad neįmanoma padidinti mokesčių pajamų taip, kad mokesstinė našta niekam individualiai nepadidėtų. Juk jeigu priversime susimokėti tuos, kurie šiandien priklausančių mokėti mokesčių išvengia, jiems konkrečiai tai reikš mokesčių naštos didėjimą. Tas pats tinka ir mokesčių išimtimis bei lengvatomis besinaudojantiems mokėtojams.

Tačiau tokios priemonės yra reikalingos siekiant, viena vertus, nukrauti bent dalį mokesčių naštos nuo ja perkrautų visuomenės grupių bei, kita vertus, siekiant didesnio mokesčių sistemos teisingumo, kai vienodoje padėtyje esantieji moka vienodus mokesčius. Didesni mokesčiai turi atspindėti didesnę pajėgumą mokėti, taigi ir prisidėti prie viešųjų paslaugų išlaikymo, net jeigu viešosiomis paslaugomis individualiai nesinaudojama proporcingai daugiau.

Mūsų požiūris į mokesčių sistemą ir mokesčių politiką gali būti apibūdintas paprastu principu – į mokesčių sistemą žiūrime kaip į lėšų sutelkimo sistemą. Lėšų, kurios būtų panaudotos tam, kad būtų tinkamai apmokėta už suteikiamas viešąsias paslaugas, o taip pat ir tam, kad būtų sumažinta pajamų nelygybė, kurios aukštas lygis visuotinai pripažįstamas kaip nepageidautinas. Nors mokesčių sistemoje gali būti bandymų paskatinti atskiras elgsenas ar, priešingai, jas riboti, tokių išlygų

veiksmingumas turi būti tinkamai įrodytas. Priešingu atveju, dėl interesų grupių bandymų išsiderėti sau kokią lengvatą ar išlygą, mokesčių sistema tampa kiaura kaip rėtis ir net gana aukšti tarifai neužtikrina adekvačių valstybės pajamų.

Verslo sąlygoms lemiamą įtaką daro ne tai, kokio dydžio yra mokesčiai, o kokios kokybės paslaugas – infrastruktūrą, darbuotojų išsilavinimą ir sveikatą, teisinių ir viešojo administravimo institucijų veiklą – valstybė gali už surinktus mokesčius suteikti tam pačiam verslui. Būtent todėl yra gausu gana aukštų mokesčių valstybių, kurios yra tarp konkurencingiausių pasaulyje. Lygiai taip pat, būtent todėl visa aibė valstybių su žemais mokesčiais, padrabstančių mažą pyragą trupiniais visoms funkcijoms, kurių nedrįsta atsisakyti, nėra konkurencingumo čempionai. Vadinasi, verslo sąlygoms svarbus adekvatus balansas tarp mokesčių lygio ir paslaugų kokybės, juolab, kad mokesčius visada moka žmonės. Net tada, kai mokesčiai nustatomi “įmonėms”, juos galiausiai sumoka žmonės – įmonės savininkai, darbuotojai ar prekių/paslaugų pirkėjai. Esama padėtis neleidžia tokio adekvataus balanso užtikrinti.

Dabartinėje Lietuvos mokesčių sistemoje egzistuoja tiek teisingumo (didelę mokesčių naštos dalį neša mažų ir vidutinių pajamų gavėjai, o kai kurias taikomas lengvatas sunku pagrįsti kitkuo nei interesų grupių įtaka), tiek efektyvumo (kai kurie mokesčiai ženkliai iškraipo mokėtojų elgseną, pvz. imantis vokelį taupo darbdavio pelną savo senatvės vartojimo sąskaita) problemos, kurios turi būti sprendžiamos nedelsiant.

Nors mokesčių ir BVP santykis yra mažas, negalime sakyti, kad Lietuva yra mažų mokesčių šalis. Kai kurie mokesčiai Lietuvoje, ypač ES kontekste, tikrai yra maži (pelno mokestis) arba apskritai beveik neegzistuojantys (turto mokesčiai, automobilių mokesčiai), o kai kurie – vidutiniai (PVM). Tačiau labai ryškiai išsiskiria darbo apmokestinimo nesubalansuotumas – pajamų mokesčio tarifas yra labai nedidelis, todėl apsunkina bet kokios politikos įgyvendinimą naudojant šią priemonę. Tuo tarpu kitos įmokos sudaro liūto dalį ir priskiriamos “draudimui”, nors didelė jų dalis tėra perskirstymas, kuris galėtų ir turėtų būti atliekamas iš bendrųjų mokesčių.

Samdomi darbuotojai, ypač uždirbantys mažesnes ir vidutines pajamas, šiandien tempia didžiąją mokesčių naštos dalį. Jie turi menkesnes galimybes pasinaudoti įvairiomis mokesčių naštos mažinimo priemonėmis (darbdavio suteikiamomis gėrybėmis natūra ir pan.) ar mažiau apmokestinamomis veikos formomis (pvz. individualia veikla). Dažnai manoma, kad tai darbdaviai neša sunkią 31 procento draudimo įmokų (kurios yra darbuotojų būsimos pajamos – susirgus, išėjus į pensiją ar gavus negalią) našta, kurią reikia mažinti, kad darbdaviui būtų lengviau. Tačiau realybėje ši našta per mažesnes algas “į rankas” yra perkeliama darbuotojams. Sistema yra neskaidri – darbuotojai sutinka imti vokelį, taip taupydami darbdavio kaštus, nors išties mažina savo būsimąsias pajamas.

Keisdami šią padėtį siūlome:

- išskaidrinti samdomų darbuotojų pajamų apmokestinimo sistemą. Darbuotojo darbo užmokestis būtų padidinamas dabar darbdaviui įstatymu priskirtų mokėti draudimo įmokų suma, o darbuotojo mokesčiai ir draudimo įmokos būtų skaičiuojamos nuo tokio padidinto darbo užmokesčio;
- darbuotojo nuo taip perskaičiuoto darbo užmokesčio mokamus mokesčius logiškai išskirstysime nedidindami mokesčių naštos (bendroms valstybės paslaugoms, sveikatos priežiūros paslaugoms ir socialiniam draudimui). Priešingai – mokesčių našta realiai mažinsime: mažesnių pajamų gavėjams taikysime neapmokestinamąjį pajamų dydį (NPD) visoms jų mokamoms įmokoms, išskyrus socialinio draudimo įmokas, kurių tarifas bus gerokai mažesnis nei šiuo metu. Didesnių pajamų gavėjams taikysime logiško dydžio socialinio draudimo įmokų “lubas”;
- žymiai didesnę dėmesį nei iki šiol skirsime vaikams auginantiems darbuotojams, ženkliai padidindami už vaiką taikomą neapmokestinamąjį pajamų dydį bei jį taikydami visoms darbuotojo mokamoms įmokoms, išskyrus socialinio draudimo įmokas.

Tokios reformos rezultatai:

- realiai padidėjusios mažas ir vidutines pajamas gaunančių, taip pat vaikus ar įvairius auginančių, žmonių pajamos po mokesčių;
- realiai pagerėjusios sąlygos darbdaviui didinti darbo užmokestį, sumažėjusios paskatos vokeliams ir kitoms mokesčių vengimo ir apėjimo formoms;
- skaidrumas – aiškesnis vaizdas, kiek ir kokių mokesčių bei draudimo įmokų žmogus moka nuo savo pajamų ir kiek kainuoja jo darbo vieta. Paprastesnis administravimas darbdaviui, atsakingam už mokesčių išskaičiavimą.

Tokia reforma gali gana ženkliai paveikti valstybės biudžeto pajamas iš mokesčių. Tačiau kartu turėtų sumažėti paskatos neskaidriam darbo užmokesčiui bei mokesčių vengimo ir apėjimo formoms. Viena vertus, dėl realių socialinio draudimo lubų taikymo sumažės paskatos geriau apmokamų darbuotojų piniginių atlygį keisti įvairiais substitutais. Antra vertus, mažesnių pajamų gavėjams sumažės paskatos imti vokelį dėl realiai sumažėjusios mokesčių naštos ir aiškumo dėl įmokų paskirties. Todėl poveikis biudžeto pajamoms, tikėtina, bus teigiamas ir dėl sustiprėjusios mokesčių bazės. Be to, vykdant šią reformą, reikės peržiūrėti ir kitų gyventojų pajamų rūšių (individualios veiklos, kapitalo pajamų) apmokestinimo sąlygas bei įvairias mokesčių lengvatas. Sieksime užtikrinti tolygų skirtingų pajamų apmokestinimą – deramai atsižvelgiant į pajamų

skirtumus, tačiau nepaliekant galimybių manipuluoti sandoriais ir sąvokomis, taip siekiant patenkinti mažesnio tarifo taikymo sąlygas.

Kadangi norime ne vien techninės pertvarkos, bet ir realios mokesčių naštos mažiau uždirbantiems sumažinimo, kartu išlaikant viešųjų finansų discipliną, tokią reformą planuojame atlikti etapais. Todėl numatome:

- nuo 2017 metų padidinti neapmokestinamąjį pajamų dydį (iki 240 eurų per mėnesį darbuotojui, gaunančiam minimalią mėnesio algą) bei dvigubai – iki 240 eurų padidinti papildomą neapmokestinamąjį pajamų dydį, taikomą už auginamą vaiką (įvaikį). Proporcingai padidinsime ir neįgaliesiems numatytus individualius neapmokestinamuosius pajamų dydžius. Tokį mokesčių naštos mažinimą leis užtikrinti planuojamas ūkio ir darbo užmokesčio fondo augimas;
- nuo 2018 metų pradėsime taikyti tas pačias apmokestinimo sąlygas, kokios taikomos pajamų mokesčiui, dabar gyventojų nuo pirmo euro mokamoms sveikatos draudimo įmokoms. Tai sumažins PSDF pajamas, todėl turėsime peržiūrėti fondo finansavimo principus, siekdami užtikrinti stabilius jo išteklius;
- nuo 2019 m. įstatymu nustatysime darbo užmokesčio ir mokesčių bei įmokų perskaičiavimą aukščiau minėtomis sąlygomis, t.y. padidinant darbo užmokestį dabar darbdavio mokamais mokesčiais ir pertvarkant mokesčius ir įmokas, aiškiai atskiriant įmokas sveikatai, socialinio draudimo įmokas ir pajamų mokesčių, skirtą bendroms valstybės reikmėms. Socialinio draudimo įmokoms bus nustatytos pagrįstos įmokų “lubos”, gerokai žemesnės nei šiuo metu numatyta riba.

Atsižvelgdami į aukščiau išdėstytas principines nuostatas mokesčių klausimais, nežadėsime nei PVM tarifo mažinimo, nei PVM lengvatų atskiroms prekėms ir paslaugoms.

Viena vertus, PVM tarifo sumažinimas galėtų sumažinti kainų lygį, tačiau toks mažinimas reikštų, jog labiau juntamai atpigėtų turtingesnių žmonių vartojimas (brangesnės prekės), o mažiau pasiturinčių – tik simboliškai. Tuo tarpu valstybės biudžetas netektų didelės dalies pajamų, kurios galėtų būti skirtos būtent mažiau pasiturinčių gyventojų paramai.

PVM lengvatos svarbiausioms vartojimo prekėms (visų pirma, maistui) yra galimos ir socialiai atrodytų teisingos. Tačiau, kaip rodo tyrimai, įskaitant ir atliktus Lietuvoje, jos persiduoda į kainas tik iš dalies ir mažesniuoją mastu. Vadinasi, viešosios lėšos, kurios gali būti panaudotos pajamų netolygumams išlyginti, vėlgi būtų kapitalizuotos, nesuteikiant mažesnių pajamų gavėjams jokios apčiuopiamos naudos.

Gerinsime PVM surinkimą, kuris, nepaisant dabartinės Vyriausybės pagyrų, praktiškai nepagerėjo, nors valdantieji veikia visiškai kitomis sąlygomis. Jeigu 2010-2012 pagrindinis ūkio

augimo variklis buvo eksportas, o vidaus vartojimas, kaip ir disponuojamos pajamos, traukėsi ar stagnavo, tai 2013-2015 metais ūkio augimą labiausiai lėmė vidaus vartojimas ir gyventojų pajamų augimas. Tuo tarpu PVM pajamų santykio su BVP atsilikimas nuo Estijos 2015 m. pasiekė naujas aukštumas.

Esame atviri svarstyti pelno mokesčio mokėjimo tvarkos pakeitimus, kurie padėtų sklandžiau įgyvendinti Naują planą Lietuvai. Manome, kad ir šiuo metu pelno mokestis Lietuvoje yra pakankamai konkurencingas tarptautiniame kontekste. Investuotojams šiandien susirūpinimą kelia kiti, daug svarbesni investiciniams sprendimams, aspektai.

Tikėdami smulkaus ir vidutinio verslo svarba ir atsižvelgdami į ypatingai palankias sąlygas valstybei valdyti išdo srautus:

- supaprastinsime pelno mokesčio mokėjimą smulkioms ir vidutinėms įmonėms, iš esmės atsisakydami avansinių šio mokesčio mokėjimų ir numatydami juos tik stambiausioms įmonėms, kurios turi galimybes palankiomis sąlygomis valdyti savo finansų srautus. Maksimaliai supaprastinsime ir kitų mokesčių avansinių mokėjimų tvarką;
- supaprastinsime PVM mokėjimo tvarką smulkioms įmonėms, numatydami galimybę mokėti šį mokestį gavus apmokėjimą už prekes ir paslaugas, o ne išrašius sąskaitą. Taip pat išplėsimė pusmetinio PVM deklaravimo ir mokėjimo galimybes.

Manome, kad nekilnojamojo turto mokestis yra teisingas, efektyvus ir svarbus savivaldybių pajamų šaltinis, tačiau prie diskusijų apie šio mokesčio bazės plėtimą grįšime tik atkūrę pasitikėjimą viešuoju valdymu ir taupiu bei racionalių mokesčių mokėtojų išteklių naudojimu.

Kadangi bendri viešųjų finansų tvarkymo pagrindai yra aiškiai apibrėžti Lietuvos įstatymuose, Europos Sąjungos teisyne bei tarptautiniuose šalies įsipareigojimuose, savaiame suprantama, jog rengsime, tvirtinsime ir vykdysime biudžetus laikydamiesi šių teisės aktų. Tai leis užtikrinti tvarų deficito mažėjimą, kurio nesugebėjo užtikrinti dabartinė Vyriausybė, pasiekusi vizualiai gerų rezultatų, tačiau tai padariusi daugiausia dėl nuo jos nepriklausančių priežasčių, tokių kaip Eurostat naudojamos metodologijos pasikeitimai.

Rengė: I. Šimonytė, A. Kubilius, M. Majauskas.

ENERGETIKOS SEKTORIUS

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai energetikos sektoriuje:

- 1) Sinchronizuosime Lietuvos ir Baltijos valstybių elektros sistemas su Kontinentinės Europos tinklais bei atsijungsime nuo rusiškosios IPS/UPS elektros sistemos;
- 2) Užkirsime kelią elektrai iš nesaugios Astravo atominės elektrinės patekti į Lietuvą;
- 3) Lietuvą paversime regioniniu suskystintų gamtinių dujų prekybos centru;
- 4) Sudarysime sąlygas šildymo kainų mažėjimui;
- 5) Pasieksime proveržį elektromobilių srityje bei užtikrinsime tvarią atsinaujinančių išteklių plėtrą.

1. XV-osios Vyriausybės palikimas: 2008-2012 metai

Energetika yra ypatinga ir skirtinga nuo kitų sričių valstybės politika pirmiausia dėl to, kad esminės šiame sektoriuje tebevykstančios permainos yra tiesiogiai susijusios su 2008-2012 metų Vyriausybės veikla, jos laikotarpiu baigtais ar iki brandžios stadijos įgyvendintais projektais.

Apsirūpinimo energijos išteklių diversifikavimą ir konkurenciją tarp skirtingų energijos šaltinių užtikrino nutiestos elektros perdavimo jungtys su Švedija ir Lenkija, baigtas įrengti ir sėkmingai funkcionuojantis suskystintų gamtinių dujų (SGD) terminalas. Krentančias energetikos kainas vartotojams, mažėjančias sąnaudas ir skaidrią konkurenciją užtikrino bei „Gazprom“ monopoliją dujų sektoriuje išgyvendino spartus III-ojo ES Energetikos Paketo principais grįstas veiklų energetikoje atskyrimas ir išgryninimas. Itin reikšmingas buvo ir energijos rinkų bei biržų sukūrimas ar įsijungimas skandinaviškas rinkas (*NordPoolSpot*), svarbiausių energetikos įmonių akcijų susigrąžinimas į valstybės rankas. Iš užsienio perkamų energijos išteklių dalį bendrame šalies energijos balanse sumažino ir prie energetinio saugumo didinimo svariai prisidėjo vietinės bei atsinaujinančios energijos kiekio didinimas, pagrįstas daugiausia perėjimu prie šilumos gamybos iš biokuro ar atliekų tiek regionuose, tiek ir didžiuosiuose miestuose.

Galima konstatuoti, jog šios ankstesnės A. Kubiliaus vadovaujamos Vyriausybės pradėtos ir iki brandžios stadijos pastūmėtos bei pastaruoju metu baigtos sektoriaus pertvarkos iš esmės ir negrįžtamai pakeitė situaciją jame bei rinkos dalyvių tarpusavio santykius, įnešant į juos daugiau skaidrumo, konkurencijos bei ekonominio pagrįstumo. Tai taip pat atvėrė naujas galimybes plėsti energetikos sektoriaus paslaugų tiekimą tiek Lietuvos, tiek ir kitų šalių tiekėjams ir vartotojams. 2008-2012 metais priimti sprendimai leido sudaryti palankias sąlygas naujiems verslams ir įmonėms steigti – buvo kuriamos naujos darbo vietos, ypač biokuro, katilų suskystintų dujų tiekimo rinkose.

2. XVI-osios Vyriausybės veiklos energetikos sektoriuje vertinimas

Tuo pat metu aiškiai matome, kad XV-osios Vyriausybės pradėti, bet pasikeitus valdžioms taip ir neįgyvendinti projektai pastaruoju metu atvėrė energetikos sektoriuje naujas piktžaizdes, o kai kurias sritis apėmė neleistinas sąstingis. Dėl politinės valios trūkumo įšaldžius naujos branduolinės jėgainės projektą Visagine prarastas darbų pagreitis bei iki tol pasiekta projekto pažanga. Dėl nekompetentingo projekto valdymo, nuolatinio valdančiųjų politinio blaškymosi, kurio geriausia išraiška yra apčiuopiamo rezultato taip ir nedavusių darbo grupių kūrimas, bei negebėjimo efektyviai spręsti koordinavimo problemų su užsienio partneriais. Sumenko tikėjimas, kad tokio masto ir strateginės reikšmės projektas Lietuvoje gali būti apskritai įgyvendintas.

Dėl to ir nuolat augančių elektros importo apimčių vis dažniau ir aščiau iškyla adekvačių vietinės generacijos pajėgumų klausimas. Esant tokioms aplinkybėms, kasdien didėja pavojus, jog trūkstamą elektros energijos poreikį užpildys importas iš šalia Lietuvos sienos statomos nesaugios ir tarptautinius standartus paminančios Astravo atominės jėgainės, kurios keliamą grėsmę, užuot ėmęsi realių veiksmų jai sustabdyti, valdantieji renkasi paprasčiausiai ignoruoti. Jeigu ir toliau aukščiausiam politiniame lygmenyje bus tik diskutuojama, nepriimant jokių realių sprendimų dėl poreikį atitinkančių vietinės elektros generacijos pajėgumų užtikrinimo bei atsiribojimo nuo nesaugios Astravo AE, elektra iš šios elektrinės tiesiog užtvindys mūsų energetikos sistemą. Akivaizdus to pavyzdys – tai, kad naktį elektrą iš šios baltarusiškos jėgainės bus priversta naudoti Kruonio hidroakumuliacinė elektrinė. Tai reiškia, jog mes tiesiog neturėsime pasirinkimo bei negalėsime baltarusiškos elektros nepirkti. Turime išnaudoti visas priemones, kad užkirstume tokiam scenarijui kelią.

Be to, nusikalstamu reikia laikyti šios Vyriausybės sprendimą atsisakyti termofikacinių pajėgumų, pirmiausia Vilniuje, taip realiai pasmerkiant juos sunaikinimui. Negalime leisti, kad Lietuva, esant reikalui, nebeturėtų pakankamai bet kuriuo metu parengtų veikti rezervinių energijos generacijos pajėgumų, galinčių užtikrinti maksimalaus elektros poreikio patenkinimą. Skirtingai nei dabartinę Vyriausybę sudarančios politinės jėgos, esame įsitikinę, jog ilgalaikis energijos tiekimo saugumas negali būti aukojamas vardan mažesnės elektros kainos prieš rinkimus – trumpojo laikotarpio nauda gali turėti ženklios neigiamos įtakos šalies energetiniam saugumui vidutiniu-ilgesniuoju laikotarpiu. Todėl dėsime visas pastangas tam, kad išsaugotume ir atstatytume vietinius rezervinius pajėgumus.

Analizuojant dabartinės, XVI-osios Vyriausybės įgyvendintą energetikos politiką, verta pastebėti ir tai, jog iš mirties taško per pastaruosius tris su puse metų taip ir nepajudėjo šios Vyriausybės žadėtų šilumos ir elektros pajėgumų iš biokuro ir atliekų statyba Vilniuje. Kyla pagrįsta abejonė, ar, praleidus šią galimybę, jie apskritai kada nors bus pastatyti. Valdančiųjų siekis paskubomis populistiskai išnaudoti žinią apie mažėjančias dujų kainas buitiniams vartotojams lėmė

tai, kad naudą iš neskaidraus iš “Gazprom” perkamų dujų kainos sumažinimo atgaline data laimėjo politiškai svarbesnė vartotojų dalis. Tuo tarpu didžioji dalis gamtinių dujų vartotojų nuolaidų taip ir nesulaukė, nors jiems tai buvo net keletą kartų viešai žadėta. Visa tai vainikavo šios Vyriausybės prieš “Gazprom” netikėtai pralaimėta byla Stokholmo arbitraže – dėl to Lietuva neatgaus 1,4 milijardo eurų. Atsakomybė už tai krenta, visų pirma, ant A. Butkevičiaus pečių.

Dabartinė Vyriausybė itin pamėgo parlamentinių komisijų kūrimą, taip imituojuojant aktyvų ir ekspertinėmis žiniomis grįstą veikimą. Visgi žvelgiant atgal, aišku, jog šios komisijos energetikos srityje nesugebėjo nuveikti nieko prasmingo. Greičiau priešingai – dažniausiai jos buvo, paminant demokratinėse valstybėse priimtus principus, valdančiųjų naudojamos kaip politiniai įrankiai siekiant atkeršyti buvusiai Vyriausybei už jos pradėtas radikalias permainas energetikos ūkyje ir „Gazprom“ monopolio panaikinimą bei išgyvendinimą.

3. Mūsų programa naujam laikotarpiui: 2016-2020 metai

a) Sinchronizacija su Kontinentinės Europos tinklais

Sėkmingai įgyvendinus III-ojo ES Energetikos Paketo nuostatas ir taip išsprendus ilgalaikes dujų sektoriaus problemas, nutiesus elektros jungtis su Švedija ir Lenkija bei pastačius suskystintųjų gamtinių dujų terminalą, Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių elektros energetikos sistemų sinchronizavimas su Kontinentiniais Europos elektros tinklais šiandien neabejotinai yra Lietuvai svarbiausias sisteminio lygmens tikslas, formuojantis daugelį kitų su juo tiesiogiai susijusių uždavinių.

Pirmasis iš šių uždavinių yra egzistuojančios infrastruktūros išplėtimas – sinchronizacijai būtinos antros aukštos įtampos elektros jungties su kaimynine Lenkija nutiesimas. Kol kas tenka apgailestauti, kad projekto įgyvendinimas stringa. Esminė to priežastis – tai, kad šios jungties nepavyko išlaikyti Europos Sąjungos remiamų energetikos projektų – vadinamųjų bendrojo intereso projektų (angl. *Projects of Common Interest – PCI*) – sąrašė. Buvimas šiame sąrašė yra itin svarbus, kadangi užtikrintų didelę dalį projektui reikiamo finansavimo. Visgi dėl nepakankamų dabartinės Energetikos ministerijos vadovybės pastangų, ši galimybė iki šiol nebuvo išnaudota.

Svarbu suvokti, jog papildomos elektros linijos nutiesimas į Lenkiją anaipol nėra vienintelis uždavinys, užtikrinantis sinchronizaciją su Kontinentinės Europos tinklais. Šiam tikslui pasiekti būtina žengti keletą kitų svarbių žingsnių – visų pirma užtikrinti atsijungimą nuo rusiškos sistemos, kurioje Lietuvos ir kitų Baltijos šalių elektros energetikos sektorius funkcionuoja iki šiol, taip pat turėti pakankamus vietinius generacinius pajėgumus Baltijos regione.

b) Desinchronizacija nuo IPS/UPS sistemos

Ne mažiau nei antroji jungtis su Lenkija svarbus strateginio lygmens uždavinys yra nuoseklus mūsų elektros energetikos sistemos valdymo ir stabilumo palaikymo perėmimas iš IPS/UPS sistemos – desinchronizavimas nuo jos. Europos Kontinentiniais elektros tinklai remiasi valstybių, sudarančių energetikos sisteminius blokus, bei energetinių sistemų decentralizuoto veikimo principu, kuris yra visiškai priešingas sovietiniam-rusiškam centralizuotam modeliui. Todėl, pasiruošdami atsijungimui nuo rusiškosios ir perėjimui prie europinės sistemos, jau dabar ruošiamė išsamų desinchronizavimo veiksmų planą, kurį pradėsime įgyvendinti iš karto po rinkimų suformavę naująją Vyriausybę.

Šiame plane numatomos priemonės, leidžiančios, atsijungus nuo senosios sistemos, savarankiškai užtikrinti dažnio ir stabilumo palaikymą sisteminiame Baltijos valstybių bloke bei užtikrinti reikiamo dydžio antrinio ir tretinio elektros generavimo rezervo egzistavimą. Plane numatomi žingsniai, būtini pasiruošimui Baltijos valstybių elektros energetikos sistemų autonomiško veikimo bandymui bei susidorojimui su esminiu šiuo atžvilgiu laukiančiu iššūkiu – efektyviu išaugusios vėjo generuojamos elektros energijos srautų suvaldymu, užtikrinant reikalingus vietinius balansavimo ir rezervinius pajėgumus. Be minėtų aspektų šiame veiksmų plane aptariami konkretūs sprendimai, būtini užtikrinant patikimą ir nepertraukiamą elektros tiekimą trečdalį šalies elektros energijos suvartojančiam Vilniaus regionui.

Pilnai įgyvendinus mūsų parengtą planą, bus galima visiškai atsijungti nuo kaimyninės Baltarusijos, taip pat ir nuo visų sovietinių laikų BRELL žiedą siejančių elektros energijos perdavimo linijų. Be šio strateginio tikslo įgyvendinimo, stiprinsime egzistuojančią šalies elektros energetikos sistemą, nutiesiant liniją Mūša – Panevėžys. Be to, perėmę vadovavimą Energetikos ministerijai nieko nelaukdami atsisakysime bet kokių planų tiesti desinchronizacijos kontekste visiškai nereikalingą elektros perdavimo liniją iš Visagino į Kruonį, kuri būtų skirta nesaugioje Astravo AE gaminamai baltarusiškai elektrai patekti į Lietuvos rinką.

c) Vietinių elektros gamybos pajėgumų plėtra

Elektros energijos gamybos pajėgumų plėtros strategija, taip pat ir VAE projekto ateitis, priklauso nuo to, kokios klimato kaitą sukeliančio anglies dvideginio išmetimų ribojimo (apmokestinimo) bei atsinaujinančių energijos šaltinių subsidijavimo politikos laikysis Europos Sąjunga. Taip pat reikia ruoštis, kad po 2020 metų visame pasaulyje radikaliai sparčiai plėtosis elektromobilių naudojimas, o tai 20-30% padidins elektros energijos poreikį. Galima konstatuoti, jog šiuo metu ES mastu vykdoma politika nėra palanki naujų, nesubsidijuojamų gamybos pajėgumų plėtrai. Sparčiai didėjant iš subsidijuojamų atsinaujinančių energijos šaltinių pagamintos elektros energijos pasiūlai išsikreipia elektros rinka. Rinkoje elektros kainų lygis krenta ir neužtikrina naujų,

nesubsidijuojamų jėgainių, atsiperkamumo. Tai suvokiant, atėję į valdžią iš naujo kritiškai įvertinsime Visagino AE perspektyvas.

Kita vertus, siekiant užsibrėžto sisteminio tikslo – sinchronizacijos su Kontinentiniais Europos tinklais – itin svarbu planuoti ir įgyvendinti elektros energetikos sistemos balansavimui būtinų vietinių gamybinių pajėgumų plėtrą. Ši pajėgumų plėtra reikalinga tam, kad jau artimiausiu metu užtikrintų realią galimybę atjungti svarbiausias elektros perdavimo linijas, mūsų energetikos sistemą jungiančias su Astrave šiuo metu kylančia atominė elektrine. Įsipareigojame įgyvendinti dar vieną su tuo susijusį uždavinį – iki 2018 metų Visagine, pasienyje su Baltarusija, įrengsime elektros srautus leidžiantį valdyti nuolatinės srovės keitiklius ir pasirengsime, esant reikalui, visiškam linijų atjungimui.

Skirtingai nei dabartinė Vyriausybė, menkinanti Astravo AE keliamą grėsmę Lietuvos gyventojų saugumui, esame pasiryžę dėti visas pastangas tam, kad būtų užkirstas kelias elektros energijai iš šios atominės elektrinės per BRELL žiedo linijas patekimui į Lietuvą. Tokiu būdu šios atominės projektas būtų padarytas nebeapatraukliu pačiai Baltarusijai (kadangi numatyta galia yra per didelė vidiniams šalies elektros energijos poreikiams tenkinti, nes projektas yra skirtas pirmiausia eksportui), sulėtinant ar net visiškai sustabdant tolesnį jo vystymą.

d) Atsinaujinančių energijos išteklių plėtra

Atsinaujinančių energijos išteklių dalies augimas bendrajame energetikos balanse neabejotinai turi būti matomas kaip strateginis ilgojo laikotarpio tikslas. Visgi kol nėra aišku, kokio dydžio mokestis už išmetamo anglies dvideginio toną bus toliau taikomas Europos Sąjungos mastu, tolesnė sparti vėjo ar saulės energetikos plėtra Lietuvoje nėra prasminga. Taip yra pirmiausia todėl, kad elektros gamyba iš šių atsinaujinančių šaltinių yra subsidijuojama iš valstybės biudžeto, todėl tik didina elektros energijos kainą galutiniam vartotojui.

Tik tuomet, kai dėl CO₂ mokesčio iš konvencinių šaltinių gaminamos elektros energijos rinkos kaina ženkliai išaugs bei bus aiškiau apibrėžtos subsidijuojamos elektros energijos eksporto taisyklės, atsiras galimybės vėjo ar branduolinės energetikos plėtrai rinkos sąlygomis. Esame įsitikinę, jog būtent toks, rinkos konkurencija, o ne subsidijomis grįstas, atsinaujinančių išteklių plėtros modelis turėtų būti laikomas vidutinio-ilgojo laikotarpio siekiame nacionaliniu ir ES mastu. Toks modelis patrauklus tuo, kad įgalintų tvarią ir ekonomine logika grįstą atsinaujinančių energijos išteklių plėtrą, nesukeliančią neigiamų padarinių šalies ūkio konkurencingumui bei kainų, kurias priversti mokėti galutiniai vartotojai, lygiui.

Negana to, kalbant apie elektros gamybą iš atsinaujinančių išteklių būtina numatyti ir atitinkamą jų balansavimui skirtų energijos šaltinių plėtrą. Remiantis dabartiniais Europos Sąjungos energetikos politikos principais ir kryptimi, galima teigti, kad geriausiai stabilaus elektros energijos

generavimo užtikrinti negalinčią, tačiau bendrame energijos generacijos balanse vis didesnę vietą užimančią vėjo energiją, galėtų balansuoti modernios ir sąlyginai maža aplinkos tarša (lyginant, pavyzdžiui, su anglimi kūrenamomis elektrinėmis) pasižyminčios dujų jėgainės.

e) Pakankamų energijos generavimo pajėgumų užtikrinimas

Bent trumpuoju laikotarpiu, toliau mažėjant elektros energijos kainai rinkoje, visiškai racionalu pigią ir kitose šalyse subsidijuojamą elektros energiją importuoti. Tačiau pernelyg didelė priklausomybė nuo elektros importo turi neigiamų energetinio saugumo padarinių, privaloma augančių importo apimčių sąlyga yra vietinių tretinio elektros energetikos sistemos rezervų pajėgumų, kurie turėtų būti ne mažesni nei didžiausias elektros energijos vartojimo lygis, palaikymas. Tai suvokdami, užtikrinsime, kad Lietuvos termofikacinės elektrinės 7, 8, 9 blokai būtų nuolat parengti veikti pilnu pajėgumu ir, esant poreikiui, tiekti į tinklą elektros energiją.

Šiame kontekste, planuojamą Vilniaus šilumos gamybos pajėgumų atnaujinimą derinsime su visos elektros energetikos sistemos poreikiais, užtikrinant, jog jie atliktų paskirstytos generacijos principus. Kadangi elektros suvartojimas šiame regione jau kurį laiką nuosekliai didėja, čia, strategiškai mąstant, turi būti įrengti kuo didesni elektros energijos gamybos pajėgumai, kurie tuo atliks ir visos elektros sistemos balansavimo vaidmenį.

Be to, ruošiantis elektros energetikos sistemos desinchronizavimui nuo rusiškos sistemos bei didėjant įrengtai vėjo jėgainių galiai, ketiname įrengti lankstų agregatą Kruonio hidroakumuliacinėje elektrinėje. Taip pat diegsime “išmaniuosius” elektros tinklus, kurie prisidės prie paskirstytos generacijos plėtros bei suteiks galimybes atlikti kai kuriuos sistemos balansavimo uždavinius skirstymo tinkle.

f) Efektyvesnis suskystintųjų dujų terminalo potencialo išnaudojimas

Dujų sektoriuje privalome išnaudoti pranašumą, kurį įgijome sėkmingai pasistatę ir pradėję eksploatuoti pirmąjį Baltijos regione suskystintų dujų terminalą. Todėl sparčiau diegsime mažesnių SGD laivų bei autovežių užpildymo infrastruktūrą ir aktyviai plėtosime transportavimo paslaugas visoje Baltijos jūroje ir Baltijos regione. Atsivėrus Latvijos gamtinių dujų rinkai (šaliai pagaliau įgyvendinus III-ojo ES Energetikos Paketo nuostatas), dėsime visas pastangas tam, kad įtvirtintume Klaipėdos SGD terminalą ne tik kaip nacionalinės, bet ir kaip regioninės – Baltijos šalių ir kitų valstybių, tokių kaip Suomija – reikšmės objektą.

Sėkmingas SGD terminalo projekto įgyvendinimas Lietuvai užtikrino stiprias starto pozicijas siekiant tapti Baltijos jūros regiono gamtinių dujų prekybos centru (angl. *LNG trading hub*). Klaipėdoje įrengtas terminalas-saugykla jau dabar yra tinkamas dujų prekybai (importui ir eksportui)

neatidėliotinių sandorių (angl. *spot trading*) rinkose. Išnagrinėjus galimybes įgyvendinti Syderių požeminės gamtinių dujų saugyklos projektą, šis potencialas galimai dar labiau išaugs. Esame įsitikinę, jog didėjant paklausai bei regione sparčiai vystantis suskystintų gamtinių dujų rinkai, Lietuva turi unikalią galimybę tapti viso Baltijos jūros regiono SGD prekybos centru. Be to, patirtis, įgyta rengiant ir įgyvendinant terminalo projektą, leis kurti aukštą pridėtinę vertę ne tik iš energetinių išteklių prekybos, bet ir iš sukauptų ekspertinių žinių eksporto į kitas šalis, kuriose diegiami SGD pajėgumai. Įsipareigojame, vadovaudami Energetikos ministerijai, šias galimybes maksimaliai išnaudoti.

Greta šių tikslų, plėsimė ir modernizuosime gamtinių dujų skirstomojo tinklo infrastruktūrą. Tai svarbu todėl, kad leis užtikrinti kuo didesnei daliai namų ūkių galimybę rinktis elektros ir gamtinių dujų kaip energijos šaltinių, taip užtikrinant bent minimalią realiai veikiančią ir sektoriuje būtiną konkurenciją, vedančią prie kainų vartotojams mažėjimo.

g) Korekcijos šilumos ūkio valdyme

Šilumos ūkyje per pastaruosius kelerius metus pasiektas lūžis – daugelyje šalies miestų ir miestelių iš esmės ir pakankamai sėkmingai pereita prie biokuro naudojimo. Tiesioginiai to padariniai – sumažėjusios šilumos kainos vartotojams bei importuojamo iškastinio kuro dalis, taip, greta importo šaltinių diversifikacijos, pagerinant šalies energetinio saugumo rodiklius. Toliau šilumos kainas mažinti galima ne tik didinant biokuro dalį bendrame energijos suvartojime, bet ir gerinant savivaldybių šilumos gamybos įmonių centralizuotą finansinę ir ūkinę priežiūrą bei taip užtikrinant skaidrią ir efektyvią jų veiklą.

Šiam tikslui suteiksime platesnius įgaliojimus ir didesnę atsakomybę už šių įmonių priežiūros kokybę Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai (VKEKK). Be to, didžiuosiuose miestuose, kuriuose yra daugiau privačių šilumos tiekėjų, dažnai kyla nesusipratimų dėl konkuravimo sąlygų, kadangi šiuo metu galiojantis Šilumos ūkio įstatymas neužtikrina vienodų konkuravimo sąlygų visiems rinkos dalyviams. Praktikoje tai riboja realią kainas vartotojams mažinančią konkurenciją. Šių dirbtinių kliūčių panaikinimas bus vienas pirmųjų mūsų darbų šilumos ūkio sektoriuje. Be to, atnaujintoje įstatymo redakcijoje įtvirtinsime ir aiškias nuostatas, apibrėžiančias rinkos dalyvių prievoles užtikrinti rezervuojančių ir balansuojančių šilumos gamybos pajėgumų išlaikymą.

h) Aplinkos taršos mažinimas

Transporto sektorius yra tapęs didžiausiu klimato kaitą sukeliančių CO₂ dujų šaltiniu, todėl tolesnis aplinkai kenksmingų CO₂ išmetimų mažinimas pirmiausia turėtų būti siejamas su šia sritimi.

Todėl mokestinių priemonių pagalba skatinsime perėjimą prie mažiau taršių gamtinėmis dujomis (ypač viešajame transporte) bei elektros energija varomų automobilių. Ypatingą dėmesį skirsime elektromobilių naudojimo skatinimui. Panaudojant tikslines lėšas kuo plačiau diegsime elektrinių automobilių įkrovimo stoteles (neapsiribojant vien didžiaisiais miestais), taip išplečiant infrastruktūros, reikalingos norint pasiekti realų proveržį šiame sektoriuje, tinklą.

Pastebėtina ir tai, kad transportas pastaruoju metu suvartoja žymią dalį visos Lietuvoje suvartojamos energijos, todėl netolimoje ateityje tikėtinos didelės permainos elektros energetikos bei naftos produktų sektoriuose, taip pat ir ganėtinai spartus elektros energijos poreikio didėjimas. Į tai būtinai atsižvelgsime, rengdami atnaujintą šalies elektros energetikos strategiją.

4. Baigiamosios nuostatos ir pirmieji žingsniai strateginių tikslų link

Rengdami šiame dokumente aptartą programos dalį sąmoningai stengėmės išlaikyti *makro* lygmens žvilgsnį į šalies energetikos sektorių, svarbiausius jame laukiančius iššūkius ir strategines kryptis, kuriomis turime veikti. Daugeliui paminėtų principų, galimų sprendimų ir politikos krypčių įgyvendinti reikalingas šiuo metu rengiamas *mikro* lygmens žingsnius numatantis detalus planas, kurio rėmus esame pasiruošę viešai diskusijai pateikti dar iki rinkimų. Toks detalus planas, kartu su šiuo dokumentu, rinkėjams mums suteikus pasitikėjimo mandata, taps atnaujintos Lietuvos energetikos strategijos pagrindu.

Tačiau jau dabar aišku, jog pagrindiniu tolesniu sisteminiu lygmens tikslu energetikos sektoriuje laikome Lietuvos ir Baltijos valstybių elektros sistemos sinchronizavimą su Kontinentinės Europos tinklais. Savaiame aišku, sinchronizacija negalima be atsijungimo nuo sovietinius laikus menančios IPS/UPS elektros sistemos. Todėl iš karto po rinkimų pradėsime nuo konkrečių darbų:

- a) Paspartinsime antrosios aukštos įtampos elektros energijos jungties su Lenkija tiesimo darbus; užtikrinsime projekto įtraukimą į bendrojo ES intereso projektų sąrašą bei europinio finansavimo gavimą.
- b) Įgyvendinsime desinchronizacijos nuo rusiškosios sistemos veiksmų planą:
  - Pasirengsime savarankiškai užtikrinti dažnio ir stabilumo palaikymą sisteminiame Baltijos šalių elektros energetikos bloke;
  - Užtikrinsime pakankamų vietinių elektros gamybos pajėgumų, ne mažesnių nei didžiausias šalies elektros energijos vartojimo lygis, egzistavimą;
  - Pasiruošime efektyviam išaugusios vėjo energijos generuojamos elektros energijos srautų suvaldymui;

- Atsisakysime elektros perdavimo linijos iš Visagino į Kruonį tiesimo kaip nereikalingo ir betikslinio ribotų resursų švaistymo;
- Stiprinsime elektros energijos sistemą, nutiesiant papildomą liniją Mūša-Panevėžys bei Vilniaus-Neries jungtį; Kruonio HAE įrengsime lankstų agregatą, leisiantį valdyti išaugusius vėjo jėgainių generuojamus pajėgumus;
- Iki 2018 metų įrengsime elektros srautus valdyti leidžiantį srovės keitiklį Visagine bei pasiruošime visiškam linijai atjungumui nuo Baltarusijos, o tuo pačiu ir viso BRELL žiedo; taip užkirsime kelią elektrai iš nesaugios Astravo AE patekti į Lietuvos rinką.

Greta aptarto sisteminio sinchronizacijos su Kontinentinės Europos tinklais tikslo, išskiriame šias prioritetines sritis, atliepančias platesnę energetikos sektoriaus dinamiką:

- a) Derinant siekį plėsti energijos generavimą iš atsinaujinančių išteklių bei būtinybę palaikyti žemiausią įmanomą kainų lygį, užtikrinsime tolesnę rinkos sąlygomis, o ne valstybės subsidijomis grįstą atsinaujinančių energijos išteklių plėtrą;
- b) Maksimaliai išnaudosime SGD terminalo potencialą ir teikiamas galimybes; plėtosime resursų transportavimo visame Baltijos jūros regione paslaugas ir dėsime visas pastangas, kad Lietuva taptų regiono momentinių sandorių centru; į užsienio šalis eksportuosime įgyvendinant projektą sukauptą gerąją patirtį;
- c) Išplėsime vidinį gamtinių dujų skirstomąjį tinklą bei užtikrinsime galimybę kuo didesnei daliai namų ūkių pasirinkti tarp elektros ir gamtinių dujų kaip energijos šaltinių; taip bus sudaromos sąlygos realiai kainas mažinančiai konkurencijai atsirasti;
- d) Siekiant maksimalios naudos iš tolesnės biokuro plėtos šilumos gamybos sektoriuje, perduosime savivaldybių valdomų šilumos ūmonių centralizuotą finansinę ir ūkinę priežiūrą VKEKK; šis žingsnis leis užtikrinti skaidrią ir efektyvią šių ūmonių veiklą, taip sukuriant sąlygas kainas mažėjimui;
- e) Pakoreguosime dabar galiojantį Šilumos ūkio įstatymą, numatant:
  - Galimybes realiai ir dirbtinai neribojamai konkurencijai tarp skirtingų šilumos tiekėjų, užtikrinančiai geriausias kainas vartotojams;
  - Nuostatas, įtvirtinančias rinkos dalyvių prievoles užtikrinti rezervuojančių ir balansuojančių šilumos gamybos pajėgumų išlaikymą.
- f) Reikšmingai padidinsime valdžios dėmesį ir skiriamus resursus plečiant infrastruktūrą, būtiną elektromobilių naudojimo plėtrai; skatinsime platesnę mažiau aplinkai kenksmingų gamtinių dujų naudojimą, ypatingai viešajame transporte.

***

Tokią energetikos strategiją atiduodame visuomenės analizei bei įsipareigojame įgyvendinti 2016-2020 metų periodu. Ši programa pagrįsta strateginių tikslų sektoriuje tęstinumu bei aiškiu suvokimu kuo greičiau įgyvendinti įgyvendinti sinchronizaciją su KKET, atsijungiant nuo rusiškosios sistemos. Tuo pat metu programoje pabrėžiama maksimalaus egzistuojančios infrastruktūros (visų pirma, SGD terminalo) teikiamų galimybių išnaudojimo bei priemonių, skirtų užtikrinti žemiausias įmanomas kainas galutiniam vartotojui, svarba.

Rengė: A. Kubilius, D. Kreivys, K. Škiudas, M. Liutvinskas

TRANSPORTO SEKTORIUS

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai transporto sektoriuje:

- 1) Išplėsime Klaipėdos jūrų uosto pajėgumus – paversime jį regioniniu konteinerių paskirstymo centru;
- 2) Reorganizuosime “Lietuvos Geležinkelius” bei įgyvendinsime šiuo metu įstrigusį strateginį Rail Baltica projektą;
- 3) Modernizuosime šalyje veikiančius oro uostus ir užtikrinsime geresnį Lietuvos pasiekiamumą;
- 4) Ženkliai sumažinsime eismo įvykių keliuose skaičių – pagerinsime kelių būklę ir saugumą visoje šalyje, ypatingą dėmesį skiriant Via Baltica projektui;
- 5) Atnaujinsime Lietuvos autoparką bei išplėsime elektromobiliams reikalingos infrastruktūros tinklą;
- 6) Kartu su verslu užtikrinsime darbuotojams nemokamą pavežėjimą iki darbo vietos 50 km. atstumu;

1. Padėties apžvalga

Lietuvos statistikos departamento duomenimis transportavimo ir ryšių sektorius sukuria daugiau kaip 13 procentų Lietuvos bendrosios pridėtinės vertės (toliau – BPV). Pastaraisiais metais sektoriaus pajamos augo beveik dvigubai sparčiau nei Lietuvos ūkio, pasiektas teigiamas paslaugų eksporto ir importo balansas. Visa tai leidžia teigti, kad transporto sektorius yra viena iš strategiškai svarbiausių Lietuvos ūkio šakų. Šie geri rezultatai didžiąja dalimi pasiekti ne dabartinės vyriausybės politikos dėka, o dėl efektyviai šiame sektoriuje veikiančių privačių ir kai kurių valstybės kontroliuojamų įmonių, taip pat dėl dar ankstesnės A.Kubiliaus vyriausybės suplanuotų ir pradėtų viešųjų investicijų, kurias užbaigė dabartinė vyriausybė (europinė geležinkelio vėžės nuo Lenkijos sienos iki Kauno RAILBALTICA, Vilniaus ir Kauno viešieji logistikos centrai, Vilniaus aplinkkelis ir kt.).

Pažymėtina sėkminga Valstybės kontroliuojamų įmonių: Radijo ir televizijos centro, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto, Lietuvos pašto, oro uostų veikla. Iš esmės geras politinis šios vyriausybės sprendimas buvo sujungti tris buvusias atskiras oro uostų valdymo įmones į vieną, šiam sprendimui pritarė ir opozicija. Tačiau įkūrus oro uostų jungtinę įmonę ir pasiekus gerus jos rodiklius netrukus bejėgiškai konstatuota, kad ši įmonė nesugebės sutelkti reikalingų oro uostų plėtrai ir modernizavimui investicijų. Neatlikus galimų alternatyvių sprendimų analizės, karštligiškai kaip tam tikras išsigelbėjimas pasiūlyta koncesija, t.y. oro uostų perleidimas privačiam valdymui.

Pastebėtina, jog ši siūlymą įgyvendinančių teisės aktų projektų rinkinys parengtas labai nekokybiškai: Seimo teisės departamento pastabų apimtis keliolika kartų viršijo pačių projektų apimtį ir susidarė įspūdis, kad vyriausybė, realizuodama koncesijos idėją, gali stokoti reikiamų kompetencijų ir negebėti deramai užtikrinti valstybės interesų. Gelbstint padėtį mūsų pastangomis Seime įstatymu buvo įtvirtintas „saugiklis“ – pareiga vyriausybei prieš pasirašant koncesijos sutartį gauti Seimo pritarimą. Taip pat paminėtinas Susisiekimo ministerijos nusigrėžimas nuo Šiaulių oro uosto problemų sprendimo bei aiškios pozicijos neturėjimas dėl tolesnio strategiškai itin svarbaus Kauno oro uosto vystymo.

Atrodo, kad kaip griaustinis iš giedro dangaus dabartinę vyriausybę užklupo Europos komisijos (EK) keliasdešimties milijonų eurų apimties sankcijų galimybė už galimus konkurencijos pažeidimus organizuojant „Lietuvos geležinkelių (LG)“ bendrovės veiklą. Nors apie šį EK galimas sankcijas lemiantį tyrimą vyriausybė žinojo jau kelis metus, panašu, kad nebuvo daroma, kad būtų išvengta minimų sankcijų. Tik iškilus sankcijų grėsmei buvo imtasi karštligiškai svarstyti LG pertvarkos planus. Tokiomis aplinkybėmis bus nelengva priimti geriausią sprendimą. Respublikos, šiuo atžvilgiu, Prezidentės pateiktas AB „Lietuvos geležinkeliai“ apibūdinimas kaip „valstybės valstybėje“ visų pirma demonstruoja A. Butkevičiaus vadovaujamos vyriausybės neįgalumą spręsti su šios įmonės veikla susijusias problemas.

Panašus A. Butkevičiaus vyriausybės neveikimas buvo stebimas ir ilgą laiką nereaguojant į vis blogėjančią valstybės kontroliuojamos bendrovės Lietuvos jūrų laivininkystė (LJL) veiklą. Vyriausybės veikla suaktyvėjo tik tuomet, kai visi laivai buvo areštuoti užsienio uostuose ir paaiškėjo šios įmonės bankrotas. Vyriausybė iš pradžių tam pritarė, tačiau po to karštligiškai paskelbė apie jos gelbėjimo planą, priversdama valstybės kontroliuojamas įmones tam skirti milijoninius kreditus, kurie, panašu, bus negrįžtamai prarasti, kadangi, nepaisant minėtos paramos, LJL vis vien bankrutavo. Būtina reikalauti, kad už šiuos praradimus asmeniškai atsakytų atitinkamus sprendimus priėmę politikai.

Dar vienas nesėkmingas vyriausybės politinis žingsnis – be reikiamos kaštų naudos analizės Seimui pateiktas siūlymas kurti transporto srities įmonių holdingą, kuris, daugiau kaip pusei Seimo narių balsavus „prieš“ ir tik keletui jį palaikius, Seime buvo atmestas. Chaotiški valdančiųjų veiksmai stebimi ir įgyvendinant strategiškai itin svarbų projektą RAILBALTICA 2: iš pradžių ministras pasirašo politinius susitarimus, kuriais perduoda daug galių šio projekto bendrai įmonei, o po to imama „kovoti“, kad esmines galias savo rankose, tiesiant europinę vėžę mūsų šalies teritorijoje, išlaikytų Lietuva.

Vertinant vyriausybės politiką automobilių kelių transporto srityje paminėtinas investicijų vėlavimas į daugelį metų išskirtiniu avaringumu pasižymintį VIA BALTICA kelią bei Kelių priežiūros ir plėtros programos (KPP) apimties atsilikimas nuo prieš krizinio lygio, kai leidžiama nuo

sumažėjusios šios programos apimties dar atskaityti bendrosioms valstybės reikmėms. Visuomenei abejonių dėl skaidrumo galėjo sukelti ir vyriausybės sumanymas imtis Vilniaus – Utenos kelio koncesijos projekto: pateikus projektą Seime, po to beveik dvejiems metams buvo sustota – sprendimas buvo priimtas tik kadencijos pabaigoje. Vėl opozicijos teikimu buvo įrašytas reikalavimas prieš paskelbiant koncesijos viešąjį pirkimą dokumentus pateikti Seimui, tai turėtų prisidėti prie šio projekto skaidrumo.

Apibendrinant galima sakyti, kad A. Butkevičiaus vyriausybės politika susiekimo srityje buvo chaotiška, grįsta „gaisrų gesinimo“ principu, stokojanti politinio kryptingumo ir strateginio požiūrio.

2. Bendrosios nuostatos

Mūsų strateginis tikslas – sukurti darnią, draugišką aplinkai, konkurencingą ir didelę pridėtinę vertę kuriančią Lietuvos susisiekimo sistemą. Efektyvios transporto politikos formavimą pradėsime iš karto po rinkimų parengdami ir įgyvendindami Lietuvos transporto sektoriaus valdymo ir plėtros strategiją, kuri parodys, kaip užtikrinti maksimalius sektoriaus veiklos rezultatus ilgalaikėje perspektyvoje. Šioje strategijoje svarbu:

- a) Įvertinti Lietuvai aktualius tarptautinius, krovinių ir keleivių srautus vidutinės trukmės bei ilgalaikėje perspektyvoje, nustatyti bei įvertinti potencialius konkurentus bei partnerius dėl tarptautinių krovinių bei keleivių srautų;
- b) Parengti ir pasiruošti kartu su partneriais įgyvendinti veiksmų programą krovinių, keleivių srautams nukreipti per Lietuvą, maksimaliai panaudojant Lietuvos transporto bei logistikos infrastruktūros pajėgumus;
- c) Įvertinti vietinius krovinių, keleivių srautus vidutinės trukmės bei ilgalaikėje perspektyvoje tarp pagrindinių pramonės bei regioninių centrų;
- d) Nustatyti potencialias krovinių bei keleivių apimtis, tenkančias atskirai transporto modai aptarnaujant tarptautinius bei vietinius vežimus, numatant atskirų transporto modų sinergiją, užtikrinančią maksimalų viso transporto sektoriaus efektyvumą.

Remiantis atskirų transporto modų planuojamų paslaugų apimtimis parengsime ir įgyvendinsime vidutinės trukmės bei ilgalaikę integruotą transporto sektoriaus infrastruktūros bei logistikos objektų plėtros programą, t.y. atsisakysime iki šiol dominavusios praktikos, kai atskiros transporto modos veikla bei plėtra buvo planuojama neatsižvelgiant į kitų transporto modų plėtrą bei jų efektyvumą teikiant logistikos paslaugas.

Vykdydysime kryptingą valstybės politiką tranzitiniais krovinių srautams per Lietuvą padidinti, pritraukiant ES, NVS bei Azijos šalių krovinius. Stiprinsime šalies transporto ir logistikos

įmonių konkurencingumą tarptautinėse krovinių vežimo rinkose. Didinsime krovinių ir keleivių judrumą, gerinant ES transeuropinio transporto tinklo pagrindinio tinklo koridorius ir jų jungtis su valstybinės ir vietinės reikšmės transporto tinklu bei plėtojant skirtingų transporto rūšių sąveiką.

Užtikrinsime pakankamą bei savalaikį transporto sektoriaus plėtros programos ir joje numatytų konkrečių priemonių finansavimą:

- a) Įvertinsime transporto sektoriaus plėtros finansavimo realias galimybes vidutinės trukmės bei ilgalaikėje perspektyvoje pagal potencialius šaltinius: ES parama, valstybės biudžetas, savivaldybių biudžetai, valstybės kontroliuojamų įmonių lėšos, privačių Lietuvos ūkio subjektų lėšos, užsienio investuotojų lėšos, EIB, NIB bei kitų užsienio bei Lietuvos bankų paskolos valstybei, savivaldybėms, valstybės kontroliuojamoms įmonėms finansinės inžinerijos mechanizmai bei “Junkerio planas”;
- b) Vadovaujantis geriausia ES šalių praktika ir įvertinant Lietuvos transporto įmonių interesus tobulinsime valstybinių kelių apmokestinimą ir tokiu būdu padidinsime valstybės galimybes finansuoti transporto sektoriaus plėtros programą;
- c) Klaipėdos uosto konkurencingumo užtikrinimui vykdysime atitinkamą uosto rinkliavų politiką;
- d) Rail Baltica projekto finansavimą užtikrinsime ES paramos bei valstybės biudžeto lėšomis. Geležinkelių konkurencingumui užtikrinti valstybė bei savivaldybės turi finansuoti keleivių vežimo vietiniais maršrutais nuostolį pagal ES direktyvų reikalavimus bei vadovaujantis ES šalių praktika;
- e) Remiantis transporto sektoriaus plėtros vidutinės trukmės bei ilgalaikę programa, projektų įgyvendinimo eiliškumu bei sektoriaus finansavimo realiomis galimybėmis parengsime programos finansavimo planą, nustatant kiekvieno investicinio projekto įgyvendinimo terminus ir savalaikį jo finansavimą pagal projektui numatytus finansavimo šaltinius.

Be šių tikslų įgyvendinimo, įsipareigojame modernizuoti ir plėtoti pasienio kontrolės punktus prie išorinių ES sienų pagal Šengeno reikalavimus, ES muitų teisės aktus ir tarptautinius saugumo reikalavimus.

Taip pat skatinsime mokslo ir tyrimų susisiekimo sektoriuje veiklą bei bendradarbiavimą tarp verslo ir mokslo. Be to, siekiant, kad ES direktyvose bei teisės aktuose būtų tinkamai įvertinta Lietuvos transporto sektoriaus veiklos bei plėtros specifiniai ypatumai, šalies transporto logistikos privalumai ir teisėti Lietuvos transporto sektoriaus įmonių interesai, aktyviai dalyvausime ES teisės aktų rengimo procese.

Ypatingą dėmesį skirsime tam, kad visi eismo dalyviai (pėstieji, vairuotojai, neįgalieji, dviratinkai ir kiti) turėtų jiems pritaikytą infrastruktūrą ir galėtų patogiai pasiekti jiems rūpimas

vietas (pavyzdžiui, šiuo metu didžioji dalis neįgaliųjų dėl nepritaikytos susisiekimo infrastruktūros gatvėse ir keliuose negali saugiai ir patogiai pasiekti net gydymo įstaigų, ar nuvykti į parduotuvę). Užtikrinsime, kad universalusis susisiekimo infrastruktūros dizainas ir projektavimas taptų neatsiejama kiekvieno projekto dalimi, taip susisiekimo infrastruktūrą pritaikant sklandesnei neįgaliųjų integracijai ir gyvenimo kokybei gerinti.

3. Transporto sistemos pritaikymas neįgaliesiems

Šiuo metu Lietuvoje nėra nei vieno neįgaliesiems pritaikyto tarpmiestinio ar tarptautinio susisiekimo autobuso, autobusų stočių bei stotelių infrastruktūra jiems taip pat nėra pritaikyta. Stotelių darbuotojai ir vairuotojai nežino, kaip elgtis su neįgaliaisiais vežimėliuose, nėra parengtų ir patvirtintų vidaus tvarkų dėl neįgaliųjų aptarnavimo.

Nors neįgaliesiems yra galimybė traukiniais keliauti į didžiuosius Lietuvos miestus, tačiau nėra stoties darbuotojų, kurie neįgaliajam, nusipirkusiam iš anksto bilietą, padėtų patekti į traukinį. Didele problema išlieka ir geležinkelio stočių infrastruktūros pritaikymas neįgaliesiems. Sprendžiant paminėtas problemas nėra pakankamo tarpžinybinio bendradarbiavimo tarp SAD ministerijos Neįgaliųjų reikalų departamento ir Susisiekimo ministerijos.

Todėl nedelsdami imsime infrastruktūros atnaujinimo/pritaikymo neįgaliesiems, užtikrinsime neįgaliųjų problemų sprendimui reikalingą tarpžinybinį bendradarbiavimą įtraukdami ir toje srityje veikiančias nevyriausybinės organizacijas, rūpinsimės tinkamų neįgaliesiems transporto priemonių įsigijimu, aptarnaujančio personalo apmokymu.

Ypatingą dėmesį skirsime tam, kad visi eismo dalyviai (pėstieji, vairuotojai, neįgalieji, dviratininkai ir kiti) turėtų jiems pritaikytą infrastruktūrą ir galėtų patogiai pasiekti jiems rūpimas vietas (pavyzdžiui, šiuo metu didžioji dalis neįgaliųjų dėl nepritaikytos susisiekimo infrastruktūros gatvėse ir keliuose negali saugiai ir patogiai pasiekti net gydymo įstaigų, ar net nuvykti į parduotuvę). Universalusis susisiekimo infrastruktūros dizainas ir projektavimas taps neatsiejama kiekvieno projekto dalimi ir taip susisiekimo infrastruktūra bus pritaikyta sklandesnei neįgaliųjų integracijai ir gyvenimo kokybei gerinti.

4. Jūrų uostai. Jūrų transportas

Sieksime Baltijos jūros regioninės reikšmės konteinerių centro formavimo Klaipėdos jūrų uoste. To pasekoje uostas pagal paslaugų kokybę ir apimtį aptarnaujant konteinerius pakiltų viena pakopa aukščiau – iš fyderinio taptų konteinerių paskirstymo centru visam regionui. Šis projektas jau pradėtas įgyvendinti, tačiau užstrigta su krantinių gilinimu. Įvertinsime Klaipėdos uosto pajėgumų

plėtros poreikį vidutinės trukmės ir ilgalaikiai perspektyvai, patikslinsime uosto plėtros programą bei spartinsime jos įgyvendinimą.

Sąlygas jūrų transporto krovinių ir keleivių judumui didėti sukursime padidinę Klaipėdos valstybinio jūrų uosto (toliau – Klaipėdos uostas) privažiuojamųjų geležinkelio kelių pralaidumą, pagilinę uosto akvatoriją ir pagerinę uosto molų parametrus. Surasime būdų skatinti keleivių vežimą per Klaipėdos uostą jūriniu transportu, tokiu būdu geriau išnaudosime uoste sukurtą infrastruktūrą (Jūrų perkėlos ir Centrinis terminalai).

Dėsime pastangas į Lietuvą pritraukiant tarptautinių krovinių srautų integratorius bei tarptautines konteinerius gabenančias kompanijas. Siekdami išplėsti konteinerių srautus kiek įmanoma supaprastinsime muitinės formalumus. Esant poreikiui, sudarysime sąlygas ateiti investuotojams į giliavandenį uostą, kad būtų sukurta galimybė priimti didžiausius konteinerinius laivus. Išnagrinėję ir įvertinę giliavandenio uosto Lietuvoje statybos poreikį ir galimybes, numatysime racionalią jo statybos vietą, prioritetą skirdami Šventosios – Būtingės rajonui. Remsime užsienio investuotojų siekius dėl giliavandenio uosto statybos ir teiksime valstybės paramą projekto parengimui bei įgyvendinimui.

Įgyvendinsime parengtą techninį projektą – atstatyti Šventosios uostą, jį pritaikant:

- a) Verslinei ir rekreacinei žuvininkystei;
- b) Jūriniam sportiniam ir pramoginiam buriavimui;
- c) Rekreaciniam ir sveikatinamajam turizmui;
- d) Susisiekimui vandens transportu (pirmiausia keleiviniu) tarp Baltijos jūros uostų.

5. Geležinkelių transportas

Kalbant apie šalies geležinkelių transporto sektoriaus skaidrumą, spręsimė susidariusią situaciją, kai valstybės valdoma įmonė „Lietuvos geležinkeliai“ tapo savotiška „valstybe valstybėje“. Europos Komisijos (EK) sprendimas skirti pastarajai įmonei baudą dėl Rengės ruožo išardymo 2008 metais dar kartą priminė apie šią įsisenėjusią problemą. Todėl „Lietuvos geležinkelius“ esame pasiryžę pertvarkyti pagal EK keliamus reikalavimus – įmonę atskiriant į dvi dalis bei paskirstant atsakomybes už krovinių ir keleivių vežimą bei infrastruktūros valdymą. Atskirą dėmesį ketiname skirti ir pastarosios bendrovės į valstybės biudžetą sumokamų dividendų klausimui.

Lietuva yra vienintelė Europos Sąjungos šalis, vis dar neišsprendusi keleivių vežimo geležinkelių transportu dotavimo klausimo pagal sudarytas Viešųjų paslaugų sutartis. Nuostolingas keleivių vežimas šiuo metu finansuojamas iš krovinių vežimo pelno. Tokiu būdu mažinamas krovinių vežėjų konkurencingumas, nes kaimyninės šalys keleivių vežimą geležinkeliais finansuoja iš valstybių biudžetų. Nesant sąlygų įmonėms plėtoti keleivių vežimo verslo, rinkoje neatsiras nauji

privatūs keleivių vežėjai. Konkurencijos stoka atsiliepia paslaugų kokybei, dėl ko nukenčia žmonės. Šios problemos sprendimas po rinkimų bus vienu mūsų prioritetų šioje srityje.

Lietuvos integravimas į Europos susisiekimo sistemą turi būti laikomas nacionalinio lygmens prioritetu. Dėl Rail Baltica geležinkelio statybos per Lietuvą, Latviją ir Estiją turi būti pasiektas bendras visų šalies politinių partijų sutarimas. Spartinsime šio projekto įgyvendinimą, integruojant į europinės geležinkelio vėžės kelio statybą ir Vilnių. Ypač aktualus klausimas – rasti sprendimus ir aktyviau įtraukti į geležinkelio modernizavimą Lenkiją. Priešingu atveju, turėdami aukščiausius standartus atitinkančią geležinkelio liniją, dėl prastos Lenkijos geležinkelių būklės Lietuvos kryptimi nesukursime visuomenės ir verslo poreikius atitinkančių paslaugų.

Vykdydysime subalansuotą transporto politiką su kaimyninėmis šalimis, siekdami išlaikyti esamus krovinių srautus ir pritraukti naujus. Svarbu plėtoti gerus tarpvalstybinius santykius su šalimis, iš kurių vyksta krovinių srautai tiek Rytų-Vakarų kryptimi, tiek Pietų-Šiaurės kryptimis. Labai aktualus klausimas yra integravimasis į europinius krovinių gabenimo koridorius, pritraukiant naujus krovinius ir išnaudojant Lietuvos logistikos potencialą. Svarbu kurti ne tik kokybišką, šiuolaikinius standartus atitinkančią kelių transporto ir geležinkelių infrastruktūrą, bet ir logistikos centrus, sandėlius ir kt., teikti kompleksines logistikos paslaugas, tuo pačiu didinant transporto indėlį šalies ekonomikoje.

Europos Sąjunga vykdo transporto politiką, nukreiptą į geležinkelio transporto plėtojimą, siekiant suintensyvinti keleivių ir krovinių vežėjų naudojimąsi šia transporto rūšimi. Tai visų pirma susiję su siekiu spręsti gamtosaugines problemas, kadangi CO₂ emisija vežant keleivius geležinkelių transportu yra daugiau nei 2 kartus mažesnė lyginant su automobiliais, ar oro transportu (1 keleivio kilometrui), o vežant krovinius – daugiau nei 3 kartus mažesnė nei vežant laivais, ar kelių transportu (1 tona kilometrui). Ypatingą dėmesį skirsime geležinkelių elektrifikavimui, kas padėtų spręsti ne tik aplinkos taršos problemas, bet ir didintų šalies tranzito sistemos konkurencingumą dėl sumažėjusių pervežimo kaštų. Pirmaeilis uždavinys – elektrifikuoti geležinkelius Klaipėdos uosto kryptimi bei Rail Baltica liniją.

Be to, nuosekliai rūpinsimės šių svarbiausių geležinkelių infrastruktūros projektų įgyvendinimu:

- a) Tęsime europinės vėžės geležinkelio Rail Baltica atkarpos Lenkijos/Lietuvos siena – Kaunas – Lietuvos-Latvijos siena statybą, numatant jos užbaigimą 2025 metais. Iki 2019 metų kelio atkarpoje Kaunas – Lietuvos-Lenkijos siena užtikrinsime keleivinių traukinių greitį iki 160 km/val.

- b) Ginsime nacionalinius interesus priimant sprendimus dėl Rail Baltica projekto įgyvendinimo organizacinės schemos (įskaitant projekto investicinių lėšų valdymą bei rangos darbų organizavimą) ir dėl sukurtos infrastruktūros nuosavybės bei jos valdymo.
- c) Parengsime bei pradėsime įgyvendinti europinės vėžės geležinkelio Rail Baltica atšakos į Vilnių statybos projektą. Sieksime maksimalios ES finansinės paramos Rail Baltica projektui įgyvendinti.
- d) Siekiant reikšmingai padidinti Lietuvos geležinkelių konkurencingumą, spartinsime geležinkelio linijos Kena-Klaipėda elektrifikavimą.

6. Oro uostai. Aviacija

Aviaciniam saugumui užtikrinti modernizuosime ir optimizuosime tarptautinių Vilniaus, Kauno, Palangos ir Šiaulių oro uostų riedėjimo takus, stovėjimo aikšteles ir kitą infrastruktūrą, kuri naudojama orlaivių manevrams. Taip pat atnaujinsime oro uosto perimetro stebėjimo ir apsaugos sistemą, kuri užtikrintų oro uosto ir skrydžių saugą bei saugumą pagal Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos (ICAO), ES reikalavimus. Bus kuriami nauji keleiviniai, krovininiai maršrutai pagal „de minimis“ pagalbą Vilniaus, Kauno, Palangos, Šiaulių oro uostuose. Šių ir kitų būtinų investicijų reikalausime iš koncesininko, jeigu, pagal Seime priimtą įstatymą, su juo jau būtų pasirašyta oro uostų perdavimo valdyti koncesijos sutartis. Jei tai iki valdžių pasikeitimo dar nebūtų atlikta, skaidriai įgyvendinsime koncesijos viešojo pirkimo procedūras.

Tarptautinis Šiaulių karinis oro uostas turi išlikti svarbia NATO oro policijos misijos dalimi, kur NATO kariniams vienetams teikiamos aviacinės ir neaviacinės paslaugos. Lietuvos verslo įmonės pagal NATO viešuosius pirkimus (NSPA, NCI agentūrų reikalavimus) bus skatinamos aktyviai teikti paslaugas NATO oro policijos misijos kariniams vienetams. Taip pat rūpinsimės, kad NATO kariniams vienetams Lietuvos Respublikoje būtini kroviniai būtų gabenami per tarptautinius Vilniaus, Kauno, Palangos, Šiaulių oro uostus.

Sukursime optimalų valdymo modelį savivaldybės įmonės „Šiaulių oro uostas“ veiklai, siekiant didesnio aviacinės ir neaviacinės paslaugas teikiančios civilinės įmonės tarptautiniame Šiaulių kariniame oro uoste veiklos efektyvumo, pelningumo. Tarptautiniame kariniame Šiaulių oro uoste bus teikiamos civilinių krovininių orlaivių aptarnavimo paslaugos, kuriami nauji krovininiai maršrutai, teikiamos paslaugos privatiems keleiviniams orlaiviams bendradarbiaujant su Lietuvos kariuomenės karinėmis oro pajėgomis.

Aviacijos pramonės ir paslaugų sektoriaus plėtrai tarptautinių Lietuvos oro uostų teritorijose bus teikiamas prioritetas naudojant įvairias skatinimo priemones, užtikrinant greitai išduodamus statybos leidimus infrastruktūrai ir kt. Be to, kaip rašome ekonominėje programos dalyje – „Naujame Plane Lietuvai“ – itin svarbu spręsti Lietuvos pasiekiamumo problemą. Jos sprendimui esame numatę

konkrečias priemones, tokias kaip verslui reikalingiausių skrydžių palaikymo dalinis valstybės finansavimas.

7. Automobilių kelių transportas

Viena didžiausių problemų Lietuvos keliuose neabejotinai yra eismo įvykių skaičius. Praktika rodo, kad baudų didinimas duoda tik trumpalaikius rezultatus. Esame įsitikinę, kad ši problema turi būti sprendžiama kompleksiskai. Reikia didelį dėmesį šiai problemai skirti jau vairuotojų rengimo etape, o taip pat gerinti eismo kultūrą, užtikrinti tinkamą saugaus eismo ir eismo kontrolės priemonių projektavimą ir diegimą, kelių infrastruktūros gerinimą, pėsčiųjų perėjų saugumo didinimą bei įvesti nulinę toleranciją girtiems ar piktybiškai kelių eismo taisykles pažeidžiantiems vairuotojams.

Lietuvos automobilių parkas yra vienas seniausių Europos Sąjungoje. Tuo pačiu jis – itin teršiantis aplinką, dažnai neatitinkantis elementarių saugos reikalavimų. Turi būti sukurta tokia mokesstinė politika, kuri skatintų naujesnių automobilių, taip pat elektromobilių, naudojimą ir jų įsigijimą, tuo pat metu griežtinant senesnių nei 12 metų automobilių techninės būklės kontrolę. Ypatingas dėmesys turi būti skirtas eismo įvykio metu sugadintų transporto priemonių, kurių remontuoti ekonomiškai netikslinga, tolimesniam eksploatavimui po remonto. Būtina užkirsti galimybę eksploatuoti nesaugius ir nesertifikuotose remonto įstaigose suremontuotus automobilius, kurie vėliau dažnai tampa naujų eismo įvykių ir žmonių žūčių priežastimi.

Be šių priemonių, skatinsime darnų judrumą, plėtojant dviračių ir viešąjį transportą, elektromobilių naudojimą, skatinant ekologinio vairavimo principus, aplinkai nekenksmingo transporto plėtrą (pavyzdžiui, pereinant prie gamtinėmis dujomis varomų autobusų viešajame transporte). Įvertinsime galimybę įvesti skirtingus greičio apribojimus skirtingu paros metu ir pagal konkrečias eismo sąlygas.

7.1 Tobulinsime Kelių sistemos finansavimą:

- a) Sunkiojo transporto priemonių mokesčių už naudojimąsi keliais keitimas, mokesčius renkant ne už laiką (šiuo metu yra vinjetė), o už nuvažiuotus kilometrus (taip yra beveik visose Europos valstybėse; o tai leistų surinkti tiek pinigų, kiek yra sugadinama infrastruktūra);
- b) Pradėsime taikyti finansų inžinerijos mechanizmus (“Junkerio planas”, paskolos ir kiti šaltiniai);
- c) Nebeimsime bendroms biudžeto reikmėms pinigų iš Kelių priežiūros ir plėtros programos;
- d) Perskirstysime ES lėšas tarp sektorių. Valstybinių kelių finansavimas ES lėšomis šį periodą yra itin mažas, nors tuo tarpu tikslai keliami labai dideli. Skiriamo finansavimo neužtenka net

VIA Baltica ruožui tarp Kauno ir Marijampolės pastatyti, nekalbant apie kitus svarbius projektus;

- e) Išanalizuosime ir remsimės gerąja kaimyninės Lenkijos patirtimi organizuojant kelių atnaujinimą, statybą ir jos finansavimą.

7.2 Rūpinsimės svarbiausių automobilių kelių infrastruktūros projektų įgyvendinimu:

- a) Siekiant užtikrinti pakankamą kelio Via Baltica pralaidumą, spartinsime magistralės rekonstrukcijos projektų įgyvendinimą jos atkarpose: Lietuvos-Lenkijos siena – Kaunas, Kaunas – Panevėžys, Panevėžys – Latvijos siena;
- b) Spartinsime kelio Vilnius – Utena rekonstrukcijos projekto įgyvendinimą ir užtikrinsime maksimalų šio projekto skaidrumą;
- c) Tęsime bei spartinsime regionų gyventojams itin aktualios žvyrkelių asfaltavimo programos įgyvendinimą;
- d) Užtikrinsime, jog laiku būtų užbaigtas Vilniaus aplinkkelio projekto įgyvendinimas.

7.3 Imsimės automobilių kelių sistemos valdymo pertvarkos:

Beveik visoje Europoje tokios organizacijos kaip Kelių direkcijos pripažįstamos kaip projektų ir turto valdytojos ir tampa akcinėmis bendrovėmis. Suomija svarsto net dalį tokios bendrovės akcijų parduoti biržoje ir taip pritraukti apie 80 mlrd. Eur. Vokietija taip pat su savo “autobanų” valdymu eina tokiu keliu. Austrija jau tai atlikusi.

- a) Atsižvelgiant į šią patirtį, Lietuvos automobilių kelių direkcija turėtų keisti savo statusą iš biudžetinės įstaigos į akcinę bendrovę. Tuomet institucijos valdymas taptų efektyvesnis, būtų galima užtikrinti geresnių profesionalių darbuotojų pritraukimą, o taip pat ji galėtų papildomai pritraukti lėšų kelių finansavimui;
- b) Kelių tiesimo kontrolės stiprinimui labiau turėtų būti išnaudojamos šiuo metu esančios AB “Problematika” ir VŠĮ “Kelių ir transporto tyrimo institutas” (KTTI). Šiuo metu šios organizacijos, taip pat ir LAKD dubliuoja viena kitos funkcijas. AB “Problematika” ir VŠĮ “KTTI” valstybė yra finansavusi įsigijimą laboratorijų ir kitų reikalingų kokybei užtikrinti mechanizmų, kurie nėra efektyviai išnaudojami;
- c) Regioninių kelių priežiūros įmonių valdymo tobulinimas yra neišvengiamas. Turi būti kartą ir visiems laikams apsispręsta kokia kryptimi einama ir ką šios įmonės turi daryti.

7.4 Rūpinsimės kelių būklės gerinimu:

- a) Per paskutinius metus kelių būklė tik blogėjo. Šiuo metu situacija yra labai prasta. Todėl artimiausius keletą metų turi būti daugiau investuojama į kelių remontą ir rekonstravimą. Ypatingą dėmesį skirsime krašto kelių būklės gerinimui. Įsipareigojame, kad kasmet bus atstatoma bent du kartus daugiau kilometrų kelių nei tai daroma šiandien;
- b) Bus tęsiama nuosekli žvyrkelių asfaltavimo programa, kasmet išasfaltuojama nemažiau kaip 200 km kelių;
- c) Aktyviai taikysime dulketumo mažinimo priemones neasfaltuotose keliuose ir gatvėse;
- d) Stiprinsime tiltų priežiūros ir remonto sistemą – kasmet bus atliekama daugiau tiltų remontų darbų.

7.5 Rūpinsimės eismo saugumu ir aplinkosauga:

- a) Nuosekliai įgyvendindami aukščiau aptartas priemones pasieksime, kad 2020 m. keliuose žūtų bent trečdaliu mažiau žmonių negu dabar; ypatingą dėmesį šiuo atžvilgiu skirsime tarptautinių kelių ruožams, kuriuose dideli tranzitinio transporto srautai, dideli greičiai ir avaringumas;
- b) Plėsimės švietėjišką veiklą ir inžinerinių priemonių diegimą, vykdysime prevenciją;
- c) Daugiau dėmesio skirsime triukšmo ir nuodingų atliekų patekimui į aplinką prevencijai;
- d) Sieksime, kad pavojingų krovinių pervežimai kiek įmanoma aplenktų tankiai apgyvendintas vietas, o įvykus avarijoms būtų užtikrintas operatyvus įvykio likvidavimas ir jo padarinių šalinimas;
- e) Užtikrinsime, kad eismo dalyviai, autoįvykių metu įstrigę transporto priemonėse, būtų saugiai ir skubiai išlaisvinti bei per “auksinę valandą” gautų būtinąją medicininę pagalbą, o avarijos padariniai būtų likviduoti kaip įmanoma greičiau.

7.6 Imsimės atsakingo kelių tinklo planavimo:

- a) Iki 2020 m. bus sukurta ir funkcionuos turto valdymo sistema (šiuo metu beveik visos pasaulio šalys ją diegia). Tai leistų panaudojant specialias kelių būklės nustatymo įrangas ir modeliavimo programas tikslingai planuoti savalaikes investicijas. Būtų sumažinta žmogiškojo faktoriaus įtaka. Tai pat tokia sistema leistų efektyviau ir atsakingiau naudoti lėšas;
- b) Peržiūrėsime visą kelių tinklą ir dalį valstybei neberekalingų kelių perduosime savivaldybėms, o dalį kelių perimsime iš savivaldybių (tai šiais metais atlieka kaimyninė Latvija). Tiek, kiek valstybinių kelių santykinai turi Lietuva, neturi beveik nei viena Europos valstybė. Išspręsimės kelių nuosavybės problemą, kai kelio atkarpoje yra keletui savininkų

priklausantis (savivaldybės, valstybės) kelias – tokiu atveju itin sudėtinga ir ekonomiškai brangu vykdyti tokio kelio priežiūrą. Kelio savininkui, kuris valdo didesnę dalį kelio, perduosime valdyti visą kelią;

- c) Iki 2020 m. visi keliai bus inventorizuoti ir teisiškai įregistruoti;
- d) Bus parengti ilgalaikiai kelių tinklo plėtros planai ir pateikti visuomenei svarstyti.

7.7 Plėtosime intelektines transporto sistemas:

- a) Pradės funkcionuoti daugiafunkcinė pažeidimo kontrolės sistema;
- b) Bus sukurta ir paleista sektorinio greičio matavimo sistema;
- c) Pradės funkcionuoti nacionalinis eismo valdymo centras;
- d) Siekdami realaus proveržio elektromobilių naudojime Lietuvoje, reikšmingai išplėsime pakrovimo ir kitos elektromobiliams reikalingos infrastruktūros tinklą;
- e) Sutvarkysime teisimą bazę automonominių automobilių atsiradimui, sukursime sąlygas jų bandymams šalies keliuose.

8. Elektromobiliai

Jei 2012 metais vos vienas kitas automobilių gamintojas serijiniu būdu gamino elektromobilius, tai 2016 metais jau kiekvienas gamintojas gamina bent po vieną serijinį modelį. Užtikrinsime, kad 2020 metais visoje Lietuvoje (ne tik didmiesčiuose) būtų galimybę įkrauti elektromobilius viešojoje infrastruktūroje. Elektromobiliams keičiant dyzelinių ir elektrinių automobilių erą, mažėjant elektromobilių kainoms pasiruošime naujai automobilizacijos erai. Pasinaudosime esamais (ES struktūrinė parama) ir sukursime naujus finansinius mechanizmus valstybės paramai savivaldybėms teikti – ši parama bus naudojama pertvarkant keleivių pervežimui naudojamą transporto ūkį, atsisakant iškastiniu kuru varomų ir pereinant prie elektrinių transporto priemonių.

Skatinsime Lietuvos pramonę dalyvauti elektromobilių komplektuojančios įrangos gamyboje ir steigti pasaulinio lygio gerai apmokamas darbo vietas elektrotechnikos, informacinių technologijų specialistams, kuriais Lietuva yra konkurencinga palyginti su kitoms ES šalimis. Aktyviai vyriausybės lygiu sieksime, kad automobilių pramonės atstovai steigtų Lietuvoje elektromobilių gamyklas, kur Lietuva išnaudotų aukštos pridėtinės vertės žinioms imlius žmogiškuosius resursus. Kitaip sakant, išnaudodami elektromobilių potencialą sukursime tai, ko Lietuvoje nebuvo dyzelinių ir benzininių automobilių eroje.

9. Viešasis keleivinis transportas

Viešasis keleivinis transportas pagal maršrutus skirstomas į: reguliarius vietinius miesto maršrutus; reguliarius vietinius priemiesčio maršrutus; reguliarius tolimojo susisiekimo tarp miestinių maršrutus; reguliarius tarptautinius maršrutus. Už pirmuosius du yra atsakingos savivaldybės, čia rinka pilnai reguliuojama – tiek maršrutai, tiek ir kainos. Taip yra daugelyje valstybių, tik skiriasi darbų organizavimo pobūdis. Didžiausios problemos šiuo atžvilgiu: skiriasi vietinių valdžių požiūris į visuomeninį transportą ir jų galimybes, savivaldybės (kaimyninės) nesugeba susitarti tarpusavyje, pešasi dėl įtakos, nesugeba pasidalinti atsakomybių ir lėšų, reikalingų geram susisiekimui vystyti.

Matome perspektyvą vietinį reguliary susisiekimą organizuoti ir vystyti regionų mastu, apjungiant miesto ir priemiesčio maršrutus. Pavyzdžiui, Vilniaus regionas pradžioje apimtų Vilniaus miesto ir rajono savivaldybes, vėliau - Trakų, Šalčininkų, Švenčionių, Širvintų, gal ir Elektrėnų savivaldybes. Grupuoti savivaldybes galima nebūtinai pagal buvusias apskritis, tačiau reiktų atsižvelgti į nusistovėjusius keleivių srautus ar vykimo tradicijas. Transportą valdyti ir organizuoti įstatymu galima pavesti Agentūrai ar VŠĮ, kurios dalininkėmis, pagal sutartus kriterijus, būtų regionų savivaldybės. Ši agentūra (VŠĮ) valdytų ir organizuotų regiono transportą, pilnai kontroliuotų pajamas per e-bilieto sistemas. Sutvarkius maršrutų, eismo tinklą regiono mastu, būtų skelbiami konkursai geriausiai vežimo paslaugai atlikti, taip užtikrinant išlaidų skaidrumą.

Tarpmiestinio transporto rinka dalinai reguliuojama per maršrutų poreikį, bet bilietų kainos yra laisvai nustatomos. Maršrutų tinklas Lietuvoje yra plačiai išvystytas – tai susiklostė istoriškai ir Valstybinė kelių transporto inspekcija (VKTI) pakankamai profesionaliai šį tinklą prižiūri, nors yra ir nuostolingų maršrutų. Ši transporto rūšis nėra dotuojama ir paslaugos kokybė yra ganėtinai gana aukšta. Nežadame perimti europinių šios rinkos liberalizavimo idėjų – turime pasimokyti iš kaimyninės Latvijos patirties, kur liberalizavus rinką kai kuriuos nuostolingus maršrutus tenka dotuoti valstybei. Visiškai laisva rinka šiame sektoriuje efektyviai gali veikti nebent didelėse valstybėse. Todėl manome, jog šiame sektoriuje esminės permainos nėra reikalingos. Visgi svarbu palaipti kelti kokybinius reikalavimus vežėjams – dėl autobusų amžiaus, paslaugos kokybės ir kt. Neįvykdžius keliamų reikalavimų, tuose maršrutuose konkurso būdu būtų atrenkami nauji vežėjai.

Tarptautinių pervežimų sektoriuje veikia pilnai laisva rinka. Didžiausios Baltijos šalių keleivinio transporto kompanijos intensyviai konkuruoja tarpusavyje, visos dirba iš esmės nuostolingai, siekia apsaugoti savo vietinę rinką – tačiau keleiviai gali čia pasidžiaugti, laimėdami žemiausią kainą. Matant, kad valstybė subsidijomis skatina naujų lėktuvų skrydžių pritraukimą į Lietuvos oro uostus keltinas klausimas, kodėl tokiu pačiu būdu negalėtume skatinti naujų tarptautinių autobusų maršrutų iš Lietuvos miestų?

Valstybė, suteikdama lengvatas transportui atskiroms piliečių grupėms, tiesiogiai skatina juos naudotis šia paslauga, tuo pačiu padėdama išsilaikyti vežėjams. Transporto lengvatų sistemos

neketiname siaurinti. Greta to, siekiant efektyvesnio ir patrauklesnio miestų transporto skatinsime savivaldybes suteikti daugiau prioritetų autobusinėms eismo juostoms, plėsti jų tinklą. Taip pat griežčiau kovosime su nelegaliais vežėjais, kurie iškreipia rinkos, nors ir reguliuojamos, sąlygas.

Vienas iš svarbiausių šalies transporto sistemos tikslų yra užtikrinti visuomenės susisiekimo poreikius. Reikia pastebėti, jog šiai dienai stokojame vieningos, subalansuotos keleivinio transporto plėtos. Atskiros transporto rūšys daugiau konkuruoja tarpusavyje, nei bendradarbiauja užtikrinant keliones “nuo durų iki durų”. Tokiu būdu neišnaudojami atskirų transporto rūšių privalumai, auga nuostolingumas, trūksta lėšų atnaujinti transporto parką, informacinių sistemų plėtrai. Daugelis Europos šalių yra įgyvendinę sėkmingas transporto sistemos reformas, todėl reikia naudotis gerąja praktika ir sėkmingai ją diegti Lietuvoje.

Tenka apgailestauti, jog Lietuva nepasinaudojo proga įdiegti vieningą elektroninį bilietą viešajame transporte. Šiuo metu atskirai miestai yra įdiegę savarankiškas elektroninio bilieto sistemas, tačiau keleiviams nesudaryta galimybė vienu bilietu naudotis ne tik skirtinguose miestuose, bet ir skirtingose transporto rūšyse. Svarstysime galimybę įdiegti vieningą elektroninio bilieto sistemą, kuri padarytų keleiviams keliones patogesnes, skatintų aktyviau naudotis viešuoju transportu.

Būtina vykdyti valstybės politiką, nukreiptą į gyventojų skatinimą naudotis viešuoju transportu – tiek miestuose, tiek valstybiniais keliais. Šiuo tikslu turi būti parengta valstybės programa, numatant konkrečias priemones ir finansavimo šaltinius. Turi būti sukurta patogi, keleiviams poreikius užtikrinanti viešojo transporto sistema, padėsianti spręsti avaringumo, gamtosaugos, kelių pralaidumo ir kitas problemas.

Vienu esminių šios naujos programos akcentų turi tapti galimybės Lietuvos žmonėms gyventi vienoje, o dirbti – kitoje savivaldybėje, galimybė. Kaip rašome savo programos ekonominėje dalyje – “Naujame Plane Lietuvai”, esame pasirengę iš karto po rinkimų įgyvendinti greitojo susisiekimo programą, numatančią specialias priemones, užtikrinančias patogų dirbančiųjų susisiekimą su regionų centrais. Turime aiškų tikslą – reikšmingai padidintų gyventojų regionuose mobilumą bei galimybę pasiekti nuo jų gyvenamosios vietos nutolusias darbo vietas. Įsipareigojame, jog iki 2021 metų susisiekimas 50 km. spinduliu tarp dešimtyje regionų centrų įsikūrusių Laisvųjų ekonominių zonų (LEZ) ir šalia esančių miestų bei miestelių įvairiomis viešojo transporto priemonėmis bus nemokamas ir truks ne ilgiau kaip 45 minutes.

10. Pašto paslaugos

Užtikrinsime, kad vartotojams būtų teikiama kokybiška nenutrūkstama ir universali pašto paslauga. Atsižvelgiant į sparčią informacinių ir ryšių technologijų plėtrą, ieškosime vis naujų paslaugų ar jų teikimo būdų, kurie tenkintų kintančius pašto paslaugos naudotojų poreikius. Įprastos

pašto paslaugos labiau orientuotos į elektronines paslaugas, todėl būtina automatizuoti ir skaitmenizuoti universaliąją pašto paslaugą.

Pastaruoju metu galima pasidžiaugti pradėjusia pelningai dirbti Lietuvos pašto bendrove, tačiau nepritariame, kad iš šios įmonės būtų į valstybės biudžetą paimami dividendai. Vietoj to šios lėšos pirmiausiai turi būti nukreiptos eilinių pašto darbuotojų padėties ir darbo sąlygų gerinimui:

- a) Būtina numatyti priemones didinti eilinių paštininkų atlyginimų dydį, kuris kartais net nesiekia minimalaus atlyginimo dydžio ir nebuvo didintas bene keliolika metų;
- b) Atsižvelgiant į sunkias paštininkų darbo sąlygas žiemos metu numatysime sezoninio priedo mokėjimą bent 10 proc. atlyginimo dydžio;
- c) Užtikrinsime, kad paštininkams būtų suteikiam ne viena, kaip dabar, o dvi išėiginės dienos, kad jie nebūtų prievartaujami vykdyti komercinę
- d) Nereikalausime, kad miestuose išnešiojantys korespondenciją paštininkai būtų motorizuoti. Tai svarbu ir ekologiniu ir eismo saugumo aspektu.

Rengė: J. Razma

SOCIALINĖ POLITIKA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai socialinės politikos srityje:

- 1) Sukursime palankias sąlygas jaunoms mamos grįžti į darbo rinką, taip pat užtikrinsime tinkamą mažo vaiko priežiūrą; suteiksime realią finansinę pagalbą jaunoms šeimoms įsigyjant pirmąjį būstą;
- 2) Sudarysime daugiau galimybių suaugusiems vaikams paprasčiau pasirūpinti senstančiais tėvais; daugiau viešųjų resursų skirsime senjorų globai;
- 3) Skirsime ženkliai didesnę valstybės dėmesį ir apsaugą socialinės rizikos šeimose augantiems vaikams bei jų galimybės ištrūkti iš “skurdo rato”;
- 4) Išplėtosime aktyvios socialinės apsaugos tinklą, leisiantį darbo netekusiems asmenims efektyviai persikvalifikuoti ir kuo greičiau grįžti į darbo rinką; dalį dabar Darbo biržai patikėtų paslaugų perleisime verslui;
- 5) Garantuosime orią ir teisingą senatvės pensiją, jos dydį susiejant su vidutinio darbo užmokesčio šalyje augimu;
- 6) Suteiksime žmonėms su negalia daugiau galimybių savarankiškai mokytis, dirbti ir gyventi bendruomenėje;
- 7) Padidinsime paramos teikimo efektyvumą ir skaidrumą – į socialinių išmokų mokėjimą įtrauksime vietos bendruomenes, daugiau teisių ir atsakomybės suteiksime savivaldybėms.

Galimybių lygybė – socialiai teisingos Lietuvos pagrindas

Šiuo metu pasaulyje fiksuojamos politinės ir socialinės slinktytys – pastebimai besikaupiantis piliečių pyktis, stiprėjančios kraštutinės kairės bei dešinės partijos, augantis populistinių jėgų vaidmuo nacionaliniu ir net tarptautiniu mastu formuojant politinę darbotvarkę matomos daugelyje Vakarų valstybių, neišskiriant ir Lietuvos. Tradiciškai stabiliose Vakarų demokratijose JAV ir Jungtinėje Karalystėje šios slinktytys pasireiškia ženklia visuomenės parama kraštutiniams populistams ar tokiais sprendimais, kaip Brexit. Savo ruožtu Lietuvoje pastarasis reiškinys yra įgavęs kitokią formą – nerimą dėl ateities ir pyktį dėl dabartinės savo padėties jaučiantys žmonės iš tiesų balsuoja ne tik biuleteniais, bet ir kojomis. Valdantiejiems giriantis augančia ekonomika, mūsų šalyje toliau fiksuojama didžiausia ES darbingų žmonių emigracija.

Besitvenkiančio visuomenės pykčio reiškinys šiandien neramina tiek kairiuosius, tiek ir dešiniuosius Vakarų politikus bei viešosios politikos ekspertus ir mokslininkus. JAV mokslininkų (R. Putnam, C. Murray ir kitų) atlikti tyrimai rodo, kad darbingo amžiaus žmonių pyktis ir frustracija kyla ne tik iš turtinės nelygybės, bet ir iš galimybių atskirties. Galimybių atskirtis (angl. *opportunity*

gap) yra reiškinys, kai žemas pajamas gaunančiose šeimose užaugę ir prastesnį išsilavinimą gavę žmonės, nepaisant savo asmeninių pastangų ir talentų, vis sunkiau patenkia į pasiturinčiųjų klasę. Dėl to visuomenėje vis labiau ryškėja klasinė perskyra bei auga savo padėties pakeisti nepajėgiančių žmonių pyktis ir skaičius. Anot JAV mokslininko Robert Putnam, galimybių atskirties priežastys kyla iš yrančios ir nepasiturinčiosios visuomenės dalies šeimų, išaugusių šeimų su vienu tėvu. Taip pat šios atskirties atsiradimui įtaką daro reiškinys, kai turtingieji išsikelia į uždarus rajonus, kuria atskiras, nuo mažiau pasiturinčiųjų atskirtas, bendruomenes ir savo vaikus lavina tik pasiturintiems prieinamose bendrojo ugdymo ir aukštosiose mokyklose.

Šios tendencijos ryškėja ir Lietuvoje. Iš statistinių duomenų ir asmeninių liudijimų akivaizdu, kad mūsų šalyje fiksuojamas formalus ūkio augimas nepasiekia didelės dalies Lietuvos gyventojų. Todėl šiandien beveik kas penktas Lietuvos žmogus yra atsidūręs už skurdo ribos. Lėšų stoką šiandien jaučia kas trečias Lietuvos gyventojas. Be to, daugiau nei pusė šalies gyventojų negalėtų apmokėti 200 eurų viršijančių nenumatytų išlaidų. Skurstančiais žmonėmis laikytini ir gyvenantieji labai mažo intensyvumo namų ūkiuose (dirbama mažiau nei 20 proc. darbo laiko). Apie penktadalis Lietuvos žmonių kas antrą dieną negali sau leisti valgyti mėsos ar žuvies.

Priešingai paplitusiai nuomonei, nemaža dalis iš skurstančiųjų ar balansuojančių ties socialinės atskirties praraja nėra asocialūs, tinginiai, ar taurelės mėgėjai. Neretu atveju tai – sąžiningi ir darbštūs žmonės, aplinkybių nustumti į materialinės gerovės paraštes. Dėl negalios, žlugdančios socialinės aplinkos, nedarnios šeimos, prasto išsilavinimo, sunkumų spėti su darbo rinkos pokyčiais ar paprasčiausiai netinkamos gyvenamosios vietovės šie žmonės yra patekę į skurdo akligatvį ir patiria realią galimybių atskirti. Dar blogiau, kad tokių žmonių šeimose gimę vaikai taip pat turi tik labai menkas galimybes išsiveržti iš uždaro skurdo ir galimybių atskirties rato.

Lietuvą valdant kairiųjų vyriausybei, mūsų šalyje socialinio teisingumo trūksta kaip niekad. Šiandien penktadalio turtingiausių ir penktadalio skurdžiausių dirbančių Lietuvos gyventojų pajamos skiriasi net 5,5 karto. Pasaulio banko atlikto tyrimo duomenimis, pagal pajamų nelygybę esame 4-oji šalis visoje Europos Sąjungoje. Niūrūs perspėjimai apie socioekonominės problemas Lietuvą pasiekia ir iš kitų autoritetinių tarptautinių institucijų – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos bei Europos Komisijos.

Nemanome, kad valstybė yra pajėgi išspręsti visas žmonių problemas už juos pačius. Visada egzistuoja rizika nueiti lengviausiu keliu – priimti sprendimus, orientuotus tik į pagrindinių žmogiškųjų poreikių tenkinimą arba apsiriboti įvairių „minimumų didinimu“ ir pašalpų dalyba, užuot pasiūlius tikrą žmogaus orumo, motyvacijos ir asmeninės atsakomybės negniuždančią pagalbą. Net jei tai ir būtų įmanoma, jokia pagalba iš viršaus negalėtų pakeisti asmeninės iniciatyvos bei atsakomybės už save atnešamos naudos. Tačiau esame įsitikinę, kad valstybė, kaip viena didelė

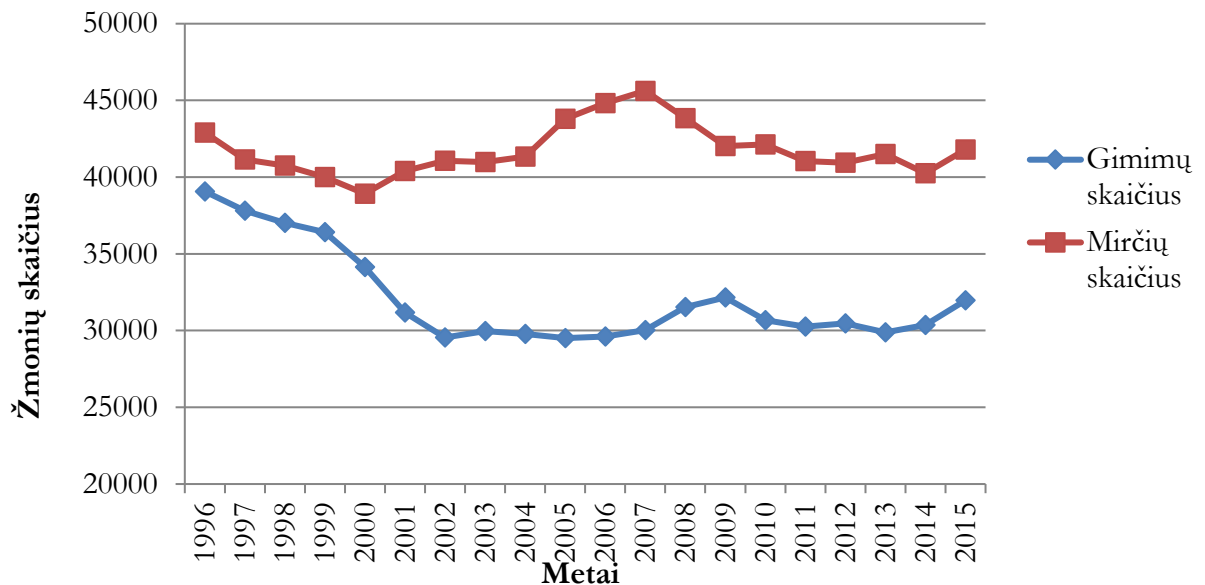

bendruomenė, privalo užtikrinti lygias galimybes visiems savo piliečiams. Tai – vienas kertinių visuomenės teisingumo ir socialinės darnos pamatų.

Lietuva išgyvena demografinę krizę

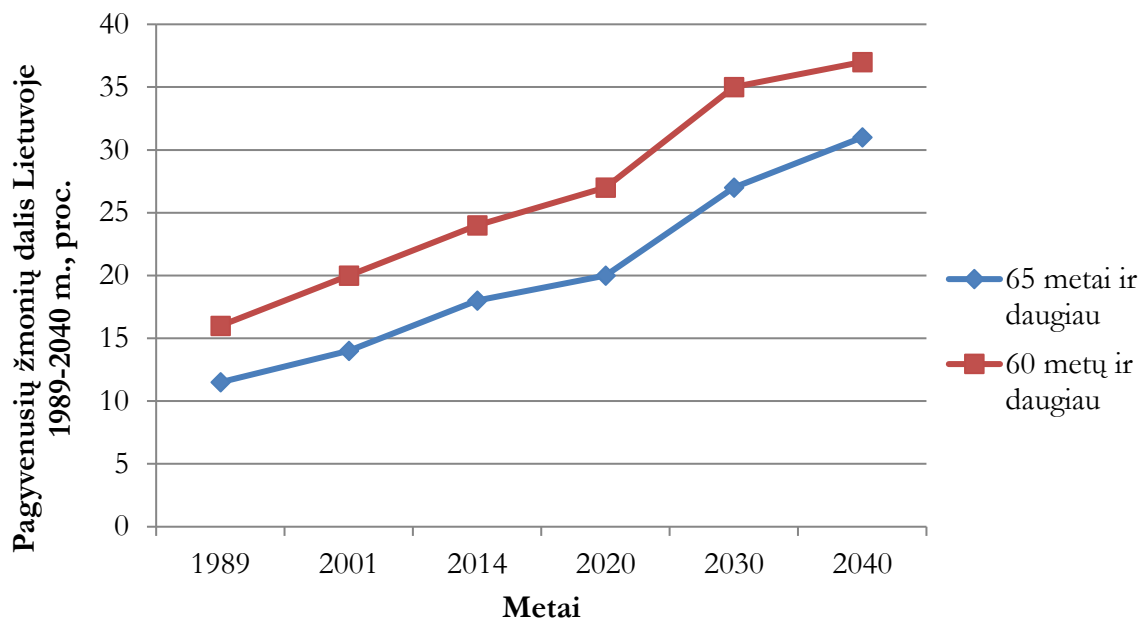
Lietuva išgyvena demografinę krizę: per 26 atkurtos Nepriklausomybės metus mirusiųjų skaičius net 200 tūkst. lenkia gimusiųjų, vien 2015 metais šalis neteko 9,8 tūkst. gyventojų. Jei tendencija nesikeis, 2050 m. Lietuvoje tegyvens 1,9 mln. gyventojų.

Viena svarbiausių demografinės pusiausvyros praradimo priežasčių yra tai, kad šeimos augina mažai vaikų. Šiandien vienai moteriai Lietuvoje tenka 1,75 vaiko, o nieko nekeičiant 2050 metams prognozuojamas tik 1,8 vaiko rodiklis. Tam, kad demografinė situacija pradėtų keistis į teigiamą pusę, reikia, kad kiekviena šeima augintų daugiau nei du vaikus.

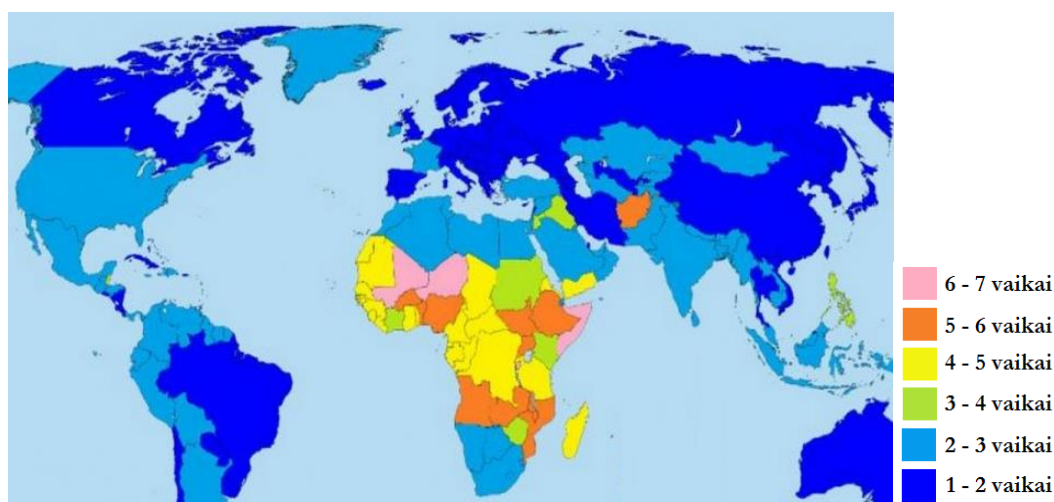
1 pav. Lietuvos gyventojų skaičiaus kaita

Jeigu gimstamumo rodikliai ir toliau bus žemi, vyks spartus visuomenės senėjimas, dėl ko labai išaugs vyresnio amžiaus žmonių skaičius ir sumažės aktyvių gyventojų. Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija (*angl. United Nations Economic Commission for Europe*) prognozuoja, kad pagyvenusių žmonių, vyresnių nei 65 m. ir vyresnių nei 60 m. dalis, po 20 metų sudarys iki 36 proc. Lietuvos populiacijos. Lietuvos statistikos departamentas prognozuoja, kad jei dabar vieną pensininką išlaiko 2 dirbantieji, tai po 20 metų šis santykis bus 1,17 su 1. Tokia visuomenė nebeišgalės užtikrinti pensininkams reikalingų pajamų ir sveikatos priežiūros finansavimo.

2 pav. Pagyvenusių žmonių dalis Lietuvoje procentais bendrame gyventojų skaičiuje

2010 m. svarstymų grupė Europos Vadovų Tarybai pateikė ataskaitą dėl ES-2030 ateities, kurioje įvardijamos itin panašios tendencijos visai ES. Teigiama, kad „per artimiausius 40 metų Europoje smarkiai sumažės pensininkus išlaikančiųjų asmenų rodiklis – keturi dirbantys asmenys turės išlaikyti net tris į pensiją išėjusius žmones“. Ekspertai atvirai konstatuoja, kad siekiant atsverti tokias neigiamas tendencijas, būtina imtis skubių veiksmų, ypač įgyvendinant šeimai palankią politiką, kuria būtų siekiama stabilizuoti ar padidinti gimstamumo lygį. Europa prastai atrodo lyginant ir su kitomis pasaulio valstybėmis.

3 pav. Vaikų skaičius šeimoje

Pagarbi, praktiška ir veikianti pagalbos šeimai politika

Valstybės kišimasis į privatų žmonių gyvenimą paprastai ne tik neišsprendžia egzistuojančių problemų, bet dažnai jas pagilina, o neretai sukuria ir naujų. Todėl manome, kad socialinis teisingumas turi remtis didesnės dalies Lietuvos žmonių visuomenine atsakomybe, savitarpio palaikymu ir bendruomeniniu įtraukimu. Sveikoje visuomenėje asmeninių problemų sprendimo pirmenybė tenka patiems žmonėms, o valstybė veikia tik ten, kur atskiri asmenys, šeimos ir bendruomenės nepajėgia susitvarkyti be išorės pagalbos.

Mūsų manymu, socialinėje srityje valstybė pirmiausia turi kovoti ne su problemų pasekmėmis, o priežastimis, kurių ištakos glūdi sovietinės okupacijos pažeistame ir iki šiol vis labiau dūlėjančiame visuomenės audinyje. To negalima atlikti per naktį, šis procesas yra glaudžiai susijęs su pamatine bet kurios visuomenės institucija – šeima.

Būtent šeimoje susiformuoja esminiai visuomenės stabilumą ir klestėjimą užtikrinančio elgesio standartai. Čia įgaunami pirmieji ir svarbiausi socialiniai įgūdžiai – išmokstama bendrauti, prisiimti atsakomybę, dalintis, sugyventi, užjausti, spręsti iškilusias problemas ir konfliktus. Šeimoje vaikams tenkantis dėmesys jų raidai ir ateičiai daro ne mažesnę įtaką nei pakankamas finansinis aprūpinimas ar vėliau įgytas geras išsilavinimas.

Žmonės lieka savo šalyje ir joje kuria šeimas, jei čia jaučiasi laimingi. Tačiau, jeigu Tėvynėje trūksta darbo, jeigu nėra galimybių sau ir savo artimiesiems užtikrinti elementarių gyvenimo sąlygų, ateitis kuriame ne gyvenant Lietuvoje, o dirbant užsienyje. Niekas negali kaltinti žmogaus svetur ieškančio laimingesnio gyvenimo savo šeimai.

Tačiau gyvenas užsienyje niekada iki galo nepakeičia Tėvynės, kurioje daug kas pažįstama, artima ir brangu. Čia gyvena draugai ir giminės. Taip pat tėvai, kuriais reikia pasirūpinti. Čia kalbama gimtąja kalba, o pats gyvenimas nepaprastai patogus – saugu, atstumai nedideli, švarūs oras ir vanduo. Norėdami, kad Lietuvos šeimos geru gyvenimu džiaugtųsi Tėvynėje, o ne svetur, joms valstybė turi palengvinti kasdieninius rūpesčius pasiūlydama konkrečią pagalbą.

Vaikų auklėjimą palikdami pirmiausia pačių šeimų atsakomybei, joms turime padėti kitais būdais – palengvindami finansinę padėtį bei sukurdami palankesnes sąlygas tėvams daugiau laiko praleisti su savo vaikais. Praktiška ir veikianti pagalbos šeimoms politika turi tapti rimta parama tėvams, norintiems užtikrinti sėkmingą savo vaikų ateitį, nepriklausomai nuo to, kokioje šeimoje, pasiturinčioje ar ne, jie užaugo. Norime sudaryti kuo palankesnes sąlygas Lietuvoje kurtis stiprioms šeimoms, todėl ketiname konkrečiomis priemonėmis sumažinti nesaugumo ir nežinios jausmą, tokį pažįstamą daugeliui tėvų.

Padėsime suderinti įsipareigojimus šeimai ir kopimą profesinės karjeros laiptais

Ne paslaptis, kad darbuotojus samdantys vadovai vengia samdyti jaunas, vaikų susilaukti planuojančias moteris. Už tai negalima kaltinti vien darbdavių – jie puikiai žino realybę. Pagimdžiusi vaiką motina ilgą laiką nepasirodys darbe, o jei ir greitai sugrįš, vis tiek daug laiko praleis su apsirgusiu arba į darželį nepatekusių vaiku. Savo ruožtu jauna moteris šiandien negali būti užtikrinta, kad jai pavyks suderinti įsipareigojimus šeimai, mažo vaiko priežiūrai ir karjerai. Neturėdama tokių garantijų, ji intuityviai bijo gimdyti vieną ar daugiau vaikų, nes supranta, kad tai beveik automatiškai reikš profesinės karjeros pabaigą. Esame pasiryžę padėti mamoms ir pakeisti susidariusią padėtį.

Ryžtas gimdyti ir auginti vaikus didele dalimi priklauso nuo to, kiek savitarpio ir išorinės pagalbos gauna šeima. Svarbu ne tik tai, kaip vaikus auginantys tėvai tarpusavyje pasidalina kasdieniais buities rūpesčiais, bet ir tai, ar valstybė užtikrina tinkamas sąlygas mamai kuo greičiau sugrįžti į darbo rinką suderinant profesinę darbo veiklą ir rūpestį mažu vaiku. Iš valstybės šeimos tikisi ne moralizavimo ir abstraktaus kalbėjimo, o realios pagalbos: užtikrintos vietos darželiuose arba suteiktos adekvačios finansinės paramos vaiko priežiūrai namie bei lanksčios ir kokybiškos sveikatos priežiūros.

Todėl įgyvendinsime priemones, padėsiančias sustiprinti savitarpio pagalbą šeimoje ir sudaryti sąlygas jaunai mamai laiku sugrįžti į darbo rinką kartu užtikrinant tinkamą mažo vaiko priežiūrą:

- 1) vaiko priežiūros atostogos tėvams – bet kuriuo metu, iki vaikui sueis 2 metai, vienas iš tėvų galės išeiti iki 12 mėnesių vaiko priežiūros atostogų, o dar papildomai iki 3 mėnesių apmokamų vaiko priežiūros atostogų galės išeiti kitas vaiko tėvas/mama;
- 2) vaiko priežiūros atostogos tėvų pasitikėjimą turinčiam asmeniui – bet kuriuo metu, iki vaikui sueis 2 metai, papildomos 3 mėnesių trukmės apmokamos vaiko priežiūros atostogos galės būti skirtos bet kuriam tėvų nurodytam pilnamečiam asmeniui, turinčiam teisę gyventi ir dirbti Lietuvoje. Visos tokių atostogų suteikimo nuostatos turi būti detalizuotos atitinkamuose teisės aktuose, laikantis vieno aiškaus principo – iki vaikui sukaks 2 metai vienu metu tokio vaiko priežiūrai gali būti suteiktos vaiko priežiūros atostogos tik vienam asmeniui: motinai, tėvui, ar kažkam iš tėvų pasirinktų asmenų, turinčiam teisę gyventi ir dirbti Lietuvoje;
- 3) lanksti vaiko priežiūra jam susirgus – įteisinsime galimybę pasirinkti, kad vaiko ligos atveju už jo slaugymą socialinio draudimo išmoką būtų galima skirti ne tik vienam iš tėvų, bet ir tėvų nurodytam asmeniui, turinčiam teisę gyventi ir dirbti Lietuvoje;
- 4) valstybės lankstumas, finansuojant ikimokyklinę vaikų priežiūrą – kiekvienam gimusiam vaikui priskirsime ikimokyklinės priežiūros „krepšelį“ nepaisant to, ar tas vaikas lanko valstybinį darželį, ar yra ugdomas namie. Tai šeimoms leis lanksčiau spręsti vaiko priežiūros iššūkius, nebijant prarasti valstybės teikiamą pagalbą;

- 5) lankstus darbo grafikas tėvams – įteisinsime lankstesnę darbo grafiką tėvams, taip padėdami suderinti vaiko priežiūrą ir profesinius įsipareigojimus. Dirbantys tėvai jausis saugiau, kai prireiks anksčiau laiko palikti darbą tam, kad vaikas būtų nuvestas pas gydytoją ar pamaitintas, o darbdavys laimės žinodamas, kad dėl to nenukentės darbo rezultatai;
- 6) valstybės ir darbdavių partnerystė užtikrinant vaikų priežiūrą – darbdaviams, kurie šalia darbo vietų pasiūlys vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugas, įrengs vaikų priežiūrai tinkamą infrastruktūrą, padengsime dalį išlaidų;
- 7) padėsime studijuojantiems tėvams – įsipareigojimais grąžinti gautą studijų paskolą mažes priklausomai nuo auginamų vaikų skaičiaus.

Jaunoms šeimoms pasiūlysime pirmojo būsto programą

Jaunai šeimai, ypač jau auginančiai mažus vaikus, svarbu pasidalinti atžalų priežiūros našta ir neprarasti profesinės karjeros galimybių. Nemažiau svarbu yra ir susitvarkyti gyvenimo buities sąlygas, įsigyti savo būstą ir sėkmingai užbaigti studijas.

Norime padėti jaunoms šeimoms su šiais iššūkiais susidoroti kuo paprasčiau. Todėl įgyvendinsime pirmojo būsto programą, kuri pagelbės jaunai šeimai įsigyjant pirmą gyvenamąjį būstą. Tokios paramos mastas priklausys nuo jaunos šeimos auginamų vaikų skaičiaus:

- jaunai šeimai, turinčiai 1 vaiką kompensuojant iki 10 proc. pradinio įnašo sumos;
- jaunai šeimai, turinčiai 2 vaikus kompensuojant iki 15 proc. pradinio įnašo sumos;
- jaunai šeimai, turinčiai 3 ir daugiau vaikų kompensuojant iki 20 proc. pradinio įnašo sumos.

Pirmojo būsto programoje numatysime galimybę ir sąlygas jaunoms šeimoms panaudoti sutartimi įgyti laisvos valstybinės žemės sklypus, tinkamus gyvenamųjų namų statybai, kai jauna šeima nori statyti nuosavą būstą, bet neturi kitokio nekilnojamojo turto. Iš valstybės gavusi žemės sklypą, jauna šeima įsipareigos per Vyriausybės nustatytą laikotarpį gautoje žemėje pastatyti gyvenamąjį būstą. Pastačius tokį būstą, jaunai šeimai žemė, kurioje stovi naujai pastatytas gyvenamasis nekilnojamas turtas, galėtų būti suteikiama nuosavybės teise įsipareigojant 10 metų jos neparduoti.

Parama pirmojo būsto įsigijimui bus teikiama visų tipų gyvenamam nekilnojamojam turtui, išskyrus būstą daugiabučiuose namuose, kurie nedalyvauja kitose atnaujinimo (modernizavimo) programose ir yra pastatyti anksčiau nei 1991 metais.

Padėsime suaugusiems vaikams pasirūpinti savo tėvais

Ryšys tarp suaugusių vaikų ir jų tėvų yra meile, rūpesčiu ir globa paremtas autentiškas santykis, į kurį valstybei nėra reikalo kištis. Tačiau manome, kad valstybė gali prisidėti prie šio santykio puoselėjimo padėdama suaugusiems vaikams geriau pasirūpinti senstančiais savo tėvais. Todėl:

- 1) pagyvenusius ir savimi pasirūpinti nebegalinčius tėvus slaugantiems vaikams pasiūlysime specialų paramos krepšelį. Šį krepšelį tėvais besirūpinantys vaikai galės skirti savo pagyvenusių tėvų priežiūrai atsižvelgiant į individualius poreikius (medicinos ar priežiūros personalo samdymui, transportavimui, reikalingų priemonių įsigijimui ir t.t.);
- 2) per kompleksines integruotas slaugos-globos paslaugas teiksime pagalbą šeimoms, prižiūrinčioms savo pagyvenusius tėvus ar kitus artimuosius, kuriems reikalinga socialinė globa. Sudarysime galimybes derinti darbą ir pagyvenusių žmonių priežiūrą. Bendradarbiaudami su nevyriausybinėmis organizacijomis plėtosime nestacionarių bendruomeninių paslaugų tinklą (dienos centrus, bendruomenių namus) pagyvenusiems žmonėms.

Valstybė parodys pavyzdį pabrėždama tėvystės ir motinystės svarbą

Šiandien Lietuvoje tėvystė ir motinystė vis dar nėra pakankamai įvertinamos – jos dažnai suprantamos kaip laisvą gyvenimą apsunkinantis individualus pasirinkimas. Pasirinkę gyventi gausesnėse šeimose matomi kaip keistuoliai, sunkus šių žmonių kaip tėvų darbas vertinamas nepalyginamai menkiau už aukštus profesinius pasiekimus. Manome, kad valstybė turi įsikišti ir stengtis pakėisti tokias visuomenėje įsigalėjusias nuostatas. Todėl:

- įgyvendinsime įstatymų leidybos praktiką, kad Seimas ir Vyriausybė, priimdami sprendimus, įvertintų jų poveikį palankios šeimai aplinkos kūrimui ir gimstamumui (ypač svarbiausiuose įstatymuose, pavyzdžiui, Darbo kodekse);
- priimant į valstybės tarnybą motinystė ir tėvystė, kaip ir tarnyba kariuomenėje, bus vertinama kaip privalumas, suteikiantis pirmenybę esant vienodiems visiems kitiems išsilavinimo ar kvalifikaciniais rodikliais.

Valstybė geriau supras Lietuvos šeimų situaciją ir į ją greičiau reaguos

Mokslinių tyrimų rezultatai atkleidžia, kad šeimos politikos stebėseną, efektyvumą bei poveikio vertinimą yra viena iš problematiškiausių šeimos politikos formavimo proceso dalių. Todėl, siekdami geriau suprasti Lietuvos šeimų situaciją, nuolat atliksime pagrįstus bei patikimus tyrimus ir stebėsime šeimų gyvenimo kokybę bei demografinių duomenų kitimo dinamiką. Įgyvendinsime tokius sprendimus:

- sukursime šeimos vertinimo, stebėsenos kriterijų ir rodiklių sistemą, kuri bus naudojama nuolatiniam Lietuvos šeimų būklės analizavimui;
- organizuosime tyrimus, statistinių duomenų apie šeimų būklę ir skyrybas rinkimą bei šių duomenų analizę;
- sukursime šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo stebėsenos sistemą, kuri bus naudojama nuolatiniam šeimos politikos efektyvumo bei poveikio šeimoms vertinimui.

Veiksime atsižvelgdami į vaiko gerovę užtikrinti padedančius principus

Įgyvendindami vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją, kurios pagrindinis tikslas yra atsižvelgti į vaiko interesus ir jo poreikius, plėtosime prevencines paslaugas šeimoms: kompleksinės pagalbos šeimoms centrus, socialinės priežiūros paslaugas vaikams ir šeimoms vaikų dienos centruose. Sieksime teikti paslaugas jaunoms, pozityvios tėvystės įgūdžių stokojančioms šeimoms, mediacijos paslaugas besiskiriančioms ar krizių ištiktoms šeimoms. Taip siekiame sudaryti visas sąlygas vaikui augti savoje šeimoje.

Vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, problemas spręsimė kompleksiskai, ne tik formaliai užtikrinant vaiko teises, bet ir realiai siekiant vaiko ir šeimos gerovės. Esame pasirengę realiai įgyvendinti daugelio TS-LKD frakcijai priklausančių Seimo narių ir nevyriausybinų organizacijų Seimui teiktas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatas, padedančias pamatus svarbiausių vaiko teisių apsaugos principų įgyvendinimui:

1) subsidiarumo - vaiko teises pirmiausia privalo užtikrinti tėvai arba kiti teisėti vaiko globėjai, o valstybės, savivaldybių institucijos ir įstaigos teikia jiems paramą ir pagalbą, jeigu vaiko globėjai neužtikrina vaiko teisių ir jo gerovei reikalingų sąlygų;

2) šeimos autonomijos - vaikų ugdymas šeimoje yra vykdomas pagal šeimoje puoselėjamas vertybes. Nė viena šeima neturi patirti kišimosi į jų gyvenimą ir turi teisę būti įstatymo nuo jo ginama. Išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina siekiant apsaugoti prigimtinius vaiko interesus ir jei to neįmanoma pasiekti kitomis priemonėmis. Vaikas yra šeimos dalis, o ne valstybės nuosavybė;

3) visapusiškumo - vaiko teisių apsaugą užtikrinančios priemonės ir paslaugos organizuojamos ir teikiamos derinant jas su kitomis priemonėmis ar paslaugomis: socialine parama, užimtumu, sveikatos priežiūra, švietimu, aprūpinimu būstu, specialiąja vaiko apsauga;

4) prieinamumo - Vaiko teisių apsaugą užtikrinančios priemonės ir paslaugos organizuojamos kuo arčiau vaiko tėvų ar kitų teisėtų jo globėjų gyvenamosios vietos ir taip, kad jos atitiktų vaiko ir šeimos poreikius bei interesus;

5) pagalbos veiksmingumo – priemonės ir paslaugos vaiko teisių apsaugai užtikrinti organizuojamos ir teikiamos kaip galima anksčiau, racionaliai naudojant turimus išteklius ir siekiant geriausių rezultatų: tinkamo vaiko teisių įgyvendinimo šeimoje ir šeimos, giminystės bei socialinių ryšių išsaugojimo;

6) individualizavimo – priimant su vaiku susijusius sprendimus, atsižvelgiama į vaiko amžių, brandą, jo psichikos ir fizines savybes, poreikius, socialinės aplinkos ir kitas svarbias ypatybes;

7) bendradarbiavimo. Valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos bei nevyriausybinės organizacijos, vykdydamos su vaiko teisių apsauga susijusias funkcijas, bendradarbiauja su vaiko atstovais bei prireikus teikia viena kitai reikalingą informacinę bei kitokią pagalbą;

8) vaiko nuomonės išklauso - vaikas, galintis išreikšti savo nuomonę, privalo būti išklaustytas ir į jo nuomonę turi būti atsižvelgta;

9) vaiko atstovų įtraukimo – vaiko atstovai turi teisę gauti informaciją, susijusią su vaiku. Privalo būti išklausti ir dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su vaiku;

10) giminystės ryšių ir tapatybės išsaugojimo. Sprendžiant su vaiko globa (rūpyba) ir įvaikinimu susijusius klausimus, prioritetas teikiamas giminaičiams taip pat vaiko tapatybės išsaugojimui.

Ištiesime pagalbos ranką socialinės rizikos šeimose augantiems vaikams

Veiksminga skurdo įveikimo strategija turi prasidėti ten, kur žmogus įgauna pirmuosius gebėjimus ir pradeda formuotis kaip asmenybė – šeimoje. Šiandien pernelyg daug vaikų yra patekę į uždara skurdo ratą – situaciją, kai gimę ir augantys socialinės rizikos šeimoje bei negavę reikalingos pagalbos, jie yra pasmerkti ateityje kartoti savo tėvų klaidas.

Kiekvienoje savivaldybėje turi veikti bendros vaiko teisių ir socialinės pagalbos šeimoms (ir/arba bendruomenėms) tarnybos, turinčios pakankamai darbuotojų tose seniūnijose, kur daugiausia girtaujančių asmenų. Nustatysime tvarką, kad savivaldybių sutaupytos socialinių išmokų lėšos galėtų būti naudojamos tik socialinių paslaugų plėtrai vykdyti. Numatome tokias pagalbos rizikos šeimoms priemones:

- 1) sustiprinta metodinė pagalba savivaldos lygmenyje dirbantiems vaiko teisių ir socialinės pagalbos specialistams. Ši metodika turi būti ne rekomendacinė, o privalomoji. Turi būti aiškiai apibrėžti žingsniai, kuriuos kiekvienas socialinis darbuotojas turi atlikti dirbdamas su rizikos šeima. Tinkamos metodikos, kaip elgtis vienu ar kitu atveju stoka, realios pagalbos vaikui priemonių (apart paėmimo iš šeimos) trūkumas šiandien reiškia, kad nuoširdžiai padėti norintis socialinis darbuotojas dažnu atveju tegali tik konstatuoti faktus;

- 2) didesnius socialinių darbuotojų atlyginimus ir paskatas šiems darbuotojams už gerai atliekamą darbą bei pritaikytus naujus šeimoms padedančius metodus. Manome, kad likimus traiškančią skurdo ratą turi pirmiausia pastebėti vietos bendruomenėse dirbantys profesionalūs socialiniai darbuotojai. Pavyzdžiui, tokiais darbuotojais galėtų tapti ilgametę darbo patirtį su vaikais turintys į pensiją išėję mokytojai;
- 3) visą parą budinčių policijos pareigūnų postas arba specialiai apmokytų policijos rėmėjų grupė kiekvienoje gyvenamojoje teritorijoje, kurioje daug rizikos šeimų ir girtuokliaujančių asmenų;
- 4) didesnis vietos bendruomenių ir kaimynų vaidmuo sprendžiant rizikos šeimų problemas. Bendruomenių nariai, kartu su bendruomenėms skirtais socialiniais darbuotojais, bažnyčios tarnautojai, policijos pareigūnais ir seniūnijos darbuotojais turi būti nuolat apmokomi atpažinti alkoholizmo problemą ir žudyti ar smurtauti linkusius asmenis. Tokiuose mokymuose būtina perduoti žinias apie tai, kaip padėti kaimynams, jų vaikams ir visiems šeimos nariams bei kada apie tai pranešti specialistams;
- 5) paskatų sistema kaimynams, kad būtų laiku praneša apie bendruomenės nariams žinomus girtaujančius ir smurtaujančius asmenis, apleistus vaikus ir smurtą artimoje aplinkoje. Kiekvienoje savivaldybėje taip pat turi atsirasti po mobilią komandą, sudarytą iš policininkų, bendruomenės socialinių darbuotojų, psichologų, medikų ir kitų specialistų. Vos tik gavusi pranešimą, komanda turėtų vykti į iškvietimo vietą. Taip būtų padedama vaikams ir šeimos, susiduriančioms su girtaujančiais ir smurtaujančiais asmenimis ne tik darbo dienos metu, bet ir tada, kai rizika didžiausia – vakarais, savaitgaliais ar švenčių dienomis.
- 6) naują vaiko paėmimo tvarką, nustatant, kaip būtų galima paaimti vaiką iš tėvų (ar jo globėjų), smurtaujančių ar kitaip keliančių grėsmę fizinei ir psichinei tokio vaiko sveikatai. Vaiko paėmimas iš jo atstovų turi būti tik kraštutinė priemonė, daugeliu atveju taikoma tik po nuoseklaus darbo su šeima.

Mūsų įsitikinimu, vaikas iš šeimos turi būti paimamas tik išsėmus visas pagalbos šeimai galimybes, tačiau nenutraukiant darbo su jo biologine šeima. Tą turi daryti socialiniai darbuotojai, o kontroliuojančios institucijos privalo užtikrinti, kad nebūtų pažeidžiamos vaiko teisės. Tačiau ir šiam darbui reikia pasitelkti šeimas pažįstančias bendruomenes, kad būtų išvengta klaidingų, dideles socialines ir psichologines pasekmes vaikams turinčių sprendimų.

Dirbsime, kad netekusiems tėvų globos vaikams būtų sudarytos tinkamos globos (rūpybos) ar įvaikinimo sąlygos augti aplinkoje, artimoje šeimai - globojančios šeimos aplinkoje arba mažose vaikų globos institucijose (kuriose gyventų ne daugiau kaip 8 vaikai). Gerinsinsime, netekusių tėvų vaikų integracijos į visuomenę sąlygas: stiprinsime darbą su gimdytojų šeimomis, stiprinsime globėjų paieškas, didinsime finansavimą jų apmokymo programoms, organizuosime nuolatinę konsultacinę

pagalbą jiems, investuosime į vaikų dienos centrus, skatinsime šeimos krizių centrų steigimą, kam jau esame padėję pamatus.

Siekdami, kad išėję iš globos namų vaikai tinkamai pasirengtų savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje, skatinsime palydėjimo paslaugas vaikams. Įgyvendinsime Vakarų valstybėse pasiteisinusias smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programas, neišskiriant nė vienos smurto rūšies ir formos. Sugriežtinsime atsakomybę už nusikaltimus, susijusius su pedofilija ir vaikų pornografijos gamyba, platinimu bei vartojimu. Dėsime visas pastangas, kad geriau užtikrinti fizinį ir psichologinį vaikų namų auklėtinių saugumą.

Tęsime darbus susijusius su didžiaisiais vaikų globos namais – sudarysime sąlygas vaikams augti kuo artimesnėje šeimai aplinkoje, papildomai skatinsime šeimynų kūrimąsi ir profesionalią globą šeimoje, remiant ir gerinant vaikų socializaciją. Efektyvinsime darbą su biologiniais tėvais, kuriems pribota tėvų valdžia, siekdami, kad kuo mažiau vaikų patektų į institucinę globą.

Tarptautinėje vaiko teisių apsaugos srityje pirmiausia sieksime apginti Lietuvos vaikų interesus. Nemažai valstybių, tarp jų ir Lenkija, Latvija, Slovėnija, turi gerosios patirties, atgaunant užsienio šalyse iš tėvų paimtus vaikus. Deja, šiuo metu Lietuvai stinga reikalingų teisinių mechanizmų, padedančių išspręsti atvejus, kai vaiko teisių pažeidimai yra ginčitini. Todėl pasirašysime bendradarbiavimo sutartis su kitų ES valstybių vaiko teisių apsaugos tarnybomis ir plėtosime kitą reikalingą dvišalį bendradarbiavimą, leidžiantį geriausiu įmanomu būdu apsaugoti nepilnamečių Lietuvos piliečių teises už Lietuvos ribų.

Padėsime išardyti skurdo ratą

Skurdo ratas, kaip rodo statistika ir gyvenimiška patirtis, yra procesas, kai girtuokliaujančiose, nesocialiu elgesiu pasižyminčiose šeimose gimę ir užaugę vaikai atkartoja savo tėvų gyvenimo būdą. Taip iš kartos į kartą formuojasi skurdo ir galimybių gyventi oresnį gyvenimą trūkumo palaužta visuomenės dalis. Valstybės pareigūnai iki šiol į šią problemą žiūrėjo pakankamai abejingai – bandydami išvengti skurdo rato sukeliama pasekmių bei vengdami ištiesti pagalbos ranką jaunam žmogui, kad šis pasirinktų geresnį gyvenimą nei matė gyvenant savo tėvus. Todėl siūlome valstybės pastangomis ir lėšomis sukurti bei įgyvendinti specialią Naujos pradžios programą:

- 1) stiprinti ir skatinti socialinės rizikos šeimose augančių ar augusių, bet paimtų į globos namus vaikų globėjų institutą, raginant vietos bendruomenės šeimas imtis globoti šiuos vaikus. Pasirūpinti jų poilsiu, užimtumu, išsilavinimu ir tolesnio gyvenimo perspektyva;
- 2) stiprinti ir skatinti tokias visuomenines iniciatyvas, kaip didysis brolis, didžioji sesė ar skautų judėjimą. Imtis globoti socialinės rizikos šeimų vaikus, tokiai globai suteikiant reikalingą valstybės finansinę paramą;

- 3) sukurti ir įgyvendinti priemones, kuriose socialinės rizikos šeimose augusiems vaikams suteiktų naujų galimybių siekti tinkamo išsilavinimo ir profesinio pasirengimo.

Kad neskurstų norintys ir galintys dirbti

XXI-ajame amžiuje dalį dabartinių darbuotojų pakeis robotai ar automatinės kompiuterinės sistemos. Šį pokytį galima laikyti tiek praeiksmu, tiek ir galimybe. Tačiau aišku viena – vykstančių pasikeitimų išvengti nepavyks ir laimės tie, kurie greičiausiai prie jų prisitaikys. Todėl kiekvienas iš mūsų turi pasiruošti ateityje ne vieną ir ne du kartus pakeisti savo profesiją.

Nors iš Lietuvos dirbančiųjų robotai dar nepradėjo masiškai atiminėti darbo vietų, ilgalaikio (struktūrinio) nedarbo reiškinys Lietuvai būdingas jau ne vienerius metus. Struktūrinis nedarbas, atsirandantis iš dalies dėl darbuotojų kvalifikacijos neatitikimo realiems darbo rinkos poreikiams, šiandien yra viena svarbiausių skurdo Lietuvoje priežasčių. Darbingo amžiaus žmonių skurdas yra ypač opi problema – jis ne tik gniuždo žmogiškąjį orumą, tačiau ir iš esmės pakerta tikėjimą valstybe, teisingumu bei asmenine iniciatyva. Ne vienas mokslinis tyrimas rodo, kad ryškia socialinę atskirtimi pasižyminčios valstybės yra mažiau stabilios, mažiau prognozuojamos ir dėl mažiau saugios. Šia prasme skurdas yra ne tik asmeninė, bet ir visuotinė tragedija – dėl ryškios socialinės atskirties pralaimi ne tik skurstantys, bet ir pasiturintieji.

Realiausias būdas nuo skurdo apsaugoti dirbančiuosius – stiprinti jų pozicijas darbo rinkoje. Tam reikia užtikrinti galimybę greitai ir veiksmingai pakeisti profesiją į paklausia rinkoje bei sukurti realią konkurenciją dėl dirbančiojo. Priemones, kaip tai padaryti, pasiūlėme savo programos ekonomikos ir švietimo dalyse. Deja, mūsų šalyje vis dar neegzistuoja veiksnus aktyvios socialinės apsaugos tinklas, užtikrinantis, kad darbo netekęs žmogus būtų kuo greičiau (ne ilgiau nei po pusmečio nedarbo) sugrąžintas į darbo rinką.

Darbo biržos modeliu paremta perkvalifikavimo sistema šiuo metu siūlo tik formalią pagalbą bedarbiui – abejotinos kokybės mokymus. O ir šie mokymai dažnai faktiškai tampa orientuoti į kvalifikacijos neturinčius, motyvacijos stokojančius ir todėl priverstinai Darbo biržos slenkstį minančius etatinius bedarbius.

Todėl iš esmės pertvarkysime visą valstybės pagalbos darbo netekusiems žmonėms sistemą. Darbą ir profesinį perkvalifikavimą priskirsime ūkio, o ne socialinės apsaugos sričiai. Darbo biržos paslaugas orientuosime tik į realiai darbą susirasti siekiančių žmonių lūkesčius ir poreikius. Nedarbo išmokų sistema piktnaudžiaujančius ir motyvacijos dirbti neturinčius asmenis pirmiausia kreipsime ne į Darbo biržą, o pas socialinius darbuotojus ir psichologus. Taip pat panaikinsime nepasiteisinusio dabartinio Darbo biržos modelio monopolį ir seksime Vakarų valstybių (JAV, Australijos, Nyderlandų) keliu, dėl didžiosios dalies Darbo biržai patikėtų paslaugų leisdami konkuruoti verslui.

Teisingas socialinių išmokų mokėjimas

Valstybė yra įsipareigojusi užtikrinti lygias ir teisingas galimybes, kad kiekvienas žmogus galėtų pasirūpinti savimi ir savo artimaisiais. Tačiau realybė dažnai pasirodo esanti kitokia – valstybės globa įvairiomis socialinėmis išmokomis ir lengvatomis dažnai naudojasi tie, kurie dažniausiai galėtų savo gerovę užsitikrinti savarankiškai. Todėl vienas didžiausių iššūkių valstybei ūkio ir socialinės politikos srityje – darbingo amžiaus žmones kuo greičiau ir efektyviau integruoti į darbo rinką, taip didinant darbingų žmonių savarankiškumą ir mažinant jų priklausymą nuo socialinės paramos.

Šiandien vykdomos socialinės politikos silpna vieta – nepakankamas bendruomenės įtraukimas sprendžiant socialinius klausimus. Todėl esame pasiryžę didinti vietos bendruomenių vaidmenį skiriant socialines išmokas, pašalpas, kompensacijas ir lengvatas. Vien valstybės pareigūnais ir tarnautojais paremta socialinė rūpyba yra brangi ir jai trūksta efektyvumo. Todėl skatinsime spartų karitatyvinės socialinės rūpybos vystymą. Tokia rūpyba reiškia, kad paramos teikimas turi būti derinamas su betarpiška paramos gavėjo priežiūra ir pagalba jam. Tokiu būdu bus padidintas paramos efektyvumas ir sumažinamos paskatos piktnaudžiauti pašalpų ir išmokų sistema.

Netrūksta atvejų, kai suaugusieji socialinės rizikos valstybės gaunamą paramą panaudoja ne savo šeimos, o asmeniniams poreikiams tenkinti. Todėl Lietuvoje ketiname įdiegti sąlyginių socialinių išmokų sistemą. Šioje sistemoje svarbiausią vaidmenį vaidins bendruomenių socialiniai darbuotojai. Jų užduotis bus stebėti, ar valstybės paramą gaunančioje šeimoje nėra svaiginamasi, ar tokioje šeimoje augantys vaikai nepatiria fizinio, seksualinio ar psichologinio smurto, ar šie vaikai lanko mokyklą.

Jeigu visi iš anksto nustatyti kriterijai bus tenkinami, valstybė skirs maksimalią finansinę ar kitokią reikalingą pagalbą. Kitu atveju bus pradedamas procesas vaikui apsaugoti, o valstybės teikiama pagalba bus ribojama ir keičiama kitomis, piktnaudžiavimui mažiau patogiomis formomis. Šios formos netinkamai besielgiančius suaugusiuosius motyvuos keisti savo elgseną.

Tęsime tai, ką pradėjome prieš daugiau nei ketverius metus – tam, kad socialinė parama ir išmokos nepasiturintiems būtų teikiamos skaidriai ir efektyviau, aktyviau į paramos teikimo procesą įtrauksime vietos bendruomenes, daugiau teisių ir atsakomybės skirstant piniginę socialinę paramą suteiksime pačioms savivaldybėms.

Tokia tvarka leis pastebimai didinti piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams sistemos veiksmingumą, kelti darbingų žmonių motyvaciją dirbti, mažinti skurdo spąstų riziką bei ilgalaikę priklausomybę nuo socialinės paramos, tuo pačiu mažinant piktnaudžiavimo pinigine socialine parama galimybes. Visuomenės įtraukimas į paramos teikimo procesą padeda žymiai daugiau teisių ir atsakomybės suteikti savivaldybėms ir vietos bendruomenėms, žmonės vis rečiau

toleruoja nesąžiningus, nenorinčius dirbti ir pašalpomis piktnaudžiaujančius piniginės paramos gavėjus.

Taip pat pertvarkysime nedarbo išmokų sistemą, kad ji taptų lankstesnė ir įvairesnė. Pritaikysime ją prie specifinių situacijų ir atskirų žmonių poreikių. Užtikrinsime, kad valstybės teikiama finansinė ir kita pagalba nedemotyvuotų žmonių ieškoti darbo ir jį dirbti.

Krizės metu siekėme, kad socialinę paramą gautų tik tie gyventojai, kurie dėl įvairių, nuo pačių žmonių nepriklausančių priežasčių, negali dirbti ir pasirūpinti savimi bei savo vaikais. Tačiau socialinė parama negali būti skiriama tiems gyventojams, kurie gali legaliai dirbti ir savimi pasirūpinti, tačiau to vengia. Todėl ir toliau skaidrinsime pašalpų skyrimo sistemą.

Kalbant apie socialinius būstus, palyginus su jų poreikiu, šiuo metu jiems skiriama per mažai valstybės lėšų. Šis klausimas neturėtų būti paliktas vien tik savivaldybėms. Nustatysime tvarką, kuri įpareigos savivaldybes didesnę dalį socialinių pašalpų ir išmokų sąskaita sutaupyto lėšų skirti socialinių būstų pasiūlai didinti.

Dar viena itin reikšminga problema – rizikos šeimų priežiūra. Viena pagrindinių to priežasčių – per mažas socialinių darbuotojų, dirbančių su tokiomis šeimomis, skaičius. Šiuo metu vienas socialinis darbuotojas prižiūri kelias dešimtis tokių šeimų, todėl fiziškai negali skirti joms tiek laiko, kad pakaktų ne tik formaliai patikrai, bet ir realiam situacijos įvertinimui, kuris padėtų užkardyti nelaimės.

Sieksime, kad socialiniai darbuotojai šeimą galėtų aplankyti 2-3 kartus per savaitę, įskaitant ir laiką po darbo valandų ir savaitgaliais. Skatinsime atskirų sričių institucijų (socialinių darbuotojų, mokyklų, vaiko teisių apsaugos tarnybų, gydymo įstaigų, kaimo bendruomenių ir t.t.) bendradarbiavimą tam, kad socialiniai darbuotojai galėtų kokybiškai įvertinti rizikos šeimoms bei laiku imtis reikalingų priemonių. Tam kursime veiklos koordinavimo ir dalinimosi informacija platformas, veikiančios regioniniu principu.

Sprendimai oriai senatvės pensijai užtikrinti

Atsižvelgiant į laukiančius demografinius ir ekonominius pokyčius, ilguoju laikotarpiu spartus pensijų augimas įmanomas tik tuo atveju, jei bus nuosekliai įgyvendintos dar 2011 metais TS-LKD vadovautos Vyriausybės paruoštos ir Seimo patvirtintos Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairės. Jos derina solidarią draudimo sistemą su nuosekliu pensijos kaupimu senatvei.

Todėl užtikrinsime, kad valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarka būtų vykdoma atsižvelgiant į šiuos principus:

- 1) suma, gaunama iš Sodros ir antros pakopos pensijų, turėtų palaiapsniui didėti iki ES vidutinio santykinio dydžio;
- 2) sistema turi būti išgryninta – solidarumo (bazinė pensija) ir socialinio draudimo dalys atskirtos. Bazinė pensija mokama iš valstybės biudžeto;
- 3) socialinio draudimo dalis turi būti aiškesnė ir stipriau priklausyti nuo įmokų dydžio;
- 4) numatyta aiški, objektyviais kriterijais paremta išmokų indeksavimo tvarka, lyginant pensijas su vidutiniu atlyginimu;
- 5) antroji pakopa, privačių pensijų kaupimo sistema, turi būti efektyvi, veikla aiškiai reglamentuojama, pastovi ir skaidri;
- 6) kol kas, įmokas viršijančios Sodros išlaidos turi būti finansuojamos iš valstybės biudžeto ar valstybės paskolų;
- 7) Sodroje privalomai turi būti formuojamas rezervo fondas galimų krizių atvejui;
- 8) pertvarką atlikti nedidinant valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo, o jį mažinant ir kartu didinant turto apmokestinimą.

Visa tai pavyks, jeigu sudarysime geresnes galimybes derinti šeimą ir darbą, sukursime paskatų dirbti ilgiau sistemą, skatinančią vyresnio amžiaus žmonių užimtumą, nustatysime pensijos dydžių ryšį su demografiniais ir ekonominiais rodikliais, taikysime lankstų pensinį amžių.

Neramina, nevertinant atgautos ir įtvirtintos šalies nepriklausomybės, dabartinėje valdžioje rodoma nepagarba kovojusiems už laisvę asmenims. Pastaraisiais metais net atsirado iniciatyvų mažinti nuo okupacijų nukentėjusių asmenų valstybines pensijas ar jų gavėjų skaičių. Todėl siekdami istorinio teisingumo bei bendruomeninio solidarumo, įtvirtinsime stabilias nuo okupacijų nukentėjusių asmenų valstybines pensijas. Skatinsime savivaldybes prisidėti prie buvusių politinių kalinių ir tremtinių gyvenimo sąlygų gerinimo, suteikiant transporto ir kitas lengvatas.

Sieksime, kad visa valstybinių pensijų politika būtų aiški ir skaidri, neplečiant jų gavėjų grupių. Valstybines pensijas ir rentas suskirstysime į skiriamas pagal profesiją (mokslininkai, pareigūnai ir kariai, teisėjai, sportininkai, menininkai ir kt.) ir statusą (daugiavaikės motinos, garbės donoriai, pasipriešinimo okupacijoms (rezistencijos) dalyviai-kariai savoriai, laisvės kovų dalyviai ir kt.).

Pasirūpinsime savanorių, be atlygio dirbusių besikuriančiai Lietuvos valstybei, pensijų klausimu. Šių žmonių veikla bus įvertinta skaičiuojant bendrą darbo stažą, nuo kurio skaičiuojama senatvės pensija.

Geriau finansuojama ir žmonių poreikiams jautresnė senjorų globa

Senėjanti visuomenė ženkliai didina globojamųjų žmonių ratą. Turime skirti ypatingą dėmesį socialinės globos problemoms spręsti. Pertvarkysime globos paslaugų finansavimo modelį, kad kuo

daugiau valstybės skiriamų lėšų pasiektų žmogų, o ne tektų aptarnaujančioms įstaigoms ar organizacijoms.

Viena didžiausių problemų socialinės globos ir socialinių paslaugų srityje, kurią reikia spręsti nedelsiant – socialines paslaugas teikiančių įstaigų gyvenimo sąlygų žmonėms ir higienos normų neatitikimas. Patalpos yra nepatogios gyventi, ypač negalią turintiems žmonėms. Tą savo baigiamosiose išvadose dėl Neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo pastebėjo ir Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komitetas⁶⁵. Globos įstaigose, kur gyvena negalią turintys žmonės, vėžimėlyje sėdinčiam žmogui yra sudėtinga patekti į patalpas, trūksta liftų ir keltuvų, dėl to neįgalieji „įkalinami“ savo kambaryje ir neturi galimybės savarankiškai išeiti į kiemą, pabūti gryname ore.

Kai kuriose senyvo amžiaus žmonių globos įstaigose darbuotojai susiduria su sunkiomis darbo sąlygomis dėl aplinkos, nepritaikytos žmonėms su sunkia negalia gyventi. Jie turi kilnoti ligonius, kuriuos reikia maudyti, aprenkti. Globos įstaigose gyvena labai daug žmonių su sunkia negalia, kurie daugelyje įstaigų gyvena keliose viename nedideliame kambarėlyje (kai kur net daugiau nei po keturis asmenis) ir apie patogumą, praktiškumą, erdvę ir komfortą gali tik pasvajoti. Kitose globos įstaigose neįrengtos tinkamos vandentiekio, šildymo sistemos, jose trūksta asmens higienos patalpų ar jos šaltos ir nešildomos, dažnai įrengtos toli nuo gyvenamųjų kambarių.

Tam, kad gyvenimo kokybė tokiose globos įstaigose iš esmės pagerėtų, investuosime valstybės lėšas bei plėtosisime socialinius klasterius (pritraukiant privataus verslo ir valstybės lėšas, savanorius). Į socialinių projektų vertinimo ir atrankos stebėseną įtrauksime skėtinę neįgaliųjų asociaciją. Rodydami valstybės lyderystę šioje srityje, skatinsime savivaldybių administracijų ir nevyriausybinų organizacijų tarpusavio bendradarbiavimą globos srityje.

Žmonėms su negalia daugiau galimybių savarankiškai mokytis, dirbti ir gyventi bendruomenėje

Nors nuolat deklaruojama, kad negalią turintieji Lietuvoje turi ir gali gyventi visavertį gyvenimą, tokios deklaracijos dažniausiai prasilenkia su niūria tikrove. Mūsų šalis jau daugiau nei dešimtmetį priklauso Europos Sąjungai, tačiau esame dar labai toli nuo Vakarų valstybių požiūrio į žmones su negalia. Valstybei nesudarant tinkamų sąlygų, Lietuvoje nuo likusios visuomenės dalies neįgalieji vis dar izoliuojami kone visose gyvenimo srityse – moksle, darbo rinkoje, viešųjų paslaugų teikime, viešosiose erdvėse ir kitur. Esame įsitikinę, kad iki šiol valstybė skyrė per mažai dėmesio ir finansinių išteklių siekiant sudaryti lygias galimybes neįgaliesiems visavertiškai įsiliesti į visuomenės gyvenimą ir savarankiškai rūpintis savo gerove bei ateitimi.

Todėl sieksime, kad valstybė šioje srityje rodytų lyderystę verslui ir plačiajai visuomenei:

⁶⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Lithuania (2016).

- naikinsime Lietuvoje vis dar paplitusią ydingą praktiką žmonių su negalia švietimą vykdyti specializuotose įstaigose ar namuose, o ne bendrojo lavinimo mokyklose ir universitetuose (daugiau apie tai – švietimo dalyje). Mokslo įstaigų fizinę aplinką pritaikysime mokinių su negalia poreikiams, bendrojo lavinimo ir aukštojo mokslo įstaigose didinsime specialistų, dirbančių su negalią turinčiais žmonėmis skaičių;
- užtikrinsime žmonių su negalia teisę į savarankišką gyvenimą. Vykdydysime nuoseklią globos sistemos pertvarką – individualizuosime pagalbos neįgaliesiems sprendimus, nuosekliai didinsime socialinių paslaugų finansavimą bendruomenėse joms perduodami vis daugiau globos įstaigų šiuo metu teikiamų paslaugų;
- keisime žmonių su negalia darbingumo vertinimą ir įdarbinimo mechanizmus. Priimsime reikalingas teisės aktų pataisas, leisiančias žmonėms su negalia paprasčiau įsilieti į atvirą darbo rinką. Užtuot dalyvavus šiuos žmones nuo visuomenės ir profesinio gyvenimo izoliuojančioje „socialinių įmonių darbo aplinkoje“;
- viešojo valdymo srityje priimsime sprendimus, žmonėms su negalia atveriančius karjeros galimybes valstybės tarnyboje ir valstybės bei savivaldybių valdomose įmonėse.
- Panaikinsime žmones su negalia diskriminuojančias teises nuostatas, leidžiančias apriboti žmonių, turinčių negalią, teisinį veiksnumą. Sudarysime sąlygas šiems žmonėms būti visaverčiais Lietuvos piliečiais – balsuoti, sudaryti santuoką, sukurti šeimą ir pan.
- Nuosekliai investuosime į fizinį viešųjų erdvių ir pastatų pritaikymą žmonių su negalia poreikiams.

Didesnis nevyriausybinių organizacijų vaidmuo socialinėje rūpyboje

Sparčiai senėjančioje visuomenėje sunku būtų tikėtis, kad socialinė sistema galės sėkmingai veikti tik valstybės tarnautojų dėka. Manome, kad socialinės rūpybos procese turi dalyvauti ne tik valdžia, bet ir visuomenė. Todėl nevyriausybiniams organizacijoms leisime iš valstybės perimti dalį socialinės rūpybos viešųjų paslaugų. Kartu tikslingai panaudosime ES struktūrinę paramą, kad NVO sektorius nuosekliai stiprintų savo gebėjimus socialinėje srityje.

Pirmiausia teiksime paramą nevyriausybinių sektoriaus vykdomoms programoms, o vėliau savivaldybėse skatinsime socialines paslaugas pirkti iš nevyriausybinių organizacijų. Iki 2021 metų tokį modelį siūlome įgyvendinti dviem etapais. Pirmajame etape bus įgyvendinami pilotiniai projektai atskirose savivaldybėse, o antrame – adekvačiai įvertinus realias funkcijų įgyvendinimo galimybes, modelis pradės veikti visoje šalyje.

Tokiu būdu valstybė skatins bendruomenių savarankiškumą ir sudarys galimybes nevyriausybiniams organizacijoms, tradicinėms religinėms bendrijoms ir bendruomenėms įsijungti

teikiant socialines paslaugas įvairioms socialinėms grupėms: seniems žmonėms, neįgaliesiems (suaugusiesiems ir vaikams) ir jaunimui.

***

Europietišką gerovę suprantame ne tik kaip naujas gerai apmokamas darbo vietas ar spartų ūkio augimą, tačiau ir kaip visiems vienodas galimybes užtikrinančią valstybę – prieš įstatymą lygių piliečių bendruomenę, kurioje dera pareiga šeimai, pagarba darbui ir pagalba savimi sunkiau pasirūpinančiam artimui. Todėl Plano Lietuvai šeimos ir socialinės politikos dalyje siūlome priemones, padedančias spręsti esminę mūsų visuomenės problemą – galimybių atskirtį. Šioje programos dalyje didžiausią dėmesį skyrėme praktiškiems ir realiai Lietuvos žmonių gyvenimus palengvinantiems sprendimams. Tvirtai tikime, kad pastarieji sprendimai, kartu su mūsų siūlymais ekonomikos, švietimo, valstybės valdymo ir kitose srityse, yra užtikrintas kelias link europietiškos gerovės Lietuvoje sukūrimo.

Parengė: Rimantas Jonas Dagys, Laurynas Kasčiūnas, Gintarė Skaistė, Monika Navickienė, Andrius Navickas, Donatas Jankauskas, Andrius Kubilius, Justas Šireika.

ŽEMĖS ŪKIO SEKTORIUS

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai žemės ūkio sektoriuje:

- 1) Sukursime palankesnes sąlygas žemės ūkio produkciją eksportuojančiam verslui – išplėsime eksporto rinkas;
- 2) Padidinsime žemės ūkio sektoriaus konkurencingumą – remsime naujausių technologijų diegimą ūkiuose;
- 3) Sieksime Europos Sąjungos išmokų suvienodinimo su kitomis valstybėmis narėmis; prioritetizuosime ES išmokų skyrimą smulkiems ir vidutiniams šeimos ūkiams;
- 4) Remsime žemdirbių kooperaciją bei įsteigsime negautų pajamų už pagamintą žemės ūkio produkciją kompensavimo fondą;
- 5) Įtvirtinsime ekonomiškai pagrįstus bei teisingus santykius tarp žemės ūkio produkcijos gamintojų, perdirbėjų ir prekybininkų;

Dirbdami XV-oje Vyriausybėje ir būdami atsakingi už žemės ūkio ir kaimo reikalų sritį, kartu su žemdirbiais ir Lietuvos kaimo bendruomenėmis išgyvenome nelengvą laikotarpį. Visgi įrodėme, kad sąžiningai ir sutelktai dirbant gerų rezultatų galima pasiekti net ir pasaulinės ekonomikos krizės sąlygomis. Lietuvos žemės ūkis ne tik gana sėkmingai išgyveno pasaulinį ekonominį nuosmūkį, bet ir tapo tikru šalies ūkio garvežiu sunkiausiu Lietuvai metu. Tai reiškia, jog mūsų pasirinktos programinės kryptys buvo teisingos, o jų įgyvendinimas – naudingas ir žmonėms, ir valstybei.

Šiandien siūlome naują programą Lietuvos kaimui bei žemės ūkio sektoriui ir visus, kuriems svarbi Lietuvos kaimo ir Lietuvos žemdirbių ateitis, kviečiame susitelkti ir veikti kartu, kad įveiktume kasdien iškylančius vis naujus iššūkius.

1. Mūsų patirtis: 2008-2012 metais

2008-2012 metais, turėdami daugumą Seime, dirbdami vykdomojoje valdžioje ir turėdami galimybę vadovauti Žemės ūkio ministerijai bei Kaimo reikalų komitetui Parlamente, kartu su žemdirbiais ir kaimo bendruomenėmis nuveikėme daug šalies kaimui ir žemdirbiams naudingų darbų, iš kurių galima paminėti keletą esminių:

- Supaprastinome ES paramos administravimo ir gavimo tvarką, ko pasekoje ženkliai padidėjo paramos sklaida: per ataskaitinį laikotarpį gavėjų skaičių išplėtėme nuo 1,6 iki 14 tūkstančių; taip pat reikšmingai padidinome ES paramą, skirtą melioracijos sistemų atnaujinimui finansuoti;

- Net globalios ekonomikos krizės sąlygomis pasiekėme, kad augtų žemės ūkio sektoriaus sukuriamas šalies BVP; sukūrėme sąlygas didėti žemės ūkio ir maisto produktų eksportui – 2009 – 2012 metais eksportas, dėka aktyvių naujų rinkų paieškų, padidėjo 2362 mln. Lt. (35 proc.);
- Pertvarkėme Žemės ūkio ministeriją bei optimizavome valstybės institucijų, atsakingų už augalininkystę, gyvulių veislininkystę ir žuvininkystę, veiklą;
- Visus žemės tvarkymo ir administravimo darbus, įskaitant visuotinį žemės ūkio naudmenų ir pasėlių deklaravimą, perkėlėme į virtualią erdvę ir tokiu būdu disponavimą žeme padarėme skaidresnį, paprastesnį bei efektyvesnį;
- Priėmėme konkrečius ir savalaikius sprendimus, kurių pagrindu į žemės ūkio naudmenas buvo sugražinti dideli nedirbamos žemės plotai;
- Sugriežtinome atsiskaitymo už žemės ūkio produkciją tvarką ir kontrolę; sumažinome pradelsto termino skolas už nupirktą žemės ūkio produkciją;
- Įvykdėme pasiteisinsią apskričių reformą, o didžiąją dalį įgaliojimų ir atsakomybę dėl žemės gražinimo bei privatizavimo perdavėme arčiausiai piliečių esantiems rajonų teritoriniams padaliniais;
- Atsižvelgdami į ūkininkų prašymus parengėme teisės aktus ir įdiegėme paslaugų kvitų sistemą, leidžiančią sezoniniams ir laikiniams darbams ūkiuose darbuotojus pasitelkti supaprastintomis sąlygomis, taip ištraukiant reikšmingą dalį žemės ūkio sektoriaus darbuotojų iš “šešėlio”;
- Siekdami užtikrinti socialines garantijas žemdirbiams ir mažinti priešpriešą, kurią tarp kaimo ir miesto mokesčių mokėtojų kėlė neskaidri, skirtingai taikoma mokesčių sistema, pasiekėme sutarimą su ūkininkais, kad pastarieji solidariai taptų bendros socialinio ir sveikatos draudimo sistemos dalyviais;
- Atsižvelgdami į gerąją ES šalių patirtį, supaprastinome traktorininko pažymėjimų išdavimo tvarką. Asmenims, turintiems automobilio vairuotojo pažymėjimą, bet neturintiems traktorininko, sudarėme galimybes vairuoti traktorius ir savaeiges žemės ūkio mašinas; taip pat sumažinome minimalų traktorininko amžių;
- Pradėjome įgyvendinti finansų inžinerijos priemonę „Paskolų fondas“. Nuo 2009 m. pabaigos šio fondo teikiamos lengvatinės paskolos pareiškėjams sudarė galimybes įgyvendinti projektus pagal priemones „Žemės ūkio valdų modernizavimas“ ir „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“;
- Sukūrėme tautinio paveldo sertifikavimo sistemą ir pradėjome sertifikavimą; buvo sertifikuota daugiau kaip 800 tradicinių gaminių, kuriuos gamina apie 230 tradicinių amatininkų;
- Sudarėme teises ir administracines sąlygas steigti ūkininkų turgelius ir taip prisidėjome prie to, kad būtų atkurti natūralūs gamintojų ir vartotojų ryšiai;

- Nepaskirstytą pajamų mokesčių dalį (2 proc. pajamų mokesčio, kurių fiziniai asmenys neskyrė asociacijų paramai) nukreipėme į savivaldybes ir paskirstėme kaimo bendruomenėms; vietos veiklos grupėms sudarėme sąlygas sėkmingai įgyvendinti vietos bendruomenių projektus.

2. XVI-osios Vyriausybės veiklos 2012-2016 metais vertinimas

Galime atsakingai teigti, kad XVI-oji Vyriausybė deramo dėmesio Lietuvos žemės ūkio plėtrai ir kaimo reikalams neskyrė. Negana to, žemės ūkis 2016 metais tapo problemiška šalis ūkio šaka. Nekompetentingas, idėjų stokojantis ir dažnai pasyvus kairiųjų valdymas vienam iš svarbiausių Lietuvos ekonomikos sektorių neabejotinai turės ilgalaikių neigiamų padarinių.

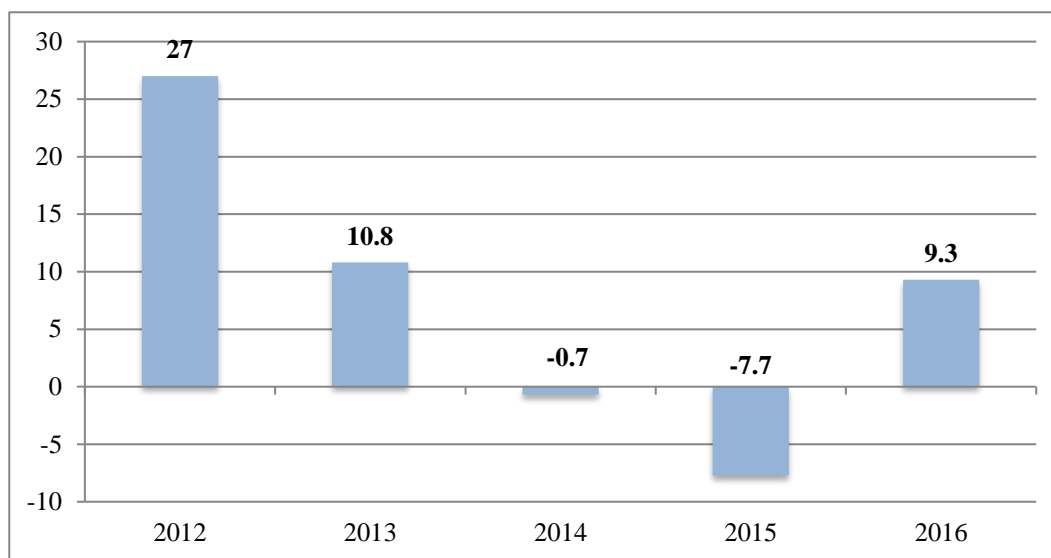
Kadangi nebuvo imtasi realių priemonių, skatinančių kurti darbo vietas žemės ūkio sektoriuje ar pasirinkti kaimą kaip nuolatinę gyvenamąją vietą, kraštas tuštėjo, daugelis žmonių buvo priversti pragyvenimo šaltinių ieškoti persikeliant gyventi į didmiesčius ar užsienį. Negana to, pasitikėjimą Žemės ūkio ministerijos ir jos vadovų veikla žemdirbiai prarado ne tik dėl prastos jų kompetencijos, bet ir dėl viešojoje erdvėje plačiai nuskambėjusių atviro nepotizmo bei korupcijos atvejų.

Šios neigiamos praktikos ministerijai ir jai pavaldžioms institucijoms vadovaujant Darbo partijos atstovams tiesiog suklestėjo, žemės ūkio politiką paverčiant viena neskaidriausia ir prasčiausia valdomų sričių šios Vyriausybės laikotarpiu.

Nors dabartinės Vyriausybės programoje buvo daug gražių ir skambių pažadų, orientuotų į žemdirbių bendruomenę ir kaimiškuose regionuose gyvenančius žmones, jie taip ir liko neįgyvendinti. Atvirkščiai – daug kur buvo nueita akivaizdžiai klaidinga kryptimi:

- Panaikinta žemdirbių teigiamai vertinta ir pasiteisinusi supaprastinta ES paramos teikimo tvarka; dėl nesugebėjimo derėtis su ES institucijomis panaikinta iki tol sėkmingai funkcionavusi melioracijos griovių priežiūros programa;
- ES lėšų naudojimą nuolat lydėjo korupcijos skandalai, buvo visiškai išbalansuota paramos mažiau pasiturintiems teikimo sistema; dalį neskaidriai ir neteisėtai panaudotų ES lėšų, vietoj to, kad jos būtų efektyviai panaudojamos žemės ūkio sektoriuje, Lietuvos valstybė privalės grąžinti;
- Per trejus su puse šios Vyriausybės valdymo metų dėl nepalankių sąlygų iš gamybos buvo priversti pasitraukti 11 tūkst. pieno gamintojų, sumažėjo 28 tūkst. karvių, o dėl ženkliai kritusių pieno supirkimo kainų žemdirbiai vėl buvo priversti streikuoti;
- Nesėkmę patyrė ir pažadai plėtoti ekonomikos principais ir pagarba grįstus santykius tarp žemės ūkio produktų gamintojų, perdirbėjų ir prekybininkų, būtent gamintojams liekant puse, patiriančia didžiausius nuostolius;

- Žemės ūkio produktų gamintojų, perdirbėjų ir prekybininkų santykius siekiantys reguliuoti teisės aktai buvo priimami neapgalvoti, nesitariant su žemdirbiais, todėl problemų nespėdė, o, daugeliu atveju, įnešė dar daugiau sumaišties tarp gamintojų, perdirbėjų ir prekybininkų;
- Nors buvo žadama didinti kaimo žmonių užimtumą, aktyvinti vietos veiklos grupes ir bendruomenes, realybėje elgtasi atvirkščiai: pasirengti naujam programavimo laikotarpiui nebuvo skiriama nei pakankamai dėmesio, nei lėšų; to pasekoje vietos veiklos grupių funkcionavimas buvo, galima sakyti, paralyžuotas;
- Iš kaimiškujų bendruomenių buvo atimtos lėšos – 2 procentai asociacijoms piliečių nepaskirstytų lėšų, kurias mūsų Vyriausybė per savivaldybes buvo nukreipusi visų seniūnijų bendruomenėms; šios lėšos buvo centralizuotos ir pradėtos skirstyti per Socialinių reikalų ir darbo ministerijos struktūras;
- Taip ir liko neįgyvendintas pažadas kurti visuomenei patrauklų požiūrį į kaimą ir žemės ūkį, gerinti kaimo žmonių gyvenimo kokybę, skatinti žmones kurti ir plėtoti tradicinius ir alternatyvius verslus. Į šiuos darbus tiesiog nebuvo pozityvaus valdžios požiūrio, nebuvo skiriama ir pakankamai lėšų;
- Nors kaimo vietovių infrastruktūrai buvo žadamas ypatingas dėmesys bei didesnis finansavimas, iš esmės nieko naujo ir pažangaus nebuvo padaryta, tik baigti ankstesnės Vyriausybės pradėti projektai; kaimo kelių būklė per pastaruosius metus tik blogėjo;
- Nenuveikta nieko reikšmingo skatinant smulkiųjų ūkių kooperaciją, tinkamo dėmesio ir reikiamos finansinės paramos nesulaukė ir žemės ūkio sektoriaus pagrindas – vidutiniai ir šeimos ūkiai;
- Nebuvo sudarytos žadėtos teisinės sąlygos vietos bendruomenėms daryti įtaką žemės rinkai ir taip ginti vietos ūkininkų interesus; pažadai stiprinti žemdirbių savivaldos ir kaimo nevyriausybinių organizacijų statusą išsivystė į didžiulę nepasitikėjimo krizę tarp valdžios ir žemdirbių asociacijų;
- Tiesioginės išmokos pradėtos mokėti ne tik dirbantiems žemę, bet ir vadinamiesiems „sofos“ ūkininkams. Dėl to dirbantys ir žemės ūkio produktus gaminantys ūkininkai prarado iš „sofos“ ūkininkų nuomotas žemes;
- Dėl Žemės ūkio ministerijos ir jai pavaldžių institucijų neveiklumo nepagrįstai ilgai užsitęsė kova su afrikiniu kiaulių maru, taip dar labiau padidinant patirtus nuostolius;
- Nebuvo skirta pakankamai lėšų ir dėmesio vidaus vandenių žuvininkystei, moksliniams žuvų ligų tyrimams bei jų prevencijai;
- Nepadaryta nieko, kad būtų plėtojamos naujos tiesioginės prekybos gyvulininkystės ir augalininkystės produktais formos;
- Kardinaliai pablogėjo situacija žemės ūkio ir maisto produktų eksporto srityje.

2 pav. Žemės ūkio ir maisto produktų eksporto vertės pokytis, palyginti su praėjusiais metais, proc.

(Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; 2015 m. prognozė, 2016 m. planas)

Apibendrinant, tenka konstatuoti, kad priešrinkiminiai pažadai bei Vyriausybės programoje žadėta nuosekli žemės ūkio politika, didele dalimi dėl kompetencijos stokos, tiesiog nesugebėta vykdyti. Realybė tokia: visas Lietuvos žemės ūkis išgyvena funkcionavimo krizę, o pieno sektoriaus ūkiuose situacija katastrofiška. Lietuvos kaime atsirado dar daugiau skurdo ir atskirties, daugiau netikėjimo savo valstybe ir jos ateitimi.

3. Mūsų programa naujam laikotarpiui: 2016-2020 metais

XVI Vyriausybė nesugebėjo efektyviai pasinaudoti bendrąja ES žemės ūkio politika tam, kad mūsų šalies kaimas taptų patogia ir geidžiama vieta gyventi kuo didesnei daliai žmonių. Net ir turint omenyje užsisenėjusias problemas ir nepakankamą pastarųjų metų valdžios dėmesį, Lietuvos kaimas ir žemės ūkio šaka turi didžiulį bei iki galo neišnaudotą potencialą. Svarbiausi šio potencialo veiksniai yra žemės ūkio gamybai iki šiol nenaudojami žemės plotai, gamtos išteklių ir, žinoma, darbštūs bei naujovėms atviri žmonės.

Siekdami, kad Lietuvos kaimas išliktų gyvybingas ir nuolat atsinaujintų, turime jį puoselėti kaip vietą, kurioje žmogui gera gyventi. Esame įsitikinę, jog Lietuva, remdamasi savo tradicijomis, turimais ištekliais, piliečių nuomone ir kitų ES šalių patirtimi, turi iš naujo apibrėžti savo regionų ir kaimo teritorijų plėtros viziją.

3.1 Kooperacija, žemės ūkio sektoriaus konkurencingumas ir eksporto rinkų plėtra

Nors pastaruoju metu žemės ūkio sektorius technologiškai atsinaujino, žemės ūkio produkcijos gamintojų pajamos, ypačingai gyvulininkystės srityje, nėra pakankamos ir nesudaro prielaidų tolesnei tvariai ūkių plėtrai.

Šią situaciją aiškiai iliustruoja statistika – Lietuvos žemdirbių pajamos už parduotą augalininkystės ir gyvulininkystės produkciją praėjusiais metais sudarė 1 mlrd. 360 mln. Eur., tuo tarpu 2012 metais jos buvo 1 mlrd. 625 mln. Eur. Taigi per ketverius metus ūkininkų gaunamos pajamos sumažėjo net 16,3 procento – didele dalimi dėl šiandieninių Žemės ūkio ministerijos vadovų nekompetencijos ir neveiksmo.

Metai	Pajamos už parduotą augalininkystės ir gyvulininkystės produkciją	ES ir nacionalinė parama	Bendra suma
2012	1, 625	0,404	2,029
2013	1,519	0,456	1,975
2014	1,379	0,547	1,926
2015	1,360	0,558	1,918

1 lentelė. Žemės ūkio sektoriaus pajamų dinamika 2012 – 2015 metais.

(Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas)

Siekiant plėsti žemės ūkio gamybos apimtį, didinti šios ūkio šakos konkurencingumą bei pajamingumą, o tuo pačiu ir sudaryti sąlygas darbo vietų kaimiškose vietovėse kūrimuisi bei išlaikymui, būtina imtis veiksmingų priemonių skatinant žemdirbių kooperaciją bei plečiant žemės ūkio produkcijos eksporto rinkas.

Užsienio patirtis rodo, kad smulkių bei vidutinių ūkininkų gerovei, žemės ūkio produkcijos vartotojams ir, tuo pačiu, valstybės ekonomikai, kooperavimosi reikšmė yra itin reikšminga. Socialinę naudą iš to gauna ir kaimo vietovės.

Deja ūkių kooperacijai pastaraisiais metais valstybiniu lygiu buvo skiriama pernelyg mažai dėmesio. Nors naujuoju finansiniu laikotarpiu žemės ūkio produkcijos gamintojai turi galimybę pasinaudoti Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 metų programos priemonėmis, tokiomis kaip „Investicijos į materialųjį turtą“, o visam programavimo laikotarpiu numatyta skirti apie 430 mln. Eur. parama, tačiau kooperavimosi procesas praktiškai nejuda į priekį.

Kaip rodo šalių, sėkmingai vykdančių kooperacijos žemės ūkyje plėtrą ir pavienių Lietuvoje įsisteigusių kooperatyvų patirtis, kooperacijos plėtrai vien finansinių resursų nepakanka – tam reikalinga ir konsultacinė valstybės pagalba bei lyderystė. Todėl, suvokdami kooperacijos Lietuvoje naudą ir siekdami jos plėtros, įsipareigojame sukurti realiai veikiančią kooperatyvų steigimo ir konsultavimo sistemą.

Negana to, kadangi dėl gyventojų skaičiaus mažėjimo ir žemės ūkio produkcijos importo Lietuvoje pagamintų maisto produktų vartojimas praktiškai nedidėja, žemės ūkio ir maisto produktų gamybos subjektų pelningumą gali padidinti tik eksporto apimčių plėtimas. Pastaraisiais metais

Lietuvos žemės ūkio eksporto augimo tempas buvo sulėtėjęs. Jo augimui poveikį daro ne tik kitų valstybių makroekonominė situacija, bet ir, didele dalimi, lietuviško žemės ūkio verslo konkurencingumas.

Jam palaikyti ir didinti ypač reikalingos naujausiomis technologijomis grįstos investicijos bei palengvintos ir valstybės remiamos patekimo į užsienio rinkas sąlygos. Negana to, siekiant išvengti didelių eksporto apimčių svyravimų, žemės ūkio produkcijos eksporto plėtros strateginiu tikslu turi išlikti eksporto rinkų diversifikavimas.

3.2 Efektyvesnis ES paramos įsisavinimas bei ekonominio žemės ūkio sektoriaus stabilumo palaikymas

Lietuvos ūkininkai nenusipelnė turėti blogesnių sąlygų nei ūkininkai kitose ES šalyse. Todėl dėsime visas pastangas tam, kad būtų priimti sprendimai, leisiantys žingsnis po žingsnio suvienodinti ne tik pragyvenimo lygį, bet ir žemės ūkio gamybos plėtros galimybes ES mastu.

Svarbiausiu savo prioritetu laikysime tolesnį gyvenimo standartų išlyginimo ir lygių galimybių principo Lietuvoje įgyvendinimą. Esminis mūsų vadovaujamos Žemės ūkio ministerijos uždavinys bus įgyvendinti Lietuvos žemdirbių jau ilgą laiką pagrįstai keliamą tikslą – Europos Sąjungos žemės ūkio politiką padaryti teisingesne ir solidaresne. Kartu su kitomis ES šalimis per ES Ministrų Tarybą sieksime europinius teisės aktus tobulinti taip, kad jie būtų naudingi visų pirma Lietuvai ir jos ūkininkams.

Be to, žemės ūkio produktų gamybos, ypač pieno sektoriaus ir mėsinės galvijininkystės konkurencinė sėkmė didele dalimi priklauso ir nuo valdžios sugebėjimo veikti krizinėmis sąlygomis. Turint omenyje tai, kad sugriautos gyvulininkystės šakos atkūrimas trunka 4-5 metus, krizinėms situacijoms švelninti žemės ūkio sektoriui būtina ypatinga apsauga. Gavę Lietuvos rinkėjų pasitikėjimą, panaudodami rizikos valdymo veiklai skirtas ES ir nacionalinio biudžeto lėšas sukursime negautų pajamų už pagamintą žemės ūkio produkciją kompensavimo sistemą ir įsteigsime pajamų žemės ūkyje stabilizavimo fondą.

Žemės ūkis turi būti integrali Lietuvos ekonomikos dalis, tačiau visada privalome turėti omenyje, jog tai yra ir specifinė verslo šaka, kur verslo sėkmė dažnai lemiama gamtinių sąlygų. Todėl pažadame, kad nuosekliai įgyvendindami TS-LKD žemės ūkio programą pasieksime vieno svarbiausių išsikeltų tikslų – stabilizuoti žemės ūkio ekonomiką, taip reikšmingai pagerinant sąlygas žemės ūkyje dirbantiems ir kaime gyvenantiems žmonėms.

3.3. Tvarus kaimiškų regionų vystymasis ir plėtra

Net ir suvokdami būtinybę didinti kaimiškų regionų gyventojų mobilumą ir galimybes dirbti regionų centruose (apie tai detaliam kalbame mūsų parengtame Naujame Plane Lietuvai), turime dėti visas pastangas į tai, kad kuo daugiau gyventojų visų pirma norėtų ir galėtų likti gyventi kaime, savo ekonominę veiklą siejant būtent su žemės ūkiu bei maisto produktų gamyba.

Esame įsitikinę, jog Lietuvos žemės ūkio ir kaimo vietovių plėtra turi būti pagrįsta aukščiausių kokybės standartų produkciją gaminančiais smulkiais ir vidutino dydžio šeimos ūkiais, sudarančiais sektorius „stuburą“. Be to, itin svarbu ne tik didinti žemės ūkio ir maisto produktų gamybos ekonominį potencialą ir konkurencingumą, bet ir užtikrinti tvarų kaimo vietovių vystymąsi.

Todėl gamybos procesas turi būti organizuojamas laikantis europinių aplinkos tausojimo reikalavimų ir gyvūnų gerovės standartų. Tuo tarpu šalyje gaminami saugūs ir sveiki maisto produktai užsienio rinkose Lietuvai turi užtikrinti kokybišką ir aukščiausios kokybės žemės ūkio produkciją eksportuojančios valstybės vardą.

Kad šie ir kiti susiję sprendimai būtų efektyvūs ir priimami skaidriai, nuolat kontaktuosime su žemdirbiams atstovaujančiomis organizacijomis ir asociacijomis. Būsime aktyvūs tiesiogiai bendradarbiaudami ir su kaimo bendruomenėmis, ir su ūkininkais. Tikime, jog dialogas, diskusija ir bendradarbiavimas – aspektai, kurių pasigendama šios Vyriausybės laikotarpiu – yra būtina sąlyga, kad būtų tinkamai įgyvendinti uždaviniai, kuriuos valdžiai kelia visuomenė ir kasdieniai globalaus pasaulio iššūkiai.

3.4 Konkretūs užsibrėžti tikslai

I. Efektyvesnis ES paramos lėšų naudojimas įgyvendinant bendrąją žemės ūkio politiką:

- a) Tęsime pradėtą darbą, kad ES parama taptų dar plačiau prieinama smulkesniesiems ir vidutiniams šeimos ūkiams, žemės ūkio bendrovėms bei kitiems ūkio subjektams, plėtojantiems kaime augalininkystę, gyvulininkystę, atviro grunto bei šiltnaminę daržininkystę, sodininkystę bei uogininkystę, bioenergetiką ir netradicinius verslus.
- b) Sugrąžinsime XVI Vyriausybės laikotarpiu panaikintą supaprastintą ES paramos skyrimo tvarką.
- c) Investicinės paramos intensyvumą ūkinei veiklai diferencijuosime pagal ūkio dydį ir vietovę, o smulkiesiems ir vidutiniams ūkiams numatysime atskirą investicinės paramos voką.
- d) Derybose su ES institucijomis dėl naujojo finansinio etapo sąlygų sieksime teisingų žalinimo, klimato kaitos, aplinkosaugos ir socialinių išmokų suvienodinimo visoje ES; dėsime visas pastangas į tai, kad po 2020-ųjų metų išmokos už hektarą pasiektų ES vidurkį.
- e) Sudarysime palankias sąlygas plėsti ekologinį ūkininkavimą, atitinkamą paramą skiriant tokią produkciją gaminantiems ir realizuojantiems ūkiams.

- f) ES paramos ir nacionalinio biudžeto lėšomis remsime smulkiojo ir vidutinio verslo įmonių kūrimąsi kaime, netradicinės žemdirbystės ir alternatyviųjų verslų plėtrą.
- g) Tešime mūsų pradėtą institucinę žemės ūkio valdymo reformą, kad ji būtų paprastesnė, efektyvesnė ir ekonomiškiau naudotų ribotus valstybės resursus.

II. Žemės ūkio ir kaimo verslo ekonominio stabilumo palaikymas:

- a) Įtvirtinsime ekonomiškai pagrįstus ir, svarbiausia, teisingus santykius tarp žemės ūkio produktų gamintojų, perdirbėjų ir prekybininkų bei sukursime šiuos santykius normalizuojančią sistemą.
- b) Sieksime, kad žemdirbių gaunamos pajamos leistų užtikrinti žemės ūkio veiklos patrauklumą; diegsime rinkos reguliavimo priemones, sukursime krizių žemės ūkyje valdymo ir negautų pajamų už pagamintą žemės ūkio produkciją kompensavimo sistemą.
- c) Ypatingą dėmesį skirsime gyvulininkystės plėtojimui; skatinsime ir finansiškai remsime gyvulių skaičiaus ūkiuose didinimą.
- d) Sudarysime teisinę prielaidas tam, kad ūkininko ūkyje būtų galima vykdyti įvairias ekonomines veiklas nekuriant atskiro ūkio subjekto.
- e) Siekdami patenkinti vartotojų poreikius ir didinti mažų ūkių gyvybingumą, skatinsime tiesioginių žemės ūkio produktų pardavimų plėtrą, gebėjimus perdirbti žemės ūkio produkciją pačiuose ūkiuose ir įvairių Lietuvos vietovių gamintojų savitumą.
- f) Didinsime žemės ūkio produktų gamintojų dalyvavimą maisto produktų rinkoje; ūkininkams, savo ūkiuose užauginantiems žemės ūkio produktus mažais kiekiais, praplėsime tiesioginių pardavimų galimybes.
- g) Teiksime paramą ūkininkams, kooperatyvams, kaimo bendruomenėms, siekiančioms sukurti užsakymų priėmimo ir jų pagamintos produkcijos išvežiojimo vartotojams organizacines sistemas.
- h) Remsime parduotuvių, taip pat ir internetinių, steigimą ūkininkų ūkiuose ir informacinės sistemos apie ūkininkų parduotuvių tinklą sukūrimą.
- i) Sudarysime teisinę prielaidas ūkininkams dalyvauti viešuosiuose pirkimuose, skirtuose aprūpinti maisto produktais sveikatos, švietimo ir kitas viešąsias institucijas; remsime besikuriančias šios srities informacines ir organizacines sistemas; įteisinsime ilgalaikių viešųjų pirkimų sutarčių naudojimą žemės ūkio produktų rinkoje.
- j) Siekdami kiek įmanoma sumažinti biurokratinį aparatą ir taupyti valstybės lėšas, įgyvendinsime vieningos integruotos maisto produktų saugos ir kokybės kontrolės sistemą.

- k) Plėtojant naujų maisto produktų kūrimą, remsime ūkininkų ir žemės ūkio produktų perdirbėjų bendradarbiavimą su mokslu, skatinsime greitesnę ir platesnio masto inovacijų diegimą žemės ūkyje.
- l) Daugiau dėmesio skirsime vidaus vandenų žuvininkystei, padidinsime finansavimą moksliniams žuvų ligų tyrimams bei jų prevencijai.
- m) Skatinsime tausojančio žemės ir miškų ūkio plėtrą bei vidutinio dydžio prekinių ir šeimos ūkių kūrimąsi; remsime šeimos ūkius, siekiančius gauti papildomų pajamų iš alternatyvių žemės ūkiui veiklų.

III. Kooperacijos bei ūkinės partnerystės plėtra:

- a) Siekdami didinti ūkininkų ir jų pagamintos produkcijos konkurencingumą, skatinsime kooperacijos plėtrą; didesnę paramą teiksime keleto ūkių kolektyvinėms investicijoms, numatysime joms didesnę maksimalią paramos sumą ir didesnę paramos intensyvumą negu individualioms.
- b) Plėtosime ir remsime specializuotą žemės ūkio kooperaciją, ypatingą dėmesį skirsime žemės ūkio produkcijos realizavimo kooperatyvams ir gamintojų organizacijoms.
- c) Skatinsime smulkiojo ūkio kooperaciją bendrai valstybės dotuojamos modernios technikos panaudai.
- d) Skatinsime verslų kūrimą ir išlaikymą kaimiškose vietovėse; su gretimų seniūnijų kaimo gyventojais ir smulkiaisiais ūkininkais sutarę dėl žemės ūkio produkcijos auginimo krypties ir kooperacijos galimybių, gretimų seniūnijų gyventojams finansuosime perdirbimo ir gamybos cechų įrengimus.
- e) Siekdami sudaryti prielaidas ūkininkų turimus išteklius panaudoti viešiesiems poreikiams tenkinti, teiksime paramą ūkininkų ūkiuose vykdomiems viešojo sektoriaus partnerystės, edukaciniams ir socialinės integracijos projektams.

IV. Žemės tvarkymas, kaimo infrastruktūros gerinimas, melioracijos įrenginių atgaivinimas:

- a) Siekiant plėtoti kaimo infrastruktūrą ir tęsti žemės sugrąžinimą į ūkinę veiklą, kaimo vietovėse įgyvendinsime naują žemės tvarkymo etapą, orientuotą į racionalių žemėnaudų formavimą, žemės sklypų konsolidavimą ir kompleksinių teritorinių planų rengimą.
- b) Normalizuosime laisvos valstybinės žemės laikinos nuomos klausimus, pirmumą jos nuomai suteikiant ją naudojantiems žemės ūkio produktų gamybai.

- c) Vienkiemių ir kaimų, kaimiškų teritorijų ir miestelių išplanavimą pritaikysime naujai besisteigiančių žemdirbių ūkių ir verslo įmonių bei besikeičiančio gyvenimo būdo reikmėms, išplėsime gyvenviečių atnaujinimo programas.
- d) Tobulinsime kaimo infrastruktūrą ir sieksime, kad Lietuvos kaimas taptų vieta, kur miestiečiai lankytųsi ne vien kaip turistai ar renginių dalyviai, bet ir įsigytų kaime antruosius namus.
- e) Išplėsime vienkiemių ir kaimiškų gyvenviečių atnaujinimo programą, tęsime dar mūsų Vyriausybės kadencijoje pradėtą šiferinių stogų keitimo programą, papildysime ją nuostatomis, suteikiančiomis galimybę gauti paramą ir ūkio pastatų šiferinių stogų keitimui ir gyvenamųjų namų renovavimui.
- f) Reikšmingai padidinsime finansavimą rajoninių kelių ir žvyrkelių asfaltavimui ir priežiūrai.
- g) Atnaujinsime melioracijos griovių priežiūros programą, finansuojamą ES fondų lėšomis ir sudarysime sąlygas melioracijos sistemas pertvarkyti taip, kad jos vykdytų dvigubą funkciją – ne tik sausintų dirvas, bet, esant sausringam orui, atliktų ir drėkinimo funkciją.

V. Mokslo pasiekimų, naujų technologijų diegimas kaime, verslumo skatinimas, socialinė politika, kaimo kultūra:

- a) Remsime ir finansiškai skatinsime mokslo pasiekimų ir naujausių technologijų diegimą į praktiką žemės ūkyje, ypač naujų maisto produktų gamybos mokslo tyrimus.
- b) Siekdami ugdyti ūkininkų verslumą ir kompetenciją, finansuosime individualias ūkininkų konsultacijas ne tik pirminės žemės ūkio gamybos, bet ir veiklos įvairinimo klausimais.
- c) Siekdami palengvinti iš emigracijos grįžtančių ir norinčių pradėti ūkininkauti Lietuvos piliečių įsikūrimą kaimiškose vietovėse, sukursime atitinkamas paramos įsikurti kaime programas ir numatysime tam reikalingas priemones.
- d) Sukursime specialią programą, reglamentuojančią paramą maisto gamintojams, propaguojantiems pasaulio rinkose žmogaus sveikatai naudingus, saugius ir konkurencingus lietuviškus maisto produktus.
- e) Sukursime ir saugosime racionalų švietimo, medicinos, kultūros ir kitų aukštos kokybės socialinių paslaugų tinklą kaimo vietovėse.
- f) Ypatingą dėmesį skirsime gyvenimo lygio kaimo vietovėse kėlimui ir socialinės atskirties tarp didžiųjų miestų ir kaimo gyventojų mažinimui.
- g) Siekdami kaimo vietovėse aukštesnių gyvenimo kokybės standartų ir atsižvelgdami į sukauptą patirtį, plėtosime LEADER metodo galimybes. Skatinsime aktyvų pačių bendruomenių dalyvavimą kuriant gerovę kaime.

- h) Į socialinių reikalų sprendimą įtrauksime vietos ir parapijų bendruomenes, visuomenines organizacijas, skatinsime ir finansiškai remsime bendruomeninę socialinės ekonomikos veiklą.
- i) Skatinsime piliečius dalyvauti demokratinuose valdymo procesuose, plėtosime tikros bendruomeninės savivaldos pagrindus.
- j) Steigsime NVO paramos fondą, kurio lėšos bus teikiamos kaip beprocentinės paskolos NVO paraiškų ES programose finansavimui, kai lėšos kompensuojamos tik pilnai įgyvendinus projektą.
- k) Įvesime delspinigių skaičiavimo tvarką, kai dėl Nacionalinės mokėjimų agentūros (NMA) darbuotojų kaltės nukenčia pareiškėjai, vėliau patirtus nuostolius išskaitant iš nustatytų kaltininkų.
- l) Sieksime, kad Lietuvos kaimas išsaugotų savo kultūrą, etninę specifiką, tarmes, sveikatos, kultūros ir švietimo židinius.

4. Baigiamosios nuostatos

Mes žinome, kad šiame dokumente aptartas problemas spręsti nėra paprasta, o užsibrėžti tikslai – ambicingi. Tačiau galime drąsiai pasakyti, jog jau turime reikalingos patirties – būdami vykdomoje valdžioje su savo atsakomybėmis gana sėkmingai tvarkėmės net ir didžiulės krizės sąlygomis.

Sukaupę didelį patirties bei kompetencijų bagažą, bei, gavę jūsų pasitikėjimo mandatą, ir ateityje žadame būti aktyvūs ir iniciatyvūs formuojant ir įgyvendinant žemės ūkio ir kaimo plėtros politiką, tai darydami atsižvelgiant, visų pirma, į žemdirbių, juos vienijančių asociacijų ir kaimo bendruomenių balsą.

Tam, kad iš karto po rinkimų būtume pasirengę pradėti įgyvendinti išsikeltus tikslus ir spręsti opiausias sektoriaus problemas, artimiausiu metu šios programos rėmuose parengsime konkretų priemonių planą, kuriame bus numatytas dokumente aptartų uždavinių finansavimas, įgyvendinimo žingsniai bei terminai.

Rengėjai: K. Starkevičius, E. Pupinis, A. Vidžiūnas

KORUPCIJOS PROBLEMOS SPRENDIMAS

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai kovos su korupcija srityje:

- 1) Užtikrinsime politinių partijų finansavimo ir veiklos skaidrumą; užkirsime kelią neteisėtam lobizmui, prekybai poveikiu ir politinei korupcijai;
- 2) Stiprinsime antikorupcinį švietimą; griežtinsime nuobaudas už korupcinio pobūdžio nusikaltimus; supaprastinsime korupcinių bylų nagrinėjimą;
- 3) Sugriežtinsime viešųjų pirkimų priežiūrą ir kontrolę;
- 4) Padidinsime teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros skaidrumą;
- 5) Užkirsime kelią valstybės ar savivaldybių įmonių turtą naudoti asmeninėms reikmėms; didinsime tokių įmonių veiklos viešumą;
- 6) Įtvirtinsime žiniasklaidos nepriklausomumą nuo politinių ir oligarchinių įtakų.

1. Dabartinės situacijos apžvalga

Korupcija – vienas žalingiausių kiekvienos valstybės gyvenimo reiškinių ir viena labiausiai išsisknijusių Lietuvos problemų. Kaip ir daugelyje posovietinių valstybių, Lietuvoje plačiai paplitęs požiūris, jog vagystė iš valstybės nėra vagystė, o naudojimasis tarnybine padėtimi suprantamas ir toleruojamas. Dar blogiau, jog jau atkurtos nepriklausomybės pradžioje neskaidriai, pažinčių ir įtakos pagrindu įvykdyta valstybės turto privatizacija ilgam uždavė korumpuotą piliečių ir valstybės santykių toną ir padėjo pagrindus korupciniais ryšiais grįstam nacionaliniam ūkiui.

Ilgą laiką Lietuvoje buvo formaliai žiūrima į kovą su korupcija, o sprendimai priimami tik reikalaujant tarptautiniams įsipareigojimams. Garsi politikų retorika ir pataisų siūlymai neatitiko šalyje egzistuojančios korupcijos problemos masto. Priešingai, ypač 2012-2016 metais valdžiusi Vyriausybė, priėmė ne vieną sprendimą, kuris tik lengvino sąlygas korumpuotų sprendimų priėmimui. Tai ypač matoma viešųjų pirkimų sektoriuje, kuriame buvo sukurtos idealios sąlygos neskaidriems pirkimams vykdyti.

Per ilgai nespręsta problema atvedė Lietuvos politinę sistemą iki 2016-ųjų metų politinio pasitikėjimo krizės. Ir taip trapus Lietuvos piliečių pasitikėjimas partijomis ir pagrindinėmis valdžios institucijomis buvo galutinai sukrėstas gausos aukščiausio lygio politinės korupcijos skandalų ir šalies politikams oficialiai pareikštų kaltinimų kyšių ėmimu.

Tai akivaizdžiai liudija dvejopą korupcijos žalą. Viena vertus, neskaidrūs sprendimai visada turi milžiniškas ekonomines pasekmes. Pastaraisiais metais visa Lietuva aiškiai pamatė, kad greta kyšių problemos šalyje klesti artimųjų įdarbinimas (nepotizmas), valstybės ir savivaldybių įmonių išnaudojimas asmeniniais tikslais bei neskaidrūs viešieji pirkimai.

Pastaroji problema tampa ypač opi – drąsiai ir aktyviai dirbanti, nors resursų stygiaus ribojama viešųjų pirkimų tarnyba pastaraisiais metais sugebėjo atskleisti milžinišką viešųjų pirkimų koncentraciją vienose rankose. Pavienės įmonės laimi didžiąją dalį būtinų maisto produktų ar druskos keliams barstyti konkursų, kas leidžia joms parduoti produkciją už „auksinę“, kelis kartus didesnę nei rinkos, kainą. Vos dvidešimčiai statybos įmonių išmokėta daugiau nei pusė metinio statyboms skirto biudžeto (450 mln. eurų), vos dvi kelių tiesimo įmonės laimi 3/4 visų kelių tiesimo darbų.

Neefektyvūs, iš anksto numatytiems favoritams laimėti paruošti viešieji pirkimai Lietuvoje kasmet kainuoja bent milijardą eurų biudžetinių lėšų. Tokios tendencijos negali stebinti, nes Vyriausybė nuosekliai liberalizavo viešuosius pirkimus, o ne stiprino jų kontrolę. Palyginimui, vien šie nuostoliai galėtų virsti 100 papildomų eurų kiekvienam šalies pensininkui kiekvieną mėnesį.

Korupcijos lygis daro tiesioginę įtaką investicijoms viešajame ir privačiame sektoriuose ir bendrajam vidaus produktui (BVP). Korupcija sudaro prielaidas šešėlinės ekonomikos plėtrai, monopoliniams dariniams atsirasti, neigiamai veikia mokesčių įplaukas į valstybės biudžetą ir blogina šalies įvaizdį. 2014 metais JAV ekonominių tyrimų organizacijos „Heritage Foundation“ paskelbtame ekonominės laisvės indekse Lietuvos ekonominė laisvė įvertinta 73 punktais iš 100 galimų ir skirta 21 vieta pasaulyje. Blogiausiai įvertinta būtent laisvė nuo korupcijos – 49,9 balo.

Tačiau kova su korupcija ne mažiau svarbi dėl kito – pasitikėjimo aspekto. Lietuvoje drastiškai sumažėjęs ir toliau griaudamas pasitikėjimas partijomis, Seimu, Vyriausybe ir valstybe apskritai yra milžiniška ilgalaikė grėsmė valstybės saugumui ir stabilumui. Susvetimėjimas valstybėje stiprina užsienio įtakas, mažina pasiryžimą ginti valstybę, apsunkena bet koki visuomenės bendradarbiavimą, reikalauja valstybės kišimosi ir iniciatyvos ten, kur ją galėtų rodyti pasitikėjimo ir kartu motyvacijos nepraradę piliečiai. Pilietiškos visuomenės raidai sužlugdytas pasitikėjimas valstybe ir politinių sprendimų skaidrumu yra neįveikiama kliūtis.

Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai (TS-LKD) dar 2010-2012 metais žengė konkrečius žingsnius skaidresniam valstybės valdymui užtikrinti. Tada priimtomis pataisomis uždraustas partijų finansavimas juridinių asmenų lėšomis, pusantro karto prailginti senaties terminai korupcinio pobūdžio nusikaltimams, išplėstas anonimiškumo taikymas korupcijos bylose, Baudžiamasis kodeksas papildytas straipsniu „Neteisėtas praturtėjimas“, apibrėžta „prekyba poveikiu“, penkis kartus padidintos maksimalios baudos už ekonominius nusikaltimus. Priimtos Baudžiamojo proceso pataisos pagreitino ir palengvino korupcinių nusikaltimų atskleidimą, sumažino kaltinamų, bet atsakomybės išvengiančių asmenų skaičių.

Šie ir kiti sprendimai prisidėjo prie to, jog 2008-2011 metų laikotarpiu sumažėjo pasirengusių duoti kyši verslininkų, valstybės tarnautojų ir gyventojų apskritai. Be to, 2011 metų Lietuvos korupcijos žemėlapiu duomenimis, beveik pusė gyventojų ir verslininkų teigė, kad korupcijos masto augimas stabilizavosi. Jų vertinimu, korupcijos mastas per artimiausius 3 metus nebedidės. Šiandien

šios vilčių teikusios tendencijos gali būti prarastos – susidariusi situacija reikalauja kompleksinių sprendimų valstybės valdymo skaidrumui užtikrinti.

Prisiimdami šią atsakomybę, esame tikri, kad skaidrų ir sąžiningą demokratijos veikimą užtikrins tokios reformos, kurios bus paremtos trimis pamatiniais principais:

- 1) Maksimalaus viešumo;
- 2) Nepriklausomos nuo politikų įtakos priežiūros;
- 3) Antikorupcinio švietimo prioritetizavimo.

Akivaizdu, kad būtinos priemonės didinti ir formuoti nepakantumą korupcijai, skatinant pilietinį aktyvumą tobulinant pranešėjų apsaugos sistemą, vykdant kitas nepakantumą korupcijai didinančias ir pilietinį aktyvumą skatinančias priemones ir veiksmus. Šiems tikslams pasiekti taikysime kompleksines priemones skirtingose korupcijos paveiktose valstybės gyvenimo srityse.

Šias priemones būtina įgyvendinti tam, kad Lietuvos korupcijos suvokimo indeksas 2020 metais būtų ne mažesnis negu 70 balų, o Lietuvos gyventojų nurodžiusių, kad kyšis padeda spręsti problemas, būtų ne daugiau kaip 33 proc. (2014 metų rezultatas – 55 proc.), teigiančių, kad per pastaruosius 5 metus jie davė kyšį, turi būti ne daugiau 10 proc. (2014 metų rezultatas – 31 proc.). Siekiant objektyviai įvertinti vykdomų priemonių duodamą naudą, tikslinga įvesti antikorupcinių priemonių įgyvendinimo stebėseną ir vertinimą, kuriuos atliktų nepriklausomų ekspertų komisija.

2. Politinė veikla ir įstatymų leidyba

Šiuo metu žinoma, kaip neteisėtomis priemonėmis renkami balsai, gaunamas neskaidrus papildomas politinių partijų finansavimas ar vykdomas neteisėtas lobizmas, siūlant galimybes politinei reklamai. Dažnu atveju įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir vietos savivaldos valdžių atstovai neatsilaiko prieš įvairių verslo grupių poveikį. Užfiksuoti prekybos poveikiu faktai reikalauja ryžtingų priemonių. Todėl siūlome:

- a) Didinti politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo, jų veiklos skaidrumą, sudarant visuomenei galimybes išsamiau susipažinti su politinių partijų ir politinių kampanijų veikla ir jų finansavimu;
- b) Įstatymu įtvirtinti, kad Vyriausioji rinkimų komisija (VRK) teiktų Seimui kasmetinę ataskaitą, kurios sudėtine dalimi būtų Lietuvos valstybės įmonių veiklos ataskaitos pavyzdžiu parengta politinių partijų ir politinių kampanijų dalyvių veiklos priežiūros ataskaita;
- c) Nustatyti aiškius, suprantamus ir vieningus reikalavimus viešai skelbiamoms politinių partijų ir kitų politinių kampanijų dalyvių metinėms veiklos ir finansinėms ataskaitoms, įskaitant

- prievolę viešai skelbti visas jų sudarytas sutartis ir apmokėjimus už suteiktas paslaugas, kad visuomenė galėtų susipažinti su jų disponuojamų lėšų panaudojimu;
- d) Sukurti efektyvų partijų finansavimo ir išlaidų priežiūros mechanizmą, pavedant rinkimų ir ne rinkimų laikotarpiais atlikti šias funkcijas Specialiųjų tyrimų tarnybai (STT), šiam tikslui joje įsteigiant Partijų finansų/veiklos audito skyrių;
  - e) Įstatymu patvirtinti detalų sąrašą informacijos, kuri gali būti skelbiama apmokant iš savivaldybės biudžeto, ir nustatyti jai taikomus reikalavimus, tuo siekiant pažaboti savivaldybių valdančiųjų politikų siekius pasinaudojant tariamu savivaldybės veiklos viešinimu už savivaldybės pinigus skelbti savo politinę reklamą;
  - f) Skirti adekvatų – mažiausiai du kartus didesnę nei dabar – finansavimą kovos su korupcija ir partijų finansinės drausmės priežiūros institucijoms, sudarant sąlygas atlikti esamoms ir naujai patvirtintoms funkcijoms;
  - g) Įsteigti politiškai nepriklausomą ir Generalinei prokuratūrai tiesiogiai nepavaldžią ypatingojo prokuroro instituciją, kuriai būtų pavedamas politinės korupcijos bylų tyrimas; taip pat įstatymais įtvirtinti papildomas garantijas tyrėjams ir prokurorams, tiriantiems politinės korupcijos bylas;
  - h) Įvesti Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos (VTEK) narių rinkimus arba dabartinę jų teikimo teisę ir politikų perduoti politiškai nepriklausomoms visuomeninėms organizacijoms, taip pat įteisinti naują tvarką, pagal kurią Seimo narių ir kitų aukščiausio rango valstybės politikų etikos pažeidimus nagrinėtų VTEK;
  - i) Įstatymu numatyti, jog gavusi skundą dėl politinės kampanijos dalyvio padaryto grubaus finansinio pažeidimo ar rinkimų rezultatų klastojimo (balsų pirkimo), Vyriausioji rinkimų komisija per 6 dienas nuo skundo gavimo turi priimti sprendimą dėl tokio asmens teisės dalyvauti rinkimuose;
  - j) Teisiškai apriboti kandidatuojančių rinkimuose verslininkų paslėptos politinės reklamos galimybę prisidengiant savo įmonių veiklos viešinimu;
  - k) Užtikrinti, kad kaltais dėl rinkimų rezultatų klastojimo teismo pripažinti politinės kampanijos dalyviai dešimčiai metų prarastų galimybę kandidatuoti rinkimuose;
  - l) Numatyti kadenciją renkamos pareigose pradedantiems eiti politikams pareigą pasirašyti sąžiningumo deklaraciją, kurios pažeidimus vertinti taip pat būtų pavesta renkamos sudėties VTEK kompetencijai.

3. Visuomenės įtraukimas ir atsakomybės neišvengiamumas

Fiksuojami kyšininkavimo, dovanų ar nemokamų paslaugų, tarpininkavimo siekiant išvengti arba sumažinti gresiančias baudas ar bausmes atvejai reikalauja prevencinių priemonių plėtros bei

neišvengiamos atsakomybės užtikrinimo. Svarbiausia ir efektyviausia prevencinė priemonė – antikorpucinis švietimas, kuris šiuo metu yra visiškai apleistas ir neturintis nuolatinio finansavimo. 2014 metais vieno šalies moksleivio antikorpuciniam švietimui buvo skirta 0,3 cento lėšų. Šią situaciją būtina keisti, parengiant išsamią, efektyvią, dabartinio laikotarpio sąlygas atitinkančią bei jaunų žmonių mąstymui paveikią antikorpucinio ugdymo programą ir suteikiant šios krypties priemonėms valstybės prioritetą bei reikiamą finansavimą.

Atskiro dėmesio reikalauja šiuo metu vyraujanti teismų praktika, kuri kaip tik leidžia išvengti atsakomybės už korupcinio pobūdžio nusikaltimus. 2015 metais laisvės atėmimu už korupcinius nusikaltimus nuteista vos 14 asmenų, o iš jų tik vienas atlikto realią dviejų mėnesių trukmės bausmę. Baudos už tokius nusikaltimus vidutiniškai siekia vos 8,5 proc. nuo maksimalios galimos baudos. Kol kas už korupcinius nusikaltimus skiriamos minimalios bausmės neužtikrina bausmės neišvengiamumo principo užtikrinimo. Tai sukuria papildomas paskatas korupciniams veiksams – kiekvienais metais daugėja sunkių korupcinių nusikaltimų, kai kyšio vertė viršija 9 500 eurų. Tai keičiant, būtina:

- a) Antikorpucinį švietimą paskelbti prioritetine kovos su korupcija sritimi ir užtikrinti realiam šios srities priemonių įgyvendinimui būtiną finansavimą;
- b) Pavesti ekspertams parengti ir patvirtinti atnaujintą, naujas finansines galimybes realizuojančią antikorpucinio ugdymo programą, integruojančią vertybinių nuostatų formavimą į dėstomų dalykų programas;
- c) Įtvirtinti asmenų, pranešusių apie korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas bei dalyvaujančių jas atskleidžiant, apsaugos mechanizmą;
- d) Įtvirtinti galimybę atsakingoms institucijoms gauti išsamius duomenis apie asmenų turimą turtą ir pajamas, realiai vertinti jų įsigijimo pagrįstumą, kad neteisėtai praturtėję asmenys neturėtų galimybių nuslėpti neteisėtais būdais įgytą turtą;
- e) Užtikrinti, kad už korupcinio pobūdžio nusikaltimus būtų siūlomos ir skiriamos šiuo metu nustatytų baudų vidutinį dydį siekiančios baudos;
- f) Įstatymu numatyti institucijų pareigą reikalauti asmeninės tarnautojų ir politikų atsakomybės už jų tyčiniaus veiksmais atliekant pareigas valstybei padarytą žalą bei tos žalos atlyginimo.

4. Viešieji pirkimai

Esant didelei viešųjų pirkimų įtakai, atskiriems verslo subjektams ir neveiksmingam kontrolės mechanizmui, korupcijai pasireikšti vis dar turi įtakos neformalūs išankstiniai susitarimai, kvalifikacinių reikalavimų pritaikymas proteguojamoms įmonėms, netinkamas sutarčių vykdymas ir nepakankama jų vykdymo priežiūra, konkurenciją ribojantys (karteliniai) susitarimai. Todėl būtina:

- a) Stiprinti viešųjų pirkimų priežiūrą, mažinti ir šalinti nustatytus korupcijos rizikos veiksnius, nustatant galimybę perkančiajai organizacijai atmesti tiekėjų, kurie tarpusavyje sudarė konkurenciją viešajame pirkime iškreipiančius susitarimus, pasiūlymus; todėl ženkliai sustiprinsime Viešųjų Pirkimų Tarnybos (VPT) pajėgumus;
- b) Nustatyti įpareigojimą skelbti duomenis apie tiekėjus, kurie neįvykdė ar netinkamai vykdė pirkimo sutartį ir įtvirtinti galimybę perkančiajai organizacijai atmesti tokių tiekėjų pasiūlymus. Viešuosiuose pirkimuose dalyvaujantys tiekėjai, kurie sudaro neleistinus susitarimus turi būti nedelsiant šalinami iš viešųjų pirkimų;
- c) Atriboti galimybę sudaryti vidaus sandorius, kurie gali iškreipti konkurenciją. Vidaus sandoriai, kai tiesiogiai sudaroma sutartis su savo kontroliuojama įmone dėl tam tikrų paslaugų ar prekių teikimo ar pardavimo, turi būti atriboti ir neleisti nepagrįstai didinti paslaugų ar prekių kainą;
- d) Į perkančiųjų organizacijų viešųjų pirkimų komisijas įtraukti valstybės ir savivaldybių institucijų ar įstaigų ir visuomenės atstovus stebėtojo teisėmis;
- e) Atgal iki protingo lygio sumažinti dabartinės Vyriausybės drastiškai padidintas sumas, iki kurių vertės viešieji pirkimai yra laikomi esantys mažos vertės ir todėl vykdomi supaprastinta tvarka;
- f) Praplėsti politikų privačių interesų deklaracijų turinį, numatant prievolę deklaruoti politikų valdomų įmonių laimėtus viešuosius pirkimus;
- g) Didinti viešųjų pirkimų tarnybos pajėgumus, finansines galimybes bei užtikrinti teisę, matant poreikį, vertinti kiekvieną vykdomą pirkimą.

5. Sveikatos priežiūra ir socialinė apsauga

Visuomenė kartais pateisina kyšio davimą šiame sektoriuje, nes tariamai norimos paslaugos gaunamos greičiau. Tačiau tai ypač jautri sritis, kurioje korupcinis elgesys tiesiogiai susijęs ir lemia žmonių sveikatą bei gyvybę, todėl turėtų būti apskritai netoleruojamas.

Be to, išlieka korupcijos rizika dėl kai kurių gydymo įstaigų vadovų interesų konfliktų naudojantis ryšiais su vaistais ar medicinos priemonėmis prekiaujančiomis privačiomis bendrovėmis, dėl nepagrįstų siuntimų į reabilitacijos įstaigas, slaugos skyrimo, nedarbingumo lygio nustatymo ir kt. Farmacininkų interesų atstovai yra vieni aktyviausių skaidriais ir neskaidriais būdais ginant savo interesus įstatymų leidybos procese. Sveikatos priežiūros srityje vis dar pasitaiko neoficialių atsiskaitymų už suteiktas paslaugas. Todėl siūlome⁶⁶:

---

⁶⁶ Daugiau kovą su korupcija sveikatos sektoriuje kalbame tam sektoriui skirtoje programinėje dalyje.

- a) Didinti skaidrumą, mažinti ir šalinti korupcijos pasireiškimo galimybes sveikatos priežiūros srityje, tobulinant stacionariųjų sveikatos priežiūros paslaugų apmokėjimo sistemą;
- b) Parengti ir priimti teisės aktų pakeitimus, kuriais būtų numatyta sveikatos priežiūros įstaigų darbuotojų darbo apmokėjimo tvarka pagal konkrečius kriterijus;
- c) Ženkliai sugriežtinti baudžiamąją ir administracinę atsakomybę sveikatos priežiūros įstaigų vadovams ir asmenims, imantiems ir duodantiems kyšius;
- d) Sukurti įstatymus ir etikos kodeksų reikalavimus atitinkančią sveikatos priežiūros ir farmacijos specialistų motyvavimo sistemą;
- e) Panaikinti bet kokias paskatas gydytojams reklamuoti konkrečių tiekėjų vaistus ar kitas medicinines priemones.

6. Teritorijų planavimo ir statybų priežiūra

Esame įsitikinę, jog teritorijų planavimo ir statybų priežiūros srityje būtina iš karto po rinkimų žengti šiuos esminius žingsnius, kurie leis:

- a) Sumažinti korupcijos pasireiškimo prielaidas didinant teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros skaidrumą – skaidrinant teritorijų planavimo procesus ir mažinant administracinę našta paslaugos gavėjams;
- b) Supaprastinti sudėtingą statybų sektoriaus reglamentavimą ir projektų derinimo tvarkas, jas perkeltiant į elektroninę erdvę;
- c) Užtikrinti maksimalų viešumą – sąlygos detaliesiems planams, detaliųjų planų koncepcijos ir detalieji planai savivaldybėse turi būti viešinami dar projektinėje stadijoje; žemės sklypo paskirties pakeitimai turi būti pervesti į elektroninę erdvę ir maksimaliai vieši.

7. Viešasis administravimas, valstybės tarnyba ir turto valdymas

Europos Sąjungos paramos skirstymas yra tiesiogiai susijęs su korupcijos rizika, o korupcinių nusikalstamų veikų dažniausiai užfiksuojama, kai sprendžiami klausimai dėl paramos skyrimo ar neskylimo, kontrolės vykdymo. Reikia modernizuoti viešąjį sektorių ir, įtraukiant piliečius į valdymo procesus, didinti valstybės ir savivaldybių įstaigų veiklos skaidrumą bei atvirumą, tuo pat vykdant vis didesnę viešojo sektoriaus paslaugų perkėlimą į elektroninę erdvę.

Plėtojant e. demokratiją yra didinama visuomenės ir valstybės bei savivaldybių įstaigų sąveika, informacinėmis ir ryšių technologijų priemonėmis skatinamas pilietinės visuomenės aktyvumas, daroma įtaka politiniams valdžios sprendimams. Tačiau elektroninis valdymas vis dar nepakankamas korupcijos labiausiai apimtose valstybės valdymo srityse, tokiose kaip statybos

leidimų išdavimas, žemės paskirties keitimas, nuosavybės teisių atkūrimas. Atsižvelgiant į šį kontekstą, manome, kad artimiausiu metu reikia:

- a) Sukurti tarpinstitucinį bendradarbiavimo mechanizmą, kuris atliktų sprendimų dėl finansavimo skyrimo įgyvendinimo stebėseną, analizuotų ir vertintų projektų finansavimo poreikį ar rezultatą;
- b) Keisti turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo valstybės ir savivaldybių įstaigose tvarkas, įvedant viešumo ir visuomenės kontrolės elementus;
- c) Užkirsti kelią valstybės ar savivaldybių bendrovių turto naudojimui asmeninėms reikmėms, reikalaujant įvesti tinkamus kontrolės ir viešumo elementus;
- d) Įpareigoti valstybės ir savivaldybių valdomas institucijas bei jų valdomas įmones ir įstaigas viešai skelbti ketvirčio ataskaitas apie viešinimui ir informacijos sklaidai (įskaitant ir socialinius tinklus) panaudotas lėšas ir sudarytas sutartis;
- e) Užtikrinti aktualios valstybės ar savivaldybių įstaigų laisvą informacijos prieinamumą elektroninėms paieškos sistemomis;
- f) Didinti valdymo ir valstybės tarnybos skaidrumą ir atskaitingumą, sudarant geresnes galimybes visuomenės kontrolei per valstybės ir savivaldybių įstaigų išlaidų ir pajamų viešinimo sistemą;
- g) Išplėsti deklaruoti privačius interesus turinčių asmenų ratą, apimant viešojo sektoriaus darbuotojus ir su jais (pavyzdžiui, viešųjų pirkimų srityje) bendradarbiaujančių privataus sektoriaus atstovus;
- h) Diferencijuoti privačių interesų deklaracijas, atsakingiausias ir didžiausią politinę įtaką suteikiančias pareigas užimantiems asmenims numatant išsamesnio ir platesnio interesų deklaravimo prievoles;
- i) Vertinti politikų ir valstybės tarnautojų nustatytos prievolės deklaruoti turta, apie kuri mokėsių administratorius neturi galimybės gauti informacijos iš Lietuvoje esančių šaltinių, pažeidimą kaip grubų interesų konfliktą, kuris nulemtų pašalinimą iš pareigų;
- j) Derinti asmenų, dirbančių valstybinėje tarnyboje, privačių interesų deklaracijų tvarkymą, kartu Vyriausiajai tarnybinės etikos komisijai įvedant prievolę kontroliuoti duomenų teisėtumą ir juos susisteminti sudarant galimybes susipažinti visuomenei;
- k) Įstatymu numatyti, jog visi renkamas pareigas einantys ir vykdomosios valdžios institucijoms vadovaujantys politikai privalo deklaruoti visus kontaktus ir pokalbius, kurie atitinka Lobistinės veiklos įstatyme pateiktą lobistinės veiklos apibrėžimą;

- l) Įstatymu numatyti, kad ikiteisminio tyrimo, kuriame kaltinamuoju ar įtariamuoju yra politinio pasitikėjimo pareigūnas arba politinės kampanijos dalyvis, medžiaga yra viešai paskelbiama, bylą perdavus į teismą ar tyrimą nutraukus;
- m) Priimti Tarnautojų elgesio kodeksą, kuris numatytų nepriekaištingos reputacijos reikalavimą ir reguliuotų visų valstybės tarnyboje dirbančiųjų elgesį tarnybos metu ir po jos.

8. Privati žiniasklaida

Neskaidri (paslėpta) politinė arba verslo reklama su visuomenės informavimo priemone susijusiam verslui ar kažkuriam politikui nenaudingos informacijos sulaikymas (neskelbimas) yra bene dažniausia korupcijos apraiška žiniasklaidos versle. Turint tai omenyje, siūlome:

- a) Sukurti specialų fondą tiriamosios žurnalistikos skatinimui ir užtikrinti depolitizuotą jo lėšų skirstymo mechanizmą;
- b) Užtikrinti žiniasklaidos nepriklausomumą nuo politinių ir oligarchinių įtakų, centralizuojant valstybės ir savivaldybių bei jų valdomų įmonių ir įstaigų viešinimo paslaugų pirkimus;
- c) Mažinti žiniasklaidos priklausomybę nuo valstybės institucijų užsakymų „viešinimui“;
- d) Nustatyti ir suderinti korupcijos viešajame ir privačiame sektoriuose tinkamą kriminalizavimą tokiais atvejais, kaip: dėl neteisėtų mokėjimų, kuriais siekiama pagreitinti teisėtos paslaugos suteikimą; dėl įvairių formų atsilyginimų už neteisėtą veiklą; dėl neteisėtų susitarimų dėl kainos ir kitų konkurencijos sąlygų apribojimų.

Rengė: A. Bilotaitė, A. Anušauskas, T. Langaitis

SAVIVALDA IR BENDRUOMENĖS

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai savivaldos ir bendruomenių srityje:

- 1) Priartinsime valdžią prie žmogaus – perduosime dalį ministerijų veiklos sričių bei atitinkamą finansavimą savivaldos lygmeniui;
- 2) Pakoreguosime savivaldybių biudžetų sudarymo tvarką – užtikrinsime, kad visi savivaldybėse surenkami mokesčiai liktų pastarųjų biudžetuose;
- 3) Įtvirtinsime demokratiją savivaldos lygmenyje – svarstysime galimybę įvesti merų kadencijas, stiprinsime vietinės opozicijos pozicijas ir teises;
- 4) Padidinsime seniūnijų galias bei kompetencijų ribas, suteiksime galimybę seniūnus ir seniūnaičius rinkti tiesiogiai;
- 5) Sustiprinsime vietos bendruomenes ir jų organizacijas – suteiksime joms teisę teikti viešąsias paslaugas savo bendruomenės teritorijoje.

1. Demokratiška, savarankiška ir bendruomeniška vietos savivalda

Europos vietos savivaldos chartijoje, kurios vertybes puoselėti ir principais vadovautis yra įsipareigojusi Lietuvos Respublika, vietos savivaldos institucijos yra įvardijamos kaip valstybės demokratinės santvarkos pagrindas. Todėl svarbu užtikrinti galimybes laisvam Lietuvos piliečių dalyvavimui vietos savivaldos institucijų veikloje. Nors Lietuva yra įsipareigojusi stiprinti, ginti ir puoselėti demokratišką vietos savivaldą, tačiau pastarųjų metų tendencijos, kurios ryškėja po tiesioginių merų rinkimų įvedimo, kelia naujus iššūkius.

Dėl tiesioginių rinkimų sustiprėjus merų galioms, turi stiprėti ir kitas vietos savivaldos institucijų polis – piliečių įsitraukimo galimybės ir demokratinė opozicija. Tai padės užtikrinti politinę kontrolę, apsaugos savivaldą nuo „užvaldymo“ tendencijų ir leis realiai valdžią priartinti prie gyventojų. Būtent vietinės demokratijos stiprinimą ir jos erozijos tendencijų stabdymą matome kaip svarbiausius tikslus vietos savivaldos politikos srityje 2016-2020 m. laikotarpiu. Šiems tikslams pasiekti parengėme savivaldos ir bendruomenių programinę dalį, kurią įsipareigojame pradėti įgyvendinti iš karto po rinkimų.

2. Klestinti vietinė demokratija

- a) Peržiūrėsime ministerijų veiklos sritis ir tas jų funkcijas, kurias gali vykdyti savivaldos lygmuo, kartu su finansiniais, resursais perduosime savivaldybėms. Gryninsime ir geriau apibrėšime savivaldybių kompetencijos ribas, aiškiai įvardindami tas viešojo valdymo sritis, už kurias atsakingos tik savivaldybės;

- b) Pakeisime Lietuvos savivaldybių biudžetų sudarymo tvarką, kad savivaldybių biudžetai priklausytų ne tik nuo to, kiek jose yra gyventojų ar infrastruktūros objektų, bet ir nuo sėkmingos savivaldybių ekonominės veiklos, t.y. siekio spręsti svarbiausias gyventojų socialines ir ekonomines problemas: mažinti nedarbą, skatinti naujų darbo vietų kūrimą. Užtikrinsime, kad efektyviai veikiančiose ir investicijas pritraukiančiose savivaldybėse padidėję surenkami pajamų mokesčiai nebūtų iš savivaldybių perleidžiami centrinei valdžiai, o būtų joms paliekami;
- c) Svarstysime galimybę prieš 2019 m. savivaldybių tarybų rinkimus įvesti merų kadencijas. Įvedus tokią sistemą, tas pats asmuo galėtų būti renkamas meru ne daugiau kaip dvi-tris kadencijas iš eilės. Tokiu būdu būtų sudarytos sąlygos galimybė didesnei merų kaitai, konkurencijai ir demokratiškesniam savivaldybių valdymui.
- d) Suteiksime daugiau galimybių veikti savivaldybių tarybų opozicijoms. Įvesime savivaldybės tarybos opozicijos lyderio pareigybę, kuri resursais ir teisėmis bus prilyginta vicemero pareigybei. Tokiu būdu stiprės demokratinė politinės valdžios, o ypač – mero, kontrolė;
- e) Įteisinsime opozicijos siūlomas ir sudaromas darbotvarkės svarstymą savivaldybės tarybos posėdžių metu ne rečiau kaip kas trečiame eiliniame savivaldybės tarybos posėdyje. Taip pat, sekdami pasiteisinusia Seimo „Vyriausybės valandos“ praktika, kiekviename eiliniame savivaldybės tarybos posėdyje įteisinsime „Mero pusvalandį“, kurio metu visi savivaldybės tarybos nariai galės mero, vicemerų ar administracijos direktoriaus viešai paklausti visų juos dominančių klausimų. Tokiu būdu atsiras galimybė svarstyti, diskutuoti ir valdančiajai daugumai su opozicija tartis dėl svarbiausių savivaldybės veiklos krypčių, projektų ir darbų;
- f) Savivaldybių tarybų opozicijai suteiksime galimybę be valdančiosios daugumos įsikišimo skirti Kontrolės komiteto, Etikos ir Antikorupcijos komisijų pirmininkus. Į šį komitetą ir komisijas galės būti skiriama ne daugiau kaip pusė valdančiajai daugumai (daugumą sudarančioms partijoms) priklausančių tarybos narių ar bendruomenės atstovų. Likusioji Kontrolės komiteto ir minėtų komisijų narių dalis bei pirmininkas bus deleguojami opozicijos. Tokiu būdu didinsime vietos valdžios veiklos skaidrumą ir galimybes efektyviai kontroliuoti valdančiąją daugumą;
- g) Atsižvelgdami į vietos bendruomeninių organizacijų iniciatyvą, svarstysime galimybę prieš 2019 m. savivaldybių tarybų rinkimus keisti savivaldybių tarybų rinkimų sistemą pereinant nuo dabartinės proporcinės (renkami sąrašai) prie mišrios (dalis tarybos narių būtų renkama pagal sąrašus, dalis vienmandatėse apygardose) sistemos. Įvedus tokią sistemą, kuri būtų analogiška Seimo rinkimų sistemai, būtų suteikta galimybė į savivaldą įsitraukti didesniam skaičiui aktyvių bendruomenių lyderių, o savivaldos rinkimų kampanijos būtų priartintos prie

gyventojų. Tai taip pat didintų rinkimams naudojamų lėšų kontrolę ir šių lėšų skaidrumą, sustiprintų demokratiją ir tarybos narių atskaitomybę juos rinkusiems gyventojams;

- h) Įstatymu įtvirtinsime, kad savivaldybių tarybų opozicijoms būtų suteikta teisė į proporcingą viešosios informacijos eterio laiką, kurį savivaldybės perka iš mokesčių mokėtojų lėšų. Tokiu būdu savivaldoje bus išvengiama vienos nuomonės įsivyravimo.

3. Bendruomenių savivalda

Tikroji savivalda yra skaidri, demokratiška ir nuo kaimynystės prasidedanti bendruomenių savivalda. Bendruomenėms yra svarbi ne tik gera fizinė, bet ir sveika dvasinė aplinka, kurioje gali augti ir vystytis sveiki, laimingi ir oriai gyvenantys bendruomenės nariai. Todėl kviesime ir sieksime įgalinti vietos bendruomenes aktyviau dalyvauti socialinių problemų sprendime, savo vietinės fizinės ir socialinės aplinkos tvarkyme.

Lietuvoje šiandien yra nepakankamai įteisinta savivalda žemiausiame teritoriniame lygmenyje, nesukurtos demokratinio valdymo struktūros, vis dar varžomos visuomenės galimybės aktyviai dalyvauti tvarkant vietos reikalus. Pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus seniūnas, būdamas tik administracijos padalinio vadovu, neturi pakankamai įgaliojimų priimti būtinų sprendimų, tuo pačiu ir prisiimti pilnos atsakomybės už veiklos rezultatus.

Seniūnijų funkcijos, esama paslaugų teikimo gyventojams organizavimo tvarka ir teisinis reguliavimas nesudaro sąlygų savivaldybėms paslaugų tiekimą organizuoti lanksčiau ir optimaliomis sąnaudomis. Todėl, priimdami Vietos bendruomenių savivaldos pagrindų įstatymą ir tobulindami Vietos savivaldos įstatymą, sieksime vidinės savivaldybių decentralizacijos. Įtvirtinsime, kad seniūnijos nebūtų tik savivaldybės administracijos struktūriniais padaliniais, o pamažu pereitų prie biudžetinės įstaigos statuso ir vietos bendruomenės į savivaldos reikalų tvarkymą būtų įtraukiamos kur kas aktyviau.

Suprasdami, kad gyvenimas ir problemos didžiuosiuose miestuose bei mažesnėse savivaldybėse reikšmingai skiriasi, pripažįstame, kad reikalinga pradėti rimtą diskusiją dėl galimybės taikyti skirtingus savivaldybės valdymo būdus didmiesčiuose ir mažesnsėse savivaldybėse. Penkių didžiųjų Lietuvos miestų problemos, situacija, poreikiai bei galimybės dažnai ryškiai skiriasi nuo kitų savivaldybių, kurios savo sudėtyje turi ir kaimiškas teritorijas. Kaimiškose savivaldybėse yra didesnis decentralizacijos – stiprių vietinių seniūnų, kurie turėtų plačius įgaliojimus veikti – poreikis, kai tuo tarpu didmiesčiuose seniūno funkcijos ir veiklos galimybės turi savo specifikos. Siekiant lankstesnės savivaldybių valdymo sistemos, didžiuosiuose miestuose tiesiogiai renkamus merus galėtų keisti tiesiogiai renkami burmistrai, o mažesnių savivaldybių pagrindu būtų galima atkurti tarpukariu veikusią valsčių, kuriems vadovautų tiesiogiai renkami viršaičiai, sistemą. Su šiais pokyčiais

norėtumėme siekti ir funkcijų šio skirtingo tipo savivaldybėms išgryninimo bei skirtingo jų valdymo modelio diegimo.

Daugelį kartų esame pasisakę už tai, kad seniūnijos turi turėti savus finansinius išteklius vietos problemoms spręsti, o seniūnai, prieš paskiriant juos į seniūnų pareigas, turi gauti žmonių pasitikėjimo mandatą. Seniūnų pasitikėjimo ir efektyvios veiklos garantas turėtų būti seniūnijoje veikiančių seniūnaičių sueigos, kurios, kartu su seniūnais, privalo tartis, kaip spręsti vietos problemas, tiksliau panaudojant turimas lėšas ar ieškoti kitokių pasitaikančių problemų sprendimo būdų. Turėdami omenyje šį kontekstą, įsipareigojame, jog:

- a) Stiprinsime seniūnijas, apibrėždami jų vietą visoje savivaldos sistemoje, kaip žemiausio ir arčiausiai gyventojų esančio savivaldos lygmens, institutą ir, tardamiesi su vietos bendruomenėmis, tiksliau numatysime seniūnijų (tiek mieste, tiek kaime) funkcijas, biudžeto formavimo principus bei sąveiką su kitomis savivaldos institucijomis. Seniūnijų kompetencijoje - ypač mažesniųjų, kaimiškų - galėtų būti seniūnijos teritorijoje vykdomų kultūros paslaugų teikimas, kasdienės socialinės rūpybos užtikrinimas, aplinkotvarka, vietos infrastruktūros priežiūra, daugiabučių namų bendrijų problemų sprendimai, kitos su savivaldybės taryba sutartos ir seniūnijai kartu su biudžetu perduotos funkcijos;
- b) Suteiksime galimybę seniūnus rinkti tiesiogiai. Įvesime tiesioginius visuotinius seniūnų rinkimus, taip suteikdami gyventojams galimybę vietines problemas spręsti savo bendruomenėje;
- c) Įtvirtinsime tiesioginius visuotinius seniūnaičių rinkimus. Taip bus stiprinamas vietos gyventojų įsitraukimas į vietinių problemų sprendimą ir gerinamas gyventojų atstovavimas. Šiuo metu seniūnaičių funkcijos, aktyvumas ir galimybės skirtingose savivaldybėse ypatingai skiriasi. Todėl nustatysime, kad visos savivaldybės turėtų seniūnaitijas, kurios priklausytų nuo gyventojų skaičiaus ir geografinės teritorijos. Seniūnaičiams suteiksime teisę kartu su vietos bendruomenėmis būti tiesioginiu gyventojų balsu atstovaujant jų interesams santykiuose su seniūnu ir savivaldybės institucijomis;
- d) Įteisinsime seniūnaičių sueigas, kurios patarimojo balso teise veiks prie seniūnijų. Seniūnas, prieš priimdamas sprendimus dėl seniūnijos biudžeto panaudojimo ir veiklos planavimo, turės pasitarti su jo seniūnijoje veikiančiais seniūnaičiais, išgirsti jų ir gyventojų nuomonę. Taip bus stiprinamas ne tik vietos gyventojų įsitraukimas į vietinių problemų sprendimą, bet ir užtikrinama tiesiogiai išrinkto seniūno veiklos kontrolė;
- e) Stiprinsime vietos bendruomenes ir jų organizacijas, suteikdami teisę joms teikti viešąsias paslaugas savo bendruomenės teritorijoje. Atkursime demokratišką bendruomenių finansavimo programą. Priimdami Vietos bendruomenių savivaldos politikos pagrindų

įstatymą įteisinsime, kad savivaldybių tarybos steigtų Bendruomenių savivaldos fondus, kurių pinigai konkurso tvarka bus skiriami geriausiems bendruomenių projektams finansuoti, geroms idėjoms ir bendruomenių lyderių iniciatyvai skatinti. Kiekvienoje savivaldybėje į tokį fondą bus skiriama ne mažiau kaip 2 proc. savivaldybės teritorijoje į savivaldybės biudžetą surinkto pajamų mokesčio, neįskaitant gyventojų nuožiūra pervedamų 2 proc. pajamų mokesčio dalies.

- f) Sukursime Nacionalinę bendruomenių lyderių akademiją, kurioje seniūnai, seniūnaičiai, savivaldybių tarybų nariai ir aktyvūs vietos bendruomenių nariai galės įgyti žinių apie tai, kaip dirbti su gyventojais, kaip geriausiai vadovauti vietinėms savivaldos institucijoms, bus supažindinami su moderniomis vietos savivaldos projektų idėjomis.

4. Baigiamosios nuostatos

Esame įsitikinę, jog sąžiningas atstovavimas rinkėjams, tvirti bendražmogiški ryšiai, darni kaimynystė bei stiprios bendruomenės yra vienas kertinių klestinčios visuomenės pamatų, todėl TS-LKD komanda, naujajame politiniame sezone įgyvendindama šiame dokumente aptartas nuostatas ir konkrečias priemones, yra pasiryžusi sugrąžinti demokratišką, savarankišką ir bendruomenišką savivaldą Lietuvos žmonėms.

Rengė: D. Jankauskas, A. Strelčiūnas, A. Vyšniauskas, I. Skrebytė.

SVEIKATOS APSAUGA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai sveikatos apsaugos sektoriuje:

- 1) Pertvarkysime privalomąjį sveikatos draudimą – padarysime jį socialiai sąžiningesnį dirbančiųjų atžvilgiu;
- 2) Reformuosime sveikatos apsaugos sistemą – sumažinsime Ministerijos ir jai pavaldžių institucijų biurokratinį aparatą;
- 3) Vykdydami tolesnį sveikatos priežiūros įstaigų tinklo optimizavimą išsaugosime “mažąsias ligonines” regionuose;
- 4) Skirsime daugiau lėšų pirminei sveikatos priežiūrai ir prevencinėms priemonėms; plėsime slaugos paslaugas ir šeimos gydytojų tinklą;
- 5) Pažabosime sistemoje paplitusią korupciją bei sumažinsime vaistų kainas;
- 6) Kovosime su alkoholizmo epidemija bei skirsime ženkliai didesnę dėmesį savižudybių problemos sprendimui.

1. Esama padėtis

Tenka konstatuoti, jog šiandieninė Lietuvos sveikatos apsaugos sistemos būklė yra prasta – naujausiais Europos Komisijos (EK) skelbiamais duomenimis, šio sektoriaus rezultatai mūsų šalyje yra vieni prasčiausių visoje Europos Sąjungoje. Tokią situaciją akivaizdžiai liudija skaičiai. Smarkiai lenkiame visas Europos šalis pagal prarastus potencialaus gyvenimo metus. Pagal naujausius prieinamus duomenis, prarandame apie 11 230 metų 100 tūkst. gyventojų, kai ES vidurkis – 6 003 metai. Remiantis OECD skaičiavimais, situacija, kai vidutinė gyvenimo trukmė Lietuvoje siekia 74 metus, lyginant su 80-ies metų OECD šalių vidurkiu, sukuria reikšmingą nuostolį šalies ekonomikai (darbo jėgos ir produktyvumo rodikliams) ir visai mūsų visuomenei.

Be to, kritinėmis valstybės problemomis tapo prasti mirtingumo dėl širdies ir kraujagyslių ligų, vėžio, išorinių mirties priežasčių ir kitų pagrindinių susirgimų rodikliai, itin aukštas savižudybių ir depresijos lygis. Sistemoje klesti išsisknijusi korupcija ir kyšininkavimas, o suteikiamų paslaugų kokybė ir laikas vis dažniau netenkina gyventojų poreikių ir teisėtų jų, kaip mokesčių mokėtojų, lūkesčių.

Nors šios srities finansavimas nuo įstojimo į ES 2004 m. išaugo daugiau nei dvigubai, pinigai ir toliau leidžiami neefektyviai. Tai gerai iliustruoja kaimyninės Estijos pavyzdys. Ši šalis sveikatos apsaugai išleidžia santykinai net mažiau nei Lietuva, tačiau pagal daugumą sveikatos apsaugos kriterijų yra pasiekusi ES vidurkį (14-ta vieta, *European Health Consumer Index 2015*). Mes, tuo tarpu, velkamės ES valstybių narių sąrašo pabaigoje (21-a vieta). Estija nėra išimtis iš kitų

komunistinį režimą patyrusių ES valstybių narių. Čekijos (10-ta vieta), Kroatijos (12-vieta) ir Slovėnijos (13-ta vieta) pavyzdžiai taip pat liudija, kad esant sutvarkytai sistemai galima pasiekti apčiuopiamų rezultatų, net jei turimų resursų kiekis yra ribotas.

Nutraukti sveikatos sistemoje per ilgus valdžios neveiksnumo metu susiklosčiusį sąstingį galima tik išpildžius vieną sąlygą – esminė sveikatos sistemos pertvarka turi būti įtvirtinta kaip aukščiausio lygmens politinis prioritetas. Būtent tokį, strateginio lygmens, dėmesį, mes, TS-LKD, esame pasirengę suteikti sveikatos sistemai – jos pertvarkos, veiklos efektyvinimo, skaidrumo didinimo ir paslaugų kokybės gerinimo klausimams.

Tam, kad iš karto po rinkimų būtume pasiruošę įgyvendinti šį tikslą, šioje programoje, po išsamių konsultacijų su ekspertais bei atsižvelgdami į tarptautinių organizacijų pateikiamas rekomendacijas, išskyrėme esmines sektoriaus problemas bei numatėme konkrečias priemones joms spręsti.

2. Esminės sveikatos sistemos problemos ir siūlymai joms spręsti

2.1 Ydingas sveikatos sistemos finansavimas

Viena esminių sąlygų, siekiant užtikrinti sėkmingą sveikatos sistemos funkcionavimą ir medikų migracijos sustabdymą, yra ženklus lėšų, skirtų sveikatos apsaugai, padidinimas ir pritraukimas. Tenka konstatuoti, jog socialdemokratų vadovaujama vyriausybė net ir pakankamai spartaus ekonomikos augimo sąlygomis nesugebėjo reikšmingai padidinti finansavimo, skiriamo sveikatos apsaugos sričiai.

Nors šalyje galioja privalomasis sveikatos draudimas, įmokos mokamos į šį fondą (PSDF) yra nevienodos. Valstybė draudžia apie 1,6 mln. šalies gyventojų, bet už juos į PSDF moka kelis kartus mažesnes įmokas nei savarankiškai dirbantys asmenys. Apie 200 tūkst. žmonių, turinčių pajamų, sugeba nemokėti sveikatos draudimo mokesčio arba mokėti minimumą, už tai gaudami tas pačias paslaugas. Tai yra neteisinga Lietuvoje dirbančio žmogaus atžvilgiu. Be to, tenka konstatuoti, jog per pastarąją kadenciją nebuvo padaryta nieko siekiant pritraukti papildomų lėšų į sveikatos sistemą. Suvokdami šią situaciją, 2016-2020 m. periodu:

- a) Peržiūrėsime valstybės draudžiamų asmenų sąrašą bei įvertinsime galimybes jį padaryti skaidresnį ir sąžiningesnį;
- b) Sieksime palaipsniui sulygtinti valstybės ir asmenų savarankiškai į PSDF mokamas įmokas, padarant jas socialiai sąžiningesnėmis; apibrėšime PSDF lėšomis apmokamų paslaugų mastą ir apimtį;

- c) Atsižvelgdami į šalies ūkio augimo tempus, įvertinsime galimybes didinti finansavimą sveikatos sistemai; sudarysime palankias sąlygas į sveikatos apsaugos sektorių investuoti privačias lėšas;
- d) Sudarysime palankias teisinis ir finansines sąlygas darbdaviams aktyviau investuoti į darbuotojų sveikatą; sukursime papildomą savanorišką sveikatos draudimą;
- e) Aiškiai reglamentuosime papildomus mokėjimus; visiškai panaikinsime nelegalius ir neoficialius mokėjimus mokamus įvairiomis formomis.

2.2 Neefektyvus sistemos valdymas: Sveikatos apsaugos ministerija

Sveikatos apsaugos ministerijai (SAM) šiuo metu pavaldžios net 50 įstaigų. Tai yra septyniolika biudžetinių viešojo administravimo įstaigų, keturiolika biudžetinių įstaigų, septyniolika ligoninių ir kitų SPI, taip pat viešoji įstaiga „Pušyno kelias“ ir viena uždara akcinė bendrovė – vaistinė, esanti Vilniuje. Dauguma šių įstaigų menkai ar visiškai nesusijusios su sveikatos politikos formavimu bei strateginiu sveikatos apsaugos sistemos valdymu, kas turėtų būti esminė ir vienintelė Sveikatos apsaugos ministerijos veiklos sritis. Todėl po rinkimų esame pasirengę:

- a) Pertvarkyti Sveikatos apsaugos ministerijos veiklą, atsisakant daugybės šiandien ministerijai priskirtų, tačiau strateginiam valdymui nebūdingų funkcijų bei taip sukuriant sąlygas efektyvesniam sveikatos politikos formavimui, įgyvendinimui ir kontrolei;
- b) Apjungti atskiras SAM pavaldžias agentūras ir optimizuoti jų veiklą, taip efektyviau panaudojant ir taip ribotus valstybės sveikatos apsaugos sričiai skiriamus resursus;
- c) Užtikrinti, jog SAM esminį dėmesį teiktų pagrindiams visuomenės sveikatos prioritetams ir sistemoje įsisenėjusių problemų, tokių kaip korupcija ar perteklinis biurokratizmas, sprendimui, o ne sveikatos priežiūros įstaigų globai, finansų skirstymui ar panašių funkcijų vykdymui.

2.3 Neefektyvus sistemos valdymas: Valstybinės ligonių kasos

Nepaisant to, kad nuo 2009 m. privalomojo sveikatos draudimo (PSD) dalis nuo visų sveikatos sistemai skiriamų lėšų ženkliai išaugo, jomis disponuojanti Valstybės ligonių kasa (VLK) tapo Sveikatos apsaugos ministerijos (SAM) padaliniu ir nėra savarankiška institucija, galinti priimti ekonomiškai pagrįstus ir politiškai nepriklausomus sprendimus. Todėl, remdamiesi Pasaulio banko ir OECD rekomendacijomis bei sėkminga kaimyninės Estijos patirtimi, siūlome:

- a) Užtikrinti autonomišką VLK veikimą ir apsaugoti instituciją nuo perteklinio ir neskaidraus politikų kišimosi į jos veiklą – VLK turi būti atskirta nuo SAM, taip užtikrinant ekonomiškai

- pagrįstą jos veikimą ir nustatant, jog ministerija negalėtų tiesiogiai skirstyti pinigų, bet išlaikytų svertus jų panaudojimo kontrolei;
- b) Įtvirtinti VLK veiklos skaidrumą ir atskaitingumą visuomenei bei vyriausybei – sukurti tokią PSDF tarybą, į kurią įeitų ne tik medikų atstovai, bet ir įvairių socialinių grupių, darbdavių, darbuotojų atstovai, sveiką gyvenimo būdą propaguojančių organizacijų atstovai; taryba būtų atsakinga už VLK biudžeto tvirtinimą bei kitų strateginių institucijos dokumentų priėmimą, finansų paskirstymą ir efektyvų jo panaudojimą.
  - c) Įtvirtinti nuostatą, jog VLK biudžetas negali būti deficitinis – taip dar labiau padidinant institucijos nepriklausomumą nuo politinės įtakos ir užtikrinant jos pasiruošimą krizių atvejais.

2.4 Neefektyvus sistemos valdymas: sveikatos priežiūros įstaigų tinklas ir jo funkcionavimo principai

Nepaisant įvairių pastangų nuo Nepriklausomybės atkūrimo pertvarkyti sovietiniais laikais išpūstą stacionarinių sveikatos priežiūros įstaigų (SPI) tinklą, Lietuva ir toliau smarkiai lenkia kitas ES valstybes nares pagal ligoninių ir lovų skaičių, tenkantį santykiniam gyventojų skaičiui – OECD duomenimis, ES vidurkis yra 5.2 ligoninės lovos 1 000 gyventojų, kai tuo tarpu Lietuvoje šis skaičius siekia 7.3. Tai signalizuoja apie šiandieninės sistemos neefektyvumą bei perteklinį išteklių naudojimą.

Lietuva, kaip nuolat primena įvairios tarptautinės organizacijos ir sektoriaus ekspertai, taip pat smarkiai viršija ES vidurkį pagal santykinius praktikuojančių gydytojų skaičiaus bei hospitalizacijos rodiklius. Šiuo atžvilgiu Lietuvos sveikatos apsauga daug artimesnė Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos, o ne išsivysčiusių OECD šalių sveikatos sistemoms. Atsižvelgiant į tai, per artimiausius ketverius metus įsipareigojame:

- a) Vykdyti tolesnę SPI tinklo konsolidaciją šalyje bei mažinti perteklinį ligoninių skaičių, turint aiškiai užsibrėžtą tikslą – kiek įmanoma greičiau pasiekti OECD šalių vidurkį pagal ligoninės lovas, tenkančią vienam gyventojui, skaičių (5.2 lovos 1 000 gyventojų);
- b) Suvokdami, jog mažinant ligoninių ir lovų skaičių ir nedarant daugiau nieko, kaip buvo iki šiol, tik pabloginsime paslaugų prieinamumą, šio tikslo siekti kartu taikant kompleksines priemones: plėtojant šeimos gydytojų tinklą ir prieinamumą, mažinant biurokratiją, tobulinant apmokėjimą už paslaugas, reguliuojant pacientų srautus ir vykdant aktyvesnę pacientų švietimą.

- c) Siekiant sumažinti sąlyginai aukštus hospitalizacijos rodiklius, daugiau dėmesio ir viešųjų resursų skirti pirminei sveikatos priežiūrai bei prevencinėms priemonėms; šiam tikslui būtina ir toliau didinti praktikuojančių šeimos gydytojų skaičių;
- d) Plėsti slaugos paslaugas, taip artėjant prie daugumoje ES valstybių egzistuojančio gydytojų ir slaugos darbuotojų santykio; tam reikalinga skirti daugiau viešųjų resursų šios grandies specialistų rengimui, jų darbo sąlygų gerinimui (visų pirma – atlyginimų didinimui) bei visuomenėje nusistovėjusio požiūrio į šią profesiją keitimui;
- e) Remiantis tokių šalių kaip Danija ar Jungtinė Karalystė pavyzdžiu, plėsti slaugos darbuotojų kompetencijos sritį, suteikiant jiems galimybę namuose lankyti nesunkiai sergančius pacientus bei, konsultuojantis su gydytoju, paskirti medikamentus, taip prisidedant prie pirminės sveikatos priežiūros šalyje plėtos.

Ligšioliniai mėginimai pertvarkyti sistemą iš viršaus pasirodė nesėkmingi. Viena esminių tokios nesėkmės priežasčių – reformuojamos SPĮ yra skirtingo pavaldumo, todėl vien ministerijos (ar Seimo) sprendimais šią restruktūrizaciją įgyvendinti sudėtinga. Kita vertus, iš viršaus vykdoma visos sistemos pertvarka nėra deramai apsaugota nuo atskirų centrinio ar vietos lygmens politikų įtakos ir spaudimo. Remdamiesi sėkmingu Estijos pavyzdžiu, esame įsitikinę, jog siekiant išspręsti šią situaciją bei užtikrinti efektyvų sveikatos priežiūros įstaigų veikimą ir valstybės lėšų taupymą, būtina:

- a) Įtvirtinti vieningą pačių SPĮ atskaitingumo ir reitingavimo dėl savo veiklos rezultatų mechanizmą; šiam tikslui siūlytina paversti ligonines ir kitas SPĮ juridiniais subjektais (pavyzdžiui, pelno siekiančiomis ribotos atsakomybės įmonėmis), veikiančiais pagal privatinę teisę;
- b) Numatyti, jog jei dėl neūkiškumo ar kitų priežasčių ligoninėms ar kitoms SPĮ grėstų bankrotas, VLK galėtų įsikišti ir išgelbėti įstaigą nuo tokios baigties; tačiau tokiu atveju VLK būtų numatoma galimybė siūlyti keisti įstaigų vadovybę, uždaryti nerentabilius skyrius ir imtis kitų būtinų veiksmų.

Suvokiame būtinybę rasti kompromisą tarp tolesnio sveikatos priežiūros įstaigų veiklos efektyvumo didinimo ir jų tinklo konsolidavimo bei poreikio išlaikyti SPĮ, užtikrinančias kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas, kiek įmanoma arčiau gyventojų – ypač šalies regionuose. Todėl, atsižvelgdami į OECD rekomendacijas, jog Lietuvoje būtina imtis priemonių mažinant sveikatos priežiūros paslaugų kokybės skirtumus miestuose ir regionuose, įsipareigojame, jog:

- a) Rajonuose, kur dėl paslaugų vartotojų ir specialistų stygiaus neliko akušerijos, chirurgijos ir kitų paslaugų, išsaugosime “mažąsias ligonines”, užtikrinant joms pakankamą ir pastovų finansavimą;
- b) Ten, kur neliko pakankamai sveikatos įstaigos paslaugų vartotojų, specialistų ir kyla realus pavojus teikiamų paslaugų kokybei, sieksime šias įstaigas išlaikyti plėtojant kitas, vis labiau žmonėms reikalingas paslaugas, tokias kaip slauga ir globa, paliatyvi medicina, geriatrijos paslaugos, psichikos sutrikimų, vidaus ligų gydymas ir kt.;
- c) Siekdami išspręsti gydytojų trūkumą ir užtikrinti proporcingesnę jų pasiskirstymą šalyje, skirsime papildomus finansinius resursus mokėti priedams tiems medikams, kurie vyks dirbti į regionus, kur jaučiamas didžiausias medikų trūkumas; šiam tikslui taip pat sukursime gydytojų ir kitų sveikatos priežiūros specialistų poreikio apskaičiavimo sistemą bei sudarysime palankesnes sąlygas gydytojams rezidentams dirbti ne tik universitetinėse ligoninėse;
- d) Sukursime palankias teisinis sąlygas ir finansines paskatas jauniems gydytojams likti dirbti Lietuvoje, visų pirma gerinant gydytojų rezidentų darbo sąlygas ir gaunamą atlygį; šiam tikslui sukursime aiškia etapinių kompetencijų reglamentavimo sistemą.

2.5 Pasenusi sveikatos sistema, netinkamas apmokėjimas ir nesavalaikės paslaugos

Sveikatos sistemos organizavimas ir apmokėjimas už paslaugas paseno ir neatitinka nūdienos laikmečio ir žmonių lūkesčių. Deja, keičiantis ministerijos vadovams taip ir nebuvo imtasi veiksmų sukurti paslaugų vartotojams patrauklesnę ir skaidresnę sveikatos sistemą. Žvelgiant atgal tenka konstatuoti, kad buvo parengta net keletas stacionarių paslaugų optimizavimo planų, kurie buvo įgyvendinti nepilnai ir nedavė ženklesnio finansinio ir kokybinio efekto.

Negana to, chaotiškas pastarųjų metų socialdemokratų vadovavimas SAM padarė dar didesnę žalą sveikatos sistemai. Per tą laiką dar labiau išaugo nelegalūs mokėjimai, suklestėjo korupcija, o Europos Komisijos skelbiamame sveikatos indekse Lietuva per 2014 metus nukrito net per 7 pozicijas – tokio prasto rezultato šalies istorijoje dar nėra buvę. Suvokdami, jog dabartinė sveikatos apsaugos sistema šalyje yra pasenusi ir nelanksti bei nesugebanti užtikrinti savalaikių paslaugų, po artėjančių Seimo rinkimų:

- a) Iš esmės keisime apmokėjimo už medicinos paslaugų tvarką; pilnai iš valstybės lėšų apmokėsime tik už gydytojo suteiktas kompleksines paslaugas – pavyzdžiui, jei gydytojui-kardiologui pagal normą priklauso atlikti širdies echoskopiją, veloergometriją, EKG ir kitus tyrimus, tai turės būti atlikta vienos konsultacijos metu;

- b) Atsisakysime daugybės nereikalingų biurokratinių suvaržymų ir nurodymų, šiuo metu taikomų šeimos gydytojams; sudarysime sąlygas tam, kad šeimos gydytojas, kartu su pacientu, spręstų, kokį vaistą rašyti ir kiek laiko jį vartoti bei kada konsultuotis su specialistu; taip pat užtikrinsime geresnes sąlygas privačios šeimos medicinos plėtrai;
- c) Užtikrinsime realią bei dirbtinai nevaržomą konkurenciją tarp valstybinių ir privačių įstaigų sveikatos sektoriuje, taip paskatinant efektyvesnę paslaugų tiekimą ir jų kokybės gerinimą.

2.6 E-valdymo priemonių diegimas ir plėtra

Pastaraisiais metais įgyvendinant e-sveikatos sistemą šalyje įsisavinta virš 27 mln. eurų, tačiau laukiamo efekto vis dar nėra: stringa duomenų perdavimas, nėra pilnai užtikrinta asmens duomenų apsauga, iš esmės neveikia ir nesinaudojama e-receptu, nes recepto išrašymas trunka pernelyg ilgai. Be to, susiduriama su nepakankamai apmokyto personalo problema, nenumatytos lėšos sistemos palaikymui ir įrangos priežiūrai. Todėl šioje sveikatos valdymo srityje laukia svarbūs darbai:

- a) Dėl neefektyvaus lėšų panaudojimo atliksime plataus masto auditą, o esant įtarimams kreipsimės į prokuratūrą; nustatysime tikslus terminus konkreitiems tolesniems e-valdymo priemonių diegimo darbams ir griežtai prižiūrėsime, kad jų būtų laikomasi;
- b) Tobulinsime ir plėsimė telemedicinos paslaugas; dėl didelių e-sveikatos įdiegimo ir išlaikymo kaštų, konsultuodamiesi su visomis suinteresuotomis institucijomis bei įvertindami kitų šalių patirtį šioje srityje, peržiūrėsime e-sveikatos diegimo mastą ir apimtį;
- c) Efektyviau planuosime ir optimizuosime lėšas tolesnei e-valdymo sistemos plėtrai bei užtikrinsime, kad šios sistemos įgyvendinimo ir vertinimo kriterijai atspindėtų tiek pacientų, tiek ir medicinos darbuotojų bendruomenės interesus;
- d) Sudarysime palankesnes sąlygas jauniems gydytojams ir rezidentams naudotis e-valdymo priemonėmis.

2.7 Sistemoje įsišaknijusi korupcija

2015 m. atlikto tyrimo OECD duomenimis, net 35% šalies gyventojų per pastaruosius metus sveikatos priežiūros sektoriuje yra davę kyšį. Kadangi socialdemokratų valdoma Vyriausybė ir SAM nesiėmė jokių realių veiksmų, per pastaruosius kelerius metus tik dar labiau suklestėjo korupcija ir neoficialūs medicinos paslaugų apmokėjimai. Europos Komisijos (EK) duomenimis, 2015 metais namų ūkio išlaidos, skirtos sveikatos apsaugai, viršijo 30 proc., nors EK rekomenduoja šalims narėms, kad jos nesiektų 25 proc.

Todėl keliame esminį strateginio lygmens tikslą – suvaldyti ir ilginiui visiškai panaikinti korupciją (plačiai paplitusią neformalių mokėjimų praktiką) Lietuvos sveikatos sistemoje, tuo pat metu radikaliai didinant jos skaidrumą ir atvirumą. Šiam tikslui iš karto po rinkimų esame pasiryžę žengti konkrečius žingsnius:

- a) Ženkliai sugriežtinsime baudžiamąją ir administracinę atsakomybę sveikatos priežiūros įstaigų vadovams ir asmenims, imantiems ir duodantiems kyšius;
- b) Numatysime įpareigojimą sveikatos sistemos įstaigoms teikti metines ataskaitas, analogiškas valstybės valdomų įmonių ataskaitoms; įstaigų veiklai vertinti naudosime tuos pačius standartus ir palyginamus duomenis su privačiu sektoriumi, pritaikydami tarptautinius šių sektorių apskaitos standartus; užtikrinsime maksimalų šių ataskaitų viešumą bei jas naudosime kaip pagrindą tolesnėms sveikatos sistemos pertvarkoms šalyje;
- c) Aiškiai apibrėšime medicinos paslaugų apimtį ir mastą, už kurias 100 proc. apmokės PSDF, ką nurodė atlikti ir Konstitucinis teismas 2014 metų nutarime;
- d) Panaikinsime galimybę asmenims, draustiems privalomuoju sveikatos draudimu, susimokėjus gauti paslaugas anksčiau už kitus eilėje laukiančius asmenis; tai jie galės daryti apsidraudę alternatyviuoju draudimu ar privačiose gydymo įstaigose.

2.8 Vaistų kainos ir prieinamumas

Nors praeitą Seimo kadenciją, Prezidentės ir Seimo iniciatyva, buvo apriboti vaistų atkainiai, akivaizdu, jog šių priemonių nepakako, kad vaistų kainos ženkliai sumažėtų. 2012 – 2016 metais vyriausybė iš esmės nesiėmė jokių priemonių vaistų kainoms sumažinti, o SAM sudarytos darbo grupės vykdė tik formalias, dažnai neskaidrias ir neefektyvias derybas su vaistų gamintojais ir farmacinėmis kompanijomis. Todėl, jei turėsime po rinkimų galimybę vadovauti SAM:

- a) Sieksime, kad derybas su farmacinėmis kompanijomis vykdytų ne šiam tikslui sudaryta darbo grupė ar įgaliotas asmuo, bet pats SAM ministras, dalyvaujant visuomenės ir žiniasklaidos atstovams; Lenkijos pavyzdys rodo, kad tokiu būdu, padidinus procesų viešumą, galime ženkliai sumažinti vaistų kainas;
- b) Kuo skubiau pradėsime derėtis su Latvija, Estija, o ypač su Lenkija ir kitomis Europos Sąjungos šalimis, dėl bendro vaistų pirkimo, taip vaistus įsigijant palankesnėmis sąlygomis (žemesne kaina);
- c) Skatinsime kainas vartotojams mažinančią konkurenciją vaistų prekyboje; šiam tikslui sudarysime geresnes sąlygas į Lietuvą įvežti kokybiškus, bet pigesnius vaistus;

- d) Peržiūrėsime dabar taikomą PVM tarifo dydį visiems vaistams, o ne tik kompensuojamiesiems, kuriems šiuo metu taikomas lengvatinis tarifas ir už kuriuos mokama iš PSDF biudžeto.

2.9 Visuomenės sveikata ir alkoholizmo problema

OECD 2014 metais atlikto tyrimo duomenimis, vos 44% Lietuvos gyventojų teigia, jog yra geros arba labai geros sveikatos būklės, kai bendras Europos šalių vidurkis siekia 66%. Nors visoje Lietuvoje yra įdiegta ir įgyvendinama kardiologinė programa ir mirtingumas nuo širdies ir kraujagyslių sistemos ligų mažėja, tačiau sergamumas šiomis ligomis išlieka vienas didžiausių Europoje. Išorinės mirties priežastys (avarijos, skendimai, sušalimai, žūtys gaisruose, savižudybės) yra dažniausia jaunų žmonių mirties priežastis. Dažna išorinių mirčių priežastimi tampa didėjantis sergamumas psichikos ligomis, plintantis alkoholizmas ir narkomanija.

A. Butkevičiaus valdoma vyriausybė šioje srityje vėlgi nenuveikė absoliučiai nieko, o ši neveiklumą vainikavo tai, kad Lietuva pagal alkoholio suvartojimą tapo 3-čia pasaulyje po Moldovos ir Baltarusijos – vienam lietuviui tenka 15,4 litro absoliutaus alkoholio.

Onkologinės ligos, sergamumas TBC ir kitomis infekcinėmis ligomis išlieka didžiule problema. Deja, bet ir šioje srityje nepadaryta nieko reikšmingo – žmonėms ir toliau sunkiai prieinami moderniausi onkologiniai vaistai, psichikos, TBC bei kitomis infekcinėmis ligomis sergantys žmonės ir toliau gydomi apleistose ligoninėse, nors dar kadencijos pradžioje į tai valdančiųjų dėmesį atkreipė ir šalies Prezidentė. Todėl įsipareigojame, jog po rinkimų:

- a) Toliau griežtai ir ryžtingai kovosime su alkoholizmu ir narkomanija; mūsų parengtoje Saugios socialinės aplinkos strategijoje (pagal kurią parengtas įstatymo projektas jau pateiktas Seimui – jam pritarta po pirmojo svarstymo) esame numatę konkrečias priemones, skirtas radikaliai sumažinti alkoholizmo epidemiją šalyje; šios priemonės, be kitų, numato:
- Naujos prekybos alkoholiu tvarkos įvedimą nuo 2018 metų, numatant, kad alkoholiu būtų galima prekiauti tik specializuotose parduotuvėse;
  - Nuo 2017 m. kasmet ženkliai didinti akcizą alkoholiui, numatant iš surinktų pinigų finansuoti alkoholizmo prevenciją ir alkoholikų gydymą;
  - Ženklių baudų už nelegalią prekybą alkoholiu ar prekybą draudžiamose vietose pakėlimą; amžiaus, nuo kurio leidžiama įsigyti alkoholį, padidinimą iki 20 m.; valandų, kuriomis galima prekiauti alkoholiu, sugriežtinimą (nuo 10 iki 20 val.);
  - Visišką alkoholio reklamos uždraudimą, negautas pajamas žiniasklaidos priemonėms kompensuojant per socialinę reklamą iš Sveikatingumo fondo;

- Išsamesnį jaunimo švietimą apie alkoholio (bei tabako ir narkotikų) sukuriama žala, geriau integruojant sveikos gyvensenos propagavimo priemones į švietimo sistemą (ugdymo turinį);
  - Alkoholizmo prilyginimą priklausomybei nuo narkotikų, numatant kompensacijas vaistams, skirtiems alkoholizmo gydymui; privalomo gydymo nuo alkoholizmo sugriežtinimą ir kt.
- b) Į mūsų frakcijos narių Seime iniciatyva sukurtą sveikatingumo (visuomenės sveikatinimo) fondą, iš kuriuo finansuosime socialinę informaciją, remsime bendruomenių ir mokyklų renginius, propaguojančius sveiką gyvenseną, numatysime skirti žymiai daugiau lėšų, surinktų iš alholio ir tabako gaminių akcizo;
- c) Valstybės investicines programas ir Europos Sąjungos paramos lėšas pirmiausia skirsime psichikos, TBC ir infekcinių ligoninių, skyrių ir centrų remontui bei modernizavimui; remdamiesi kitų šalių pažangia patirtimi, sukursime ir finansuosime efektyvias šių ligų gydymo ir prevencines programas.

2.10 Savižudybių prevencija

Nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo esame viena iš labiausiai besižudančių pasaulio tautų. Ir tai darome daug dažniau nei artimiausi mūsų kaimynai. Tai itin aktuali problema vyrams. 2012 m., 100 tūkst. Lietuvos gyventojų teko 51 vyro savižudybė. Palyginimui, Latvijoje šis rodiklis tais pačiais metais siekė 30,7 savižudybės, Estijoje – 24,9, Lenkijoje – 30,5, Baltarusijoje – 32,5, Rusijoje – 35,1. Nors moterys Lietuvoje žudosi šešis kartus rečiau, jos yra „lyderės“ regione. Negana to, nemaža dalis žmonių prieš save pakelia ranką dar būdami jauno amžiaus. Pasauliniu lygiu tai antra pagal dažnumą 15–29 metų žmonių mirties priežastis.

Galiausiai, Lietuvoje tai pirmiausia yra kaimų ir mažų miestelių problema. Mūsų šalyje dėl savižudybių mirštama dažniau nei dėl pagarsinto karo keliuose. Nepaisant to, šis klausimas visiškai „nustumtas“ į paraštes ir nesusilaukia pakankamo dėmesio aukščiausiame politiniame lygmenyje. 2014 m. Sveikatos apsaugos ministerijos priimtas savižudybių prevencijos veiksmų planas parengtas padrikai ir susilaukė rimtos viešos kritikos iš pagrindinių šios srities autoritetų Lietuvoje. Šio plano ryšys su Psichikos sveikatos strategija taip pat nėra aiškus. Atsižvelgdami į šią situaciją, siūlome:

- a) Atsisakyti neveiksmingos ir sovietinius laikus menančios šiandieninės sistemos, kai savižudybių klausimas paliekamas, daugiausia, psichiatrijos ligoninių žiniai ir yra plačiai taikomas vien medikamentinis gydymas;
- b) Skirti ženkliai daugiau dėmesio bendrosioms savižudybių prevencijos priemonėms ir nevyriausybinių organizacijų iniciatyvoms;

- c) Numatyti paskatas šeimos gydytojams ankstyvai depresijos ir kitų psichinių problemų diagnostikai;
- d) Įsteigti savižudybių prevencijos biurą, kuris būtų atsietas ir neprikusomas nuo psichiatrinės gydymo sistemos; numatyti šiam centrui adekvatų valstybės finansavimą bei užtikrinti institucijų bendradarbiavimą su šioje srityje veikiančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis;
- e) Užtikrinti adekvatų telefoninių pagalbos linijų finansavimą.

3. Baigiamosios nuostatos

Sveikatos apsaugos politika Lietuvoje ilgą laiką susilaukė nepelnytai mažai dėmesio. TS-LKD sveikatos apsaugos sritį laiko vienu svarbiausių prioritetų 2016-2020 metų kadencijoje.

Manome, jog per ateinančius ketverius metus įgyvendinus šioje programoje numatytas priemones galime pasiekti kokybinį lūžį šalies sveikatos priežiūros sistemoje. Esame įsitikinę, kad mūsų numatyti žingsniai leis reikšmingai padidinti šios sistemos efektyvumą ir atvirumą visuomenei, teikiamų paslaugų kokybę ir prieinamumą, pažaboti vaistų kainų augimą, išgyvendinti įsisenėjusią korupciją bei išspręsti itin opias ir pernelyg ilgai ignoruotas alkoholizmo, savižudybių ir kitas mūsų visuomenę kamuojančias problemas.

Gavę rinkėjų pasitikėjimą, esame pasirengę sudėti visą turimą energiją ir pastangas siekdami teigiamų pokyčių šiame kiekvieną žmogų tiesiogiai paliečiančiame sektoriuje.

Rengė: A. Matulas, A. Kubilius, M. Liutvinskas.

KRAŠTO APSAUGA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai krašto apsaugos sektoriuje:

- 1) Užtikrinsime aktyvų Lietuvos dalyvavimą NATO; iki 2018 m. pasieksime 2% BVP gynybai skiriamų resursų ribą bei radikaliai padidinsime lėšų panaudojimo kontrolę;
- 2) Įtvirtinsime mišrios komplektacijos kariuomenės konceptą; įvesime universalią 9 mėn. karinę tarnybą vidurinę mokslą baigusiems jaunuoliams;
- 3) Ženkliai padidinsime krašto apsaugos savanorių pajėgoms skiriamus resursus; suformuosime KASP vienetus kiekviename regione;
- 4) Sudarysime sąlygas kariams gauti adekvataus dydžio darbo užmokestį bei geresnes galimybes integruotis į darbo rinką;
- 5) Padidinsime karininkų rengimo kokybę; pilnai integruosime Lietuvos Šaulių sąjungos kovinius būrius į Lietuvos kariuomenės vienetus;
- 6) Sustiprinsime valstybės pasirengimą žvalgybos ir kontržvalgybos, kibernetinio, informacinio saugumo ir civilinės saugos srityse.

Saugi ir gintis pasirengusi Lietuva

Svarbiausias Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) tikslas – nepriklausoma demokratinė Lietuvos valstybė ir jos saugios raidos taikos sąlygomis užtikrinimas. Lietuva turi skaudžią istorinę patirtį, nes ne kartą yra praradusi savo valstybingumą. Kovo 11 -ąją atkurtą valstybę privalome išsaugoti ir tam turime visas galimybes. Būtina stiprinti tiek šalies karinės gynybos pajėgumą, tiek ir rūpintis NATO gynybiniais gebėjimais apsaugoti savo narių teritorijas.

Ypatingai svarbus yra kuo didesnis JAV ir kitų Aljanso sąjungininkų karinių pajėgų Baltijos valstybėse ir Lenkijoje nuolatinis buvimas bei integralus Aljanso operacinis vadovavimas. JAV tiesioginis karinis dalyvavimas Vidurio ir Rytų Europoje užtikrinant regiono kolektyvinę gynybą yra išskirtinis galimos agresijos atgrasymo veiksnys. Kaip rodo istorija, ne mažiau svarbus yra ir visuomenės susitelkimas, informuotumas, atsparumas dezinformacijai bei jos valia priešintis.

1. Esama saugumo situacija

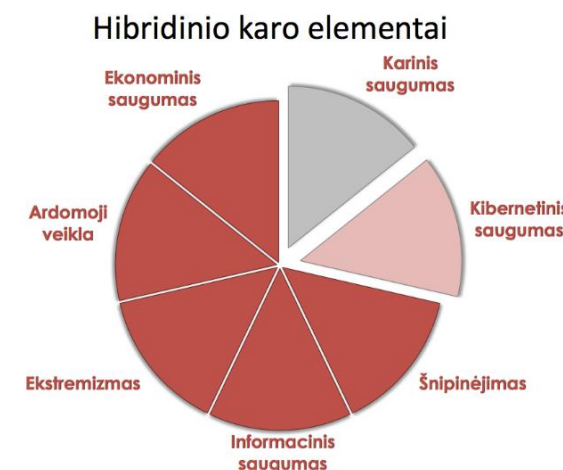
Turime konstatuoti, jog Lietuvai 2004 m. tapus NATO nare socialdemokratų sudaryta Vyriausybė 2004 – 2008 m. gyveno nusiramino nuotaikomis, nesiėmė visų priemonių, būtinų ilgalaikiam valstybės saugumui užtikrinti. Tuomet buvo panaikinta dar gen. Jono Kronkaičio parengta Kariuomenės plėtros strategija su trimis brigadomis ir nuolat rengiamu pakankamu Kariuomenės rezervu. Kariuomenė buvo sumažinta iki vienos brigados, atsisakyta teritorinės

gynybos principo, dėmesys sutelktas iš esmės tik tarptautinėms operacijoms. 2008 metų rudenį, prieš pat rinkimus, socialdemokratai atsisakė šauktinių karo tarnybos, kas sudavė didelį smūgį ne tik gynybos rezervo kūrimui, bet ir eilinių kareivių korpuso batalionuose formavimui.

Gaila, bet nauja Seimo sudėtis po 2008 metų rudenį vykusių rinkimų neleido ištaisyti J. Oleko inicijuotos klaidos, nes TS-LKD buvo vienintelė parlamentinė partija, pasisakiusi už šauktinių tarnybos kariuomenėje tęstinumą. 2008 m. kilusi pasaulinė finansų ir ekonomikos krizė bei skaudžios jos pasekmės Lietuvos biudžetui 2009 – 2012 m. suvaržė krašto apsaugos finansavimą ir kariuomenės plėtrą.

Lietuvai 2012 m. įveikus finansinės krizės pasekmes, Seime atstovaujamos partijos, Respublikos Prezidentei skatinant ir remiant, 2014 metais pagaliau susitarė dėl nuoseklaus gynybos biudžeto didinimo ir krašto apsaugos stiprinimo. Tai lėmė ir pasikeitęs visuomenės požiūris į gynybą. Prezidentės vadovaujamai Valstybės gynimo tarybai pasiūlius, Seimas grąžino šauktinių tarnybą. Tačiau sudėtingoje akivaizdžių grėsmių situacijoje socialdemokratų Krašto apsaugos ministras vis dar elgėsi neadekvačiai, vietoje nuoseklaus bei spartaus sprendimų priėmimo demonstravo nepateisinamas dvejones. Pavyzdžiui, net ir NATO vadovybei pripažinus teritorinės gynybos principo svarbą, jis nuosekliai priešinosi šaukimo į privalomąją karo pradinę tarnybą grąžinimui, siūlė tarnybą vėl naikinti po penkerių metų.

Revanšistinė Kremliaus užsienio politika, tarptautinių sutarčių laužymas, 2014 m. įvykdyta agresija prieš Ukrainą ir jos teritorijos dalies okupacija bei aneksija, karinių provokacijų didinimas prieš NATO sąjungininkus regione skaičius rodo, jog ne tik taikai Vidurio ir Rytų Europos regione, bet ir apskritai Vakarų civilizacijai mestas iššūkis. Tai apima ne tik tiesiogines karines grėsmes, bet ir įvairias hibridines formas – informacinį, kibernetinį, energetinį dėmenį. Iškilę reali grėsmė ne tik Baltijos valstybių, bet ir visos Europos saugumo sistemai. Pagaliau visiems Europoje tapo akivaizdu, kad agresyvi, prieš strateginę JAV bei visą NATO nukreipta dabartinės Rusijos politika nėra vienadienis iššūkis ir reikia būti pasiruošusiems ilgalaikiams saugumo išbandymams.

1 pav. Hibridinio karo elementai

Kyla grėsmė ne tik Baltijos valstybių, bet ir visos Europos saugumo sistemai. Pačioje Europos Sąjungoje randasi daug neapibrėžtumo, šiandien niekas negali realiai prognozuoti jos ateities.

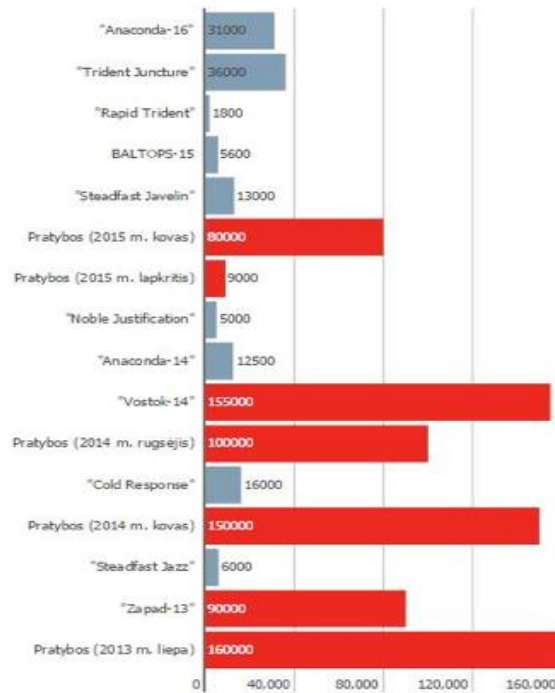
Rusijos propagandos keliamas triukšmas, neva NATO provokuoja nestabilumą Baltijos regione, neturi jokio pagrindo. Viskas yra atvirkščiai. Tai Kremlius nuo 2009 metų pradėjo intensyvią militarizaciją prie Vakarinių savo sienų. Kaip teigia daugelis į mūsų regiono situaciją įsigilinusių ekspertų, Rusija yra pasiruošusi karo veiksmams šiame regione. Šiuo metu Vakarinėje Rusijos karinėje apygardoje yra apie 65 tūkstančius karių, 850 artilerijos vienetų, 750 tankų, 350 kovinių orlaivių. Visi jie dislokuoti vos per keletą kilometrų nuo Baltijos valstybių sienų. Kaip tik šiame regione Vladimiras Putinas praktikuoja staigias karines pratybas, per kurias labai greitai mobilizuojami ir kariniams veiksmams paruošiami dešimtys tūkstančių karių su visa reikiama ginkluote. Kitaip tariant, Rusijos armija yra ruošiama greitai invazijai.

2 pav. Dalis RF Vakarų karinės apygardos pajėgumų – 6 ir 20 armijos ir 1 tankų armija. Dar nepavaizduotos minėtai karinei apygardai priklausančios kelios atskiros motošaulių brigados Kaliningrade, trys oro desanto divizijos su parama, oro pajėgos, Baltijos ir Šaurės jūros kariniai laivynai, jūrų pėstininkų daliniai ir kt. (Šaltinis: AOTD)

Į pasikeitusius saugumo iššūkius po agresijos prieš Ukrainą NATO reagavo principingai ir adekvačiai. Jau Velso viršūnių susitikime buvo priimti svarbūs sprendimai, pasiruošiant svarbiausiam NATO principui – atgrasymui. Vidurio ir Rytų Europoje pradėtos didelio masto pratybos, sustiprinta oro policijos misija, dislokuotos papildomos sąjungininkų pajėgos ir atidarytos vadavietės su Rusija besiribojančiose valstybėse, įkurtos NATO itin aukštos parengties greitojo reagavimo pajėgos, peržiūrimi Baltijos valstybių gynybos planai. JAV savo ruožtu skyrė papildomas lėšas ir pajėgas Rytų Europos saugumui sustiprinti. Be to, didelis dėmesys skiriamas hibridinio karo Ukrainoje pamokoms išmokti, taip pat kovai su suintensyvėjusia antivakarietiška propaganda.

NATO ir Rusijos pratybos

3 pav. NATO ir Rusijos karinės pratybos (Šaltinis: Lrytas.lt)

2016 m. liepos mėn. NATO Viršūnių Varšuvos susitikimo sprendimai įtvirtino naujas Aljanso kolektyvinės gynybos stiprinimo gaires, atsakančias į dabartines geopolitines saugumo grėsmes. Varšuvos susitikimas savo priimtais sprendimais tapo istoriniu ir Lietuvai. Jame buvo nutarta dislokuoti kiekvienoje iš Baltijos valstybių ir Lenkijoje po kovinių sąjungininkų batalioną. Taip NATO sugrįžo prie pagrindinio ir svarbiausio savo uždavinio – teritorinės Aljanso narių gynybos. Lietuvai tai yra rimtas pagrindas, kad ir toliau, esant tokiai agresyviai aplinkai, būtų išsaugotas valstybingumas. Aljansas pademonstravo solidarumą ir pasiuntė labai aiškią žinią, jog Vašingtono sutartis bus vykdoma visomis įmanomomis priemonėmis.

Iš kitos pusės, negalima leisti kartotis klaidoms, kurios buvo daromos po 2004 metų, kai įsivyravo nusiramimas ir nesugebėjimas adekvačiai vertinti saugumo situacijos. Atvirkščiai, turime išmokti buvusias pamokas. Varšuvos susitikimo sprendimai – tai tik reikalingų darbų planas, o pačius darbus teks padaryti labai atsakingai.

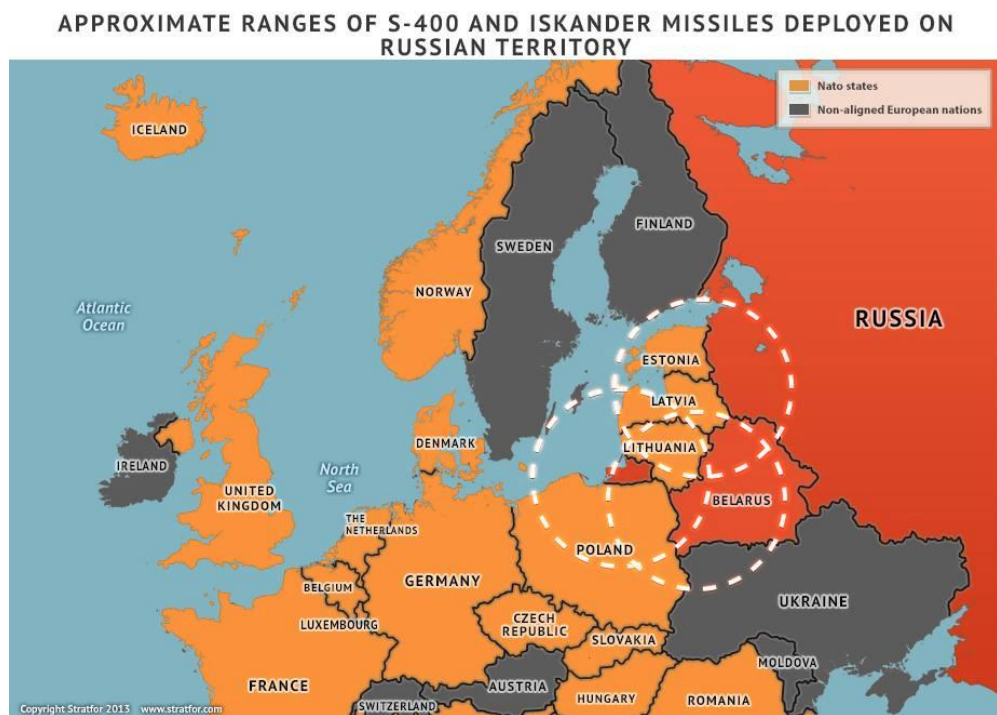
TS-LKD jaučia pareigą būti aktyviausia Lietuvos politinė jėga, užtikrinančia, jog būtų vykdoma atsakinga krašto saugumo politika, laiku įvertinamos kylančios grėsmės ir užbėgama galimiems agresijos aktams ar provokacijoms už akių. Tai turi būti daroma nuosekliai vadovaujantis pagrindiniais šalies saugumą stiprinančiais principais bei turint aiškią strategiją, kurios esminės nuostatos aptariame šiame programiniame dokumente.

2. TS - LKD principinės nuostatos dėl kolektyvinės ir teritorinės gynybos

NATO dislokuoja sąjungininkų gynybines pajėgas Vidurio ir Rytų Europoje kaip prevencinį atsaką į Rusijos dislokuotas dešimteriopai didesnes puolamąsias pajėgas prie Aljanso Rytinių sienų, kurias ji planuoja dar keleriopai padidinti. Tuo tarpu Kremliaus propaganda siekia melagingai įteigti Vakarų – ypač NATO šalių – visuomenėms, kad NATO gynybinės priemonės neva kelia grėsmę Rusijos saugumui. Taip mėgindama diskredituoti ir skaldyti Aljansą bei pateisinti savo agresyvius karinius planus.

Tenka konstatuoti, kad Baltijos regionas išlieka itin pažeidžiamas – įvairių karinių scenarijų modeliavimai rodo, kad NATO stokotų praktinių priemonių atremiant didelio masto puolimą iš Rytų. Todėl būtina užtikrinti, kad sąjungininkai galėtų operatyviai ir efektyviai įgyvendinti kolektyvinės gynybos įsipareigojimus.

Viena iš didžiausių problemų, su kuria susiduria NATO gynybos planuotojai Baltijos šalyse, yra vadinamasis A2AD (angl. *anti-access and area denial*). Tai yra šiuolaikinė atgrasymo priemonė, kuomet ginamoje teritorijoje sudaromos tokios nepalankios sąlygos, jog tampa pernelyg pavojinga ten dislokuoti savo pajėgas. Šiuo metu Rusija, su savo moderniais priešlėktuvinės ir priešlaivinės gynybos elementais bei efektyviomis žemė-žemė raketinėmis sistemomis, dislokuotomis aplinkui Baltijos valstybes, ir sudaro šį galvos skausmą, nes galimo konflikto atveju kelia grėsmę ne tik visai Lietuvos kariuomenei, tačiau ir Sąjungininkų sausumos, oro ir jūrų kariniams pajėgumams, kurie tokiu atveju skubėtų į pagalbą.

4 pav. A2AD Baltijos jūros regione (Šaltinis: Stratfor.com)

5 pav. Vos 60 km sausumos jungtis per Lenkiją su likusia NATO teritorija vadinama Suvalkų koridoriumi (angl. Suwalki gap). Abiejose to koridoriaus pusėse – nedraugiškos pajėgos, nuolat bendrai besitreniruojančios, kaip per šį koridorių atkirsti Baltijos valstybes nuo NATO. (Šaltinis: Washington Post)

Tokiu atveju Lietuva neturėtų pasikliauti vien NATO Sąjungininkų kariniais pajėgumais, o stengtis ir pati prisidėti prie A2AD faktoriaus neutralizavimo. Todėl sieksime, jog Lietuvos kariuomenė būtų aprūpinta ne tik gynybine vidutinio nuotolio priešlėktuvine ginkluote, tačiau ir tokia ginkluote, kaip žemė-žemė raketinės sistemos. Šioje srityje būtinas daug efektyvesnis bendradarbiavimas su artimiausiais Lietuvos kaimynais – Latvija, Estija, Lenkija, taip pat ir Šiaurės šalimis. Tokiu būdu Lietuvos atgrasymo strategija neapsiribotų vien neleidžiant priešininkui veikti Lietuvos teritorijoje bet ir gebant operatyviai stabdyti įsiveržėlius.

6 pav. Šiaurės šalių ir Lenkijos svarba Baltijos jūros regiono apginamumui (Šaltinis: CEPA)

Lietuvos krašto apsaugos sistemos ir kariuomenės gynybinio pajėgumo proporcingas sustiprinimas, teritorinės gynybos struktūros plėtra bei sąveikos su sąjungininkų pajėgomis tobulinimas išlieka pagrindiniai Lietuvos karinės gynybos strategijos prioritetai Aljanso kolektyvinės gynybos stiprinimo pagal Varšuvos Viršūnių sprendimus kontekste.

2.1 Lietuva - aktyvi NATO narė

Sieksime, kad visos NATO priklausančios šalys turėtų ilgalaikius Aljanso narių apsiginimo planus. Tam reikia visų įmanomų atgrasymo priemonių, įskaitant ir branduolines. Svarbiausias NATO principas – solidarumas. Lietuva tuo bene labiausiai suinteresuota, todėl turi aktyviai dalyvauti, stengdamasi suprasti bei padėti spręsti kitoms NATO sąjungininkėms išskylančius saugumo iššūkius. Būsime aktyvūs, bendradarbiaudami su NATO sąjungininkais visuose įmanomuose lygiuose, ypač – su pagrindine NATO sąjungininke JAV. Lietuvai reikia kuo didesnio matomumo Vašingtone, Londone, Berlyne ir kitur, nes tik aktyvus politinis, diplomatinis, ekonominis bei karinis bendradarbiavimas gali užtikrinti sąjungininkų įsitraukimą į mūsų saugumo reikalus.

Ypač aktualus mūsų regiono saugumui faktorius – laikas. Rusija turi sutelkusi prie mūsų sienų dideles karines pajėgas, kurios nuolat treniruoja veiktį staigiai, be jokio perspėjimo. Todėl Lietuvai turi būti svarbu, kad NATO sutvarkytų savo reagavimo galimybes taip, kad sprendimai veiktį būtų tinkami ir priimami nedelsiant.

2.2 Esminis principas – priešo atgrasymas

Valstybė bus saugi tik tada, kai pademonstruos esanti pajėgi NATO sudėtyje gintis pati. Greta to svarbu neleisti įsigalėti Kremliaus skleidžiamai abejonei pamatine NATO 5 straipsnio nuostata – kolektyvine gynyba. Tą galima pasiekti tik stiprinant atgrasymą, kuriuo siekiama praktinių Lietuvos bei kitų Vidurio ir Rytų Europos apginamumo mechanizmų: JAV ir kitų NATO šalių karinių pajėgų vienetų bei technikos dislokavimo, nuolatinių tarptautinių pratybų rengimo, gynybos planų atnaujinimo, savalaikių sprendimų priėmimo neatidėliotinais atvejais įgaliojimų delegavimo NATO vadovietėms, procedūrų ir vadovavimo komandų grandinės, ypač NATO greitojo reagavimo pajėgų formate, išankstinio reglamentavimo. Esame įsitikinę, kad praktiniai gynybos sprendimai turi apimti:

- a) Grėsmių dydžiui adekvataus pajėgumo NATO gynybinių vienetų, kuriuos sudarytų skirtingų aljanso narių kariai, nuolatinį dislokavimą kiekvienoje Baltijos valstybėje; NATO strateginių gynybinių pajėgumų jūroje, ore ir kibernetinių priemonių esminis sustiprinimą regione;
- b) Baltijos šalių regiono žvalgybos pajėgumų, skirtų identifikuoti kylančią grėsmę, tinkamai įvertinti gaunamą informaciją, ugdyti hibridinio karo metodų stebėjimo ekspertizę, stiprinimą NATO formate;
- c) nacionalinių teisės aktų, užtikrinančių palengvintą sąjungininkų pajėgų judėjimo regione procedūrą, priėmimą bei siekį sukurti praktiškai veikiančią Karinį Šengeną daugiašaliame formate;
- d) ypatingo dėmesio Rusijos karinio tranzito į Kaliningrado sritį per Lietuvos teritoriją monitoringą bei galimų provokacijų užkardymui skyrimą;
- e) atsižvelgti į sąjungininkų karinio buvimo regione didėjimą ir patenkinti visus priimančios šalies paramos poreikius, reikalingų papildomam sąjungininkų pajėgumų dislokavimui Lietuvos teritorijoje užtikrinti.

2.3 Finansiniai įsipareigojimai

Lietuva negali būti tik Aljanso teikiamo saugumo vartotoja. Ji turi būti patikima sąjungininkė, maksimaliai prisidedanti prie bendrų NATO tikslų įgyvendinimo. Tai įmanoma tik nuosekliai didinant Lietuvos gynybos biudžetą ir vėliausiai 2018 metais pasiekiant jos įsipareigotą

NATO narei būtina – 2 proc. nuo šalies BVP ribą. Mūsų įsitikinimu, toks įsipareigojimas paribio sąlygomis gyvenančiai valstybei yra ne lubos, kurias turime pasiekti, o grindys, nuo kurių galime atsispirti. Reikia iš pagrindų keisti gynybos planavimo principus, kurie per ilgai buvo priklausomi nuo skiriamų lėšų gynybai. Taigi, mes sieksime, jog būtent Lietuvos kariuomenės iškelti gynybos planavimo prioritetai ir realios grėsmės diktuotų, koks turėtų būti krašto apsaugos biudžetas, o ne atvirkščiai, kaip buvo iki šiol.

Svarbu ne tik pasiekti 2 procentus nuo šalies BVP gynybai, bet ir racionaliai bei tikslingai išleisti šias lėšas. Gynybai skiriamos lėšos turi būti ypatingai kruopščiai kontroliuojamos. Išlaidos nukreipiamos tik kariuomenės kovinei galiai stiprinti. Todėl būtina iš esmės peržiūrėti įsigijimų planavimą ir koordinavimą bei skatinti artimesnį bendradarbiavimą su sąjungininkais, visų pirma regiono mastu - kitomis Baltijos šalimis, Lenkija.

2.4 Lietuvos kariuomenės stiprinimas

Turi būti įgyvendinta mišrios komplektacijos kariuomenės koncepcija, kurios esmė – gerai aprūpinta profesinė kariuomenė su reikiamo dydžio tinkamai parengtu rezervu. Kariuomenė turi būti komplektuojama iš profesinės ir nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos (šauktiniai) karių tokiu principu:

- a) Profesinės karo tarnybos kariai – kariuomenės stuburas. Iki 2020 metų profesinės kariuomenės dalis turi sudaryti iki 30 tūkst. karių, kurių apginklavimui, aprūpinimui, modernizavimui turi būti skiriama didžioji gynybos finansavimo dalis, ypatingą dėmesį skiriant sausumos pajėgoms, oro gynybai, prieštankinei ginkluotei.
- b) Būtina suformuoti rezervą, kurį per artimiausią įmanomą laikotarpį sudarytų apie 60-70 tūkst. parengtų žmonių.
  - Rezervas būtų formuojamas visuotinės karo prievolės principu: visi vidurinį mokslą baigę jaunuoliai, neturintys sveikatos problemų, kviečiami tarnauti kariuomenėje. Suvokiame, jog perėjimas prie tokios sistemos turi būti siekiamybė, kurios praktinis įgyvendinimas reikalaus parengiamojo (kelerių metų) laikotarpio. Devynis mėnesius atitarnavę nuolatinės privalomosios tarnybos kariai (šauktiniai), neperėję į profesinę karo tarnybą, įrašomi į kariuomenės rezervą.
  - Būtent toks parengtas organizuotas rezervas, paskelbus mobilizaciją, yra pajėgus nedidelę taikos meto kariuomenę greitai padidinti mažiausiai 3 kartus. Rezervo kariams turi būti reguliariai atnaujinami kariniai įgūdžiai, paprastai kas 5 metus. Kiekvienas rezervo karys turi būti priskirtas prie konkretaus dalinio.

- Formuodami rezervą gerinsime bendradarbiavimą su rezervo karių darbdaviais, kurie dar ne visada geranoriškai reaguoja į darbuotojų iškvietimus mokykams.

7 pav. Kariuomenės struktūra

2.5 Krašto apsaugos savanorių pajėgos

„Riboto karo“ taktika, kurios griebėsi Rusija Kryme ir Donbase, pasinaudodama greitai įtvirtintais teritoriniais *fait accompli*, itin apsunkina atgrasymo principą, kuriuo naudojasi mažos šalys, pasikliaunančios nuo toli esančio pastiprinimo. Kitais žodžiais tariant, kol NATO planuoja strateginio gylio gynybą, Rusija grasina per itin trumpą laiką perbraižyti žemėlapi didžiausios įtampos zonose, kokia gali tapti ir Lietuva.

Šiuo atveju itin didelę svarbą įgauna Krašto apsaugos savanorių pajėgos (toliau – KASP), teritoriniu principu pasiskirsčiusios po įvairiausių šalies regionus, įskaitant pasienio. Būtent jos yra pirmasis atgrasymo barjeras, kurį stengsis peržengti prieš, vykdančio “ribotą karą”, paprastai ne konvencinio pobūdžio ginkluotos intervencijos pajėgos. Todėl yra itin svarbu Lietuvos kariuomenės sudėtyje turėti gerai kovos veiksams parengtus, motyvuotus ir mobilius KASP vienetus, kurie gebėtų pirmieji reaguoti į bet kokias ginkluotos agresijos apraiškas Lietuvos teritorijoje. Taip pat svarbu, kad teritorinės gynybos dalyviams ir visai visuomenei būtų išsamiai išaiškintos Seimo 2000 m. priimto ir dabar ypač aktualaus Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo nuostatos.

Siekiant sustiprinti KASP, pirmiausia didinsime joms skiriamus finansinius ir kitus resursus. Tam, kad reikalingo pajėgumo KASP vienetai būtų suformuoti kiekviename regione, didinsime ten

tarnaujančių karių skaičių. Itin didelį dėmesį skirsime karių įtraukimui į KASP po atliktos ar dar atliekamos privalomos karinės tarnybos, taip pat gerinant finansines tarnavimo sąlygas bei aprūpinsime savanorius modernia ginkluote ir ekipuote. Be to, parengsime programą, kuri skatintų jaunimą tapti savanoriais.

2.6 Pagarba kariams

Valstybę gina ne abstrakčios institucijos, o konkretūs žmonės. Todėl esminė kariuomenės dalis, kuri dėl savo ypatingo įsipareigojimo visuomenei nusipelno pasitikėjimo ir pagarbos, yra karys. Kariai yra vienintelė piliečių grupė valstybėje, prisiekianti dėl Tėvynės paaugoti savo gyvybę. Karių darbo ypatumus pabrėžė ir Konstitucinis Teismas (2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas), nurodydamas, kad karys turi gauti orų ir visavertį atlyginimą. Ši nuostata turi būti įgyvendinta užtikrinant, jog pasirinkęs tarnybą kariuomenėje žmogus gaus adekvataus dydžio darbo užmokestį. Karys jau pradėdamas tarnybą turi žinoti, kad išeidamas į atsargą neliks visuomenės užribyje, bet galės sėkmingai integruotis į darbo rinką, bus naudingas visuomeninėje veikloje.

Greta to, būtina parengti išsamią į atsargą išeinančių karių integracijos bei veteranų programą ir ją įgyvendinti. Iki šiol Lietuvoje nėra ne tik bendros valstybės paramos politikos kariams veteranams, bet ir „kario veterano“ apibrėžimo, trūksta dėmesio šiems asmenims, ypač pirmiesiems nepriklausomos Lietuvos kariams savanoriams ir į atsargą išleistiems kariams. Dalis šių asmenų sunkiai integruojasi į civilinį visuomenės gyvenimą, darbo rinką. Kasmet didėja ir karių, dalyvavusių tarptautinėse operacijose ar išleistų į atsargą, skaičius. Todėl tinkamos karių veteranų politikos kūrimas ir įgyvendinimas įgauna vis didesnę svarbą. To būtina siekti dirbant keliomis kryptimis:

- a) Atsargos karius, veteranus išnaudosime savanoriškos teritorinės gynybos potencialui sustiprinti. Veteranai, rezervistai, savanoriai, šauliai savo gyvenamose vietose galėtų būti organizuoti į savignos branduolius, glaudžiant bendradarbiaujant su Lietuvos Kariuomene;
- b) sudarysime sąlygas kariui, ypač jo tarnybai einant į pabaigą, papildomai dirbti laisvu nuo tarnybos metu. Tokia galimybė yra suteikta daugumoje NATO kariuomenių ir ypač svarbi žemiausioms karių grandims. Žmonės, turintys papildomus profesinius įgūdžius, lengviau integruojasi į civilinį gyvenimą po tarnybos. Tam, kad leidimai papildomai dirbti netrikdytų Kariuomenės darbo, parengsime atitinkamą leidimų papildomai dirbti tvarką;
- c) didelį dėmesį skirsime į atsargą išleidžiamų karių integracijos į darbo rinką gerinimui. Svarstyti Karjeros centro įsteigimas prie Krašto apsaugos ministerijos, kuriame karininko karjera planuojama nuo tarnybos pradžios iki išeinant į atsargą;
- d) užtikrinsime psichologinę pagalbą tarptautinių operacijų dalyviams: kariams ir jų šeimoms;

- e) Siekiant užtikrinti nuolatinį karių mokymąsi bei galimybes persikvalifikuoti, svarstysime galimybę įdiegti „pareigūno krepšelius“ (vadinamąją „vaučerių sistemą“).

Tai turėtų būti integruota į bendrąją dabartinę profesinio mokymo sistemą ir leistų iš esmės padidinti karių apmokymo ir įdarbinimo efektyvumą. Profesinio orientavimo paslaugos jų pačių pasirinkimu galėtų būtų teikiamos ir kitose atestuotose Lietuvos mokymo įstaigose.

Be aukščiau išvardintų priemonių, 2016-2020 m. periodu taip pat įsipareigojame:

- a) sudaryti kariams palengvintas sąlygas būsto įsigijimui;
- b) skirti papildomus balus į valstybės tarnybą pretenduojančiam kariui;
- c) skatinant savanorius, siūlysiame įstatymu nustatyti kompensacijas darbdaviams už darbuotojų, išleidžiamų į savanorišką krašto apsaugos tarnybą, mokymą. Šios kompensacijos padengtų darbdavio išlaidas;
- d) įteisinsime Kario veterano sąvoką teisės aktuose;
- e) per ekonominę krizę sumažintos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų dalys turi būti gražintos per artimiausius ketverius metus;
- f) siūlysiame iš esmės keisti valstybinės pensijos pareigūnams ir kariams mokėjimo sistemą. Ji turėtų skatinti jaunuolius rinktis profesinę karo tarnybą, o išėjus į atsargą užtikrinti orų gyvenimą. Nustatysime pareigūnų ir karių valstybinių pensijų indeksavimo mechanizmą, kad keičiantis ekonominėms sąlygoms šių pensijų perkamoji galia nesumažėtų.

2.7 Karininkų rengimas

- a) Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Sieksime įtvirtinti, jog Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija (toliau – LKA) būtų vienintelė universitetinė aukštoji mokymo institucija Lietuvoje, atsakinga už visų kariuomenės rūšių karininkų parengimą, organizuojanti ir vykdanči universitetines studijas, karinį rengimą ir lyderio ugdymą.

Ilgalaikiai perspektyvai užtikrinti reikia parengti 200-300 karininkų kasmet. Į profesinę karo tarnybą Akademijos absolventus reiktų kviešti pagal poreikį. Dalį Akademijos absolventų – karininkų išleidus į atsargą būtina sukurti vadovaujančio personalo rezervą profesinei karo tarnybai ir pasiekti kariuomenės rezervo formavimo efektą. Nustatysime tvarką, kai į atsargą išleisti Akademijos absolventai būtų rekomenduoti Vidaus reikalų ministerijos (VRM) tarnyboms ir kitoms institucijoms, susijusioms su šalies saugumu ir gynyba, kvalifikuoto vadovaujančio personalo poreikiui tenkinti. Būtina toliau tęsti įvairiapusę mokslinę veiklą, orientuotą į krašto saugumo ir gynybos galių stiprinimą bei universitetinių studijų LKA kokybės užtikrinimą.

Svarstysime galimybę ateityje išplėtoti Lietuvos karo akademiją į Nacionalinį gynybos ir saugumo universitetą, kuris būtų ne tik krašto apsaugos sistemos, bet ir visos valstybės poreikius krašto saugumo ir gynybos srityje tenkinanti, specializuota ugdymo ir mokslo institucija. Ši institucija leistų rengti visoms su krašto saugumu ir gynybą susijusioms struktūroms reikalingus profesionalius, plataus išsilavinimo karininkus, taip pat tvirto charakterio vadus, sugebančius vadovauti struktūriniais vienetams tiek taikos, tiek krizės ar karo sąlygomis, pasižyminčius išugdytomis lyderio savybėmis ir pilietinėmis bei patriotinėmis nuostatomis.

Igyvendinsime principą, kad į Karo akademiją darbui su kariūnais būtų siunčiami patys geriausi karininkai, kurie žinotų, jog sėkmingas darbas Akademijoje bus privalumas jų tolesnėje profesinėje karjeroje, panašiai kaip privalumu laikomas dalyvavimas tarptautinėse operacijose. Be to, bendradarbiaudami su kitų NATO valstybių narių karininkų rengimo įstaigomis, kviesime akademikus, dėstytojus iš užsienio šalių.

b) Jaunesniųjų karininkų vadų mokymai

2012 metais sugrąžinome per socialdemokratų valdymo laikotarpį panaikintą jaunesniųjų karininkų rengimą Vilniaus ir Kauno aukštosiose mokyklose. Į JKVM (Jaunesniųjų karininkų vadų mokymai) yra kviečiami aukštųjų mokyklų studentai nuo antrojo kurso, kurie per trejus mokymosi metus įgyja leitenanto laipsnį ir vado įgūdžius.

Baigę šiuos mokymus asmenys įgyja galimybę tiek tarnauti reguliariuose Kariuomenės daliniuose, tiek tapti rezervo kariais. Tokie kursai turi būti plečiami. Sieksime, kad JKVM atsirastų ir kituose miestuose, pirmiausia – Panevėžyje, kur yra nemažai aukštųjų mokyklų studentų, o reikalingos mokymo bazės yra netoliese.

2.8 Valstybės institucijų bendradarbiavimas sprendžiant saugumo klausimus

Valstybės gynyba neapsiriboja vien kariais, ginkluote ir sąjungininkais. Esame įsitikinę, jog itin svarbu stiprinti bendradarbiavimą organizuojant integruotas pratybas su kitomis valstybės saugumui svarbiomis institucijomis: Vidaus reikalų ministerija bei jai pavaldžiomis institucijomis – policija, Valstybės sienos apsaugos tarnyba ir t.t.

- Žvalgyba ir kontržvalgyba. Būtina iš esmės sustiprinti žvalgybos ir kontržvalgybos tarnybų darbą. Šnipinėjimas, ardomoji veikla, bandymai daryti įtaką krašto politinei sistemai ir piliečių nuostatomis dėl savo valstybės – tai kasdieniniai Kremliaus įrankiai kaimyninėse valstybėse. Tokių žalingų procesų užkardymui Lietuvos žvalgybos-kontržvalgybos tarnyboms reikia stiprių įrankių. Jų koordinuotas veikimas, sąveika su sąjungininkų atitinkamomis tarnybomis, investicijos į kibernetinį saugumą turi atsirasti tarp krašto apsaugos politikos

prioritetų. Turi būti stiprinamas jų gebėjimas saugoti žmogaus teises ir laisves, kartu užkertant kelią priešišku tarnybų veikimui.

- Kibernetinės grėsmės. Lietuvoje nėra institucijos, kuri būtų atsakinga už kibernetinių grėsmių užkardymą. Dabartinė situacija rodo, kad nestabilumo eskalavimas gali būti vykdomas gerokai anksčiau iki karinio konflikto. Dabartinė vyriausybė apskritai šia tema vengia kalbėti ir prisiimti kokią nors atsakomybę. Todėl po rinkimų nedelsiant paskirsime instituciją, kuri bus atsakinga už šio pobūdžio grėsmių analizę ir veiksmų koordinavimą.
- Civilinė sauga. Reikia iš esmės peržiūrėti civilinės saugos sistemą Lietuvoje. Piliečiai turi būti daug geriau parengti krizinėms situacijoms, o valdžios institucijos nuolat mokytis, kaip organizuoti savo darbą per krizes.

2.9 Su gynyba susijusios pramonės vystymas

Per Nepriklausomybės laikotarpį susikūrė įmonės, kurios sėkmingai dalyvauja NATO karinių užsakymų sistemoje. Krašto apsaugos ministerija, laikydamasi skaidrumo principų, turėtų žymiai aktyviau bendrauti su gynybos pramonės asocijuotomis struktūromis. Dėsime visas pastangas, kad „Giraitės“ šovinių gamykla, atliepiant jos strateginę reikšmę, išlaikytų valstybės valdymą ir tuo pačiu taptų pelningai bei efektyviai dirbančia įmone.

2.10 Istorinė atmintis ir pilietinis-patriotinis ugdymas

Remsime pilietiškumo ir patriotiškumo ugdymą, kuris skatintų karinį piliečių pasirengimą valstybės gynybai. Todėl skirsime daugiau dėmesio jaunimo pilietinių nuostatų ugdymui bendradarbiaudami su nevyriausybinėmis organizacijomis: Lietuvos skautija, Ateitininkų federacija ir kitomis.

Mūsų visuomenėje jaučiamas „pergalių mentaliteto“ trūkumas. Lietuviams diegiama, kad vis tiek neapsiginsime, taip siekiama, kad būtų vėl abejojama, ar verta būtų „iššauti bent vieną šūvį“. Bendradarbiaujant su Švietimo ministerija, sieksime, kad dar mokyklose vaikams būtų diegiama valia priešintis bet kokiai užsienio grėsmei.

Krašto apsaugos sistemos bendradarbiavimas su švietimą organizuojančiomis institucijomis turi būti glaudesnis. Jau veikiantys pilotiniai karinio rengimo moduliai mokyklose turi tapti kiekvienos mokyklos kasdienybe, tam tikslui pasitelkiant neseniai į atsargą išėjusius karius, kurie galėtų kompetentingai ruošti mokyklinio amžiaus jaunuolius būsimai šaukstinio tarnybai po mokyklos baigimo.

Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas įamžinant Lietuvos partizanų pasiaukojančią kovą, daug giliau ir suprantamiau jos esmę perduodant jaunajai kartai. Ši Lietuvos istorijos dalis turi būti

pagrindu jaunujų karių ir viso jaunimo patriotinio ugdymo programose. Lietuvos 1940-ųjų okupacijos pasekmės ir pamokos turi būti giliai analizuojamos, rengiant jaunimą Karo akademijoje bei kitose kariuomenės mokymo įstaigose.

Be to, būtina visuose didžiuosiuose miestuose plėtoti efektyviai dirbančias Karininkų ramoves. Jos turi tapti ne tik tarnaujančių, bet ir į atsargą išėjusių karių, patriotinių organizacijų namais.

2.11 Lietuvos Šaulių sąjunga

Dėsime pastangas, kad plėstųsi Lietuvos šaulių sąjunga. Toliau aktyviai rengsime šaulių kovinius būrius aktyviajam kariniam rezervui. Siekiant pilnai integruoti Lietuvos Šaulių sąjungos (toliau – LŠS) kovinius būrius į Lietuvos kariuomenės vienetus, peržiūrėsime reikalavimus kovinių būrių šauliams.

Siekiant didinti Lietuvos gynybinę galią bei gynybinius pajėgumus, skatinsime LŠS aktyviau bendradarbiauti su krašto apsaugos savanorių pajėgomis, organizuoti bendras kariuomenės dalinio, kuriam priskirtas LŠS kovinis būrys ir LŠS kovinio būrio, bendras pratybas.

2.12 Dėmesys informaciniam saugumui

Pirmoji gynybos linija – tai ne kariuomenės apkasai, o žmonių protai. Priešiškų šalių agresija vyksta ne tik Ukrainoje – savitos formos naudojamos ir Baltijos šalyse. Viena tokių – kryptinga propaganda, kuria siekiama juodinti valstybės istoriją, kiršinti visuomenę, skleisti dezinformaciją, pakirsti pasitikėjimą vakarietiškomis vertybėmis, NATO, ES ir net pačiu valstybingumu. Todėl šiandien kaip niekad reikia naujo, strateginio požiūrio į informacinį saugumą. Mūsų tikslas – maksimaliai stiprinti pajėgumų, saugančių šalies informacinę erdvę, tarpusavio koordinaciją.

Ypatingą dėmesį skirsime visuomenės švietimui, pilietiškumo bei patriotiškumo ugdymui, siekiant padidinti šalies piliečių atsparumą priešiskai Kremliaus propagandai. Taip pat skirsime didesnę dėmesį tautinėms bendrijoms, stiprinant jų kultūrinį ir politinį ryšį su Lietuvos valstybe.

2.13 Parama ES ir NATO plėtrai Rytuose

NATO ir ES plėtra yra regiono stabilumą skatinantis veiksnys, todėl turi būti kryptingai palaikomos Ukrainos, Moldovos, Gruzijos ir kitų šalių ambicijos integruotis į šias organizacijas, šią poziciją nuolatos iškeliant transatlantiniuose ir Europos politiniuose formatuose. Rusija negali įgyti neformalios „veto“ galios blokuoti šių valstybių apsisprendimą jungtis prie ES ir NATO taikos ir saugumo užtikrinimo erdvės.

Vienas iš sėkmingos gynybos bruožų yra tas, jog ji taip pat vykdoma ir už savo teritorijos ribų. Esame įsitikinę, kad Lietuvos saugumui ir toliau yra itin svarbu padėti stiprinti Ukrainos, Gruzijos gynybinius pajėgumus per paramą įvairiuose kariniuose mokymuose Lietuvoje bei užsienyje. Perduoti patirtį ir gerinti sąveikumą per dalyvavimą bendrose karinėse pratybose, padėti joms vykdyti gynybos sektoriaus reformą ir taip padėti priartinti tų šalių gynybos sektorių prie efektyvesnių, NATO standartus atitinkančių reikalavimų.

2.14 Regioninio sąjungininkų bendradarbiavimo skatinimas

Keliamas tikslas parengti „Baltijos integracijos“ planą, kuriuo būtų siekiama glaudesnio regiono sąjungininkų – Lenkijos, Šiaurės bei Baltijos valstybių – bendradarbiavimo infrastruktūros objektų jungimui/integravimui, ypač energetikos ir transporto sektoriuose. T taip pat karinių pajėgumų suartinimui, bendriems kariniams įsigijimams. Bendradarbiavimas gynybos srityje taip pat turi būti plėtojimas bei skatinamas ir su kitomis Vidurio bei Rytų Europos valstybėmis. Šis bendradarbiavimas turi būti siejamas su stipriausių NATO valstybių – JAV, Jungtinės Karalystės, Vokietijos – įsitraukimu.

Kilus konfliktinei situacijai vienoje iš Baltijos valstybių ar Lenkijoje, Lietuva turėtų prisiimti atsakomybę ir susitarti su pastarosiomis valstybėmis dėl operatyvaus karių siuntimo į konflikto zonas, t.y. nelaukiant kitų, geografiškai labiau nutolusių sąjungininkų paramos ar pačios NATO oficialiai patvirtintos paramos. Šis abipusis įsipareigojimas turėtų būti reikšmingas indėlis į bendrą Baltijos valstybių geopolitinio regiono atgrasymo strategiją.

Valstybės saugumo ir gynybos klausimus būtina reguliariai aptarti bendruose parlamentinių partijų lyderių pasitarimuose ir įtvirtinti bendruose susitarimuose. Sieksime, kad Nacionalinis saugumas ir gynyba išliktų svarbiausiu veikiančiu piliečius atstovaujančių partijų susitarimu.

Rengė: R. Juknevičienė, L. Kasčiūnas, A. Kubilius, Č. V. Stankevičius, A. Anušauskas, A. Ažubalis, E. Zingeris, V. Aleknaitė-Abramikienė.

APLINKOS APSAUGA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai aplinkos apsaugos srityje:

- 1) Skirsime daugiau resursų visuomenės švietimui, sąmoningumo didinimui bei įtraukimui sprendžiant aplinkos apsaugos klausimus;
- 2) Sugriežtinsime nuobaudas pažeidėjams ir užtikrinsime šios srities pareigūnų atsakomybę už savo veiksmus ar neveikimą;
- 3) Ženkliai padidinsime atliekų tvarkymo efektyvumą; pereisime prie tvarkos, kai mokama už faktinį šalinamų atliekų kiekį;
- 4) Užtikrinsime tvarią tolesnę atsinaujinančių energijos išteklių plėtrą; skatinsime perėjimą prie mažiau taršių elektra ir gamtinėmis dujomis varomų automobilių;
- 5) Padidinsime valstybinių miškų valdymo efektyvumą ir skaidrumą; užtikrinsime biologinės įvairovės ir gyvųjų gamtos išteklių apsaugą;
- 6) Sukursime efektyvesnę pastatų renovacijos sistemą bei užkardysime nelegalias statybas.

1. Bendrosios nuostatos

Mūsų įsitikinimu, efektyvi aplinkos politika turi būti grindžiama dviejų principų suderinimu: į žmonių gyvenimo kokybės gerinimą nukreiptos ekonominės plėtros ir tausojančio gamtos išteklių vartojimo. TS-LKD ne tik aplinkos politikos, bet ir visos politikos pagrindinis principas – tausojanti plėtra. Todėl matome pagrindinį iššūkį aplinkos politikoje – suderinti ekonominį ir aplinkosauginį interesą. Turime gyventi taip, kad nebūtų pažeidžiama aplinkos pusiausvyra, o gamta būtų išsaugota ateities kartoms. Į aplinkos politiką turime žiūrėti ne kaip į draudimų rinkinį, bet kaip į galimybę vartoti protingiau bei išmaniau ir mokėti mažiau. Esame įsitikinę, kad šį sektorių kontroliuojančios institucijos turėtų ne vien bausti, drausti, bet ir patarti, ugdyti sąmoningą ir atsakingą pilietį.

Tvarios ateities pagrindą turi sudaryti ryžtingas posūkis į klimato kaitai neigiamo poveikio neturinčią energetiką, energetinį pastatų ir technologijų efektyvumą, gamtos išteklių taupymą ir aplinkos taršos mažinimą. Lietuva privalo žengti į naujos energetikos erą ir laipsniškai pereiti nuo iškastinio kuro prie alternatyvių, atsinaujinančių energijos šaltinių, kurie ne tik neteršia aplinkos, bet ir skatina inovacijas bei didina gyventojų užimtumą ir energetinio saugumo rodiklius.

Tarša neturi sienų, todėl labai svarbu, kad mūsų valstybė gintų savo nacionalinius interesus ir akylai stebėtų kaimyninių šalių ūkinę veiklą, kuri, kaip liudija Baltarusijoje statoma Astravo atominė elektrinė, gali kelti rimtų problemų aplinkai ir saugumui. Šiam tikslui būtina pasitelkti visą įmanomą Europos Sąjungos bei tarptautinių institucijų paramą. Kadangi aplinkos politika didele dalimi formuojama Europos Sąjungos (ES) lygiu, labai svarbu yra tinkamas atstovavimas, reagavimas ir

iniciatyvų siūlymas tiek dėl nacionalinių iššūkių, tiek dėl ES kaimyninių šalių įtraukimo į aplinkosauginius procesus. Taip pat būtina užtikrinti aktyvų Lietuvos atstovų dalyvavimą tarptautiniuose forumuose, derybose ir kituose formuose, kurie leistų kurti ryšius su kitų šalių specialistais ir politikos formuotojais. Tai leistų ne tik keistis patirtimi, profesiskai tobulėti, bet, esant reikalui, ir atstovauti Lietuvos interesus, ieškoti galimybių bendroms iniciatyvoms.

Aiškiai suvokiame, jog nėra tokio dalyko, kaip atskira sektorinė aplinkos politika. Šią politikos sritį neišvengiamai papildo daug komponentų, priskiriamų kitoms sritims – ūkio, sveikatos, žemės ūkio bei švietimo politikai. Matome, jog mūsų valstybei vis dar stinga integruoto požiūrio ir tarpžinybinio bendradarbiavimo, todėl, kalbėdami apie aplinką, mes kalbame ne tik apie aplinkos apsaugą, bet ir apie veiklos skaidrumą (pvz. statybų sektorius), tvarų gamtos išteklių naudojimą, inovacijų plėtojimą, atsinaujinančią energetiką, „žalesnę“ gamybą ir kt. Todėl, po rinkimų perėmę vadovavimą Vyriausybei, aplinkos politiką nuosekliai integruosime į kitų politikos sektorių sprendimus.

Tenka konstatuoti, jog dabartinės A. Butkevičiaus vadovaujamos Vyriausybės ir, konkrečiai, Aplinkos ministerijos vadovybės, nesisteminga politika ir neveiklumas ne tik neišsprendė, bet ir pagilino šio sektoriaus problemas. Aplinkos politikos srityje atėjo laikas neatidėliotoms pertvarkoms, kurias esame pasirengę įgyvendinti naujajame 2016-2020 metų politiniame laikotarpyje.

2. Aplinkos politiką įgyvendinančių institucijų refoma

Šiandieninė Aplinkos ministerijos vadovybė negeba pasiūlyti aplinkos sektoriui reikalingų sprendimų. Esminiais sektoriaus klausimais vykdomajai valdžiai per pastarąją kadenciją taip ir nepavyko rasti dialogo su įstatymų leidžiamąja valdžia. Nekokybiškai parengti ir negrabiai pateikti siūlymai dažnai buvo, didele dalimi, atmetami, taip visą aplinkos sektorių apimant stagnacijai. Puikus to pavyzdys – nepakankamai aiškūs ir neargumentuoti planai reformuoti urėdijas bei Regioninius aplinkos apsaugos departamentus, kurie tik sukėlė sąmyšį ir nedavė jokio pozityvaus rezultato.

Be to, buvo įkurta Valstybinė aplinkos apsaugos tarnyba (VAAT), kurios poreikio ir funkcijų ministerijos atstovai iki šiol logiškai paaiškinti negali. Švaistomos valstybės lėšos (įskaitant ir nepagrįstoms komandiruotėms), o dirbantieji demotyvuojami dėl neaiškių ateities perspektyvų. Todėl būtina strategiškai pagrįsta ir kompleksinė viso aplinkos sektoriaus reorganizacijos vizija, numatanti aiškų funkcijų paskirstymą. Mūsų turima vizija numato, jog institucijų reorganizavimas turi būti grįstas ne savų kadru protekcija, o efektyvesniu valstybinių lėšų skirstymu, pareigūnų įgalinimu atlikti jiems priskirtas funkcijas bei šių funkcijų išgryninimu.

Aplinkosaugos kontrolės funkciją stiprinti reikia atsižvelgiant į pareigūnų įgalinimą dirbti vietoje ir regioninės politikos principus, koordinavimą paliekant ne naujai kuriamoms institucijoms, o pačiam aukščiausiam lygmeniui – Aplinkos ministerijai, kuri politiškai atskaitinga įstatymų leidėjui.

3. Visuomenės ugdymas ir įtraukimas

Skirtingai nuo iki šiol Aplinkos ministerijai vadovavusių politinių jėgų, mūsų prioritetas – naujos kokybės visuomenės švietimas ir ugdymas aplinkos apsaugos klausimais. Esame įsitikinę, jog vienas iš pagrindinių aplinkos politikos reikalavimų yra tinkamas visuomenės informavimas apie aplinkos būklę ir jos įtraukimas sprendžiant įvairius su aplinka susijusius klausimus. Turime ugdyti visuomenę, suprantančią, kokią reikšmę tinkamas aplinkos valdymas turi ne tik mūsų kasdienybei, bet ir visos valstybės gyvenimui. Siekdami, kad piliečiams rūpėtų švari aplinka, kelsime visuomenės sąmoningumą ir ženkliai didesnę valstybės dėmesį skirsime vaikų švietimui bei ugdymui. Skatinsime aplinkosaugines iniciatyvas, kurios ne tik meninėmis priemonėmis kvieštų tausoti gamtą, bet ir suteiktų informaciją apie žmogaus ūkinę veiklą, jos santykį su aplinka bei pokyčius joje.

Siekdami realaus proveržio aplinkos sektoriuje privalome ne tik visuomenei ir atskiroms jos grupėms teikti daugiau informacijos įvairiomis aplinkosaugos temomis, bet ir taikyti griežtesnes nuobaudas pažeidėjams bei užtikrinti pareigūnų, dirbančių šioje srityje, atsakomybę už savo veiksmus ar neveikimą. Akivaizdu, jog tiek stabdant pažeidėjus, tiek ir intensyviau rūšiuojant atliekas visuomenės sąmoningumas yra vienas iš pagrindinių aspektų. Todėl labai svarbu pasiekti, kad reguliuojančios institucijos, verslas ir piliečiai galėtų plačiau bendradarbiauti valdant gamtos turtus ir užtikrinant veiksmingą turimų išteklių panaudojimą. Tam neužtenka šiandieninio formalaus suinteresuotų pusių informavimo formato, dažnai net nepasiekiančio gyventojų – didinant visuomenės įsitraukimą sprendžiant aplinkos klausimus ir siekiant geresnio tarpusavio supratimo, skatinsime glaudesnę ir viešumo principu grįstą dialogą su visuomene.

4. Atliekų tvarkymas

Vienas iš pagrindinių uždavinių Lietuvai aplinkosaugos srityje – ženkliai padidinti atliekų tvarkymo efektyvumą. Mūsų tikslas, perėmus vadovavimą Aplinkos ministerijai, iki 2020 m. pasiekti 50% perdirbimo ribą, o veikiančių sąvartynų skaičių sumažinti iki minimumo. 2013 metais pagrindinė atliekų tvarkymo priemonė buvo šalinimas į sąvartynus. Nors šis rodiklis sumažėjo (nuo 78% 2012 m. iki 62% 2013 m.), Lietuva dar atsilieka nuo ES vidurkio – 30% perdirbimo. Be to, stipriai sumažintas sąvartyno mokestis gali skatinti atliekas šalinti sąvartynuose. 2014 m. buvo patvirtinta, kad šis mokestis nuo 2016 m. turėjo siekti 27 EUR už toną, tačiau per paskutinę 2015 m. Seimo sesiją buvo sumažintas iki vos 3 EUR. Dalinis mokesčių reformos atšaukimas buvo

grindžiamas argumentu, kad didelė mokesčių naštos dalis teks namų ūkiams, todėl reforma būtų socialiai jautri. Toks skubus žingsnis gali turėti neigiamų pasekmių investicijoms į atliekų perdirbimą ir rūšiavimą. Be to, mokesčio sumažinimas Lietuvai gresia sankcijomis iš Europos Komisijos (EK) – pavyzdžiui, lėšų, skirtų atliekų sektoriaus investicijoms, sumažinimu.

Siekiant pilnai įgyvendinti atliekų tvarkymo hierarchijos principą ir pasiekti kiek įmanoma efektyvesnį išteklių naudojimą, daugiau valstybės lėšų investuosime į atliekų perdirbimą. Tardamiesi su atitinkamais subjektais tinkamai paskirstyme finansavimą – atliekų rinkimui, rūšiavimui ir perdirbimui. Be to, iš naujo įvertinsime regioninių atliekų deginimo gamyklų statybos planus, ypač Vilniuje ir Kaune – ar jų poveikis nesukurs perteklinės atliekų paklausos, kuri neigiamai paveiktų atliekų rūšiavimo ir perdirbimo procesus, bei neskatins atliekų importo iš kitų šalių.

ES aplinkos politikos programoje 2014-2020 metams aiškiai numatyta, jog pagal atliekų tvarkymo hierarchiją deginimas ir šalinimas sąvartynuose turėtų būti rečiausiai naudojami metodai. Visais atvejais pirmenybė turi būti teikiama atliekų susidarymo prevencijai, pakartotiniam panaudojimui ir perdirbimui. Todėl atliekų deginimo jėgainės (su tinkama aplinkosauginiu požiūriu infrastruktūra) turėtų tarnauti tik kaip paskutinė priemonė atliekų tvarkymo ciklo kelyje, mažinant netinkamų perdirbti komunalinių, tačiau tinkamų energijai gaminti atliekų kiekius sąvartynuose.

Energijos gamybai būtina išnaudoti visus vietinius energijos šaltinius, tarp jų – išrūšiuotas ir netinkamas perdirbti komunalines atliekas. Tai užtikrina konkurencingesnes šilumos kainas gyventojams, sumažina priklausomybę nuo energijos importo ir garantuoja modernų atliekų tvarkymą.

Taigi, mūsų įsitikinimu, pagrindiniai atliekų tvarkymo principai – jų susidarymo vengimas, tvarkymas kuo arčiau susidarymo vietos ir teršėjų atsakomybės užtikrinimas. Skatinsime gyventojus rūšiuoti atliekas jų susidarymo vietoje. Palaiapsniui atsisakysime rinkliavų už atliekas sistemos. Esame įsitikinę, kad teisinga nustatyti tvarką, kai gyventojai turi mokėti už atliekų tvarkymą pagal faktinį šalinamų atliekų kiekį.

Be to, remsime atskirą bioskaidžių atliekų (BSA) surinkimą, atliekų antrinį rūšiavimą ir BSA kompostavimo aikštelių įrengimą savivaldybių, kuriose jos susidaro, teritorijose. Parengsime priemonių planą, kad nuo 2020 metų BSA ir kitos perdirbimui tinkamos atliekos nebepakliūtų į sąvartyną. Skatinsime privataus-viešo kapitalo partnerystę rekultivuojant senus sąvartynus ir išgaunant juose biodujas bei antrines žaliavas.

5. Atsinaujinantys energijos ištekliai

Lietuvos ekonomika yra labai priklausoma nuo energijos importo, o energijos vartojimo efektyvumas yra mažas. Nepaisant to, kad pastaraisiais metais buvo nemažai nuveikta diversifikuojant elektros energijos (jungtys su Lenkija ir Švedija) bei dujų (suskystintųjų gamtinių

dujų terminalas) šaltinius ir maršrutus, augančio energijos importo problema išlieka esmine. Todėl tolesnė atsinaujinančių energijos išteklių plėtra gali reikšmingai prisidėti ne tik prie aplinkos taršos sumažinimo, bet ir prie energetinio nepriklausomumo didinimo, nes leistų sumažinti importuojamos energijos kiekį.

2014 m. padidinusi atsinaujinančių išteklių energijos dalį iki 23,86 proc., Lietuva įvykdė privalomą strategijos „Europa 2020“ atsinaujinančių išteklių energijos tikslą pasiekti, kad iki 2020 m. atsinaujinančių išteklių energijos dalis bendrame šalies energijos balanse ne mažiau kaip 23 proc. Šiuo metu daugiausiai atsinaujinančių energijos išteklių sunaudojama šilumos sektoriuje – maždaug apie 61 proc. šilumos energijos balanse. Tuo tarpu 2014 m. atsinaujinančių išteklių energijos dalis elektros sektoriuje sudarė 13,7 proc., transporto – tik 4,19 proc. Atsižvelgdami į šią situaciją, skirsime prioritetinį dėmesį tam, kad iki 2020 m. būtų pasiekti Atsinaujinančių išteklių energetikos įstatyme numatyti tikslai – 10 proc. transporto sektoriaus bei 20 proc. elektros sektoriuje.

Skatindami tolesnę atsinaujinančių išteklių – saulės ir vėjo energijos – plėtrą laikysimės principo, numatančio, jog ši plėtra turi būti grįsta, kiek įmanoma, rinkos konkurencija, o ne valstybės subsidijomis. Todėl, siekdami minėtų tikslų įgyvendinimo, plėtosime modelį, užtikrinantį tvarią ir ekonomine logika grįstą atsinaujinančių energijos išteklių plėtrą, nesukeliantį neigiamų padarinių vartotojų už elektrą mokamų kainų lygiui bei šalies ūkio konkurencingumui. Negana to, toliau plėtodami atsinaujinančią ir ypač, vėjo energetiką, didelį dėmesį skirsime pakankamų vietinių rezervinių ir balansavimui skirtų elektros generacijos pajėgumų užtikrinimui (apie tai detaliau kalbame energetikos sektoriaus programoje).

Šilumos sektoriuje skatinsime tolesnį jau daugelyje miestų pasiteisinusį (kainų prasme) perėjimą prie biokuro. Remsime biokuro naudojimą privačiose namų valdose, subsidijuojant mažos galios biokuro katulų įsigijimą.

6. Transporto sektorius

Transporto sektorius yra didžiausias klimato kaitą sukeliančių CO₂ dujų šaltinis. Todėl kenksmingų emisijų mažinimas šiame sektoriuje vaidina itin reikšmingą vaidmenį siekiant užtikrinti mažėjančią aplinkos taršą. Šio tikslo galima siekti ne tik didinant atsinaujinančių išteklių energijos dalį transporto sektoriuje, bet ir išnaudojant ekologiškesnio transporto bei elektromobilių potencialą. Tai suvokdami, mokestinėmis priemonėmis skatinsime kuo platesnio masto perėjimą prie mažiau aplinkai kenksmingų gamtinėmis dujomis (ypač didžiųjų miestų viešajame transporte) ir elektra varomų automobilių.

Ypatingą valstybės dėmesį ir finansavimą (panaudojant tikslines lėšas ir struktūrinę ES paramą) skirsime infrastruktūros, būtinos elektromobilių skaičiaus šalies keliuose didėjimui, diegimui. Ruošiantis pasaulinei elektromobilių plėtros bangai, kuri tikėtina po 2020-ųjų, būtina

išplėsti pakrovimo stotelių tinklą, neapsiribojant vien didžiaisiais miestais, taip siekiant realaus proveržio šioje srityje.

7. Miškų ūkis

Miškai – svarbiausias šalies atsinaujinantis gamtos turtas. Jų reikšmė yra neįkainuojama formuojant Lietuvos gamtinį karkasą ir kraštovaizdį, kuriant žmonių gyvenimo kokybę ir poilsio sąlygas, išsaugant biologinę įvairovę. Miško produkcija sudaro svarią šalies ekonomikos dalį. Nepaisant miškų nuosavybės formos, jie pirmiausia yra nacionalinis turtas, kuris turi būti tinkamai saugomas ir tvarkomas, o jo teikiamos gėrybės racionaliai naudojamos ir išsaugomos ateities kartoms. Būtina užtikrinti miško ekosistemų tvarumą, biologinės įvairovės išsaugojimą ir visuomenės bendrųjų reikmių, susijusių su miškais, tenkinimą: užtikrinant racionalų, nepertraukiamą ir tvarų miško išteklių naudojimą, neviršijant mokliškai pagrįstos subalansuotos miškų kirtimo normos, derinant miškų galimybes su šalies ūkio poreikiais.

Lietuvoje veikianti valstybinė miškų valdymo sistema, su aiškiai atskirtomis atsakingų institucijų politikos formavimo, valstybinės kontrolės visų nuosavybės formų miškuose ir ūkinės-komercinės veiklos funkcijomis, sudaro prielaidas tvariai ir ilgalaikiai miškų sektoriaus plėtrai. Tai taip pat yra viena iš esminių stabilios medienos perdirbimo ir biokuro ruošos sektorių veiklos sąlygų, skatinančių ekonominę šalies vystymąsi. Tikslinga ieškant balanso su žemės ūkio politika toliau didinti Lietuvos miškingumą, apželdinant mišku nederlingiausius ir kitus nenaudojamus žemės plotus, kuriuose miško įveisimas prisidėtų prie Lietuvos gamtinio kraštovaizdžio tvarkymo ir ekologinio stabilumo didinimo. Valstybiniuose miškuose būtina išsaugoti miškų ūkinės veiklos kompleksiskumą, apimančią miškų atkūrimą, priežiūrą, apsaugą, racionalų miško išteklių naudojimą, prekybą mediena ir kitais miško ištekliais. Svarstant miško kirtimų padidinimo galimybes, būtina pažymėti, kad šiuo klausimu reikalinga platesnė diskusija su visuomene, įvairių sričių specialistais ir su įvairiomis nevyriausybinėmis aplinkosauginėmis organizacijomis.

Tačiau Lietuva yra viena iš paskutinių ES narių, kurios miškų valdymas nesikeitė nuo sovietinių laikų. 2015 m. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) ekspertai yra atkreipę Vyriausybės dėmesį į tai, kad toks decentralizuotas miškų valdymo mechanizmas gali būti rimta kliūtis efektyviam ribotų valstybės išteklių valdymui. Tuo tarpu beveik visose ES šalyse miškų sektorius valdomas centralizuotai. Lietuvos miškų ūkis turi būti valdomas efektyviai ir duoti naudą visiems šalies gyventojams. Todėl yra būtina miškų ūkio pertvarka. Reikia persvarstyti urėdijų skaičių, galimai apjungiant mažiau efektyviai dirbančias, tuo pačiu kiek įmanoma išsaugant struktūrinių urėdijų padalinių – girininkijų, kaip svarbiausios praktinės miškininkystės grandies, tinklą ir tiesiogiai miške dirbančius specialistus. Be to, miškų ūkio pertvarka yra svarbi ne tik

Lietuvai siekiant narystės EBPO, bet ir užtikrinant didesnę sektoriaus veiklos skaidrumą ir nepriklausomumą.

Valstybinės reikšmės miškų privatizavimas būtų ypač žalingas valstybei ir visuomenei. Efektyviai veikianti valstybinio miškų ūkio valdymo sistema būtina sąlyga tam, kad valstybiniuose miškuose būtų išlaikyti darnaus miškų ūkio principai suderinant ekonomines, socialines ir aplinkosaugines miškų funkcijas, užtikrintas racionalus miško išteklių naudojimas ir maksimali finansinė nauda (graža) valstybei už šio turto naudojimą. Tam, kad valstybė žinotų tikslią savo turto vertę, būtina užbaigti valstybinių miškų kadastrinius matavimus ir registraciją Nekilnojamo turto registre. Valstybinių miškų, skirtų nuosavybės teisės atkūrimui, statuso ir miškininkavimo juose klausimas yra įsisenėjusi žemės reformos problema, kuri iki šios dienos nebaigta spręsti. Būtina užtikrinti, kad nuosavybės teisių atkūrimui rezervuoti miškai turėtų pilnaverčius šeimininkus, o tie, kurie patenka į valstybinės reikšmės miškų masyvus arba ribojasi su jais, būtų perduoti patikėjimo teise valstybės įmonėms miškų urėdijoms, kurios kuo greičiau įtrauktų šiuos miškus į miško išteklių naudojimą ir užtikrintų miškų ūkio pajamas iš šių miškų.

Būtina sudaryti sąlygas darniam privataus miškų sektoriaus vystymuisi ir tolimesniam stiprėjimui, skatinant miško savininkų kooperaciją, sudarant teisinę prielaidą smulkių miško valdų valstybės įmonių konsolidacijai, efektyviau panaudojant veikiančias institucijas ir jose dirbančius miškų ūkio specialistus miško savininkų mokymui ir konsultavimui. Atsižvelgiant į mažų valdų specifiką, tikslinga peržiūrėti ir sumažinti kai kuriais atvejais per daug smulkmenišką miškų ūkio veiklos reglamentavimą, mažinti administracinę naštą, o tobulinant valstybinę miškų kontrolę, prioritetą teikti privačių miškų atkūrimo kokybei ir miško kirtimams, palaiptiesiui įgyvendinant pasitikėjimo ir atsakomybės principu grindžiamą kontrolės sistemą.

Saugosime miško ekosistemos tvarumą, biologinę įvairovę bei racionalų, nepertraukiamą ir tvarų miško išteklių naudojimą. Skatinsime įvesti naujus valstybinių miškų plotus netinkamose ūkiui žemėse bei nenaudojamuose žemės plotuose. Ūkinę veiklą miškuose vykdysime kompleksiskai, griežtai kontroliuosime, kad ji apimtų miškų atkūrimą, priežiūrą, apsaugą, racionalų išteklių naudojimą. Išsaugosime girininkijas kaip svarbiausias miškų tvarkymo ir priežiūros grandis ne tik valstybiniuose miškuose – jas įkursime ir privačiuose miškuose. Tęsime valstybės institucijų ir privačių miškų savininkų bendradarbiavimą. Konsultuosime privačius miškų savininkus apsirūpinant juos sodmenimis, teiksime pagalbą gesinant gaisrus, saugant miškus nuo savavališkų kirtimų. Vadovaudamiesi nuostata „neauginsi – nekirsi“, rūpinsimės, kad ir toliau miškai po kirtimų būtų atkuriami per kuo trumpesnę laiką. Padėsime miškininkams ir visuomenei atnaujinti bei išsaugoti istorines atmintinas vietas valstybiniuose miškuose.

8. Ekonominės gamtos ir biologinės įvairovės išsaugojimo priemonės

Sieksime, kad ateityje aplinka taptų atsparesnė galimoms grėsmėms ir pokyčiams. Gamtos ištekliai yra ne tik mūsų, bet ir būsimų kartų turtas. Juos išsaugoti galime ne tik funkcionalių išteklių apskaitos metodų pagalba, bet ir grįždami prie atsargumo ir prevencijos, padarytos žalos atitaisymo poveikio vietoje ir „teršėjas moka“ principų įtvirtinimo.

Ekonomikos ekologizaciją galima skatinti mokesčiais, kurie suteikia galimybę rinkos kainomis atspindėti visas patiriamas gamybos, vartojimo ir atliekų sutvarkymo išlaidas. To galima pasiekti platesne mokesčių reforma, kuri pašalintų ne visada pasiteisinančias subsidijas, pakeistų esmę iškreipiančius mokesčius, kai apmokestinamos ekonominės „gėrybės“, pavyzdžiui, darbas ir kapitalas, o ne ekonominės „blogybės“ – tarša ir neefektyvus išteklių naudojimas. Diegsime kainodarą, paremtą visapusišku išteklių naudojimo daromo poveikio įvertinimu, nes tai manome, jog tai yra efektyviausia priemonė, kreipiant verslo ir vartotojų elgseną link veiksmingesnio išteklių naudojimo.

9. Vandens resursai

Gėlas vanduo tampa vis labiau gyvybiškai svarbia ir labai greitai senkančia gamtine vertybe. Lietuva – viena iš nedaugelio ES valstybių, galinčių pasigirti itin gera gėlo vandens kokybe, tačiau šis nacionalinis išteklius netolimoje ateityje gali tapti svarbia ne tik Lietuvos ūkininkavimo, bet ir eksporto dalimi. Jau šiandien privalome sustabdyti neefektyvų gėlo vandens naudojimą, sugriežtinti jo apskaitą ir apsaugą, parengti programą, skirtą efektyviam buitinio ir pramoninio vandens naudojimui.

Nuolatinei požeminio vandens išteklių stebėsenai ir priežiūrai skirsime ypatingą dėmesį. Įgyvendindami prevencijos principą, sieksime, kad didžiausi Lietuvos vandenu ir Baltijos jūros teršėjai (chemijos pramonė, žemės ūkis, didieji Lietuvos miestai) kuo greičiau sumažintų į vandenį išleidžiamų teršalų kiekį. Sieksime iki 2020 m. išvalyti labiausiai užterštas Lietuvos upes ir ežerus, atliekomis užterštą gruntą. Smukus gamybos lygiui vandens ir oro tarša sumažėjo, tačiau to nepakanka, kad būtų pasiekta gera ekologinė būklė visuose vandens telkiniuose arba užtikrinta gera oro kokybė visose miestų teritorijose.

Pirmenybę teiksime biologinės įvairovės ir ekosistemų išsaugojimui visuose politikos formavimo lygmenyse, ypatingą dėmesį kreipiant į žemės ūkio, žuvininkystės, regioninės plėtros, sanglaudos ir erdvinio planavimo sritis.

10. Žuvininkystė

Žuvininkystės sektoriuje vadovaujamės aiškia tvarumo nuostata – užtikrinsime, jog į šalies vidaus vandenį nebūtų grąžinta komercinė žvejojimo (palaikome šiuo metu galiojančias išimtis dėl žvejojimo vietų (Kuršių marios, polderiai, Nemuno žemupys) ir išskirtų žuvies rūšių).

Per pastaruosius metus Lietuvos vandens telkiniuose pradėjo atsistatyti žuvų ištekliai, sėkmingai vyksta žuvinimo procesas, kuris (iš dalies) finansuojamas lėšomis, gautomis iš prekybos žūklės leidimais. Pritariame nuostatai, kad protingai naudojami gamtos ištekliai turi nešti ekonominę naudą. Skaitlinga šalies žvejų mėgėjų bendruomenė per papildomą prekių įsigijimą ir paslaugų vartojimą prisideda prie ekonomikos augimo.

Pasitaikantys brakonieravimo, nelegalios žuvų prekybos atvejai turi būti sprendžiami atsakingiau žiūrint į kontrolę, didinant priežiūros mechanizmus. Tačiau tai neturėtų būti siejama su ketinimais grąžinti verslinę žūklę į vidaus vandenį.

11. Renovacija ir statyba

Senų daugiabučių renovacija Lietuvoje vyksta per lėtai, o gyventojai dažnai nepatenkinti procesu ir/ar rezultatu. Nuo 2013 metų iki 2015 spalio mėnesio buvo įgyvendinti 384 projektai. Per 2015 metus papildomai parengta 346 investiciniai planai. 2016 metais planuojama renovuoti apie 900 daugiabučių. Didžiausia problema, kad renovacija stagnuoja ten, kur jos poreikis yra didžiausias, t. y. didžiuosiuose miestuose.

Didieji miestai net nepatenka į miestų dešimtuką pagal procentinę renovuotų daugiabučių skaičiaus dalį. Pagal absoliutų įgyvendintų projektų skaičių į trejetuką patenka tik Klaipėda ir Kaunas, o Vilnius yra vos 9-oje vietoje (renovuota tik 16 namų). Tai neraminanti statistika. Pagrindinė problema, kuri tiek apsunkina konkretauro renovacijos projekto įgyvendinimo procesą, tiek ir šaldo gyventojų ir net pačių rangovų entuziazmą – investicinių planų neatitikimas techniniams projektams. Nekokybiški investiciniai planai yra sisteminė, plačiai išsikerojusi problema, pakertanti renovacijos proceso principus. Tai suvokdami, ketiname griežtinti atsakomybę investicinių planų autoriams.

Be to, siūlome įvesti išankstinę tiekėjų kvalifikavimo sistemą, kuri mažintų biurokratinę našą bei žmogiškojo faktoriaus įtaką, taip didinant viešųjų pirkimų skaidrumą ir efektyvumą. Plačiai ir pagrįstai kritikuojama ir mažiausios kainos kaip pagrindinio kriterijaus viešuosiuose pirkimuose praktika. Dėl to reikėtų reikalauti atsakomybės iš tų, kurie konkurse pasiūlė mažiausią kainą, bet neįgyvendino projekto arba nekokybiškai išpildė sąlygas. Taip pat, kaip atsvarą piktnaudžiavimui mažiausios kainos kriterijumi viešuosiuose pirkimuose, plėsimė ir tobulinsime ekonominio naudingumo kriterijaus taikymą. Greta šių priemonių, įsipareigojime diegti pirkimo sutarčių standartinių sąlygų taikymo galimybę, taip užkertant kelią perkančiosioms organizacijoms

piktnaudžiauti padėti primetant rangovams nesąžiningas sutarčių sąlygas bei neadekvačiai paskirstant statybos dalių pareigas ir atsakomybes.

Gyvename skaitmeninėje eroje, todėl ketiname plėsti elektroninio parašo naudojimą ir skaitmeninės statybos priemones bei e-valdžios pagalba palengvinti dokumentacijos tvarkymą. 3D statyba, plintanti visame pasaulyje, privalo ateiti ir į Lietuvą. Be to, siekiant skaidrumo ir efektyvesnio statybų planavimo, užtikrinsime, kad statybų leidimai ir detalieji planai būtų patogiai viešai prieinami suinteresuotiems asmenims. Apibrėšime protingą (trumpesnę) projektų derinimo laiką, nesumažinant proceso kokybės ir maksimaliai atsižvelgiant į aplinkos interesą. Taip pat sumažinsime savivaldybių ir tikrinančių įstaigų funkcijų dubliavimą.

Siekiant efektyvaus verslo plėtojimosi ir valstybės gerbūvio kūrimo, regionų centruose aktyvinsime Laisvasias ekonomines zonas (apie tai detaliau rašome ekonominėje programos dalyje – „Naujas Planas Lietuvai“), kurių teritorijos būtų planuojamos ir tvarkomos atsižvelgiant į aplinkosauginius bei infraskruktūrinius poreikius. Sudarysime palankesnes sąlygas verslui kurtis, palengvindami statybos leidimų išdavimą LEZ teritorijose.

12. Nelegalių statybų užkardymas

Šalyje grėsmingai didėjant socialinei atskirčiai ypač neigiamai visuomenėje vertinami atvejai, atskiedžiantys, jog tam tikri visuomenės segmentai yra „lygesni“ už kitus. Įvairios nelegalios statybos, vykstančios ne be atsakingų pareigūnų paslaugiai užmerkiamų akių ar tiesiog nusikalstamo aplaidumo, išryškėja neretai tik žurnalistinių tyrimų dėka. Net Seimui tenka intensyviai imtis parlamentinės kontrolės funkcijos, „medžioti“ pažeidėjus, aiškintis nelegalių statybų „detektyvus“.

Tai aiškiai parodo atsakingų pareigūnų darbo broką ir įstatymų spragas. Pavasario sesijoje priimamais Statybų įstatymo, Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo bei Civilinio proceso kodekso pataisoms yra judama pozityvia kryptimi. Tačiau matant realią nebaudžiamumo situaciją, tai dar per mažai griežti pakeitimai. Naujos kadencijos Seimui ir Vyriausybei teks grįžti tiek prie anksčiau minėtos struktūrinės institucijų reformos, tiek ir prie atsakomybę už nelegalias statybas griežtinančių įstatymų.

Taip pat, siekdami šioje srityje kiek įmanoma daugiau skaidrumo, įvesime maksimalaus viešumo principą, vykdysime intensyviai, o ne tik formalias, konsultacijas su visuomene, įtrauksime piliečius į urbanistinių vietovių planavimą bei užtikrinsime dokumentų (tokių kaip detalieji planai, statybos leidimai, užstatymo planai ir kt.) patogų ir laisvą prieinamumą.

Rengė: P. Saudargas, R. Morkūnaitė-Mikulėnienė, J. Urbanavičius, S. Klimanskis, G. Karazijaitė.

UŽSIENIO POLITIKA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai užsienio politikos srityje:

- 1) Plėtosime aktyvią dvišalę ir regioninę, o ne tik daugiašalę, diplomatiją; ženkliai padidinsime užsienio reikalams skiriamus finansinius resursus;
- 2) Atgaivinsime išskirtinius santykius su JAV bei sieksime reikšmingo nuolatinio amerikiečių karinio buvimo regione;
- 3) Stiprinsime regioninį bendradarbiavimą – su Lenkija, Šiaurės-Baltijos valstybių bloku ir Vokietija – saugumo, ekonomikos, politikos ir kitose srityse;
- 4) Sieksime balanso tarp tolesnių ES integracinių procesų bei nacionalinių Lietuvos interesų; ginsime principinę poziciją Rusijos atžvilgiu ES viduje;
- 5) Stiprinsime užsienyje gyvenančių tautiečių ryšius su Lietuva; skatinsime jų įsitraukimą į valstybės gyvenimą bei padėsime jiems grįžti ir įsitvirtinti Lietuvoje;

1. Dabartinė situacija ir esminiai strateginiai iššūkiai

Galima pasidžiaugti, jog pastarąją kadenciją Lietuvos užsienio politikoje pavyko išsaugoti europinę ir atlantinę kryptis. Laimei nebuvo neįgyvendintas nei vienas iš nevykusių socialdemokratų priešrinkiminių pažadų, tokių kaip, pataikaujant Rusijai, vienašališkai perkrauti su šia šalimi santykius. Pastarųjų metų laikotarpis įsimins dėl kontraversišku valdančiųjų pareiškimų, tokių kaip Seimo pirmininko V. Gedvilo pasisakymas, jog „JAV per toli nuo Lietuvos, todėl reikia draugauti su Rusija“ arba Lietuvos deleguoto eurokomisaro prašymas atšaukti sankcijas Rusijai. Beatodairiška Lietuvos Vyriausybės parama ES sankcijų Baltarusijai atšaukimui (išduodant demokratinę šios šalies opoziciją) bei regioninių energetikos projektų stabdymas pagrindiniams Lietuvos saugumo partneriams sukėlė rimtų abejonių dėl mūsų valstybės užsienio politikos nuoseklumo ir bendros krypties.

Lietuvos diplomatinė tarnyba visą šią kadenciją plaukė pasroviui, remdamasi dar ankstesnės kadencijos jai suteiktu pagreičiu. Nepaisant to, kad vyko intensyvi „twitterinė“ diplomatija ir girdėjosi daug teisingų žodžių apie paramą karo kamuojamai Ukrainai, apie Europos Sąjungos vienybę ir apie santykių gerinimą su visais kaimynais, įskaitant Baltarusiją, realūs veiksmai dažnu atveju neatitikdavo nacionalinių prioritetų. To pavyzdžių toli ieškoti nereikia: nebuvo imtasi realių žingsnių tam, kad būtų užkirstas kelias nesaugios Astravo AE statyboms Lietuvos pašonėje, neparemtas Seimo rezoliucijos projektas dėl strateginės partnerystės su Lenkija ir kt.

Galima konstatuoti, jog Lietuvos užsienio politikoje pastaruosius ketverius metus buvo simptomiškai vengiama tikros politinės diskusijos ir naujų politinių idėjų. Dėl to buvo

koncentruojamasi į europines procedūras ir techninio lygmens dalykus, tarytum esminiais politiniais klausimais už mūsų valstybę viskas jau būtų nuspręsta. Tokia užsienio politikos laikysena yra pražūtinga, ypač kai dabartinė politinė situacija regione ir pasaulyje yra kupina egzistencinių iššūkių.

Matome šiuos pagrindinius geopolitinius saugumo iššūkius, į kuriuos Lietuva privalo ieškoti atsakymų maksimaliai išnaudodama turimus ir potencialius šiuos užsienio politikos instrumentus:

- Negatyvus ateinančių 20 metų Rusijos raidos scenarijus, Kremliuje, tikėtina, toliau išliekant Putino režimui. Prastėjant ekonominei situacijai, režimas, siekdamas išlaikyti populiarumą, darysis vis agresyvesnis. Rusijos ekonominė, socialinė ir, galimai, teritorinė krizė gali tapti destabilizacijos ir chaoso visame Rytų Europos regione priežastimi.
- Europos Sąjungą kamuojanti migrantų krizė ir užsitęsusi ekonominė stagnacija bei su Didžiosios Britanijos pasitraukimu iš Bendrijos prasidėjęs jos fragmentacijos procesas.
- Kai kurių Europos Sąjungos valstybių užsienio ir saugumo politikoje pastebimi bandymai „nuraminti“ revanšistinėmis nuotakomis gyvenančią Rusiją, pataikaujant jos interesams bei prisitaikant prie šios šalies brėžiamų „raudonų linijų“.
- JAV visuomenėje ir politiniuose sluoksniuose augančios abejonės dėl būtinybės tęsti aktyvią transatlantinę politiką, stiprėjančios izoliacionistinės nuotakos bei išaugusi populizmo grėsmė.
- Aktyvaus NBP9 (*Nordic-Baltic-Poland 9*) formato bendradarbiavimo ir geopolitinės integracijos mūsų regione, kaip svarbiausio atgrasymo instrumento, stoka.
- Žlungančių valstybių Rytų kaimynystėje perspektyva.

Tokius geopolitinio saugumo iššūkius Lietuva gali sėkmingai įveikti tik laikydamasi aiškių ir nekintamų principų savo užsienio reikalų politikoje ir nuosekliai siekdama aiškių ilgalaikių tikslų, kuriuos apibrėžiame taip:

- Užtikrinti sparčią tolesnę Lietuvos infrastruktūrinę (laidais, vamzdžiais, keliais, bėgiais ir kt.) integraciją į ES, tai suvokiant kaip Lietuvos geopolitinio saugumo didinimo instrumentą.
- Skatinti Rytų kaimynystės šalių, visų pirma Ukrainos, europinę integraciją, dirbant tiek pačiose Rytų kaimynystės šalyse, tiek ir Vakarų sostinėse – europinio saugumo erdvė negali pasibaigti 30 km. į Rytus nuo Vilniaus.
- Įtikinti Vakarų politinius lyderius ilgalaikės Putino grėsmės realumu. Šiam tikslui svarbu inicijuoti ilgalaikės geopolitinės Vakarų strategijos Rusijos atžvilgiu parengimą.
- Siekti kuo glaudesnės partnerystės su JAV. Potencialus JAV nūsukimas nuo Europos yra mums geopolitiškai itin pavojingas. Todėl turime investuoti ne tik į savo karinę gynybą, bet ir

į tas užsienio politikos priemones, kurios padėtų išlaikyti JAV dėmesį ir įsitraukimą į mūsų regiono reikalus.

- Stiprinti europinį solidarumą – aiškiai suvokiame, jog europinės vienybės stoka yra mūsų geopolitiniam saugumui itin pavojinga ir ES silpninanti liga.
- Sukurti bei stiprinti realiai veikiančią NBP9 bendradarbiavimo formatą bei išnaudoti jį kaip pagrindą užsienio politikos tikslams siekti.

2. Mūsų pasiūlymai: užsienio politikos tikslai ir instrumentai jiems įgyvendinti

Esame įsitikinę, jog šioje programoje numatyti žingsniai bus kokybinis lūžis, leisiantis atliepti esminius strateginius iššūkius, su kuriais mūsų šalis bei visas regionas susiduria šiandien ir bus priverstas susidurti ateityje. Todėl iš karto po rinkimų esame pasiryžę įgyvendinti žemiau išdėstytus esminius užsienio politikos tikslus, numatant ir konkrečius instrumentus jiems pasiekti.

2.1. Bendrieji principai

Svarbiausias mūsų prioritetas – įtvirtinti Lietuvos užsienio politiką kaip vieną iš pagrindinių nacionalinio lygmens politikos prioritetų, orientuotą, visų pirma, į Lietuvos saugumo didinimą strateginių iššūkių akivaizdoje. Esame pasirengę dėti visas pastangas tam, kad paverstume Lietuvos diplomatiją realiai veikiančia priešakinę valstybės nacionalinių interesų gynybos linija.

2.2. Pagrindiniai Lietuvos saugumo partneriai

- a) Atgaivinsime iki XVI-osios Vyriausybės egzistavusius išskirtinius dvišalius santykius su JAV. Siekdami užtikrinti aktyvų JAV įsitraukimą į mūsų regiono reikalus, užmegsime glaudžius ryšius su naująja šalies administracija – konkrečiai regioninio saugumo, energetikos ir ekonominiais (prekybos) klausimais. Turėdami tikslą, kad JAV turėtų kuo daugiau tikslios naujausios informacijos iš mūsų regiono, be oficialių JAV valdžios institucijų plėsimė bendradarbiavimą su įvairiais šalyje veikiančiais „smegenų centrais“ (*think tanks*) bei abiejų partijų elitu.
- b) Sieksime žymaus ir nuolatinio JAV karinių pajėgų buvimo Lietuvoje. Aktualizuosime JAV politinės vadovybės dėmesį Šiaurės-Baltijos valstybių blokui, visų pirma, pasinaudodami *Enhanced partnership in Northern Europe* bendradarbiavimo formatu (angl. *Enhanced partnership in Northern Europe*).
- c) Sieksime, kad augančios Rusijos grėsmės ir kitų globalių iššūkių akivaizdoje NATO ir toliau išliktų vieningu ir veiksmingu bloku, neutralizuojančiu ir pasiruošusiu atremti pagrindines konvencines ir nekonvencines saugumo grėsmes tiek Lietuvos, tiek ir viso regiono atžvilgiu. Nuosekliai plėtosime Lietuvos kaip konstruktyvios ir savo įsipareigojimus vykdančios aljanso

narės įvaizdį ir dėsime visas pastangas tam, kad būtų plečiami NATO pajėgumai ir veikimo aktyvumas mūsų regione. Taip pat, pasitelkdami diplomatinis kanalus, aktyviai veiksime, kad NATO išlaikytų atvirų durų politiką.

- d) Įvertindami grėsmingai didėjančią Karaliaučiaus srities militarizaciją, tebesitęsiančią Rusijos agresiją Ukrainoje bei kitus regioninio saugumo iššūkius, stiprinsime strateginį bendradarbiavimą saugumo srityje su artimiausiais kaimynais: Lenkija, Šiaurės-Baltijos valstybių bloku ir Vokietija – valstybėmis, kurios be JAV yra vienas esminių mūsų saugumo ramsčių.

2.3. Apdairi Europos politika

- a) Vykdytume apdairią Europos politiką – pripažindami tolesnės Europos Sąjungos integracijos būtinybę ir Bendrijos buvimą kryžkelėje tarp gilesnės integracijos ir fragmentacijos, tolesniuose integraciniuose procesuose sieksime pusiausvyros tarp nacionalinių interesų ir supranacionalinių ES institucijų iniciatyvų. Esame įsitikinę, jog viena pamatinių mūsų geopolitinio saugumo sąlygų – europinio solidarumo stiprinimas. Lietuvos visuomenė yra viena iš labiausiai proeuropietišku ES visuomenių ir euroskeptiškas politines nuostatas ji atmeta, tačiau mus turi neraminti kitose šalyse neatsakingų politikų skatinamas radikalus euroskepticizmas.
- b) Sieksime, kad Europos Sąjunga neišsižadėtų plėtros politikos. Aktualizuosime Europos Sąjungos Rytų politiką; plėsimė 2014 m. mūsų partijos iniciatyva įsteigtą tarptautinį demokratijos Rytų Europoje rėmėjų tinklą „Europe Goes East“. Didinsime partnerių Vakarų Europos sostinėse supratimą, kad, jei Europa neis į Rytus, Rytai ateis į Europą.
- c) Skatinsime Europos Sąjungą imtis aktyvesnio vaidmens kovojant su Rusijos propaganda bei kitais Kremliaus naudojamais poveikio ES šalių politikai instrumentais, tokiais kaip politinių partijų Vakarų valstybėse finansavimas.
- d) Remsime Europos Sąjungos ir JAV partnerystės gilinimą. Sieksime kuo spartesnio laisvos prekybos sutarties pasirašymo ir įsigaliojimo tarp JAV ir Europos Sąjungos. Visgi tuo pat metu pasisakysime prieš bet kokius bandymus dubliuoti NATO veiklą Europos Sąjungoje formate, tai laikydami funkcija, kuri turi būti paliekama specialiai gynybos tikslais įkurtam ir atitinkamus gebėjimus šioje srityje turinčiam aljansui.
- e) Migrantų krizės akivaizdoje užimsime Lietuvos interesus ginančią poziciją. Tikėdamiesi iš kitų ES šalių solidarumo Rusijos atžvilgiu, turime patys demonstruoti solidarumą krizės labiausiai pažeistoms Europos valstybėms, tačiau negalime pritarti privalomosioms pabėgėlių priėmimo kvotoms. Ši pabėgėlių krizė akivaizdžiai parodė, kad kai kurios ES valstybės narės aplaidžiai vykdė Europos Sąjungos sutartis (pavyzdžiui, Šengeno sutartis) prisiimtus

įsipareigojimus. Taip pat tapo aišku, kad europinės institucijos neužtikrino deramos ES sutarčių vykdymo kontrolės. Todėl sieksime, kad ES valstybės narės stiprintų konsolidaciją, politinį bendradarbiavimą, kartu sprendžiant ir migrantų krizę. Taip pat ginsime nuostatą, kad ES privalo stabdyti ekonominių migrantų srautą, visų pirma užtikrinant efektyvesnę išorinių sienų kontrolę bei mažinant finansines paskatas atvykti į ES.

- f) Savo ruožtu, parengsime Lietuvai skubų planą valdyti galimiems migrantų srautams per Šiaurės-Rytų išorinę ES sieną – tendencijos, kurios jau dabar yra pastebimos Suomijos ir Norvegijos pasieniuose su Rusija. Todėl ir pasisakome už efektyvios ES politikos, ginant išorines ES sienas, tiek pietuose, tiek ir rytuose, greitą parengimą ir įgyvendinimą. Pasinaudojant tokių šalių kaip Estija ar Latvija patirtimi, svarstysime galimybę pasienyje su Baltarusija ir Rusija įrengti fizinius užtvarus. Šie užtvagai potencialiai būtų naudingi ne tik migrantų krizės akivaizdoje, bet ir kovojant su kontrabandos srautais.
- g) Pripažįstame nepakeičiamą Jungtinės Karalystės vaidmenį Europos saugumo architektūroje, ypatingą šios valstybės reikšmę transatlantiniams santykiams, o kartu ir faktą, kad pastaroji šalis yra tapusi namais daugiau nei 150 tūkstančių Lietuvos žmonių. Todėl iš Europos Sąjungos traukiantis Jungtinei Karalystei, sieksime minimizuoti neigiamus šio pasitraukimo padarinius. Stiprinsime diplomatinis santykius su šia Lietuvai kariniu bei politiniu požiūriu svarbia ir mūsų šalies nacionaliniams interesams artima didžiąja Europos valstybe. Šiam tikslui pasitelksime alternatyvius dvišalius, regioninius ir daugiašalius formatus.
- h) Dėsime maksimalias pastangas, kad, pasitraukus Jungtinei Karalystei, ES išlaikytų aiškia strateginę transatlantinės politikos kryptį bei, nepaisant vis dažniau matomų palankių nuotaikų valdančiajam Rusijos režimui įvairiose Prancūzijos, Vokietijos, Italijos bei kitų ES šalių narių politinėse partijose, tęstų principinę laikyseną Rusijos atžvilgiu – ypatingai ekonominių sankcijų pratęsimo klausimu.
- i) Turime pripažinti, kad po Britanijos pasitraukimo iš ES Vokietija yra ir bus natūralus ES lyderis, o solidari partnerystė su Vokietija yra viena iš mūsų geopolitinio saugumo garantijų. Galime džiaugtis, kad Vokietija ir jai šiuo metu vadovaujanti krikščionių demokratų partija (CDU) gerai supranta iššūkius Europos saugumui, kuriuos kelia Putino Rusija, tačiau tuo pat metu turime padaryti viską, kad tokį patį supratimą turėtų ir Vokietijos socialdemokratai (SPD).

2.4. Veikli regioninė politika

- a) Esame pasiruošę žymiai daugiau laiko ir finansinių išteklių investuoti į regioninę partnerystę. Atgaivinsime *Baltoskandijos* idėją, skatindami gilesnį Šiaurės-Baltijos valstybių aštuoneto bei Lenkijos bendradarbiavimą (NBP 9) saugumo, ekonomikos, politikos ir kultūros srityse.

Ypatingą dėmesį skirsime Šiaurės-Baltijos šalių svarbiausių giminingų politinių partijų bei geopolitinių ir saugumo „smegenų centrų“ (*think tanks*) bendradarbiavimo skatinimui, finansuojant bendrus jų projektus, bei bendroms diplomatinėms iniciatyvoms ES Rytų Partnerystės šalyse.

- b) Užtikrinsime glaudesnę Šiaurės-Baltijos valstybių aštuoneto bendradarbiavimą su Lenkija bei atkursime „Šiaurės lanko“ bendradarbiavimo formatą, apimantį Šiaurės-Baltijos regioną ir Jungtinę Karalystę (kaip jau minėta, šios valstybės įtraukimas į įvairius bendradarbiavimo formatus, jai pasitraukus iš ES, yra itin svarbus). Šiais žingsniais sieksime sukurti kuo platesnį bloką, funkcionuojantį kaip atsvara augančiai Rusijos agresijai regione.
- c) Esame įsitikinę, jog aukščiau aptarti regioniniai formatai ateityje vaidins reikšmingą vaidmenį ne tik formuojant bendrą gynybos politiką (koordinuojant ją su NATO), bet ir išlaikant paramą Ukrainai, kuri ilgainiui gali būti užmiršta Vakarų sostinėse. Ukrainos ekonominė, politinė ir karinė sėkmė, transformuojantis į saugią, stabilią ir europietišką valstybę, būtų didžiausias indėlis į mūsų valstybės ir viso regiono saugumo stiprinimą. Tai suvokiant, Ukraina turi tapti dar didesnio mūsų rūpesčio ir dėmesio objektu – turime žymiai intensyviau, pasitelkdami turimus ir plėtodami naujus diplomatinis kanalus, rūpintis parama Kijevui Vašingtone, Briuselyje, Londone ir kitose senosiose sostinėse.
- d) Diplomatinėmis pastangomis mažinsime didėjančią atskirtį tarp Baltijos regiono valstybių ir Vyšegrado šalių užsienio politikos nuostatų. Sieksime, kad kaip įmanoma dažniau ES politikoje Šiaurės-Baltijos ir Vyšegrado blokai kalbėtų vienu balsu – ypatingai saugumo tematika, taip bent dalinai atsveriant dabartiniam Rusijos režmui palankius sentimentus ES viduje.

2.5. Atsakinga kaimynystės politika

- a) Sieksime šiuo metu stokojamo glaudesnio užsienio politikos nuostatų derinimo ir pozicijų koordinavimo su kaimyninėmis Baltijos valstybėmis. Lietuva imsis iniciatyvos parengiant „Baltijos integracijos“ planą, numatantį priemones, skirtas gilesnei infrastruktūros, visų pirma energetikos ir transporto sektoriuose, bei karinių pajėgumų integracijai. Be to, bus siūloma pertvarkyti Baltijos Asamblėjos veiklą, numatant šiam formatui centrinę atsakomybę – tolesnių strateginių integracijos projektų įgyvendinimo priežiūra ir koordinacija.
- b) Skatinsime atvirą, bendrais strateginiais interesais grįstą dvišalį dialogą ir bendradarbiavimą su Lenkija. Siekime pertvarkyti Lietuvos-Lenkijos parlamentinės asamblėjos veiklą, koncentruojantis į bendrą strategiškai svarbių projektų parlamentinės priežiūros ir parlamentinės diplomatijos iniciatyvų įgyvendinimą. Skatinsime Lenkijos kaip „natūralios, organiškios regiono lyderės“ vaidmenį – nuo regiono saugumo iki transporto ir energetikos

infrastruktūros klausimų. Skirsime bendrą dėmesį spartesniam Vilnijos krašto ir Seinių krašto ekonominiam-socialiniam vystymuisi ir tam reikalingų investicinių ir ekonominių projektų įgyvendinimui. Skatinsime gilesnį karinį bendradarbiavimą (įskaitant bendrus karinius išigijimus) bei bendros istorijos ir kultūros pažinimo projektus.

- c) Santykiuose su Baltarusija imsime realių priemonių (įskaitant ir įstatymiškai įtvirtintą nuostatą nepirkti baltarusiškos elektros), kad būtų atsisakyta nesaugios Astravo atominės jėgainės statybų ir Lietuva netaptų energetinių ir ekologinių iššūkių įkaitu. Lietuvos pozicija Europos Sąjungoje dėl Baltarusijos bus tiesiogiai priklausoma nuo kaimynų geranoriškumo sprendžiant Astravo jėgainės klausimą, demilitarizuojant Lietuvos kaimynystę bei atgaivinant demokratinis ir žmogaus teisių institutus.
- d) Santykiuose su Rusija liksime ištikimi demokratijos, abipusės pagarbos, tarptautinės teisės normoms, suverenumo ir istorinio teisingumo (okupacinės žalos pripažinimo) principams. Tik vienodas šių principų supratimas ir Rusijos politinės sistemos grįžimas prie pamatinių Europos vertybių gali suteikti postūmį santykių atšilimui. Toliau aktyviai tarptautiniu lygiu kelsime klausimą dėl Gruzijos teritorijų okupacijos ir aneksijos, Krymo okupacijos ir aneksijos bei Rusijos karo Ukrainoje. Ir toliau dėsime visas pastangas, kad sumažintume Rusijos politinę, energetinę ir ekonominę įtaką Lietuvos politiniam gyvenimui.
- e) Plėtosime nuoširdų dialogą su demokratine, KGB šleifo neturinčia Rusijos opozicija. Sieksime paversti Vilnių ne tik ekonominiu, bet ir demokratijos „Silicio slėniu“, kuriame būtų dirbama su autoritarinių režimų pavergtų šalių demokratinėmis jėgomis (iš Baltarusijos priversto pasitraukti Europos humanitarinio universiteto veikla yra įrodymas, jog tai įmanoma).

2.6. Užsienio reikalų ministerijos veiklos pertvarka

- a) Užsienio reikalų ministerijos veikloje nebebus apsiribojama vien daugiašalės diplomatijos formatais Briuselyje bei „twitterinės“ diplomatijos pareiškimais. Grįšime prie gilios ir aktyvios dvišalės ir regioninės diplomatijos – sėkmingos užsienio politikos pamato.
- b) Suvokdami būtinybę reikšmingai didinti ne tik nacionalinį gynybos biudžetą, bet ir plėsti geopolitinės gynybos pajėgumus, išipareigojame per 2016-2020 m. kadenciją Užsienio reikalų ministerijos biudžetą ženkliai padidinti, ypatingą dėmesį skiriant realiam diplomatinių pajėgumų – dvišalių, regioninių, daugiašalių – stiprinimui.
- c) Gražinsime Užsienio reikalų ministerijai aiškia uždavinių formulavimo ir vykdymo sistemą. Peržiūrėsime diplomatinės tarnybos struktūrą pagal svarbiausius užsienio politikos prioritetus, atsisakysime į ministeriją sugrąžintų „sovietinės lygiavos“ bei subjektyvių principų vertinant

diplomatų darbą; susiesime kiekvieno asmens diplomatinę karjerą su konkrečių iškeltų uždavinių įgyvendinimu.

- d) Vadovaudamiesi gerąja užsienio šalių, tokių kaip Izraelis, turinčio didelį įdirbį kibernetinio saugumo srityje, patirtimi, papildomai investuosime į technologines saugumo priemones, kad ateityje būtų maksimaliai apsaugota nuo panašių į šią kadenciją Lietuvos diplomatinės tarnybos atžvilgiu atliktų pavojingų kibernetinių atakų.

2.7. Tautos savimonės ir ryšių su Lietuvai išlaikymas

- a) Gyva ir tarptautinėje erdvėje nuosekliai puoselėjama Lietuvos istorinė atmintis yra mūsų valstybės tęstinumo, prestižo ir tautos konsolidacijos pamatas globaliame XXI amžiaus pasaulyje. Dėl šios priežasties, į Užsienio reikalų ministerijos darbotvarkę grąžinsime nuoseklia, aktyvia, patriotizmo skatinimo ir tautinės savimonės išlaikymo principais grįstą istorijos politiką.
- b) Įvertinsime galimybes įstatymiškai įtvirtinti principą, jog LR Konstitucijoje numatyta sąlygai, kad Lietuvos pilietis negali kartu būti ir kitos valstybės pilietis, būtų taikoma išimtis tais atvejais, kai Lietuvos pilietis natūralizuojasi ir įgyja pilietybę valstybės, su kuria Lietuva kartu priklauso Europos Sąjungai arba NATO. Toks dvigubą pilietybę įteisinantis principas leistų ilgą laiką Vakarų valstybėse gyvenantiems tautiečiams ir jų šeimos nariams išlaikyti realų pilietybės institutu grįstą ryšį su Lietuva bei svariai prisidėtų plėtojant globalios Lietuvos idėją.
- c) Skatinsime ir finansuosime Lietuvos išeivių, užsienio šalyse laikinai arba nuolat gyvenančių Lietuvos piliečių iniciatyvas, skirtas tautinio tapatumo išsaugojimui, ryšių su Lietuva palaikymui ir pilnaverčiam įsitraukimui į Lietuvos valstybės gyvenimą.

2.8. Piliečių gerovė

- a) Pasinaudodami Švedijos SIDA (*Swedish International Development Agency*) pavyzdžiu, įsteigsime Lietuvos tarptautinio vystomojo bendradarbiavimo agentūrą, kuri, bendradarbiaujant su Lietuvos verslu, leis patrigubinti Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politikos svorį ir veiksmingumą Rytuose ir visame pasaulyje.
- b) Užtikrinsime, kad Lietuvos diplomatinės ir konsulinės atstovybės užsienyje atmestų biurokratinis stereotipus bei taptų realiais ramsčiais kiekvienam užsienio šalyje apsistojusiam arba gyvenančiam Lietuvos piliečiui. Ypatingą dėmesį skirsime pagalbai piliečiams, susiduriantiems su po Jungtinės Karalystės pasitraukimo iš ES iškilusiomis teisinėmis ir kitomis susijusiomis problemomis.

2.9 Efektyvi ir į rezultatą orientuota ekonominė diplomatija

Vykdydysime koordinuotą, aiškiai apibrėžtus prioritetus turinčią ekonominę diplomatiją, skirtą Lietuvos eksporto ir įvažiuojamojo turizmo skatinimui, užsienio investicijų pritraukimui, darbo vietų Lietuvoje kūrimui bei tarptautinių ekonominių, infrastruktūrinių ir energetinių projektų įgyvendinimui šalyje ir regione.

- a) Optimizuosime ekonominių interesų užsienyje atstovavimą sukurdami vieningą atstovavimo užsienyje sistemą ir atstovų užsienyje skyrimo tvarką.
- b) Sukursime kompetentingų ekonomines funkcijas atliekančių diplomatinėse atstovybėse darbuotojų tinklą, kurį sudarys diplomatai-ekonomistai, komercijos atašė (į komercijos atašė postus skiriant agentūrų “Versli Lietuva”, “Investuok Lietuvoje” ir “Dirbk Lietuvai” atstovus), taip pat pagal rinkos poreikius samdomi vietiniai darbuotojai ekonominėms funkcijoms atlikti.
- c) Ugdysime ekonominės diplomatijos atstovų kompetencijas, skatindami LR Užsienio reikalų ministerijos ekonominių padalinių ir agentūrų “Investuok Lietuvoje”, “Versli Lietuva” bei “Dirbk Lietuvai” atstovų tarpusavio rotaciją ir efektyvesnę veiklos koordinaciją, taip pat organizuodami tikslinius specifinius mokymus.
- d) Atsižvelgdami į ekonominiam bendradarbiavimui svarbių užsienio šalių specifiką ir įvairiais pjūviais (eksportas, investicijos, turizmas, inovacijos ir moksliniai tyrimai) atliktų rinkų analizių rezultatus, formuluosime ekonominės diplomatijos veiklos uždavinius diplomatinėms atstovybėms Lietuvos verslui svarbiose užsienio rinkose. Nustatysime užduočių įgyvendinimo atskaitomybės formas.

Vietoje ekstensyvios ir neefektyvios šiandien matomos Lietuvos diplomatinių atstovybių plėtros, stiprinsime ekonominį atstovavimą prioritetinėse rinkose, taip pat išlaikysime aktyvias ekonominės diplomatijos veiklas tradicinėse eksporto skatinimui ir užsienio investicijų pritraukimui svarbiose šalyse.

3. Baigiamosios nuostatos

Tikime, kad per ateinančius ketverius metus nuosekliai įgyvendinus šioje programoje išdėstytus tiklus bus galima pasiekti kokybinį lūžį Lietuvos užsienio politikoje, leisiantį būti pasiruošus susidoroti su šiandienos ir ateities strateginiais iššūkiais.

TS-LKD yra pasirengusi iš karto po rinkimų imtis atsakomybės už šią politikos sritį – sudėtingoje dabartinėje geopolitinėje situacijoje paprasčiausiai nebegalime sau leisti turėti neefektyvios, nenuoseklios ir visų egzistuojančių galimybių neišnaudojančios užsienio politikos.

Rengėjai: A. Ažubalis, A. Kubilius, L. Kasčiūnas, Ž. Pavilionis, V. Aleknaitė-Abramikienė, M. Liutvinskas.

TAUTINIŲ BENDRIJŲ POLITIKA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai tautinių bendrijų politikos srityje:

- 1) Vilniaus ir Šalčininkų rajonams įkursime Laisvąją ekonominę zoną bei įsteigsime valstybinį investicinį Vilniaus regiono fondą;
- 2) Sukursime Pietryčių Lietuvos bendruomenių fondą, skirtą didinti bendruomenių savarankiškumą greta vietos valdžios institucijų; kursime palankesnes sąlygas demokratijos plėtrai regione;
- 3) Skatinsime tautinių bendrijų integraciją į visos Lietuvos kultūrinę erdvę aktyviau puoselėjant šių bendrijų kultūrinį paveldą;
- 4) Sukursime alternatyvą posovietiniam kurstomajam informaciniam laukui Vilniaus regione bei remsime tautinių bendrijų kalbomis skleidžiamą objektyvią žiniasklaidą;
- 5) Sudarysime sąlygas pilnavertiškam tautinių bendrijų dalyvavimui Lietuvos švietimo sistemoje gaunant geriausią išsilavinimą.

Viena sričių, kurioje Lietuva pastaruoju metu stokojo aiškesnės linijos yra tautinių bendrijų politika.

Per 26 metus valstybės santykiai su tautinėmis bendrijomis Lietuvoje perėjo skirtingus etapus ir intensyvumo lygius – nuo Jedinstvos pastangų 1990-ųjų Kovo 11-osios išvakarėse tarnauti Maskvai, stengiantis išsaugoti Sovietų imperiją, iki Vilniaus regiono gyventojų vangaus dalyvavimo 1991-ųjų vasario 9-os nepriklausomybės referendume. Nuo lenkų teritorinės autonomijos skelbimo Vilniaus krašte iki Vyriausybės pastangomis per kliūtis kuriamų lietuviškų mokyklų ir gimnazijų šiame regione. Nuo Valdemaro Tomaševskio vadovaujamos Lenkų rinkimų akcijos įsigalėjimo politiniame lenkų bendruomenės veikimo lauke iki šios politinės jėgos susivienijimo su rusų manipuluojamos bendruomenės politinėmis jėgomis (tuo džiaugiantis Krekliui ir tam pritariant oficialioje Varšuvoje, kurioje kurį laiką vyravo keista, neproduktyvi Lenkijos ir Lietuvos santykių samprata).

Visa tai vyko ir vyksta Lietuvos parlamentinėms partijoms per paskutinį dešimtmetį vis labiau atsiribojant nuo Vilniaus regiono problemų. Kadangi kraštas yra užvaldytas vienos politinės jėgos, kitos partijos galvoja, kad čia neįmanoma įgyvendinti racionalios valstybinės politikos, padedančios veiksmingiau spręsti šio krašto problemas ir padėti jame gyvenančioms tautinėms bendrijoms aktyviau įsiliesti į visos Lietuvos gyvenimą.

Skirtingai nuo šios nelabai sėkmingos Tautinių bendrijų politikos krypties, Lietuva daug pasiekė išspręsdama santykių su žydų bendruomene ir atviro požiūrio į tragišką Holokausto istoriją

Lietuvoje problemas. Tai sudarė galimybes susiformuoti naujos kokybės santykiams tarp Lietuvos ir Izraelio.

Tai rodo, kad Tautinių bendrijų Lietuvos valstybinė politika gali būti sėkminga, jeigu valstybė turi aiškų svarbiausių tautinių bendrijų specifinių problemų supratimą ir aiškią valstybinę strategiją, kaip tas problemas reikia spręsti.

Deja, sprendžiant kitas ir kitų tautinių bendrijų problemas tokio sisteminio valstybinio požiūrio pritrūkdavo, ypač kalbant apie Vilniaus regioną ir jame sutelktai gyvenančias tautines bendrijas. Todėl kai kalbame apie valstybinės Tautinių bendrijų politikos stygių, turime visų pirma kalbėti apie valstybinę Vilniaus regiono politiką, kuri privalo būti žymiai platesnė nei vien tik asmenvardžių rašymo problema.

Šia programa siūlome naują sisteminių požiūrį į tautinių bendrijų politiką Lietuvoje, į tai, kas šioje politikoje yra neišspręsta, daugiausiai dėmesio skiriant Vilniaus regiono problemoms. Visų pirma siekiame trumpai įvardinti pagrindines problemas, o toliau pateikiame ir eilę artimiausio laikotarpio bei ilgalaikių priemonių ar programų, kurios tokias problemas padėtų spręsti.

Iš pradžių aptarsime problemas, kurios kyla pačiose tautinėse bendruomenėse ar jų gausiai gyvenamose teritorijose. Daugiausia dėmesio skirsime Vilniaus regionui ir ten gyvenančiai Lietuvos lenkų bendruomenei. Taip pat aptarsime ir keletą problemų, kurios kyla iš lietuvių tarpe vyraujančio Lietuvos istorijos naratyvo, jo sąlygoto požiūrio į Lietuvoje gyvenančias tautines bendrijas.

Rašant Tautinių bendrijų politikos programines gaires buvo remiamasi sukauptomis žiniomis bei anksčiau publikuotomis ekspertų įžvalgomis.

I. Tautinių bendrijų politikos problemos

Įvardiname šešias pagrindines Tautinių bendrijų politikos problemas, kurias būtina neatidėliojant spręsti:

1. Vilniaus regiono ekonominis skurdas

Daugelis tyrimų rodo, kad aplink Vilnių esančios kaimiškosios savivaldybės, daugiausia gyvenamos lenkakalbių, yra santykinai skurdžios ir negebančios išnaudoti šalia esančio didmiesčio ekonominės galios ir potencialo. Regionas, kurį sudaro Vilniaus ir Šalčininkų rajonai, pagal pasaulines ir Europos Sąjungos šalių tendencijas turėtų būti labiausiai ekonomiškai išvystytas dėl šalia esančios valstybės sostinės, tačiau yra priešingai – regionas pagal daugelį socioekonominių ir kriminogeninių rodiklių atsilieka ne tik nuo kitų didmiesčių kaimynystėje esančių administracinių rajonų, tačiau konkrečiais aspektais yra apskritai prasčiausioje situacijoje. Nusikalstamumas regione žymiai lenkia ir visos Lietuvos vidurkį (atitinkamai 1127,7 nusikalstamų veikų tūkstančiui gyventojų

Lietuvoje ir 1260,2 Vilniaus rajone), o Vilniaus rajono gyventojų dalyvavimas kultūros ir sporto renginiuose yra 5 kartus mažesnis nei Kauno rajone.

Kaip rašo Mariusz Antonowicz⁶⁷:

„/.../Vilniaus ir Šalčininkų rajonų, kuriuos jau ilgą laiką valdo LLRA, ekonominiai rodikliai nėra geri. Lietuvos laisvos rinkos instituto daromame savivaldybių reitinge iš visų 53 rajonų savivaldybių Vilniaus rajonas užėmė 39, Šalčininkų rajonas – 45 vietą. Vilniaus rajono savivaldybė užėmė 34 vietą pagal rodiklius gyventojams, 44 – pagal rodiklius investuotojams ir 39 – pagal administravimą. Šalčininkų rajono atitinkamos vietos – 42, 51 ir 22 (15). Šalčininkų rajone yra mažiausias vidutinis atlyginimas Lietuvoje – 492,4 eurų (visos šalies – 699,9 eurų 2015 m. pirmo ketvirčio duomenimis) (16). Vilniaus rajone vidutinis atlyginimas tuo pačiu laikotarpiu siekia 641 €. Akivaizdu, kad abu rajonai neišnaudoja savo ekonominio potencialo. Ekonominį Vilniaus krašto atsilikimą lemia daugybė veiksnių. Pirmiausia trūksta kvalifikuotos darbo jėgos, Vilniaus kraštas tebėra agrarinis. Žmonės, kurie galėtų dirbti versle, aukštųjų technologijų srityje arba paslaugų sektoriuje, dažniausiai persikrausto į Vilnių arba emigruoja. Visa tai labai apsunkina investicijų pritraukimą. Antra, Vilniaus krašto ekonominę padėtį blogina siena su Baltarusija. Dėl savo nepralaidumo ji nukirto daugybę natūralių prekybinių kelių. Diskusijose apie Vilniaus krašto ekonominę padėtį ir strategijas jai gerinti dažnai iškeliama mintis, kad Vilniaus kraštas galėtų tapti prekybinio kelio su Baltarusija logistikos centru/.../.

Trečia, prie dabartinių ekonominių problemų prisideda vietos valdžia, kuri skiria mažai dėmesio krašto ekonominei gerovei. Iš dalies tai lemia kompetencijos stoka. Didžioji dalis LLRA politikų iš Vilniaus ir Šalčininkų rajonų turi dar sovietmečiu įgytą išsilavinimą ir menkai išmano, kaip pritraukti investicijų ar tobulinti infrastruktūrą. Kita vertus, vietos valdžia dėl politinės konkurencijos stokos neturi jokių paskatų rimtai užsiimti ekonomine gerove. Ypač kai tai galima panaudoti savo valdžiai įtvirtinti. Vilniaus kraštas jau seniai garsėja istorijomis, kaip socialinis būstas, išmokos, savivaldybės užsakymai verslininkams, darbas mokyklose ir savivaldybės administracijoje yra skiriami tik LLRA lojaliems asmenims, o rinkėjų balsai „perkami“ už dotacijas ir subsidijas vandeniui ar šildymui.

Dėl viso to ir nėra savarankiškos Lietuvos lenkų vidurinėsios ekonominės klasės. Tai reiškia, kad šitaip nėra sukuriama pakankama paklausa kokybiškam švietimui Lietuvos lenkų mokyklose, kokybiškai lenkų kultūrai ir Lietuvos lenkų politikai, kuri realiai spręstų gyventojų problemas, o ne užsiimtų niekur nevedančia konfrontacija. Didesnė Lietuvos lenkų ekonominė gerovė automatiškai suartintų juos su didesne Lietuvos visuomenės dalimi. Tai leistų įsitikinti, kad lietuviai yra tokie patys normalūs žmonės kaip ir kitos Europos tautos: vieni mėgsta lenkus, kiti nemėgsta, o didžiąjai daliai

⁶⁷ M. Antonowicz, Penkios Lietuvos lenkų problemos. Ką daryti? <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/m-antonowicz-penkios-lietuvos-lenku-problemos-ka-daryti.d?id=69026162>

tai yra tiesiog nesvarbu. Tai taip pat parodytu, kad LLRA kuriami mitai dėl neva prigimtinės ir visuotinės lietuvių polonofobijos tėra politinės manipuliacijos. Būtent dėl to LLRA nėra motyvuota rimčiau užsiimti Vilniaus krašto ekonomine plėtra. Tačiau šios bėdos nebūtų tokios didelės, jei Lietuvos pagrindinės partijos skirtų daugiau dėmesio Vilniaus kraštui. Deja, bet pastaruosius 10 metų jos jį tiesiog ignoravo.”

2. Socialinis, kultūrinis regiono skurdas ir demokratijos stoka

Ekonominis regiono skurdas nulemtas daugelio priežasčių. Tradiciškai šis regionas niekada nebuvo turtingas, tačiau spartesniam jo vystymuisi trukdo ir šiandien susiklostęs regiono kultūrinis, politinis uždarumas, socialinis skurdas ir demokratijos stoka. Tai vienas kitą skatinantys ir papildantys procesai: ekonominis regiono atsilikimas neleidžia subręsti stipresnei vidutinei klasei, o pastarosios silpnumas neskatina formuotis turtingesnei socialinei, kultūrinei, kartu ir politinei alternatyvai bei demokratinei sanklodai. Vietos politikams stagnacinė situacija atrodo naudinga, nes padeda išsaugoti netrukdomą politinį viešpatavimą, kartu atimant iš vietos žmonių galimybes savarankiškai pasirūpinti savo ir savo šeimų gerove.

Regione dominuojanti politinė jėga – Lietuvos lenkų rinkimų akcija (toliau LLRA) bando kurti įtampą tarp lietuvių ir kitų tautybių Lietuvos Respublikos piliečių, lygiagrečiai stiprindama klientelizmu ir nepotizmu paremtą savo struktūrą visuose pietryčių Lietuvos rajonuose. LLRA nėra suinteresuota teigiamais pokyčiais regione, nes gausesnės investicijos, daugiau darbo vietų privačiame sektoriuje, didesni atlyginimai reikštų tai, kad vietos gyventojai taptų mažiau priklausomi nuo savivaldybės, t.y. nuo jos skirstomų socialinių pašalpų, nuo darbo savivaldybės įmonėse ar įstaigose.

Ypatinga LLRA atrama – socialiai remtini asmenys, kurie yra išimtinai priklausomi nuo savivaldybės darbuotojų, skirstančių jiems vienokias ar kitokias gėrybes: socialinį būstą, pašalpas, darbą. Paramos teikimas suasmeninamas ne tik dėlto, jog ją teikiantys priklauso LLRA arba yra su ja susiję. Taip yra ir dėlto, jog nemaža dalis socialiai pažeidžiamų asmenų rajone nepakankamai moka lietuvių kalbą ir išmano šalies teisinę bazę, todėl tampa visiškai priklausomi nuo administracijos valdininkų. Tik nuo jų geros valios dažnai priklauso, ar interesantas bus informuotas apie jam priklausančias socialines išmokas, jau nekalbant apie tai, kad už jį elementariai būna užpildomi prašymai ir kiti dokumentai valstybine kalba.

Galima konstatuoti, kad regione žymiai silpniau nei vidutiniškai Lietuvoje išsivystę visuomenės socialiniai dariniai: bendruomenės, asociacijos, nevyriausybines organizacijos, bendrų interesų susivienijimai. Greta LLRA, kitų alternatyvių politinių tautinių bendrijų darinių, kuriuos

galėtų rinktis tautinių bendrijų rinkėjai, taip pat praktiškai nėra, o tai neleidžia atsirasti įvairovei ir skatina regiono uždaramą.

Regionas ir tautinių bendruomenių gyvenimas kenčia ne tik nuo uždarmo, bet ir nuo istoriškai pokario laikais susiklosčiusios problemos – Vilniaus regione vyraujančios lenkų ir rusų tautinės bendrijos kenčia dėl inteligentijos, politinio ir kultūrinio elito stokos⁶⁸. Dėl to, kaip teigia M. Antonowicz, nėra susiformavusi stipri Lietuvos lenkų kultūra. Pastaroji išlieka provinciali ir silpna. Tokia kultūra natūraliai tampa nepatraukli daugeliui Lietuvos lenkų, o kaimiškuose lenkiškuose rajonuose sparčiai plinta primityvioji rusų kultūra. Tokia posovietinė rusiška kultūra kaimiškose vietovėse „yra prieinamesnė ir patrauklesnė už lenkišką, todėl daugelis lenkų, ypač vyresnių nei 45 metų, būdami dėl sovietinių tradicijų palankiau nusiteikę rusų nei lietuvių kalbai, persiorientuoja į ją.“⁶⁹ Taip didele dalimi yra dėl to, kad Lietuvos lenkai palyginus prastai moka lenkų kalbą.

Ekonominis, socialinis ir kultūrinis skurdas sukuria palankias sąlygas „demokratijos skurdui“ – vienos politinės jėgos visuotiniam dominavimui, nepaliekant jokių galimybių ir erdvės alternatyviai minčiai, kritinei visuomeninei valdžios kontrolei bei žmonių teisei laisvai rinktis. Egzistuojantis 5 proc. rinkimų į Seimą ir 4 proc. į savivaldybių Tarybas barjeras riboja galimybes atsirasti alternatyvioms politinėms jėgoms, galinčioms atstovauti tą pačią tautinę bendriją.

Tokius demokratijos skurdo požymius galima matyti ir kitose Lietuvos savivaldybėse, tai tyrinėja Lietuvos politikos mokslininkai. Visgi Vilniaus regione šie procesai įgyja ypatingų bruožų, nes vietos valdžia ir opozicija skiriasi ne tik ideologinėmis nuostatomis, bet ir etnine priklausomybe. Šalčininkų rajone lietuviai sudaro tik apie 10 proc. gyventojų, todėl savivaldybės mastu jie yra tikra vietinė tautinė mažuma. Lenkų rinkimų akcijai dominuojant savivaldybėje, ši mažuma neturi jokių realių galimybių ginti savo teisių politinėmis priemonėmis.

Vieša paslaptis, kad socialiai, ekonomiškai ir kultūriškai skurdžioje aplinkoje totalią valdžią turinti tautinė partija naudojami savo administraciniais resursais tam, kad rinkėjams perduotų vienintelę „teisingą“ žinią – jeigu balsuosite už tą partiją, gausite pensijas, pašalpas ir malkų. Kitokių žinių šie rinkėjai ir negauna, nes jokia kita politinė jėga neturi realių galimybių pasiūsti alternatyvią žinią, nes žiniasklaidos, kuri skelbtų alternatyvias nuomones, praktiškai nėra.

Pastaruoju metu pastebimas dalies lenkakalbių žiniasklaidos priemonių atitolimas nuo fundamentaliosios LLRA politinės linijos (vienas, bet toli gražu ne vienintelis pavyzdys – radijo stotis „Znad Wili“). Jas netgi imta skųsti Lenkijos pareigūnams, atsakingiems už finansinę paramą žiniasklaidai, taip siekiant vėl susigrąžinti pastarąsias į LLRA „glėbį“ ar bent jau atimti finansavimą iš Lenkijos Respublikos išdo. 2016 m. LLRA nario ir atstovo Vilniaus miesto savivaldybės taryboje

⁶⁸ A. Kubilius, Ir aš myliu Lenkiją. <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/a-kubilius-ir-as-myliu-lenkija.d?id=67006626>

⁶⁹ M. Antonowicz, Penkios Lietuvos lenkų problemos. Ką daryti? <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/m-antonowicz-penkios-lietuvos-lenku-problemos-ka-daryti.d?id=69026162>

Jaroslavo Kaminskio pastangomis buvo įsteigta viešoji įstaiga „Zorza“, kuri siekia įkurti Pietryčių Lietuvoje lenkų, lietuvių ir baltarusių kalbomis transliuojančią radijo stotį. Tai parodo, kad praradusi kontrolę „Znad Wilii“ atžvilgiu LLRA siekia susikurti alternatyvią radijo platformą.

Likusios LLRA kontrolėje visuomenės informacinės priemonės – „Tygodnik Wilenszczyzny“, „Magazyn Wilenski“ ir „L24.lt“ išlaiko tvirtą ryšį su V. Tomaševskio vadovaujama partija bei toliau formuoja vienai partijai palankų skriaudžiamųjų bei „apgultos tvirtovės“ naratyvą.

3. Informacinio lauko ir tautinių bendrijų tapatybės problemos

Kaip teigia V. Tamošaitis⁷⁰, rusiška žiniasklaida tarp Lietuvos lenkų yra žymiai populiareesnė už lenkiškąją. Tai lemia tas faktas, kad Lietuvos lenkai, kaip jau minėta, palyginti silpnai moka lenkiškai. Iš kitos pusės, daugelis Vilniaus regiono gyventojų, kurie neturi galimybės naudotis kabelinės ar palydovinės televizijos paslaugomis, televizijos eterio bangomis gali stebėti tik Rusijos, Baltarusijos, nelabai žiūrimos užsienio lenkams skirtos TV Polonia ar Lietuvos televizijų lietuviškas programas.

Tai patvirtina ir M. Antonowicz cituojami moksliniai tyrimai: „2010 m. Tartu universiteto mokslininkų atliktas tyrimas parodė, kad bendraudami su draugais ir žmonių kompanijose tik 21 proc. Lietuvos lenkų vartoja lenkų kalbą, 31 proc. vartoja lietuvių, 29 proc. – rusų kalbą. Kiti skaičiai daug niūresni: tik kiek daugiau nei pusė Lietuvos lenkų namuose vartoja lenkų kalbą, 12 proc. lenkų skaito lenkišką spaudą ir vos 8,5 proc. lenkų žiūri lenkišką televiziją. Užtat net 48 proc. lenkų skaito rusišką spaudą, 43 proc. klauso rusišką radiją, 23 proc. lenkų namuose vartoja rusų kalbą, 20 proc. reguliariai lankosi rusų kultūros renginiuose. Kingos Geben atlikti tyrimai parodė, kad 92 proc. lenkų privačias žinutes, elektroninius laiškus, asmeninius užrašus rašo rusiškai, 60 proc. – lenkiškai, 55 proc. lenkų su sutuoktiniu kalba lenkiškai, o 54 proc. – rusiškai.

Ši tendencija neišvengiamai veikia ir šių žmonių politines pažiūras. Dar 2006 m. daryti tyrimai rodė, kad net 40 proc. lenkų balsuotų už partiją, remiamą Rusijos. Taip pat 45,7 proc. lenkų teigiamai vertina sovietinę santvarką, o neigiamai – tik 24,6 proc. Beveik ketvirtadalis (24,7 proc.) lenkų teigiamai žiūrėjo į dabartinę Rusijos santvarką, o 16 proc. į ją žiūrėjo neigiamai. Daugiau nei trečdalis (34,6 proc.) lenkų teigiamai vertino Baltarusiją ir 29,6 proc. į ją žiūrėjo neigiamai.”⁷¹ Kaip rodo 2014 metais Mykolo Romerio universiteto mokslininkų atlikti sociologiniai Vilniaus regiono

⁷⁰ V. Tamošaitis, Lenkiškasis rusų mazgas. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-07-09-valdas-tamosaitis-lenkiskasis-rusu-mazgas/119568>

⁷¹ M. Antonowicz, Penkios Lietuvos lenkų problemos. Ką daryti? <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/m-antonowicz-penkios-lietuvos-lenku-problemos-ka-daryti.d?id=69026162>

gyventojų tyrimai, šios tendencijos regione pamažu keičiasi į pozityvesnę pusę, tačiau savaiminiai procesai yra labai lėti⁷².

Tokia situacija Lietuvos lenkų bendruomenėje sukuria du pagrindinius istorinius naratyvus: vieni save mato kaip užsienyje atsidūrusius Lenkijos lenkus (ne kaip Lietuvos lenkus), kiti su nostalgija prisimena sovietmetį. Bet kuriuo atveju abi grupės neigiamai žiūri į vaisingesnę perspektyvą integruotis Lietuvoje, o tai savo ruožtu darosi vis mažiau patrauklu jaunesnei ir labiau išsilavinusiai Lietuvos lenkų bendruomenės daliai, kuri, nutoldama net nuo dominuojančio Lenkų rinkimų akcijos politinio veikimo, sudaro galimybes šiame politiniame judėjime išivyrauti nostalgijos sovietmečiui ir konfrontacijos su Lietuva nuotaikoms. Jas ryškiausiai atspindėjo „Georgijaus“ juostelė V. Tomaševskio atlape.

4. Demografinė krizė ir inteligentijos stoka

Pasak M. Antonowicz, „gyventojų surašymai rodo, kad nuo 1990 m. Lietuvos lenkų kas dešimtmetį sumažėja maždaug po 30 000. 1989 m. Lietuvos lenkų buvo 258 000 (7 proc. Lietuvos gyventojų), 2001 m. – 235 000 (6,7 proc.), 2011 m. – 200 317 (6,6 proc.).“⁷³

Tokias tendencijas lemia tie patys reiškiniai, kaip ir visoje Lietuvoje: žemas gimstamumas ir emigracija, bei natūralūs asimiliacijos procesai: nemaža jaunų lenkų (ypač Vilniuje) linksta į lietuviškąją kultūrą, beveik pusė lenkų šeimų Vilniuje savo vaikus siunčia į lietuviškas mokyklas. Tokia situacija dabartinius politinius lenkų bendruomenės lyderius skatina siekti dar didesnio separatizmo, klaidingai įsivaizduojant, kad taip gali būti stabdomas gyvenimas. Iš tikrųjų toks uždarumas duoda priešingą efektą.

Kita vertus, vietinių politinių lyderių skatinamas dirbtinis bendruomenės uždarumas daro ją nepatrauklią naujiems jauniems lyderiams, todėl visa bendruomenė kenčia dėl inteligentijos ir stipresnės vidurinėsios klasės stokos. Inteligentiškos lyderystės stoka apsunkina racionalaus dialogo, būtino regioną kamuojančioms problemoms spręsti, tarp lenkų bendruomenės, Vilniaus regiono savivaldybių vietinės valdžios ir nacionalinės valdžios galimybes. Inteligentijos stoka Lietuvos lenkų bendruomenėje skatina radikalią populistinę retoriką ir atitinkamą politinį veikimą, kuris tinka ekonomiškai, socialiai ir kultūriškai skurdžiam regionui. Galima pagrįstai teigti, jog dėl pokario metais Stalino skatintos lenkų inteligentijos repatriacijos Lietuvos lenkų bendruomenei praradus tradicinį elitinės „Vilniaus kultūros“ potencialą, jo stoka ir šiandien lieka didžiausia Lietuvos lenkų bendruomenės problema.

⁷² G. Kazėnas, A. Jakubauskas, I. Gaižauskaitė, R. Kacevičius, A. Visockaitė „Lenkų tautinės mažumos Lietuvoje identiteto tyrimas“, Mykolo Romerio universitetas, 2014.

⁷³ M. Antonowicz, Penkios Lietuvos lenkų problemos. Ką daryti? <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/m-antonowicz-penkios-lietuvos-lenku-problemos-ka-daryti.d?id=69026162>

5. Raidyno, švietimo ir kitos tradiciškai aitrinamos problemos

Lenkų bendruomenės politiniai lyderiai dažniausiai kalba apie kitas problemas nei dėstoma šioje programoje. Jie nekalba apie ekonominio vystymosi problemas ar socialinį, kultūrinį bei politinį skurdą, nekalba apie informacinio lauko problemas bei vidurinėsios klasės trūkumą.

Dažniausiai skundžiamasi vadinamąja tradicine „w problema“, o pastaruoju metu ir švietimo problemomis. Jeigu raidyno problema yra konstitucinio lygmens, tai dėl švietimo yra skirtingų dalykų. Pirma, egzistuoja problemos, susijusios su mokyklų tinklo kaita, kurios yra tokios pat kaip ir įgyvendinant valstybinės kalbos mokyklų tinklo optimizavimą. Be to, yra ir specifinių švietimo problemų, susijusių su Švietimo ir mokslo ministerijos pradėtu įgyvendinti valstybinio lietuvių kalbos egzamino suvienodinimu visose mokyklose.

Mokyklos, dirbančios lenkų kalba, skundžiasi, kad pereinamasis laikotarpis įvedant vienodus egzaminų reikalavimus faktiškai neveikia arba veikia labai nelanksčiai, todėl nukenčia lenkiškų mokyklų abiturientų egzaminų vertinimai. Šios mokyklos skundžiasi, kad reikalaujant mokyklose eiti tą pačią lietuvių kalbos ugdymo programą, kol kas lenkakalbėse mokyklose tam skiriama vos ne dvigubai mažiau valandų nei mokyklose valstybine kalba. Tai – Švietimo ir mokslo ministerijos sprendžiami klausimai ir lenkų bendruomenė kelia problemas, kurias reikia neatidėliojant spręsti.

6. Bendros valstybinės tapatybės paieškos

Moderni Lietuva, kurios idėja kaip ir visoje Europoje pradėjo plėtotis nuo XIX a. vidurio, o realizavosi 1918 metais, nuo pat pradžių rėmėsi tautinės valstybės idėja, kaip ir daugelis užgimstančių etninių Vidurio Europos valstybių. Po 1918 metų tai buvo esminė lietuvių tautos politinės ir ekonominės modernizacijos sąlyga: išnyko luominė diferenciacija, atsirado inteligentijos sluoksnis, susikūrė vidurinė klasė. Toje Lietuvoje buvo subrandinta valstybingumo tradicija ir laisvės idėja, kuri išliko gyva ir sovietinės okupacijos laikotarpiu. Vasario 16-ąją pasirinktas tautinės valstybės kelias padėjo pamatus ir Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimui 1990 m. kovo 11-ąją. Naujųjų laikų valstybės kūrimosi metu susiformavę mūsų požiūriai, istorijos supratimo paradigmos ir šiandien išlieka gyvybingos, jos daro įtakos mūsų visuomenėje vyraujančioms nuostatoms.

Šiandien tautinės valstybės idėją reikia papildyti (jokiu būdu nesupriešinant) politinės tautos koncepcija. Lietuvos tautinių bendrijų politika turi remtis lietuvių tautos kaip politinės tautos suvokimu. Pagal šį suvokimą kiekviena Lietuvoje gyvenanti tautinė bendrija verta tapti integralia lietuvių (arba Lietuvos) politinės tautos dalimi ir puoselėti Lietuvos lenko, Lietuvos ruso ar Lietuvos totoriaus tapatybę. Šiam procesui reikia permainų ir pačių lietuvių savivokoje.

Mūsų visuomenėje vis dar vyrauja Lietuvos istorijos supratimas, kuris formavosi nuo pat XIX amžiaus pradžios, kai pradėjo formotis tautinės valstybės idėja. Kaip parodo ne tik šių dienų

Lietuvos istorikai, bet ir tokie tarptautiniai istorijos mokslų korifėjai kaip Timothy Snyder⁷⁴, lietuviškas LDK istorijos suvokimas formavosi XIX amžiaus pradžioje ir viduryje, siekiant padėti pamatus etninei valstybei. To meto istorikai ir visuomenės veikėjai, atsižvelgdami į lietuvių nacionalinės valstybės kūrimo lūkesčius, XIX amžiaus pirmoje pusėje kūrė tokią Lietuvos istorijos paradigmą, kuri leistų lietuvių bendruomenei atsiriboti nuo lenkų kultūrinio ir politinio dominavimo.

Tiek to meto, tiek XX amžiaus pradžioje natūraliai formavosi tokia Lietuvos istorijos nuo pat Liublino unijos samprata, kurioje lenkų įtaka ir vaidmuo buvo vertinama iš esmės neigiamai.

Taip natūraliai formavosi vyraujantis „lietuviškas“ LDK ir Abiejų Tautų Respublikos (ATR) istorijos supratimas, pagal kurį žinome ir pripažįstame tą LDK istorinio ir kultūrinio paveldo dalį, kuri susijusi su lietuviškuoju etnosu. Šis, kaip žinia, per šimtmečius vis mažiau save siejo su miesto kultūra.

Mes iki šiol gyvename su tokiu vyraujančiu savo istorijos supratimu, mūsų visuomenė dar nepriima to, kas buvo kuriama ir vyko lenkų ir žydų bendruomenėse, kaip organiškos ir neatimamos LDK istorinio ir kultūrinio paveldo dalies.

Tokia vis dar vyraujanti paradigma, pasąmonėje nepripažįstanti lenkų kalbos ir žydų bendruomenės paveldo kaip savo valstybės sudėtinės dalies, mūsų visuomenėje sukuria papildomą psichologinį kompleksą, lenkų ir žydų bendruomenes vertinant kaip kažką, kas nėra „mūsų“, veikiau svetima ir kas galbūt savaime absorbuosis.

Verta pastebėti, kad pastaruoju laikotarpiu santykiams tarp lietuvių ir žydų bei tarp Lietuvos ir Izraelio įgaunant vis aukštesnę kokybę, lietuvių visuomenėje atsiranda daugiau susidomėjimo litvakų bendruomenės istoriniu ir kultūriniu paveldu, jį pradedant suvokti kaip sudėtinę Lietuvos istorinio ir kultūrinio paveldo dalį. Turėtų sparčiau keistis požiūris ir į lenkiškąjį Lietuvos paveldą.

Pamažu einame prie žymiai platesnio Lietuvos istorijos supratimo, nei vien tik jos atsekami dinastiniai lietuviškieji puslapiai. Tačiau tai vyksta lėtai, o sistemingų pastangų skatinti šį platesnį supratimą kol kas yra pernelyg mažai.

****

Tiek dėl vyraujančio mūsų visuomenėje savotiškai riboto istorijos supratimo, tiek dėl atsiskyrėliškos Lenkų rinkimų akcijos politinio dominavimo Vilniaus regione, Lietuvos politikai, deja, nusišalino nuo svarbių regiono problemų sprendimo. Numota ranka į Tautinių bendrijų politikos strateginių ir taktinių nuostatų formulavimą, traktuojant šią politikos sritį kaip tokią, kurioje dominuoja Lenkų rinkimų akcijos radikalus populizmas, o jį palaiko ir Varšuva, - ir kartu kaip tokią, kurioje dėl minėtų priežasčių valstybė negali pasiekti nieko racionalaus.

⁷⁴ T.Snyder. Tautų rekonstrukcija: Lietuva, Lenkija, Ukraina, Baltarusija 1569 – 1999. Vilnius, Mintis, 2009.

Tokia padėtis leidžia dar labiau įsigalėti radikaliai populizmui, todėl valstybė turi šį vakuumą užpildyti racionalia Tautinių bendrijų politika.

II. Racionali valstybinė Tautinių bendrijų politika

Toliau pateikiame keletą programinių Tautinių bendrijų politikos iniciatyvų, kurios padėtų spręsti aukščiau išvardintas problemas. Šių iniciatyvų sąrašas yra tik pradinis, atspindintis tam tikrų naujų Tautinių bendrijų politikos nuostatų sistemą. Mūsų įsitikinimu, Tautinių bendrijų politika turi apimti platų spektrą sprendimų, pradedant ekonominiais Vilniaus regiono vystymo projektais, imantis politinės demokratijos šiame regione stiprinimo. Ši valstybinė politika negali apsiriboti vien paskirais Tautinių bendrijų politikos klausimais. Naujausi sociologiniai tyrimai (Rytų Europos studijų centras, 2016) rodo, kad palankus požiūris į Kremliaus vykdomą politiką yra būdingas socialiai labiausiai pažeidžiamiems tautinių bendrijų sluoksniams. Todėl regionų, kuriuose gausiai gyvena tautinės bendrijos, ekonominės modernizacijos programos turi būti Lietuvos prioritetinės. Siūlomas naujos Tautinių bendrijų politikos priemonės toliau aptarsime tokia pat eile, kaip aukščiau buvo aptartos pagrindinės problemos.

1. Vilniaus regiono ekonominis vystymas

Vilniaus regiono spartesniam ekonominiam vystymui neužtenka tradicinių priemonių, kurios šiuo metu taikomos visoje Lietuvoje regionų ekonominiam vystymui.

Be to, iki šiol nacionalinė valdžia apskritai neturėjo efektyvios politikos, kuri padėtų Lietuvos regionams sparčiau ekonomiškai vystytis. Mūsų ekonominės programos dalyje pabrėžiame, kad atsiliekančių regionų spartesniam vystymui siūlysimė specialią Vyriausybės programą, kuri remsis investicijų pritraukimu į šalia tradicinių pramonės centrų įkurtas specialias laisvas ekonomines zonas arba industrinius parkus.

Nors tokios laisvos ekonominės zonos yra sukurtos ir sėkmingai veikia šalia kitų didmiesčių kaip Kaunas ar Klaipėda, šalia Vilniaus iki šiol nieko panašaus nėra įrengta.

Kaip jau buvo sakyta, Vilniaus regiono ekonominis vystymasis negali būti paliktas ligšiolinei savieigai, nes rezultatas yra regiono ekonominis ir socialinis atsilikimas. Valstybė turi įgyvendinti specialius stambios apimties projektus, kad išjudintų šio regiono ekonominę raidą. Siūlome realizuoti du tokio pobūdžio projektus:

a) Vilniaus regiono Laisvoji ekonominė zona

Šiuo metu daugelis Vilniaus ir Šalčininkų rajonų gyventojų ieško darbo Vilniaus mieste veikiančiose įmonėse. Esame įsitikinę, kad abu rajonai ekonomiškai daug laimėtų, jeigu Vilniaus

regione būtų įkurta laisvoji ekonominė zona, kuri, išnaudodama infrastruktūrinius privalumus, galėtų būti kuriama ties Vilniaus ir Šalčininkų rajonų riba: tarp Vaidotų geležinkelių logistikos parko bei išlikusios Pagirių industrinės infrastruktūros ir priartėtų iki Jašiūnų gyvenvietės.

Tokia laisvoji ekonominė zona naudotų arti esančią strateginę geležinkelių bei oro uosto infrastruktūrą bei būtų orientuota į potencialiai ateityje atsiversiančią Baltarusijos rinką. Esame įsitikinę, kad toks projektas galėtų pritraukti daug specifinių užsienio kapitalo investicijų, šalia esantiems Vilniaus ir Šalčininkų rajonams sukurtų daug tiesioginių darbo vietų ir aptarnaujančiuose versluose paskatintų rasti papildomas darbo vietas. Žinoma, tokio projekto sėkmei gali pakenkti netoliese statomos Astravo AE grėsmė.

b) Valstybinis investicinis Vilniaus regiono fondas

Ekonominėje programoje esame nurodę, jog planuojame sukurti specialų fondą, kuris, panaudojant Lietuvai skirtas ES lėšas, Europos strateginių investicijų fondo, privačių bankinių ir kitų kredito institucijų lėšas, turėtų beveik 7 mlrd. eurų lėšų daugkartinėms ir sugrįžtančioms investicijoms į įvairius valstybei svarbius projektus, įskaitant inovatyvius bei regioninius privataus verslo projektus.

Kitų ES šalių praktikoje netrūksta išskirtinio dėmesio ir finansinės paramos ekonomiškai ar kitaip silpniausiems šalių regionams pavyzdžių. ES regionų vystymo politika vykdoma tiek bendresnio pobūdžio įstatymais, numatančiais paramą atskiriems regionams priklausomai nuo jų raidos scenarijų (Italijoje 2002 m. įkurtas Neišsivysčiusių sričių fondas regioninei plėtros politikai nepakankamai išsivysčiusiose šalies srityse finansuoti), tiek konkrečiai įvardytų regionų plėtrai skirtais teisės aktais, kaip antai 2009 m. Slovėnijoje priimtas specialus įstatymas, skatinantis labiausiai atsilikusio Pomurjės regiono plėtrą.

Remdamiesi tokia europine praktika ir panaudodami aukščiau aprašytą didelės apimties valstybinį specialų investicinį fondą, esame pasirengę sukurti ir išplėtoti „Investicinį Vilniaus regiono fondą“ kaip specialią investicinę programą. Šis specializuotas fondas sudarytų galimybes dalį aukščiau minėtų lėšų investuoti į įvairius Vilniaus regione plėtojamus ekonominius projektus.

2. Socialinio, kultūrinio ir demokratinio skurdo įveikimas Vilniaus regione

a) Socialinės įvairovės plėtra ir Pietryčių Lietuvos bendruomenių fondas

Socialinis skurdas apima ne vien tik asmeninę žmogaus priklausomybę nuo valstybinių socialinių pašalpų bei asocialų žmonių elgesį paskendus girtuoklystėje ar kitose įpročių priklausomybėse. Visuomenės socialinis skurdas apima jos bendruomeninės ir asociatyvios veiklos skurdą arba nebuvimą. Vilniaus regione būtent šis socialinis skurdas bado akis: tai akivaizdi

bendruomeninės, įvairių asociacijų ir bendrų interesų grupių veiklos stoka. Ši situacija patogi vietinei valdžiai (nes nėra kas su jais ginčytusi dėl žmonių interesų) ir taipgi lemia visapusišką regiono atsilikimą.

Valstybė turėtų realizuoti specifinį paramos „Socialinės įvairovės plėtrai Vilniaus regione“ projektą, subsidijuodama įvairių bendruomenių, nevyriausybinių organizacijų ir asociacijų kūrimąsi ir jų veiklos plėtrą Vilniaus regione. Tuo tikslu esame pasirengę įkurti specialų „Pietryčių Lietuvos bendruomenių fondą“. Šio fondo paskirtis – sustiprinti Vilniaus regiono bendruomenes, kurios šiuo metu yra visiškai priklausomos nuo LLRA kontroliuojamų savivaldos institucijų politinės valios. Galimybės Vilniaus regiono bendruomenėms įgyvendinti nuo LLRA nepriklausomas iniciatyvas ugdytų demokratiją, kurtų visuomeninę, o ilgainiui ir politinę alternatyvą, pasirinkimo erdvę.

b) Kultūrinės integracijos skatinimas

Aukščiau rašyta, kad tiek Vilniaus regiono, tiek ir Lietuvos lenkų bei rusų bendruomenių kultūrinis gyvenimas stokoja aukštesnės kultūros iniciatyvų. Orientuojamasi į masinės kultūros (dažniausiai rusiškos) lygmenį, kuris darosi vis mažiau patrauklus jaunesnei išsilavinusiai šių bendruomenių kartai.

Kita vertus, Lietuvoje šių bendruomenių kultūrinis gyvenimas (dėl anksčiau minėtų istorinio naratyvo paradoksu) nėra suvokiamas kaip integrali šalies kultūrinio gyvenimo ir paveldo dalis. Todėl Lietuvos Dainų šventės repertuare (net etnografiniame „Skamba, skamba kankliai“ vakare) dainuojamos tik lietuviškos dainos (nors Dainų šventė yra Lietuvos, tad ne vien tik lietuvių). Valstybinė Etninės kultūros globos taryba rūpinasi tik įvairių lietuviškųjų etninių grupių (aukštaičių, žemaičių, suvalkiečių, dzūkų) paveldu, bet neturi įpareigojimo rūpintis lenkų, žydų, totorių ar rusų etniniu paveldu.

Tautinių bendrijų kultūrinės integracijos skatinimas turi prasidėti nuo paprastų dalykų: a) Lietuvos Dainų šventė turi tapti tikrai Lietuvos, o ne vien lietuvių švente ir b) Lietuvos Etninės kultūros globos taryba turi imtis rūpintis visų etninių grupių paveldu, tad ir lenkų, žydų, totorių, rusų.

Be to, valstybė turi numatyti tinkamą paramos politiką aukštesniajai tautinių mažumų kultūrai plėtoti. Iš sovietmečio paveldėtas Rusų dramos teatras tokios monopolinės funkcijos atlikti negali, todėl Lietuvos Kultūros fondas turi pasirūpinti ir šio vakuomo užpildymu.

c) Demokratijos plėtros skatinimas

Vilniaus regiono kaimiškosios savivaldybės, kuriose dominuoja Lenkų rinkimų akcijos politinės daugumos, pasižymi tuo, ką žinoma politologė Ainė Ramonaitė vadina „užvaldytomis“

savivaldybėmis⁷⁵. Jose dominuojanti politinė jėga naudoja administracinius resursus tam, kad jokia politinė alternatyva negalėtų toje teritorijoje atsirasti. Lenkų rinkimų akcijos dominuojamuose rajonuose, skirtingai nei kituose Lietuvos regionuose, prisideda ir tas faktas, kad į lenkų rinkėjus su alternatyvia politine programa vargiai gali kreiptis kuri kita šių tautinę bendriją atstovaujanti politinė jėga. Siekiant sveikos demokratijos plėtros Vilniaus regione, siūlome įgyvendinti keletą sprendimų:

i) Dėl palankesnių rinkiminių sąlygų tautinių bendrijų partijoms

Šiuo metu tautinėms bendrijoms atstovaujančios partijos, tokios kaip Lenkų rinkimų akcija, iš esmės monopolizavo politinį lauką, ir kitaminčiams iš tautinių bendrijų nėra galimybių reikšti savo nuostatas. Todėl siūlytume pradėti diskusiją dėl palankesnių rinkiminių sąlygų sudarymo partijoms, atstovaujančioms tautinėms bendrijoms. Būtų galima iš dalies atsižvelgti ir į Lenkijos bei Vengrijos pavyzdžius, kur tautinėms bendrijoms atstovaujančioms partijoms nėra taikomas rinkimų barjeras. Šitaip būtų ne tik skatinamas alternatyvių politinių darinių atsiradimas, bet ir natūraliai mažinamos Kremliaus galimybės, daryti įtaką lenkų ir rusų tautinių bendrijų politiniam veikimui Lietuvoje. Tačiau šis procesas turi vykti ne dirbtinai, o natūraliai, t.y. tada kai lenkų tautinės bendrijos gretose atsirastų realios alternatyvos galimybė.

ii) Opozicijos teisių stiprinimas

Memorandume "Demokratijos erozija: iššūkiai ir sprendimai"⁷⁶ esame nuosekliai išdėstę savo programines nuostatas, skirtas stiprinti demokratinio veikimo galimybes „užvaldytose“ savivaldybėse. Tarp tokių nuostatų pabrėžtume dvi, kurių įgyvendinimas būtų ypač reikalingas Vilniaus regiono kaimiškose savivaldybėse: tai Opozicijos lyderio institucijos iniciavimas, suteikiant politinę mažumą atstovaujančiam opozicijos lyderiui vicemero lygmens pareigas ir resursus: taip pat opozicijai sudarant galimybę pasinaudoti komunikaciniais resursais, kurie būtų proporcingi jos turimų vietų savivaldybės Taryboje skaičiui.

iii) Lietuvių mažuma - vietinė tautinė mažuma

Kai kuriose Vilniaus regiono savivaldybėse (ypač Šalčininkų rajone) gyventojų sudėtis yra tokia, kad lietuviai sudaro gana neskaitlingą mažumą. Tai jų gyvenimą įvairiose srityse, ypač susijusiose su švietimu ar kultūrine veikla, padaro priklausomu nuo vietinės valdančios daugumos, kuri paprastai yra Lenkų rinkimų akcija. Jeigu nacionalinio masto tautinių mažumų teises gina

⁷⁵ M. Greičiūtė et. al., *Valstybė mažesnė už savo teritoriją? Lietuvos valstybės (ne)galios žemėlapis*. Projekto "Mokslo pieva" ataskaita, 2015. Projektą konsultavo: A. Raimonaitė, M. Jastramskis, V. Morkevičius, I. Petronytė.

⁷⁶ Memorandumas „Demokratijos erozija: iššūkiai ir sprendimai“, TS-LKD, 2016, <http://tsajunga.lt/dokumentai-ir-leidiniai/memorandumas-demokratijos-erozija-issukiai-ir-sprendimai/>

Lietuvos įstatymai, Konstitucija, tarptautinės konvencijos, tai „vietinės tautinės mažumos“ (šiuo atveju – lietuvių) teisės nėra ginamos.

Esame pasiruošę Lietuvos teisės aktus, ginančius tautinių bendrijų kaip mažumų teises, peržiūrėti taip, kad savivaldybės būtų teisiškai įpareigosos ginti vietinių tautinių mažumų būvį. Esame pasirengę stiprinti švietimo institucijų, kurios būtų nepriklausomos nuo politinių LLRA manipuliacijų, tinklą Vilniaus regione, suteikiant tam reikalingus resursus Švietimo ir mokslo ministerijai.

3. Informacinio lauko desovietizacija

a) Alternatyvių informacijos šaltinių rusų kalba kūrimas

Lietuvos rusakalbiai gyventojai turi siaurą informacijos šaltinių rusų kalba pasirinkimą – dominuoja Rusijos televizijos kanalai. Sumažinti šių gyventojų priklausomybę nuo Rusijos politizuotos informacinės bei dezinformacinės erdvės padėtų informacijos rusų kalba sklaida. Todėl Lietuvos nacionalinis transliuotojas – Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija, pasinaudodamas Estijos nacionalinės televizijos ir radijo korporacijos (rengiančios ir transliuojančios originalias laidas rusų kalba televizijos kanalu „ETV+“ ir radijo programa „RAADIO 4“) bei Latvijos nacionalinio transliuotojo (rengiančio ir transliuojančio laidas rusų kalba televizijos kanalu „LTV3“ ir radijo programa „LR4“) gerąja praktika, turėtų kurti atskiras regionines radijo ir televizijos programas rusų kalba, kurios transliuotų originalias laidas. Tai Lietuvos rusakalbiams gyventojams leistų gauti informaciją paremtą šaltinių įvairove.

b) Lenkiško TV kanalo retransliacija Vilniaus regione

Vilniaus regiono informacinio lauko eteryje dominuoja rusiškos ir baltarusiškos televizijos programos. Daugelis kaimiškų vietovių gyventojų neturi galimybių naudotis kabelinės ar palydovinės televizijos paslaugomis, todėl neturi ir galimybių rinktis ir žiūrėti kitokias televizijos programas.

Maskvos ir Minsko propagandos stipriai veikiami gyventojai yra įtakojami nostalgijos sovietmečiui, lengvai pasiduoda putiniškai antivakarietiškai įtaigai. Lietuva iki šiol nesiėmė jokių realių priemonių keisti šią situaciją. Trumpalaikiai rusiškų propagandinių TV programų uždarymai ir draudimai nekeičia esmės, nes gyventojams, kurie dėl kalbos barjero nežiūri lietuviškų TV programų, nėra pasiūloma reali ir patraukli alternatyva.

Vienintelis racionalus kelias, kaip artimiausiu metu desovietizuoti informacinį lauką šiame regione, tai sudaryti galimybę vietos gyventojams žiūrėti bent vieną patrauklią Lenkijos TV programą. Lietuvos Radijo ir Televizijos Centras turi technines galimybes Vilniaus regiono gyventojams retransliuoti kurią nors Lenkijos TV programų. Esame pasiruošę tai realizuoti pačiu

artimiausiu metu. Mūsų žiniomis, tai nepareikalaus didelių papildomų investicijų, o šio regiono žmonėms būtų suteikta reali ir patraukli informacinė alternatyva.

c) parama tautinių bendrijų kalba skleidžiamai objektyviai žiniasklaidai

Vilniaus regiono vietinė žiniasklaida dažniausiai spausdinama rusų kalba. Tuo tarpu žiniasklaidoje, platinamoje lenkų kalba, tradiciškai dominuoja konfrontacinės Lenkų rinkimų akcijos nuostatos.

Valstybė turėtų skatinti ir remti tikros žiniasklaidos įvairovę šiame regione, subsidijuodama informacijos sklaidos programas per objektyvios žiniasklaidos vardą pelniusias žiniasklaidos priemones.

4. Švietimas ir naujasis tautinių bendrijų elitas

Tautinių bendrijų švietimo problematika susilaukia daugiausia dėmesio, priekaištų ir reikalavimų.

Dalis keliamų priekaištų nėra racionaliai pagrįsti: tautinių bendrijų mokyklos gauna 20 proc. didesnius mokinio krepšelius, mokyklų tinklas yra mažiau konsoliduotas nei lietuviškose savivaldybėse, todėl Šalčininkų rajone veikia net 14 gimnazijų (iš jų 8 lenkiškos); lenkakalbėse mokyklose klasės yra žymiai mažesnės nei mokyklose valstybine kalba. Visa tai atsirado nacionalinei Lietuvos valdžiai sudarant išskirtines galimybes tautinėms bendrijoms turėti dirbtinai išplėtotą švietimo tinklą nepaisant fakto, kad ir laikant mažesnes mokyklas nukencia mokinių ugdymo kokybę.

Tačiau švietime yra problemų, kurias reikia neatidėliojant spręsti:

a) Lietuvių kalbos žinių ir egzaminų laipsniškas suvienodinimas

Po to, kai tautinių bendrijų kalbos mokiniams buvo nustatytas reikalavimas laikyti tokį patį valstybinį lietuvių kalbos egzaminą kaip ir mokyklose valstybine kalba, numatyta, kad anų mokinių rezultatų vertinimui bus taikomas pereinamasis laikotarpis, leidžiantis neišėjusiems pilno mokyklinio lietuvių kalbos ugdymo kurso nenukentėti dėl to per lietuvių kalbos egzaminą.

Kaip rodo pastarųjų metų duomenys, baigę tautinių bendrijų kalba mokyklas mokiniai per valstybinį lietuvių kalbos egzaminą, nors jam ir taikomi mažesni reikalavimai nei lietuviškose mokyklose, vis vien gauna santykinai mažesnius pažymius. Matyt, pereinamojo laikotarpio reikalavimai viršija tą lietuvių kalbos žinių lygmenį, kurį mokiniai gavo baigdami tautinių bendrijų kalbos mokyklą, kur nebuvo praeita visa lietuvių kalbos mokymo programa. Dėl tokio neatitikimo nėra kalti mokiniai. Kaip rodo kitų dalykų egzaminų rezultatai, tautinių bendrijų mokyklų mokiniai egzaminus išlaiko vidutiniškai taip pat gerai, kaip ir valstybinės kalbos mokyklų abiturientai.

Dabartinė situacija mažina tautinių bendrijų mokyklų abiturientų galimybes studijuoti Lietuvos aukštosiose mokyklose. Dėl to dalis jų išvyksta studijuoti į Lenkiją, o po to nebegrįžta į Lietuvą, taip dar labiau nuskurdindami tautinės bendruomenės elito atsinaujinimo galimybes.

Todėl siūlome Švietimo ir mokslo ministerijai neatidėliojant priimti sprendimus dėl valstybinio lietuvių kalbos egzamino pereinamajam laikotarpiui nustatytų reikalavimų, kurie leistų tautinių bendrijų kalbos mokyklas baigiantiems išlaikyti valstybinį lietuvių kalbos egzaminą vidutiniškai tokiais pat balais, kokius gauna baigiantieji mokyklas valstybine kalba. Toks pereinamasis laikotarpis, kaip numatyta, baigsis 2020 m., kai tautinių mokyklų mokiniai bus galėję praeiti visą lietuvių kalbos mokyklinio ugdymo kursą. Ligi tol kiekvienais metais turi būti atliekamas lietuvių kalbos egzamino tautinių bendrijų mokyklose rezultatų monitoringas ir pagal jo rezultatus nustatomi pereinamieji reikalavimai.

Kita vertus, Švietimo ir mokslo ministerija turi imtis veiksmų, kurie reikalingi suvienodintam lietuvių kalbos dėstymui visose mokyklose, nes šiuo metu lenkiškose mokyklose pradinėse klasėse tam numatoma skirti tik 7 valandos, mat likusios 8 yra skiriamos lenkų kalbos pamokoms. Toks didelis lietuvių kalbos pamokų skaičiaus skirtumas bus nuolatinė nepasitenkinimo priežastis. Ministerija turi nesitaikstyti ir su tokia situacija, kai atskirų mokyklų ar savivaldybių vadovybė sąmoningai boikotuoja prievolę užtikrinti tinkamą valstybinės lietuvių kalbos mokymą tautinių bendrijų mokyklose.

b) Lenkų ir rusų kalbų mokėjimas, kaip privalumas stojant į aukštąsias mokyklas

Šiuo metu nustatyta priėmimo į aukštąsias mokyklas tvarka numato papildomus balus ir privalumus tiems mokiniams, kurie yra pasižymėję sporte ar mokslinėse olimpiadose, taip pat yra vertinamas anglų, prancūzų ar vokiečių kalbų žinojimas. Tačiau kitų kalbų, pvz. kinų, japonų, skandinavų, lenkų ar rusų žinojimas nėra vertinamas kaip privalumas, nors daugelyje profesinių veiklų papildomas šių užsienio kalbų žinojimas yra laikomas dideliu praktiniu privalumu.

Siūlysimė įvertinti galimybes stojant į aukštąsias mokyklas pretendento užsienio kalbų žinias (net jei tai jo gimtoji lenkų ar rusų kalba) traktuoti kaip papildomą privalumą. Tai paskatintų tautinių bendrijų atstovus gerai mokėti ir savo gimtąją kalbą, bei siekti išsilavinimo Lietuvoje, o visus moksleivius mokėti daugiau nei vieną užsienio kalbą.

c) specialios valstybinės stipendijos Lietuvos lenkų ir rusų studijoms Vakarų universitetuose

Valstybės valdymo programoje teigiame, kad valstybės valdymas Lietuvoje kenčia dėl moderniam valdymui pasirošusio valstybinio elito stokos. Šią spragą ruošiamės užpildyti

valstybinės lyderystės ugdymo programomis, kurios apimtų ir specialias stipendijas studijoms užsienio universitetuose su sąlyga, kad baigę tokias studijas grįš dirbti į Lietuvą.

Tokios pat stipendijos pagal specialią valstybės programą turėtų būti skiriamos ir Lietuvos lenkų bei rusų studijoms Vakarų universitetuose, taip sudarant galimybę stiprėti naujos kartos šių tautinių bendrijų elitui.

5. Raidyno „problemų“ konstitucinis sprendimas

Ilgai kurstyta pavardžių raidyno problema turi būti sprendžiama pagal Konstitucinio Teismo ir Valstybinės Kalbos komisijos išaiškinimą. Konstitucinis Teismas yra nustatęs, kad tokiais klausimais Kalbos komisijos išaiškinimai yra ypatingos svarbos. Kalbos komisija yra pareiškusi, kad vardus ir pavardes su W lietuviškuose dokumentuose galima rašyti tada, kai asmuo santuokos keliu įgyja pavardę su W arba kai jis tampa Lietuvos piliečiu prieš tai turėdamas pavardę su W.

6. Naratyvinių problemų sprendimas

Lietuviško požiūrio į šalies istoriją kitimas, skatinant ją ir jos paveldą suvokti plačiau - ne vien kaip lietuvių tautos paveldą, bus lėtas ir ilgas procesas, reikalaujantis iš valstybės sąmoningų ir sistemingų švietėjiškų ir kultūrinių pastangų. Šioje programoje apibrėžiame tik pirmuosius žingsnius, kurie padėtų formuoti tokiai požiūrio kaitai, kuri lenkišką, žydišką, gudišką ar totorišką Lietuvos istorijos ir kultūros paveldą padaryti savu ir lietuviams.

a) Istorijos vadovėlių peržiūra

Švietimo ir mokslo ministerija turi pradėti nuoseklią ir sistemingą Lietuvos istorijos vadovėlių peržiūrą, apibrėžiant, kad Lietuvos istorija nėra tik lietuvių istorija, kad Lietuvos istorinis ir kultūrinis paveldas apima ne tik lietuvių, bet ir lenkų, žydų, baltarusių, totorių, rusų, gyvenusių ir kūrusių Lietuvoje, istorinį paveldą.

b) „Vilniaus muziejaus“ iniciatyva

Iki šiol Vilniaus miestas, nepaisant jo išskirtinio istorinio ir kultūrinio vaidmens, neturi savo istorijos ir kultūrinio paveldo muziejaus. Kultūrinė „Vilniaus muziejaus“ iniciatyva per Vilniaus istorinio, etninio, kultūrinio vieningo ir turtingo paveldo demonstravimą atskleistų santykį tarp įvairių etninių grupių Lietuvos istorijoje ir visiems padėtų įveikti istorinį ir kultūrinį uždarumą.

7. „Pažink Lietuvą“ programa

Integracija prasideda nuo tarpusavio pažinimo. Vilniuje, kituose didmiesčiuose tai vyksta savaime. Tačiau Vilniaus regiono kaimiškųjų savivaldybių moksleiviai menkai pažįsta Lietuvą, nes neturi tam finansinių ir kitokių galimybių. Neretai moksleiviai būna žymiai geriau susipažinę su kaimynine Lenkija, nei su savo tėvyne Lietuva ir jos labiau nutolusiais regionais.

Tolimesnių Lietuvos regionų moksleiviai lygiai taip pat neturi galimybių apsilankyti Vilniaus regione ir susipažinti su jo istoriniu paveldu ar dabartiniu gyvenimu. Todėl siūlysiame Švietimo ir mokslo ministerijai finansuoti ir remti specialią „Pažink Lietuvą“ programą, kuri skatintų mokyklų mainus ir ekskursijas, padėtų etniniams lietuviams ir lenkams, ypač jaunajai kartai, geriau vieniems kitus pažinti.

***

Pateikiame šias Tautinių bendrijų politikos gaires, nes esame įsitikinę, kad valstybė tokios politikos stokoja. Kaip ir kitose srityse, taip ir šiai politikai reikia ne skambių žodžių ar neįgyvendinamų pažadų, o realaus plano ir stiprios intelektualios lyderystės. Tautinių bendrijų politika yra sritis, kur siektina permainų ne tik bendrijų gyvenime, bet ir mūsų visų tarpusavio santykiuose, supratime ir solidarume.

Mes pateikiame tokios politikos planą ir esame pasiryžę nieko nelaukdami imtis jo įgyvendinimo. Valstybė negali ilgiau ignoruoti ir nusišalinti nuo čia aptartų problemų. Mūsų politinė bendruomenė ne tik deklaruoja, bet ir realiais veiksmais pradeda tai realizuoti.

Rengė: A.Kubilius, V.Landsbergis, L.Kasčiūnas, G.Kazėnas, A.Ažubalis, V.Stundys.

VIDAUS SAUGUMAS

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai vidaus saugumo srityje:

- 1) Skirsime ženkliai daugiau finansinių resursų pirminės ir vidurinės grandžių policijos pareigūnų vidutinio darbo užmokesčio didinimui, jų rengimui ir nuolatiniam kvalifikacijos tobulinimui;
- 2) Aprūpinsime policiją tinkamomis techninėmis priemonėmis ir įranga, tiek užtikrinančia pareigūnų saugumą vykdant pareigas, tiek ir įgalinančia efektyviai užtikrinti viešąją tvarką ir visuomenės saugumą;
- 3) Plėtosime visapusišką policijos kompiuterizavimo programą bei sudarysime prielaidas ženkliam ikiteisminių tyrimų trukmės trumpėjimui;
- 4) Pagerinsime kriminalinio policijos biuro veiklos sąlygas ir sustiprinsime antiteroristinius valstybės pajėgumus;
- 5) Atsižvelgiant į tai, kad mūsų šalyje viešojo saugumo rodikliai nepakankami, užtikrinsime, kad Lietuva pagal šiuos rodiklius priartėtų prie ES šalių vidurkio.

1. Situacijos apžvalga

Lietuvoje vidaus saugumu rūpinasi keliolika teisėsaugos institucijų, tačiau didžiausias krūvis tenka policijai. Tačiau net ir po 26 metų nepriklausomybės vis dar nesame sau atsakę, kokios policijos norime. Oficiali policijos misija yra „formuoti saugią aplinką ir vykdyti nusikaltimų bei kitų teisės pažeidimų tyrimą, užtikrinti viešąją tvarką ir visuomenės saugumą“. Deja, šią misiją deleguojant policijos pareigūnui ir tikintis jos vykdymo vengiama užduoti pagrindinį klausimą – kiek visuomenė yra pasiruošusi sumokėti už jos įvykdymą? Juk policininkas turi būti aprūpintas ne tik laužtuvu ir kirviu, bet ir ginklais, uniforma, specialiomis priemonėmis, transportu, kompiuteriais bei kita sudėtingam ir pavojingam darbui būtina įranga.

Jei norime modernios ir šiuolaikiškos teisėsaugos sistemos, nepaprastai svarbu užtikrinti tinkamai aprūpintą joje dirbančių pareigūnų padėtį. Naujas vidaus tarnybos statutas atvėrė kelią pareigūnams daugiau uždirbti ir siekti karjeros. Deja, stokojant investicijų į policiją daugelis tokių pokyčių atliekama „vidinių rezervų“ sąskaita, mažinant darbuotojų skaičių.

Suvienodinus pareigūnams taikytą darbo laiko režimą ir nustatius 40 valandų savaitės darbo laiko normą, Vyriausybė nepasirūpino pakankamu tokių pokyčių finansavimu. 2016-2018 m. policijos strateginiame veiklos plane buvo numatytos 14051 pareigybės (iš kurių statutiniams valstybės tarnautojams tenka 12666). 2016 metais pareigybių skaičius sumažintas dešimtadaliu. Šiuo metu įsteigtos 12749 pareigybės, iš kurių: 1371 civilis ir karjeros darbuotojas, 1219 darbuotojai

dirbantys pagal darbo sutartis bei 8502 pareigūnai. Iš jų užimtos 10738 pareigybės: 8502 pareigūnų ir civilių, 1139 karjeros ir 1097 pagal darbo sutartis. Daugiau kaip 2000 pareigybių neužimta, nes likusiems pareigūnams reikia mokėti ir kelti atlyginimus bei užtikrinti viršvalandžių apmokėjimą.

Viso to aktualumą liudija ir nusikalstamumo statistika. Nusikalstamumo lygis, augęs nuo 77 669 užfiksuotų nusikaltimų 2010 m. iki 84 715 (2013), pradėjo mažėti – 82872 (2014) ir 72347 (2015), tačiau bendras ištiriamų nusikaltimų procentas yra 55 proc. Labai sunkių ir sunkių nusikaltimų ištiriamumas sumažėjo nuo 76,5 (2014) iki 69,7 proc. (2015), nors bendras tokių nusikaltimų skaičius sumažėjo nuo 4063 iki 3778 (bet išaugo nužudymų skaičius nuo 174 iki 189). Daugėjo turto prievartavimo atvejų nuo 146 iki 184, tačiau mažėjo tokių nusikaltimų ištiriamumas nuo 68,5 iki 59,8. Kiekvienais metais nustatoma įtariamųjų susijusių su narkotinėmis medžiagomis – 1804 asm., iš kurių 83 nepilnamečiai. Kiekvienais metais išsiaiškinama nusikalstamas veikas padariusių asmenų, kurie tarp visų suaugusių gyventojų sudaro daugiau kaip 1 proc. (bet suėmimas paskiriamas tik 5 proc. visų įtariamųjų) ir dar apie 3 proc. tampa nukentėjusiais dėl nusikalstamų veikų. Daugiau kaip 40 proc. įtariamųjų yra bedarbiai arba nedirbantys, trečdalis buvo neblaivūs.

Beveik nemažėja nusikaltimų prieš vyresniojo amžiaus žmones: 2015 m. nukentėjo 1262 žmonės, sulaukę 80-ies ir daugiau metų. Be to, 3646 nusikaltimų aukos buvo asmenys, sulaukę 65-79 metų. Vaikų iki 14 metų amžiaus nusikaltimų aukomis tapo 1152, tarp kurių buvo 102 iki 4-ių metų amžiaus. Smurto šeimoje atvejų taip pat nemažėja, nors ikiteisminių tyrimų pradedama vidutiniškai po 10 tūkst. kasmet. Štai 2014 metais užfiksuota 29 339 smurto atvejų, iš jų pradėta ikiteisminių tyrimų – 10 374 (12,5 % nuo visų pradėtų ikiteisminių tyrimų), iš jų dėl nužudymų – 40. 2015 metais užfiksuota jau 38 510, iš jų pradėta ikiteisminių tyrimų – 10 703 (14,8 % nuo visų pradėtų ikiteisminių tyrimų), iš jų nužudymų – 22. Dažniausiai smurto artimoje aplinkoje atvejų yra įvykdoma apsvaigusiu nuo alkoholio asmenų (2012–2015 m. duomenimis – 67,4 %). Atsižvelgiant į statistiką, galima konstatuoti, kad viešojo saugumo problema yra aktuali daugeliui žmonių ir kartu liudija prastą mūsų visuomenės būseną.

Tačiau viešojo saugumo sritis apima ne tik viešosios tvarkos užtikrinimą, bet ir vidaus tarnybos valdymą, priešgaisrinę bei civilinę saugą ir gelbėjimo darbus, valstybės sienos apsaugą, migracijos (išskyrus ekonominę migraciją), ginklų, šaudmenų ar sprogmenų apyvartos kontrolę, saugomų objektų ir saugomo asmens statusą turinčių asmenų apsaugą. Pastaraisiais metais buvo vykdytos (ar bent pradėtos vykdyti) viešojo saugumo, valstybės sienos apsaugos tarnybos struktūrų reformos. Be to, atskleisti viešojoje erdvėje plačiai nuskambėję pavieniai pareigūnų nelojalumo mūsų valstybei atvejai, verčiantys stiprinti darbuotojų atrankos ir imuniteto tarnybas. Greta to, nemažėjantis bandymų papirkti pareigūnus (nustatyta 2015 m. 934 papirkimo atvejų) rodo visuomenės nepasitikėjimą kai kuriais pareigūnais ir valstybės negebėjimą užkirsti kelią kyšių kultūrai.

2. Mūsų prioritetai ir pasiūlymai

Esame pasirengę pakeisti šiuo metu susidariusią grėsmingą situaciją. Todėl:

- Sudarysime policijos ir kitų teisėsaugos institucijų finansavimo programą artimiausiems keliems metams. Skirsime papildomų lėšų, kad per ateinančius metus nesustotų pirminės ir vidurinės grandies policijos pareigūnų vidutinio darbo užmokesčio augimas.
- Pradėsime vykdyti ne dalinio, o visapusiško policijos kompiuterizavimo programą. Sudarysime galimybes atsirasti „išmaniajam policininkui“, galinčiam operatyviai pasinaudoti elektroninėmis duomenų bazėmis ir kitais darbui reikalingais skaitmeniniais įrankiais. Palaipsniui sudarysime galimybes kiekvienam policininkui greitai elektroninėmis priemonėmis užpildyti reikalingus supaprastintus dokumentus ir užtikrinsime, kad didesnė jų darbo laiko dalis būtų skirta įstatymų pažeidimų prevencijai, budėjimui ir greitam reagavimui į iškvietimus.
- Iš esmės pagerinsime kriminalinio policijos biuro ir antiteroristinės rinktinės „Aras“ darbo sąlygas. Siekiant efektyvaus organizuotų grupių ir nusikalstamų susivienijimų daromų nusikaltimų, terorizmo, vaikų seksualinio išnaudojimo, narkotinių medžiagų platinimo, nusikalstamų veikų kibernetinėje erdvėje, prekybos žmonėmis, ir kitų sunkių nusikaltimų užkardymo, kriminalinės žvalgybos subjektų pajėgumus ir gebėjimus stiprinsime taip, kad objektų tyrimų ir ekspertizių eilės mažėtų, o ikiteisminio tyrimo terminai ženkliai trumpėtų. Investicijos į kriminalinės žvalgybos priemones bus viena iš prioritetinių finansavimo krypčių;
- Užtikrinsime, kad popieriniai dokumentai būtų nuosekliai pakeisti elektroniniais: kiekvienais metais informacinių technologijų priemonėmis pasirašytų elektroniniu parašu dokumentų skaičius dvigubės. Tam įgyvendinsime kompleksines investicijų į informacines technologijas programas;
- Sudarysime reikalingas įstatymines ir technines prielaidas, kad ikiteisminių tyrimų trukmė palaipsniui (susiejant su informacinių technologijų visapusišku išnaudojimu visose teisėsaugos institucijose, baudžiamojo procesinio kodekso tobulinimu ir kt. priemonėmis) sutrumpėtų nuo 214 iki 120 dienų (2019 m.);
- Visų policijos pareigūnų dalyvavimas pratybose rengiantis krašto gynybai bei atsakui į hibridinio karo grėsmes bus paremtas tam reikalingais finansiniais ištekliais ir motyvavimo sistema;
- Užtikrinsime visapusišką pareigūno darbo vietos kompiuterizavimą policijos transporto priemonėse ir kitose darbo vietose;

- Užtikrinsime, kad savivaldybių remiami viešąją tvarką palaikantys padaliniai galėtų perimti kai kurių administracinių pažeidimų kodekso normų taikymo iniciatyvą;
- Adekvačiai remsime saugios kaimynystės programą, pirmiausia skatinant bendruomenių iniciatyvas, kuo platesnį gyventojų įsitraukimą į saugios aplinkos formavimą;
- Aprūpinsime policiją tinkamomis techninėmis priemonėmis bei žiniomis, reikalingomis minimizuoti nusikaltimų elektroninėje erdvėje grėsmes;
- Policijos kova su narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimu susiesime su plačia socialine programa, kuri skatins nevartoti narkotinių bei psichotropinių medžiagų;
- Papildomai finansuosime vidutinės grandies policijos specialistų rengimą ir kvalifikacijos tobulinimą.
- Užtikrinsime, kad didėtų sunkių ir labai sunkių nusikaltimų ištiriamumas – jis turi pasiekti bent 77% (kaip ir 2012 metais);
- Teisėsaugos institucijų imuniteto tarnybas orientuosime ir į bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis, vykdant socialines programas, stiprinančias darbuotojų motyvaciją ir keičiančias visuomenės socialinius įpročius, kartu mažinant ir pareigūnų papirkimo galimybes;
- Siekdami stabdyti nelegalią migraciją bei nusikalstamumo plėtrą ir spręsti kontrabandos problemą, tęsime valstybės sienos apsaugos sistemos stiprinimą ir plėtrą;
- Stiprinsime Viešojo saugumo tarnybos pajėgumus ir galimybes užtikrinti strateginių objektų apsaugą.

Lietuva turi tapti saugesne valstybe, kurioje būtų sukurta saugesnė gyvenamoji aplinka, nepakantumas nusikaltimų vykdymui, visiškai užkirstas kelias neteisėtai migracijai ir nesudarytos sąlygos atsirasti rizikos veiksniams, didinantiems teroro aktų tikimybę. Tai gali būti pasiekta kompleksinėmis vidinio, ekonominio ir socialinio saugumo stiprinimo priemonėmis. Socialiai savarankiškos, vieningos ir kartu stabilios visuomenės kūrimas yra pagrindinis Lietuvos Respublikos saugumo elementas. Jei bus užtikrintos tinkamos sąlygos ekonomikai augti, taip užtikrinant bei aukštesnį piliečių gyvenimo lygį, tuomet mažės ir pavojaus veiksniai dėl netolygios socialinės ir ekonominės raidos, didinančios gyvenimo lygio skirtumą tarp įvairių socialinių grupių ir skatinančios socialinį bei politinį ekstremizmą.

Rengė: A. Anušauskas

TEISINGUMO POLITIKA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai teisingumo politikos srityje:

- 1) Radikaliai padidinsime teismų sistemos viešumą bei užtikrinsime platesnį visuomenės įtraukimą į teismų formavimo ir veiklos procesus;
- 2) Modernizuosime bausmių vykdymo įstaigų tinklą bei ženkliai daugiau dėmesio skirsime nuteistųjų rehabilitacijai bei integracijai;
- 3) Sugriežtinsime ekspertinių įstaigų ir asmenų veiklos kontrolę bei padidinsime jų kvalifikaciją ir kompetencijas;
- 4) Integruosime teismų ir antstolių informacines sistemas bei perkelsime didesnę antstolių veiklos dalį į elektroninę erdvę; užtikrinsime aukštesnę notarų veiklos kokybę ir skaidrumą;
- 5) Sukursime sistemą, skirtą efektyviau nagrinėti piliečių skundus dėl netinkamo viešojo administravimo ir žmogaus teisių pažeidimų.

1. Teismai

Visuomenės pasitikėjimo lygis teismais yra sąlygotas poreikio turėti teisingas ir nešališkas teismines institucijas bei profesionalius ir sąžiningus teisėjus. Tinkamiausias kelias visuomenės pasitikėjimo didėjimui yra teismų sistemos viešumas bei kuo platesnis visuomenės dalyvavimas teismų formavimo ir veiklos procesuose.

Teismų darbo sėkmę didžiąja dalimi lemia teisėjo asmuo, jo vertybinės ir profesinės savybės. Todėl visos kandidatų į teisėjus atrankos procedūros turi tapti viešos, įtraukiant pilietinės visuomenės atstovus. Siekiant šio tikslo reikia papildyti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 112 straipsnį, nustatant, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija, kurioje privalo būti visuomenės atstovų.

Būtina įtvirtinti viešas procedūras, kurios leistų visuomenei iš anksto sužinoti apie ketinamus atrinkti bei skirti teisėjus, teismų pirmininkus, jų pavaduotojus bei teismų skyrių pirmininkus. Jų išsamios biografijos ir duomenys apie ankstesnį darbą ar politinę veiklą privalo būti skelbiami viešai, kad visuomenė turėtų pakankamai laiko su kandidatūromis susipažinti ir galėtų pareikšti savo pretenzijas, o visus tokius atvejus privalomai nagrinėtų atrankos komisija.

Didinant teismų sistemos viešumą, būtina išplėsti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos viešinimo apimtį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kaip vienodos teismų praktikos formuotojas, turėtų būti atviras visuomenei, diskutuojant jo kompetencijai priskirtais klausimais. Todėl turėtų būti

viešai skelbiamos šio teismo atrankos kolegijų nutartys, kurios iki šiol nėra viešai prieinamos, ir visuomenei, teisininkų bendruomenei nėra galimybių susipažinti su motyvais, kuriais vadovaujantis kasaciniai skundai yra priimami ar atsisakoma juos priimti.

Teismų sistemoje po ilgai užsitęsusių diskusijų ir svarstymo būtina pagaliau įteisinti visuomeninių teisėjų – tarėjų institutą. Tai užtikrintų, kad nagrinėjant bylas, pasižyminčias didesniu visuomenės interesu (bylose dėl labai sunkių nusikaltimų, korupcinio pobūdžio nusikaltimų, darbo bylose ir kt.), bent vienos proceso šalies, prokuroro, nukentėjusiojo ar jų gynėjų prašymu, bylą nagrinėti būtų skiriamas ne tik teisėjas, bet ir visuomenės tarėjai. Šiuo metu svarstomas visuomeninių teisėjų – tarėjų instituto teismuose koncepcijos projektas su minimaliomis korekcijomis turi būti priimtas konstituciniu ir vėliau įstatymo lygmenimis.

Greta visuomeninių teisėjų – tarėjų instituto įvedimo į Lietuvos teisminę sistemą, tam tikrų kategorijų bylose būtina numatyti su byloje nagrinėjamais klausimais susijusių profesijų atstovų (specialistų) dalyvavimą. Jų funkcija būtų teikti profesinę nuomonę dėl byloje reikšmingų aplinkybių, tai traktuojant kaip sudėtinę teismo sprendimo dalį. Priimdamas sprendimą teismas privalėtų atsižvelgti į tokio specialisto nuomonę arba motyvuotai ir argumentuotai ją paneigti.

Negana to, iki šiol vis dar neįdiegtas mediacijos baudžiamojoje justicijoje modelis, pasigendama kitų alternatyvių konfliktų, kylančių iš nusikalstamų veikų, nagrinėjimo modelių. Todėl būtina priimti baudžiamojo proceso kodeksus pakeitimus, įtvirtinant mediacijos institutą Lietuvos baudžiamajame procese ir sukuriant mediacijos administravimo ir kontrolės sistemą.

Taip pat, siekiant toliau mažinti teismų darbo krūvį ir trumpinant bylų nagrinėjimo terminus, turi būti skatinamos kitos ikiteisminės ginčų nagrinėjimo formos, o jokių ginčų nekeliančios ir teisės aiškinimo nereikalaujančios bylos ir toliau turi būti perduodamos kitoms valstybinėms institucijoms ar valstybės funkcijas vykdančioms pareigūnams.

2. Bausmių vykdymo sistemos reforma

Bausmių sistemos įstaigų tinkle problemos kaupėsi ir didėjo per visą nepriklausomybės laikotarpį. Iš sovietmečio paveldėta sistema iki šiol neužtikrina pagrindinių bausmių taikymo tikslų įgyvendinimo. Dar daugiau, tarptautinio teisingumo kontekste Lietuva ne kartą buvo pripažinta pažeidžianti žmogaus teises. Ligšioliniai bandymai reformuoti bausmių vykdymo įstaigų sistemą pasibaigė nesėkmėmis.

Siekiant pradėti esminius pokyčius bausmių vykdymo įstaigų sistemoje, būtina atsisakyti saugumo kriterijų ir minimalių žmogaus teisių standartų neatitinkančių įkalinimo įstaigų. Turimą tinklą būtina modernizuoti ir sukurti bent 2 modernias įkalinimo įstaigas, leidžiančias užsitikrinti maksimalių bausmės tikslų įgyvendinimą.

Didžiosios dalies įkalinimo įstaigų infrastruktūra, t.y. statiniai, apsaugos sistemos ir t.t. yra visiškai pasenusios, neatitinka keliamų saugumo ir elgesio korekcijos reikalavimų. Todėl modernizuojant ar kuriant naujas įstaigas būtina įdiegti dinaminės apsaugos modelį bausmių vykdymo sistemoje, kai realizuojamas ne tik nuteistojo „laikymas narve“, bet ir kryptingas korekcinis reabilitacinis darbas, kartu mažinant jo riziką pakartotinai nusikalsti, taip sprendžiant recidyvinio nusikalstamumo problemą.

Tai suvokiant, būtina didinti nusikaltusiųjų užimtumą įkalinimo įstaigose, sudarant asmenims galimybes įgyti kvalifikacinius ir profesinius darbo įgūdžius, o vėliau juos panaudojant atliekant darbo užduotis. Įkalinimo įstaigose esančios įmonės turi būti modernizuotos, atnaujinant turimą įrangą, steigiant daugiau darbo vietų ir konkurencingai veikiant rinkoje dėl užsakymų. Tai leis įkalintiems asmenims daugiau uždirbti, mažins socialinę atskirtį ir užtikrins sklandesnę resocializacijos procesą.

Be to, įkalinimo įstaigose turi būti diegiamos naujausios informacinės technologijos, leidžiančios nepertraukiamai kontroliuoti nusikaltusiųjų elgesį tiek įkalinimo įstaigoje, tiek jiems laikinai dirbant už įkalinimo įstaigų ribų. Įstaigose nuolat turi būti investuojama į naujausias vaizdo stebėjimo priemonių, telefoninių skambučių blokavimo ir kitas modernias technologijas.

Kitas svarbus aspektas – probacijos sistemos stiprinimas ir plėtojimas, užtikrinant nuteistųjų kontrolę ir reabilitaciją ne įkalinimo įstaigose. Didesnis valstybės dėmesys šiai sferai ateityje sukurtų teigiamą poveikį nusikaltusiesiems integruojantis į visuomeninį gyvenimą ir taupyto valstybės lėšas. Šiuo metu galiojantis Probacijos įstatymas sukuria prielaidas nusikaltusiųjų asmenų socializacijai, tačiau priemonių planas ir sistemos nuoseklumas reikalauja didesnio valstybės dėmesio.

Bendrajai prasme valstybės baudžiamoji politika turi būti orientuojama ne į asmens įkalinimą (ypač nesmurtinių nusikaltimų atvejais), o į viešuosius darbus. Dabartinė situacija yra kritikuotina tuo, jog valstybei nubaudus asmenį pati visuomenė nukenčia kelis kartus, t.y. jai reikia mokėti už įkalinto asmens išlaikymą, ji negali tikėtis nusikaltimu padarytos žalos atlyginimo, galiausiai – po įkalinimo labai dažnai į visuomenę grįžta dar geresnius nusikalstamumo įgūdžius įgijęs asmuo.

3. Teismo ekspertinė veikla

Šiuo metu egzistuoja didelis teisinio reguliavimo neapibrėžtumas ir eklektika: kas ir kaip teikia ekspertines išvadas teismams, kokiomis metodikomis yra vadovujamasi ir pan. Egzistuoja terpė rizikai dėl teikiamų išvadų netinkamos kokybės, piktnaudžiavimo ar galimo šališkumo, kas iš esmės gali lemti teisingumo vykdymo bylose spragas. Todėl būtina įstatymo lygmeniu įtvirtinti privačių ekspertinių įstaigų ir/ar asmenų veiklos kontrolės mechanizmą, aiškiai nustatant tokių ekspertų teises ir pareigas.

Taip pat pastebimas itin didelis atskirų ekspertinių sričių žmogiškųjų, ypač informacinių technologijų, atskirų inžinerijos sričių – statybos, fonoskopijos, eismo įvykių, išteklių trūkumas. Todėl būtina nuolatos kelti ekspertų kvalifikaciją ir kompetencijas, kartu atsižvelgiant į paskutinius nusikalstamumo pokyčius, siekiant ne tik juos išaiškinti, bet ir veikti prevenciškai.

Teismo psichiatrijos srityje būtina gerinti ekspertizių metodinį ir kokybinį užtikrinimą, taikant naujausiais moksliskai pagrįstas ir adaptuotas metodikas.

Turimame ekspertinių įstaigų tinkle taip pat pastebimas nepakankamas tarpusavio veiklos koordinavimas, funkcijų dubliavimas ir pan. Todėl šios srities įstaigų tarpusavio sąveika ir bendradarbiavimas turi būti peržiūrėtas ir sustiprintas.

4. Advokatūra

Lietuvoje advokato licenciją turi daugiau nei 2000 teisininkų, iš kurių net apie 700 nėra praktikuojantys ir faktiškai nedalyvauja advokatūros veikloje. Tai asmenys, kurie daugiau negu prieš dešimtmetį pasinaudojo galimybe įgyti advokato statusą pagal tuo metu galiojusią teisinio darbo stažo taisyklę. Todėl būtina peržiūrėti tokių nepraktikuojančių advokatų sąrašą ir teisinio reguliavimo priemonėmis panaikinti bet kokias tokio neveikimo galimybes.

Dėl aukščiau nurodomos priežasties, šioje srityje egzistuoja kokybiškų advokatų paslaugų prieinamumo problema, ypač nedideliuose miestuose, rajonų savivaldybėse, o tuo tarpu Vilnius tapo visą Lietuvą aptarnaujančiu centru. Susidariusi neracionali paslaugų centralizacija turi neigiamos įtakos paslaugų kainoms, jų savalaikiškumui. Todėl kartu su advokatų savivaldos institucijomis būtina nustatyti priemones, mažinančias advokatų paslaugų teikimo atotrūkį tarp sostinės ir regionų.

Pagal dabar galiojančią teisinį reguliavimą, advokato teisinis statusas suteikiamas neribotam terminui. Kitų vakarietiškų teisinių sistemų praktika įtvirtina pareigą advokatams periodiškai pasitikrinti teorines, taktines, praktines ir ypač etines žinias. Tokia naujovė Lietuvoje leistų pakelti paslaugų kokybę, užtikrintų sistemos atsinaujinimą.

Taip pat būtina peržiūrėti advokato padėjėjo ir praktikos vadovo advokato santykio teisinį reglamentavimą. Pagal teisinių santykių turinį praktikos vadovas ar advokatų kontora yra advokato padėjėjo darbdavys. Daugeliu atveju iš advokato padėjėjo reikalaujama vykdyti tas pačias pareigas, kurias turi darbuotojas, tačiau advokato padėjėjo teisių apimtis yra daug siauresnė.

Kita aktuali sritis – valstybės garantuojama teisinė pagalba. Atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad valstybės garantuojamos teisinės pagalbos advokatų teikiamų paslaugų kokybė labai prasta, paslaugų gavėjai reiškia nepasitenkinimą, nepasitikinėjimą advokatų darbu, advokatų rengiami procesiniai dokumentai dažnai būna prastos kokybės, o pats darbas šabloniškas, trūksta individualaus požiūrio į klientą. Todėl būtina nuosekli ir visapusiška tiek pirminės, tiek ir antrinės teisinės pagalbos paslaugų teikimo reforma, įvedant teisinių paslaugų krepšelio modelį, kuris leistų asmeniui,

turinčiam teisę į pagalbą, kreiptis į bet kurį advokatą teisinės pagalbos už konkrečią krepšelio pinigine sumą. Tokia sistema užtikrintų daug didesnę pasirinkimo galimybę, o advokatams netgi sukurtų pareigos jausmą padėti neturtingam asmeniui už valstybės skiriamas lėšas. Dar daugiau, svarstysime galimybę įtvirtinti principą, kad kiekvienas advokatas privalėtų tam tikrą laiką per metus skirti *pro bono* byloms.

5. Antstoliai ir Notariatas

Būtina įgyvendinti Teismų ir antstolių informacinių sistemų integraciją. Teismų informacinės sistemos (LITEKO) ir Antstolių informacinės sistemos (AIS) integracija taupytų visų dalyvaujančiųjų procese laiką ir ženkliai išplėstų minėtų sistemų funkcines galimybes. Taip pat būtina plėsti informacinių technologijų taikymą antstolių veikloje, visa apimtimi perkelti varžytynių ir aukcionų paslaugas į elektroninę erdvę, sukurti integralias elektronines priemones piniginių lėšų apribojimui ir nurašymui tvarkyti, perkelti antstolių vykdymo procesą į elektroninę erdvę (e-antstoliai). Tai palaikysiu leistų integruoti visų, t.y. ikiteisminio tyrimo, prokuratūros, teismų, antstolių, bausmių vykdymo ir probacijos institucijų informacines sistemas ir užtikrintų jų sąveiką nuo pirmosios iki paskutiniosios pakopos. Užtikrinant notarų ir antstolių teikiamų paslaugų kokybę, būtina sukurti veiksmingą minėtų paslaugų stebėjimo ir nepriklausomo išorinio įvertinimo sistemą, taip pat giluminę veiklos analizę, tuo pačiu identifikuojant galimus piktnaudžiavimus, būtinus teisės aktų pakeitimus. Tai leistų optimizuoti pasaulio įkainius ir didintų pasitikėjimą tiek antstolių, tiek notarų veikla.

Būtina spręsti notarų veikimą regioniniame kontekste. Esama situacija rodo, kad turi būti reguliuojami notarų kiekiai – atsižvelgiant, visų pirma, į demografinius pokyčius ir gyventojų aptarnaujamų teritorijų koncentracijas. Daug daugiau valstybės dėmesio turi sulaukti ir notarų taikomų paslaugų įkainių reguliavimo klausimai.

Iki šiol nėra išspręsti probleminiai klausimai, susiję su notarų atsakomybės apibrėžtumu, kai notarams taikoma neribota laiko atžvilgiu materialinė atsakomybė, nepaisant įvairiais pagrindais pasibaigusių ar nutrūkusių įgaliojimų. Taip pat būtina tinkamai reglamentuoti klausimus dėl notarų socialinių garantijų, kai notarų mokamų mokesčių apimtis yra pakankamai plati, tačiau, esant draudžiamam įvykiui, notarai traktuojami kaip asmenys, vykdančys individualią veiklą.

6. Žmogaus teisių apsauga

Lietuvoje teisinėje sistemoje veikia daug atskirų institucijų, prižiūrinčių ir tiriančių skundus dėl netinkamo viešojo administravimo, žmogaus teisių pažeidimų. Siekiant stiprinti šių institucijų veiklos efektyvumą ir tarpusavio sąveiką, būtina priimti visų ombudsmeno institucijų (t.y. Seimo

kontrolierių, Vyriausybės atstovų apskrityse, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus, Lygių galimybių kontrolieriaus ir kt.) veiklą reglamentuojantį konstitucinį įstatymą.

Vietos savivaldos viešojo administracijos subjektų sprendimų ar teisės aktų projektų prevenciniam vertinimui ir priimtų rekomendacijų įgyvendinimo priežiūros tikslu ombudsmenų institucijų pavaldumui ar kompetenciniam žinybingumui būtina priskirti savivaldybių pirminės valstybinės garantuojamos teisinės pagalbos skyrių specialistų resursus.

Atsižvelgiant į gausų nuteistųjų asmenų skundų kiekį, Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos etatų struktūroje būtina numatyti papildomų resursų. Šie resursai būtų panaudojami pataisos reikalų įstaigose atliekančių bausmę asmenų būklės ir kontrolierių priimtų sprendimų ir rekomendacijų efektyviai stebėsenai įgyvendinti.

Rengė: V. Benkuskas, S. Šedbaras.

KULTŪROS POLITIKA

Pagrindiniai mūsų įsipareigojimai kultūros politikos srityje:

- 1) Plėtosime visuminę kultūros sampratą bei užtikrinsime glaudžią kultūros politikos sąsają su švietimo sistema; skatinsime platesnį visuomenės įsitraukimą į kultūros gyvenimą;
- 2) Kultūros politikos valdymo srityje sustiprinsime Kultūros tarybos vaidmenį;
- 3) Skirsime ženkliai didesnius resursus lietuviško kino menui remti; įgyvendinsime kvotinę nacionalinio kultūrinio turinio skatinimo sistemą;
- 4) Išplėsime kultūrinei žiniasklaidai bei kultūros paveldo išlaikymui ir restauravimui skiriamus valstybės resursus; sudarysime palankias sąlygas kultūrinių industrijų plėtrai;
- 5) Sukursime naują kultūros mecenavimo tvarką ir menininkų socialinių garantijų sistemą.

1. Įžanga

Winstonas Churchillis praeito amžiaus viduryje galėjo pagrįstai teigti, kad jo šalis kare dalyvauja tam, kad apgintų civilizaciją ir Vakarų kultūrą. Būtent bendra kultūra ir bendras politinis gyvenimas paverčia paskirų žmonių grupę tauta. Klasikinėje sampratoje kultūra, civilizacija apskritai buvo suvokiama kaip savaiminis tikslas, pranokstantis ir sau subordinuojantis valstybės būtį: vienas esminių valstybės vaidmenų – daryti savo piliečius civilizuotomis būtybėmis, sergėti civilizaciją bei skleisti jos pasiekimus. Tautos egzistencijos apogėjumi buvo laikoma epocha, paliekanti vėlesnėms kartoms išskirtinius, visai žmonijai svarbius kultūros paminklus.

Mes patys irgi vis labiau esame linkę pabrėžti kultūros svarbą sėkmingos visuomenės ir demokratinės valstybės tvariam gyvavimui – ar tai būtų “bendruomeniškumo kultūra”, ar “demokratijos kultūra”. Kultūros sampratą dažnai pasitelkiame, nagrinėdami visuomenės patologijas, kai kalbame apie “kyšių kultūrą” ar “patyčių kultūrą”, suprasdami kitokios kultūros, kitokių nerašytų visuomenės bendrabūvio normų poreikį.

Tačiau ta kultūra, kurios sąvoką nuolat vartojame ir kurios svarbą nejučiomis nuolat pripažįstame, kaip buvo, taip ir yra valstybės mąstymo paraštėje. Nėra nei mėginama konceptualiai suvokti kultūros reikšmę ir vaidmenį visuomenės bei valstybės gyvenime, nei pasitelkti kultūros politiką visuomenei svarbių uždavinių sprendimui, nei, galų gale, suteikti kultūros politikai jos svarbą atitinkantį finansavimą.

Tikime, kad ši kultūros politikos programa žymės naujos valstybės kultūros politikos ribą, kurią peržengus kultūra neatvirs į politikos Pelenę, kai politinio pragmatizmo laikrodis pradės skelbti vidurnaktį.

2. Esamos situacijos apžvalga: iššūkiai ir problemos

Tai, ką dabartinė Vyriausybė įvairia kaip savąją kultūros politiką, iš tiesų tėra nenuosekli ir menkai vaisingai kultūros renginių ir projektų vadyba. Tačiau net ir ją aspunkina tai, kad nėra esminių kultūros politikos strateginių dokumentų. Kai nežinai, kur plauki, joks vėjas negali būti palankus. Šiandien Lietuvoje politikai nesugeba sutarti, kokios priemonės labiausiai padeda atsiskleisti visuomenės kūrybiškumui, kaip kultūros paveldo ir kūrybinių inovacijų dialogą paversti mūsų unikalios kultūrinės tapatybės stuburu. Taip pat ir dėl esminių valstybės kultūros prioritetų, jiems skirtos paramos svorio bei proporcijų, kitų esminių politikos elementų planavimo ir įgyvendinimo lygmenyse. Aiškių kultūros politikos orientyrų nebuvimas atveria galimybes politinėms spekuliacijoms ir neskaidriam finansavimui. Kultūros “svoris” Lietuvos nacionalinėje politikoje neatitinka tų uždavinių, kuriuos kultūros politikai turėtų kelti šiuolaikinė valstybė – tai ne tik esamų tradicijų išlaikymas, bet ir esminių kultūrinių valstybingumo ir tapatybės parametrų kūrimas, modernaus požiūrio į tradiciją puoselėjimas.

Įsisenėjęs valstybės kultūros politiką formuojančių ir ją įgyvendinančių institucijų neįgalumas: jos nesugeba vadovautis netgi esamomis “Kultūros kaitos gairėmis”, neadekvačiai ir pernelyg abstrakčiai apibūdina šiose gairėse numatytus tikslus bei jų įgyvendinimo priemones. Valstybėje išsiskniję kultūros profanavimas ir ydingas ministerijai deleguotų funkcijų išbarstymas po pavaldžias institucijas.

Peržvelgus 2012-2016 kadencijos kultūros programą, galime konstatuoti, kad praktiškai nė vienas iš 2012-2016 metų kadencijos rėmuose užsibrėžtų bei Vyriausybės programoje numatytų kultūros plėtros komponentų dabartinės valdžios nebuvo įgyvendintas, o tie, kurie buvo įgyvendinti, įgyvendinti nekompetentingai, iškreipiant pirminę užmojo intenciją

Ryškiausias tokios tendencijos pavyzdys – Kultūros taryba. Steigiant Kultūros tarybą buvo siekiama sudaryti iškiliausių ir kompetentingiausių Lietuvos kultūrininkų tarybą, kurios funkcija – formuoti kultūros politiką ir teikti siūlymus politikams esminiais kultūros raidos klausimais. Deja, ši kilni ir reikalinga misija dabartinės Vyriausybės buvo paversta šaržu, Kultūros tarybai pavedus tik vieną funkciją – peržiūrėti ir pervertinti ekspertų jau įvertintus projektus, rengtus pagal ministro iš anksto patvirtintus reikalavimus – tai yra, užsiimti galimai neskaidriu politiniu ekspertų išvadų peržiūrėjimu.

Svarbia problema laikytina ministerijos vadovybės kompetencijos stoka, dėl kurios ministerija deklaruoja nedalyvaujanti nei kultūrai asignuotų lėšų skirstyme, nei jų panaudojimo kontrolės procese. Taigi Kultūros ministerija neatlieka savo kaip pagrindinio kultūros politikos koordinatoriaus ir jos įgyvendinimo kontrolieriaus vaidmens – jos vaidmuo apsiriboja atskirų kultūros sričių veiklos stebėseną, diskusijomis kultūrinėmis temomis su jai pavaldžiomis, bet labai menkai kontroliuojamomis institucijomis ir formalių gairių bei kai kurių kriterijų nustatymu, netikrinant jų įgyvendinimo kokybės.

Kultūrai skirtų ES struktūrinių lėšų skirstyme dalyvauja kitos ministerijos, kurios regionines kultūros iniciatyvas, kartu su tam skirtomis ES lėšomis, pritaiko savo kompetencijos ribose vykdomoms veikloms. Tuo būdu kultūros komponentas šiose iniciatyvose arba pranyksta, arba įgyvendinamos nekompetentingai, išnyksta šių veiklų koordinacija su kultūros politikos įgyvendinimo nuostatomis (kurių dabartinės Vyriausybės veikloje ir šiaip trūksta).

Priimtas Meno kūrėjų ir meno kūrėjų statuso įstatymas sprendžia tik dalies menininkų – tų, kurie tikslingai tokio statuso siekia, įtinka juos rekomenduojančiai organizacijai ir pan. – finansinių garantijų problemas. Didelė dalis menininkų dėl pačių įvairiausių subjektyvių ir objektyvių priežasčių, pretenduodami gauti šį statusą, susiduria su keblumais; ypač tai galioja vyresnės kartos menininkams.

Esminė Kultūros ministerijos problema yra neadekvatus kultūros paveldo politikos įgyvendinimas. Stinga gebėjimų atstovauti savo sritį įsisavinant ES lėšas kultūros paveldo politikos įgyvendinimui. Kultūros ministerijos vadovybė nebe pirmą kadenciją vengia vykdyti veiksmingą Kultūros paveldo departamento priežiūrą. Kultūros paveldo departamentui pavaldi valstybės įmonė “Lietuvos paminklai” prisiima išskirtines paveldo tvarkymo kompetencijas, o tokia monopolija neleistinai iškraipo rinką. Neigiamai tegalima vertinti ir skubotą Lietuvos archyvų reformą, kuri mažina regioninių archyvų edukacinį potencialą, neįvertina tautos minties puoselėjimo svarbos.

Pastarosios kadencijos Lietuvos nacionalinę kultūros politiką galime apibūdinti tik kaip vengimą prisiimti atsakomybę ir vykdyti valstybės deleguotas funkcijas, bandant tai pateisinti funkcijų persikirstymu. Esame priversti dabartinės Vyriausybės veiklą kultūros srityje vertinti kaip stagnacinę ir nepateisinamai aplaidžią.

3. Kultūros politika: ką darysime kitaip

a) įtvirtinsime visuminę kultūros sampratą

Lietuvos kultūros politika grindžiama pernelyg siaura, ypač į meninę kūrybą orientuota kultūros samprata. Tai nulemia pernelyg didelę kultūros politikos atskirtį nuo mokslų, ypač humanitarinių mokslų raidos. Nesugebama konceptualiai į valstybės politiką integruoti kitas svarbias kultūros funkcijas (integracinė kultūros funkcija, kultūros vaidmuo kuriant socialinį kapitalą, civilizacinių įgūdžių standartai švietime, kultūros vaidmuo tvirtinant visuomenės vertybinę sanklodą).

Mums reikalinga nauja, į šiuolaikinę kultūros sampratą orientuota, humanitarinių ir socialinių mokslų pasiekimais grįsta, dabartinės Lietuvos visuomenės vertybines aspiracijas atspindinti kultūros politikos koncepcija. Jai sukurti TS-LKD siūlo inicijuoti kultūrininkų, akademinės bendruomenės, visuomenės ir politikų dialogą. Jo rezultatas būtų nauja kultūros politikos koncepcija ir naujas

nacionalinis susitarimas dėl kultūros raidos, ateinančiam dešimtmečiui įtvirtinsiantis kultūros politikos kryptis ir užtikrinsiantis kultūrai deramą vietą valstybės politikoje. Naujasis Nacionalinis susitarimas dėl kultūros politikos būtų privalomas dokumentas Seimui, Vyriausybei, savivaldos institucijoms ir kitoms kultūros srityje veikiančioms organizacijoms.

Naujosios kultūros politikos koncepcijos ir Nacionalinio susitarimo dėl kultūros politikos pagrindu, pasitelkę kultūrinę visuomenę, parengsime ir priimsime skėtinį Kultūros įstatymą, apimančią visas kultūrinės veiklos sritis. Jam bus subordinuoti paskiras sritis, reiškinius ir institucijas reglamentuojantys šakiniai įstatymai.

Šitaip bus sukurta aiški įstatyminė kultūros politikos bazė tolesniam politikos formavimui ir jos įgyvendinimui, remiantis aiškiomis, visuomenėje išdiskutuotomis bei teisiškai įtvirtintomis nuostatomis.

b) orientacija į civilizuotą visuomenę, aktyviai dalyvaujančią kultūros procese

Vienas kultūros politikos uždavinių turi būti visuomenės skatinimas aktyviai dalyvauti kultūros gyvenime, diegti visuomenėje civilizacinius standartus. Tuo tikslu reikalinga glaudi kultūros politikos sąsaja su švietimo politika, bendradarbiaujant dėl kultūrinių turinių ir kultūrinio raštingumo integravimo į ugdymo procesą.

Sieksime platesnio visuomenės įsitraukimo į kultūros gyvenimą, kurdami konkrečias paskatas ir galimybes įsitraukti – pavyzdžiui, padidindami biudžeto asignacijas muziejams, kad galima būtų permanentines muziejų kolekcijas atidaryti nemokamam lankymui nuolat, o ne išskirtinių progų metu.

Skatinsime visuomenės įsiliejimą į Vakarų kultūrinę erdvę, viena vertus, ugdydami kalbinius įgūdžius per kryptingą Vakarų kalbų subtitravimo / rusų kalbos dubliavimo politiką kino filmuose bei televizijos programose ir per mokestinę politiką, apsaugančią Lietuvos kultūros erdvę nuo dempinguotos pigios (visomis prasmėmis) rusiškos “kultūrinės” produkcijos. Kita vertus, tikslinėmis programomis finansuosime kokybišką kultūrinę žiniasklaidą, pristatančią Vakarų kultūros procesus bei kuriančią kritinį kultūrinį diskursą.

c) kultūros politikos valdymas, administravimas ir teisinė bazė

Išgryninsime Kultūros tarybos ir Kultūros ministerijos funkcijas kultūros politikos kūrimo, įgyvendinimo ir valdymo procese. Esame įsitikinę, jog būtina keisti dabartinę kultūros politikos formavimo struktūrą, didinant Kultūros tarybos svarbą. Kultūros taryba bus aukščiausias Seimo patariamasis organas, aktyviai formuojantis kultūros politikos nuostatas, teikiantis jas Seimo

svarstymui ir atliekantis strateginiuose kultūros politikos dokumentuose numatytų įstatyminių nuostatų įgyvendinimo stebėseną.

Be to, Kultūros tarybai numatoma ir atsakomybė, atsižvelgiant į šalies raidos aktualijas ir perspektyvas, reguliariai prižiūrėti bei koordinuoti valstybės bei savivaldos institucijų sąveiką kultūros srityje, pateikiant esmines aktualijas Seimo svarstymui.

Bus sudaryta kvalifikuotų, pajėgiausių, gerai žinomų ir iškilų Lietuvos kultūros ekspertų grupė, atstovaujanti visoms kultūros sritims. Tokiu principu sudaryta Kultūros taryba bus atskaitinga LR Seimui bei užtikrins tinkamą kultūros politikos nuostatų formavimą, atliks esamos politikos stebėseną, užtikrins jos tęstinumą ir tinkamai atstovaus Lietuvos nacionaliniams kultūros politikos interesams visose suinteresuotose institucijose bei organizacijose.

Kultūros ministerijai bus sugrąžinta tiesioginė atsakomybė už ES ir valstybės lėšų, skirtų kultūrai, panaudojimą, šio panaudojimo stebėsenos ir kontrolės funkcija. Bus pritrauktos tikslinės kompetentingų ekspertų pajėgos – pasitelkiant naujausias metodikas bus organizuojamas ir atliekamas kultūrinių iniciatyvų vertinimas, finansavimo ir veiklos (lėšų panaudojimo) kontrolė, bus išskaidrintas kultūros srities projektinių veiklų profanavimas ir politinis vertinimas, dabar vykdomas prisidengiant Kultūros tarybos vardu.

Šiuo metu ES lėšų, skirtų kultūros paveldo reikmėms, įsisavinimą administruojanti Centrinė projektų valdymo agentūra prie Finansų ministerijos bus sustiprinta kultūros specialistais, pasižyminčiais kompetencijomis, kurių reikalauja kultūros paveldo projektų specifika.

d) glaudaus ryšio tarp švietimo sistemos ir kultūros srities atkūrimas

Išskaidžius Švietimo ir kultūros ministeriją į dvi atskiras politines institucijas, nuskurdo tiek švietimo, tiek ir kultūros suvokimas. Švietimo sistema pradėjo vis labiau orientotis į vykdytojų rengimą, o ne kūrėjų ugdymą, ugdymo procese sumažėjo kūrybiškumo. Ugdymo turinys susiaurėjo, už akiračio palikdamas tiek kultūros istoriją, tiek dialogą su svarbiausiais šiuolaikinės Vakarų kultūros reiškiniiais. Taip pat ir kultūros procesas pradėjo orientotis išskirtinai į renginius ir projektus, vis mažiau dėmesio skirdamas kritinei visuomenės ir kultūros procesų refleksijai.

Tik glaudus švietimo įstaigų ir kultūrininkų bendradarbiavimas gali užtikrinti autentišką tautos atminties puoselėjimą ir aktualizavimą. Itin svarbu, jog tauties atmintis įtrauktų daugiakultūrinio dialogo elementą, kuris mūsų tautos istorijoje tradiciškai labai stiprus. Turime unikalią kūrybingo daugiakultūrinio dialogo tradiciją, kuri galėtų būti svarbia atsvara šiandien brukamam paviršutiniškam multikultūriškumui. Taip pat kultūrininkų ir pedagogų bendradarbiavimas būtinas kūrybingai aktualizuojant laisvės kovų istoriją, kuri turėtų būti drąsos mokykla, pasitinkant šiandienos pasaulio iššūkius. Todėl TS-LKD inicijuos diskusiją dėl Švietimo ir mokslo bei Kultūros

ministerijų sujungimo tikslingumo. Kultūros srities ir švietimo sistemos visaverčio dialogo atkūrimas bus vieno iš Kultūros viceministrų rūpestis.

e) menininkų veiklos sąlygų gerinimas

Būtina pabaigti menininkų socialinių garantijų sistemos kūrimo procesą, išgryninant, supaprastinant ir aiškiais principais pagrindžiant tokį menininkų apmokestinimo, apmokėjimo bei socialinių garantijų mechanizmą, kuris atitiktų ir atsižvelgtų į visų specifinių menininkų grupių poreikius – nuo rašytojų iki cirko artistų ir nuo orkestrų iki pavienių stygininkų.

Dėl socialinių garantijų menininkams reikalingas naujas kompleksinis požiūris. Būtina užtikrinti orų meno žmonių pasitraukimą iš darbo rinkos, netekus darbingumo dėl fiziologinių ar kitų su profesija susijusių natūralių pokyčių. Kitas itin svarbus su tuo susijęs uždavinys – būtinybė tinkamai ir geranoriškai parengti jaunąją kartą, jiems pradėdant savo profesinę karjerą. Tokiu būdu Lietuvoje atsirastų papildomų darbo vietų profesinėje kultūrinėje sferoje bei vykėtų organiškai, geranoriškai, tiek moraline, tiek profesine, tiek ir socialine-ekonomine sinergija grįsta menininkų kartų kaita.

Todėl, siekdami užtikrinti adekvačias, kultūros bendruomenės lūkesčius atitinkančias menininkų socialines garantijas, inicijuosime plačią diskusiją, apimančią atskirų sektorių meno darbuotojų specifiką. Šis darbas yra tęstinis ir jame turės aktyviai dalyvauti Kultūros ministerija ir performuota Kultūros taryba.

Kultūros darbuotojų socialinių garantijų ir socialinio modelio sukūrimas bei jo efektyvus įdiegimas užtikrins tinkamą ir pagarbų valstybės bei plačiosios visuomenės požiūrį į kultūros darbuotojų statusą ir veiklą. Kultūros darbuotojų socialinės garantijos priartės prie įprastų europinių normų, o tinkamai suformuota socialinė politika skatins adekvatų ir aiškiais prioritetais grįstą meno kūrėjų veiklą ir jos finansavimą regionuose. Šis sprendimas taps esminiu lūžiu užtikrinant tinkamą kultūros ir meno darbuotojų statusą bei aktyvų ir efektyvų visos kultūros ir meno bendruomenės dalyvavimą formuojant ir įgyvendinant kultūros politiką.

Viešieji pirkimai kultūros srityje bus ne tik supaprastinti, kaip yra dabar, bet ir viešųjų pirkimų taisyklės bus adaptuotos kultūros srities specifikai, kad nebebūtų perkama vadovaujantis mažiausios kainos principu.

f) išskirtinė parama kino menui

Nors Kino įstatymas yra priimtas, Kino centro veikla yra netolygi ir nepakankamai finansuojama. Įtvirtinsime nuostatą, kad Lietuvos kino menas yra viena prioritetinių Lietuvos kultūros reprezentavimo ir atstovavimo tiek Lietuvoje, tiek užsienyje sričių. Esame įsitikinę, jog kino menas

turi būti valstybės lygiu suvokiamas kaip skatinantis nacionalinę tapatybę bei savimonę ir atliekantis Lietuvos kultūros ambasadoriaus funkcijas užsienyje.

Sudarysime sąlygos skaidriam ir tolygiam kino meno veiklų finansavimui; aiškiai pasisakome už išskirtinį kino meno rėmimą dėl šio meno žanro specifikos – jo sklaidos galimybių ir pasiekiamumo, imlumo inovatyvioms technologijoms, kompleksiško, įvairių menų žanrų apjungimo, kūrybinių industrijų koncepcijų bei joms numatytų priemonių tiesioginio taikymo. Skatinsime kino meno kvalifikuotą ir aktyvią sklaidą, sudarydami sąlygas Lietuvos vardo viešinimui pasaulyje, Lietuvos identiteto kūrimui, palaikymui ir platinimui tiek Lietuvoje, tiek ir visame pasaulyje.

g) nacionalinio kultūrinio turinio skatinimas – Lietuvos nacionaliniai kūriniai

Vienas iš nacionalinio kultūros turinio sandų yra kompozitoriai, atlikėjai bei aktoriai ir jų sukurti muzikos kūriniai, atliekamos dainos ar vaidmenys. Todėl siūlysiame kvotinę nacionalinio kultūrinio turinio skatinimo sistemą, kuri veikia visoje Europoje, o birželio pradžioje šią sistemą įvedė ir Ukraina.

Kvotos – tai įpareigojimai transliuotojams, kiek procentų vietinės muzikos ar audiovizualinių kūrinių jie turi turėti savam repertuare. Televizijos bei radijo transliuotojai įstatymu bus įpareigojami, kad jų transliacijose ne mažiau nei tam tikrą turinio dalį sudarytų Lietuvos kūrėjų kūriniai. Priklausomai ar kūrinys naujas, ar atliekamas lietuvių kalba, ar tai klasikos kūrinys ir pan., skiriasi ir kvotų dydis transliuotojams. Tokie įstatymai skatina vietinius kūrėjus profesionaliau bei aktyviau dalyvauti kūrybos procese, kelia kūrybinės veiklos standartus ir palengvina menininkų pragyvenimą iš savo kūrybos.

Šiuo metu Prancūzija nacionaliniam turiniui yra nustačiusi vidutiniškai 40 proc. kvotas transliuotojams, Švedija 35-50 proc., Belgija – 30 proc., o Vokietija net iki 50 proc. Mūsų kaimynystėje Lenkija jau senokai įsivedė 33 proc. kvotą, o kiek tolimesni kaimynai estai – 25 proc. kvotą. Latvija yra parengusi įstatymo projektą, kuriame latviškos kultūros turinys užims ne mažiau kaip 30 proc. visos transliuotojų erdvės.

Sekdami Europos Sąjungos valstybių gerąja patirtimi, įsipareigojame saugoti savo kultūrinį nematerialųjį paveldą bei formalizuoti intelektualinio turto apsaugą. Šiuo metu galiojančiuose Lietuvos teisės aktuose įtvirtinta nuostata, kad transliuotojai turi transliuoti lietuvišką turinį „esant galimybei“, todėl populiariausios komercinės radijo stotys lietuviškų kūrinių groja vidutiniškai apie 8 proc. Tokia padėtis neatitinka Lietuvos nacionalinių interesų ir yra keistina. Todėl inicijuosime įstatymą, reglamentuojantį sukurtų kūrinių, kurių turinys neatsiejamas nuo Lietuvos nacionalinio konteksto ir kultūrinių ypatumų, t.y. juo siekiama išsaugoti, puoselėti ir propaguoti nacionalinės kultūros

tapatumą ir savitumą, etninę kultūrą ir vietos tradicijas, kultūros paveldą, lietuvių kalbą, jos apsaugą ir tęstinumą, meno bei kūrybos sklaidą ir plėtrą, transliavimą.

Transliuojant daugiau nacionalinių kūrinių, Lietuvos kūrėjai turės didesnes galimybes būti išgirsti, o tai skatins kurti daugiau ir kokybiškiau. Rinkoje atsiras didesnis naujų kūrinių poreikis, ir tai paskatins naujų kūrėjų atsiradimą. Padidėjus Lietuvos kūrėjų transliuojamų kūrinių kiekiui, mažiau už transliacijas surenkamų pinigų bus paskirstyta užsienio kūrėjams ir daugiau pinigų liks vidaus rinkoje, pasiekdami mūsų kūrėjus.

h) Adekvati parama kultūrinei žiniasklaidai

TS-LKD netenkina kultūrinės žiniasklaidos marginalizacija, kuri susijusi su ydingu ratu ir viena iš jo sukimosi priežasčių – per menka valstybės parama. Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas buvo sumanytas kaip vienas svarbiausių nekomercinių projektų Lietuvos žiniasklaidoje rėmimo instrumentas. Deja, šiandien šis Fondas sulaukia labai daug kritikos, kuri susijusi pirmiausia su tuo, kad jam tenka skirstyti paramą ne tik kultūros, edukacijos, pilietiškumo skatinimo, bet ir regioninės žiniasklaidos projektams.

Kultūros žiniasklaidos priemonės gali pretenduoti tik į santykinai mažą paramą, kuri leidžia išlikti, bet ne stiprėti, kokybiškai tobulėti ar pritraukti talentingus autorius. Kultūrinė žiniasklaida turi būti suvokiama ne kaip “desertas”, kurio galima atsisakyti, bet kaip išsilavinusio žmogaus “kasdienė duona”, ugdanti kultūrinę tapatybę bei plečianti akiratį, taip pat kaip svarbus priešnuodis prieš nedraugiškų valstybių propagandą. TS-LKD įsipareigoja didinti valstybės paramą kultūros žiniasklaidai ir įtraukti į strateginius kultūros politikos dokumentus skyrių, kuriame būtų suformuluoti valstybės lūkesčiai, koks vaidmuo kultūriniame gyvenime turėtų tekti kultūrinei žiniasklaidai ir kokie lūkesčiai su ja turėtų būti siejami.

i) kultūrinės veiklos infrastruktūra

Artėjant ES finansavimo 2020-ųjų metų struktūrinio rėmimo mechanizmų peržiūrėjimui, skatinsime pačius kultūros infrastruktūros valdytojus rūpintis kultūrinės infrastruktūros finansavimo galimybių paieška, gilinsime jų gebėjimus geriau integruotis tiesiogiai į ES kultūros paramos mechanizmus, skatinsime organizacijų savarankiškai tiesiogiai kreiptis į ES institucijas bei egzistuojančias programas, tiesiogiai ir netiesiogiai remiančias kultūros plėtrą ES šalyse.

Konkrečiai skatinsime integraciją į įvairias kultūros be sienų bendradarbiavimo programas, remiančias kultūrinę ir turistinę vertę turinčių objektų, ypač religinių objektų – bažnyčių ir vienuolynų – tinkamą įrengimą, istorinių ekspozicijų parengimą ir atsivėrimą lankytojams. Taip pat, naudojant šalies vidaus finansinius resursus bei įvairius finansavimo instrumentus, skatinsime viešos-

privačios partnerystės galimybes vystant kultūrinę infrastruktūrą bei šią infrastruktūrą išradingai bei kvalifikuotai įveiklinant.

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas kultūros paveldo įveiklinimo srityje, partnersčių, efektyvaus energetinio panaudojimo bei kitose paveldo infrastruktūros atstatymo bei palaikymo srityse bus tiesiogiai koordinuojamas Kultūros ministerijos.

Esant apverktinai kultūros infrastruktūros būklei, reikalingas integralus požiūris siekiant sukurti tinkamą šiuolaikišką infrastruktūrą. Šiuo metu dėl nepakankamo tęstinumo užtikrinimo vyraujanti pastangų fragmentacija bus keičiama į kompleksiniu požiūriu grįstą veikimą, leidžiantį pasiekti tarpusavio sinergiją bei sąveikos modelius, apjungiančius kultūros, socialinius, ekonominius bei finansų inžinerijos komponentus.

j) dėmesys ir apsauga kultūros paveldui

Padvigubinsime valstybės biudžeto asignavimus kultūros paveldo išlaikymui bei restauravimui.

Skatinsime visuomenines iniciatyvas kultūros paveldo priežiūrai, sergėjimui ir įveiklinimui, analogiškas Jungtinėje Karalystėje veikiančiam National Trust – visuomeniniam fondui, perimančiam savo žinion, prižiūrinčiam ir aktualizuojančiam architektūrinį kultūros paveldą.

Sugriežtinsime ir išskaidrinsime architektūrinio ir urbanistinio kultūros paveldo priežiūrą, įvesdami prievolę savininkams retrospektyviai grąžinti paveldo objektus į *status quo ante* būklę tais atvejais, kai jų perstatymo, pakeitimo ir modifikavimo teisėtumas nėra pagrindžiamas.

k) kultūros finansavimas – didesnė parama ir naujos galimybės

Nuosekliai sieksime kultūros finansavimo didinimo, susiedami kultūros finansavimą su kultūros sukuriama produkto dalimi bendrajame šalies BVP. Tuo tikslu būtina sukurti kultūros ekonominės naudos matavimo ir stebėsenos metodiką.

Siūlome peržiūrėti esamą modelį, pagal kurį ES lėšos skirstomos kultūros sričiai finansuoti. Šiuo metu kultūros srities finansavimas yra išskirstytas per daugelį šakinių, tarpinių bei įgyvendinančių institucijas. Sukursime integruotą ir kompleksinį kultūrai skirtų lėšų skirstymo modelį, Kultūros ministerijai prisiimant atsakomybę ir kontrolės svertus. Tai leis išspręsti dalį problemų, susijusių su Lietuvos nacionalinės kultūros politikos įgyvendinimo nuoseklumu bei tęstinumu, kultūros koncentracija didžiuosiuose miestuose, regionine kultūros atskirtimi bei kitais kultūros politikos fragmentacijos aspektais.

Reformavus esamą, menkai kvalifikuotais resursais aprūpintą kultūrinių programų bei projektų finansavimo administracinę sistemą, sudarysime galimybes pritraukti aukščiausios

kvalifikacijos ES lėšų administravimo ekspertus; užtikrinsime skaidrius lėšų skirstymo mechanizmus, grįstus aiškiai suformuluotais iniciatyvų, programų bei projektų vertinimo kriterijais, bei valdžios bei administruojančių darinių atskaitomumą ir kontrolę prieš visuomenę ir kontroliuojančias institucijas.

Sukursime realias paskatas piliečiams remti kultūrą – jau pirmaisiais ateinančios Seimo kadencijos metais priimsime ir pradėsime įgyvendinti Kultūros mecenavimo įstatymą. Jo dėka tiek menininkams individualiai, tiek ir menininkų grupėms bei kolektyvams bus įteisinta galimybė gauti papildomų lėšų savo kūrybinei veiklai finansuoti. Bus išspręsta mecenato statuso, kuris šiandien yra miglotas ir labai skirtingai traktuojamas, problema – mecenato statusas bus teisiškai apibrėžtas, o mecenuojančiam subjektui bus suteiktas pasitikėjimo mandatas, garantuojantis tiek pagarbą visuomenėje, tiek mokestines paskatas. Bus sukurtos prielaidos tinkamam verslo ir valstybės skiriamo kultūros rėmimo nuostatų formavimui, atitinkančiam Lietuvos nacionalinės kultūros politikos strategiją bei individualias menininkų iniciatyvas. Galiausiai, bus sudarytos realios prielaidos kultūros veiklų tęstinumui bei tolygiam vystymuisi.

Sukursime kultūros sutelktinio finansavimo (angl. *crowdfunding*) teisinį reglamentavimą. Ši pasaulyje seniai gyvuojanti kultūros finansavimo forma Lietuvoje dar nėra teisiškai reglamentuota, neišspręstas šiuo būdu gautų pajamų apmokestinimo klausimas, todėl nėra nė vienos lietuviškos sutelktinio finansavimo platformos. Lietuvos kultūros projektų organizatoriai yra priversti naudotis JK ar JAV registruotomis platformomis, ieškoti draugų ar pažįstamų turinčių sąskaitas šiose valstybėse, nuo surinktų lėšų sumokėti mokesčius šiose valstybėse, sumokėti tarpininkavimo mokesčių ne Lietuvos tarpininkams. Tuo tarpu tyrimai rodo, kad šiuo metu užsienyje veikiančiose sutelktinio finansavimo platformose lietuviškiems projektams sutelktų lėšų absoliučiai didžioji dalis ateina iš Lietuvos – t. y., lietuviai finansuoja lietuviškus kultūrinius projektus susimokėdami mokesčius užsienio valstybėse ir tarpininkavimo mokesčius užsienio platformoms.

Įteisindami sutelktinio finansavimo mechanizmus, atsižvelgsime į specifinius kultūros finansavimo poreikius ir kursime mokestines paskatas kultūrai finansuoti.

1) kultūrinės industrijos

Orientuodamiesi į geriausias kultūrinių industrijų patirtis Europos Sąjungos šalyse bei kitose pažangiose ekonomikose, kuriose kūrybinių ir kultūrinių industrijų sektorius sudaro ne mažiau 4,5 proc. BVP, o tolygus augimas vidutiniškai siekia 3,5 proc. per metus, išipareigojame skatinti šios srities vystymąsi ir pažangą visais įmanomais politiniais sprendimais bei praktiniais įgyvendinimo veiksmais, taip pat ir didinant finansavimą šiam sektoriui bei efektyviau jį administruojant.

Kultūrinės industrijas įtvirtinsime kaip atskirą prioritetą būsimosios Vyriausybės programoje. Sukursime atskirą kūrybinių industrijų plėtros strategiją ir priimsime reikalingus teisės aktus, numatančius konkrečius jos įgyvendinimo būdus. Inicijuosime Vyriausybės požiūrio į tarpministerinį

bendradarbiavimą kaitą – tai privalu atlikti, siekiant įgyvendinti sektorines ES programas kultūros sektoriuje, įskaitant ir Lietuvos kūrybinių industrijų sektoriaus stebėsenos sistemos sukūrimą ir šios veiklos nuolatinį vykdymą, pavedant jį koordinuoti Kultūros ministerijai.

Tuo būdu bus sukurtos teisinės bei institucinės prielaidos efektyviam nacionalinės inovacijų politikos formavimui bei įgyvendinimui, atsižvelgiant į kūrybinių industrijų sektoriaus specifiką. Bus sustiprintas ir aiškiai teisiškai apibrėžtas tarpinstitucinis bendradarbiavimas formuojant kultūros sektoriaus politiką bei ją įgyvendinant, įsisavinant ES struktūrinius fondus visose sektorinėse srityse, kuriose yra numatytas kultūros industrijų ar kitas kultūros sektoriui priskiriamas komponentas, atsakomybę už šio komponento įgyvendinimą visose srityse priskiriant Kultūros ministerijos kompetencijai. Ženkliai padidės Lietuvos kultūrinių industrijų žinomumas užsienyje.

Siekdami skatinti kultūros eksportą ir išplėsti Lietuvos kultūros produkto rinkas, sukursime tam prielaidas finansuodami kūrybinių organizacijų bei meninkų dalyvavimą tarptautinėse kūrybinėse organizacijose, jų kūrybos sklaidą parodose bei aukcionuose, kompensuodami narystės tarptautinėse organizacijose mokesčius ir pan. Tokių prielaidų dalyvauti pasaulio kultūriniame gyvenime finansavimas bus vykdomas per ilgalaikės programas.

Rengė: V. Juozapaitis, M. Adomėnas, V. Kernagis, P. Mendeika, A. Grybauskas.